

Eritrese statushouders in Nederland

*Een kwalitatief onderzoek over de vlucht
en hun leven in Nederland*

Eritrese statushouders in Nederland

Een kwalitatief onderzoek over de vlucht en hun leven
in Nederland

Leen Sterckx
Merhawi Fessehazion

m.m.v. Bet-El Teklemariam

Het Sociaal en Cultureel Planbureau is een interdepartementaal, wetenschappelijk instituut, dat – gevraagd en ongevraagd – sociaal-wetenschappelijk onderzoek verricht. Het SCP rapporteert aan de regering, de Eerste en Tweede Kamer, de ministeries en maatschappelijke en overheidsorganisaties. Het SCP valt formeel onder de verantwoordelijkheid van de minister van Volksgezondheid, Welzijn en Sport.

Het SCP is opgericht bij Koninklijk Besluit op 30 maart 1973. Het Koninklijk Besluit is per 1 april 2012 vervangen door de ‘Regeling van de minister-president, Minister van Algemene Zaken, houdende de vaststelling van de Aanwijzingen voor de Planbureaus’.

© Sociaal en Cultureel Planbureau, Den Haag 2018

SCP-publicatie 2018-26

Opmaak binnenwerk: Textcetera, Den Haag

Figuren: Mantext, Moerkapelle

Vertaling samenvatting: AVB-vertalingen, Amstelveen

Omslagontwerp: Textcetera, Den Haag

Omslagillustratie: Optima Forma bv, Leidschendam

ISBN 978 90 377 0888 2

NUR 740

Copyright

U mag citeren uit SCP-rapporten, mits u de bron vermeldt.

U mag SCP-bestanden op een server plaatsen mits:

- 1 het digitale bestand (rapport) intact blijft;
- 2 u de bron vermeldt;
- 3 u de meest actuele versie van het bestand beschikbaar stelt, bijvoorbeeld na verwerking van een erratum.

Data

SCP-databestanden, gebruikt in onze rapporten, zijn in principe beschikbaar voor gebruik door derden via DANS www.dans.knaw.nl.

Contact

Sociaal en Cultureel Planbureau

Postbus 16164

2500 BD Den Haag

www.scp.nl

info@scp.nl

Via onze website kunt u zich kosteloos abonneren op een elektronische attendering bij het verschijnen van nieuwe uitgaven.

Inhoud

De webversie van deze publicatie wijkt in opmaak iets af van de gedrukte, papieren versie. Bij verwijzingen naar pagina's van deze editie daarom vermelden dat naar de webversie is verwezen.

Voorwoord	5
Samenvatting en conclusies	6
<i>Jaco Dagevos, Leen Sterckx en Merhawi Fessehazion</i>	
1 De achtergronden en leefsituatie van Eritreeërs in Nederland	26
<i>Leen Sterckx en Emily Miltenburg</i>	
1.1 Inleiding	26
1.2 De groep Eritrese vluchtelingen in Nederland in cijfers	27
1.3 Het onderzoek	31
Noten	37
2 Het leven in Eritrea en redenen voor de vlucht	39
2.1 Inleiding	39
2.2 Het leven in Eritrea voor de vlucht	39
2.3 Motieven om te vluchten	47
2.4 Conclusies	54
Noten	55
3 De vlucht	57
3.1 Inleiding	57
3.2 Vertrek uit Eritrea	57
3.3 Eerste land van aankomst	62
3.4 De Sahara en Libië	65
3.5 De overtocht via de Middellandse Zee en de reis door Europa	67
3.6 Vrouw of man: verschillen in vluchtverhalen	69
3.7 Conclusies	71
Noten	72
4 Eerste stappen in Nederland	74
4.1 Eerste indrukken	74
4.2 Contact met de IND	75
4.3 Ervaringen met de opvang	77
4.4 Beschadigd bij aankomst	80
4.5 Conclusies	84

5	Het begin van de integratie	86
5.1	Inleiding	86
5.2	Het inburgeringstraject	87
5.3	Contact met Nederlandse instanties	92
5.4	Contact met zorgprofessionals	101
5.5	Participatie: (vrijwilligers)werk en opleiding	104
5.6	Conclusies	109
	Noten	111
6	Gezinshereniging en familielevens	112
6.1	Inleiding	112
6.2	Gezinshereniging	112
6.3	Hobbelig gezinsleven na gezinshereniging	120
6.4	Kinderen krijgen en opvoeden in Nederland	126
6.5	Conclusies	129
	Noten	131
7	Sociaal kapitaal binnen en buiten de grenzen van de eigen groep	132
7.1	Inleiding	132
7.2	Vertrouwen op de eigen kleine kring	133
7.3	Onbenaderbare Nederlanders en weerbarstige Eritreeërs	137
7.4	Contacten met de gevestigde Eritrese gemeenschap	140
7.5	De rol van geloof	149
7.6	Conclusies	155
	Noten	156
	Summary and conclusions	157
	<i>Jaco Dagevos, Leen Sterckx and Merhawi Fessehazion</i>	
	Literatuur	177
	Publicaties van het Sociaal en Cultureel Planbureau	183

Voorwoord

Voor u ligt een bijzonder rapport. Het doet verslag van kwalitatief onderzoek dat we hebben uitgevoerd onder Eritrese statushouders die recentelijk als asielzoeker in Nederland zijn komen wonen. Zij zijn na de Syriërs de in omvang tweede groep die in de afgelopen jaren een verblijfsstatus heeft gekregen. Over hen is nog niet zoveel bekend. Het onderzoek laat zien waarom ze naar Nederland zijn gekomen, welke vaak gruwelijke ervaringen ze hebben opgedaan gedurende hun vlucht en hoe hun leven er tijdens de eerste jaren in Nederland uitziet.

Het blijkt dat veel Eritrese statushouders moeite hebben om in Nederland hun weg te vinden. Dit land is op bijna alle onderdelen anders dan wat ze in Eritrea gewend waren. De vlucht laat zijn sporen na en het proces van gezinshereniging kost veel tijd en energie. Nederlands leren is moeilijk en contacten met anderen dan Eritreeërs zijn schaars. Nog maar weinig Eritreeërs zijn aan het werk of daarnaar op zoek. Uit het onderzoek rijst dus een tamelijk somber beeld op. Het ondersteunt tegelijkertijd het belang van een op deze groep gerichte aanpak.

Ik wil graag mijn dank uitspreken aan Merhawi Fessehazion en Bet-El Teklemariam, die met veel inzet de interviews onder Eritrese statushouders hebben gehouden en de verslagen hebben vertaald en getranscribeerd.

Deze studie maakt deel uit van het project longitudinale cohortstudie asielzoekers en statushouders, dat op verzoek van vier ministeries (Sociale Zaken en Werkgelegenheid, Justitie en Veiligheid, Onderwijs, Cultuur en Wetenschap en Volksgezondheid, Welzijn en Sport) wordt uitgevoerd. Ik dank de stuurgroep die dit project begeleidt voor hun constructieve commentaar op eerdere versies van deze studie.

Prof. dr. Kim Putters
Directeur Sociaal en Cultureel Planbureau

Samenvatting en conclusies

Jaco Dagevos, Leen Sterckx en Merhawi Fessehazion

5.1 Kwalitatief onderzoek naar Eritrese statushouders in Nederland

Dit rapport gaat over de achtergronden en leefsituatie van Eritrese statushouders die de afgelopen jaren in Nederland zijn komen wonen. We hebben diepte-interviews gehouden en op deze manier in beeld gebracht waarom ze vanuit Eritrea zijn gevlucht, wat ze tijdens die vlucht hebben meegemaakt en hoe hun leven in Nederland eruit ziet. We hebben gesproken met statushouders zelf en met experts, die beroepsmatig of door hun betrokkenheid zicht hebben op de Eritrese groep. De twee perspectieven moeten meer duidelijkheid geven over de achtergronden van de huidige positie van Eritrese statushouders. Het onderzoek heeft betrekking op meerderjarige statushouders. Het vraagstuk van alleenstaande minderjarige vluchtelingen uit Eritrea blijft in dit rapport dus buiten beschouwing.

Kader 5.1 Cohortstudie asielzoekers en statushouders

Deze studie is onderdeel van het project longitudinale cohortstudie asielzoekers en statushouders. Doel van dit project is om de positie van personen die na 1 januari 2014 een verblijfsstatus in Nederland hebben gekregen in kaart te brengen en over de tijd te volgen. Het project maakt gebruik van registergegevens (CBS 2017, 2018a), surveys (Dagevos et al. 2018) en kwalitatief onderzoek. Deze studie onder Eritreeërs is het eerste kwalitatieve onderzoek dat in het kader van dit project verschijnt.

Uitvoering van het veldwerk

Met 26 Eritrese statushouders zijn diepte-interviews gehouden. Daarnaast zijn 22 experts geïnterviewd die beroepsmatig of door hun betrokkenheid zicht hebben op de Eritrese groep.

Twee interviewers van Eritrees-Nederlandse herkomst, die al langer in Nederland wonen, hebben de statushouders benaderd, het gesprek gevoerd en de gemaakte bandopnamen getranscribeerd en vertaald. Beide onderzoekers – een vrouw en een man – hebben een groot netwerk en hadden vanwege hun werkzaamheden als vrijwilliger en hulpverlener al een vertrouwensband opgebouwd binnen de doelgroep. De vrouwelijke onderzoeker heeft de vrouwen uit de onderzoeksgroep benaderd en geïnterviewd, de mannelijke onderzoeker richtte zich op de mannelijke respondenten. De inzet van ervaren interviewers met een Eritrese achtergrond was noodzakelijk om het veldwerk tot een goed einde te brengen. Gedurende het veldwerk zijn nieuwe netwerken aangeboord, om de diversiteit onder de respondenten te vergroten. Ook de kennis van de cultuur van de Eritrese groep bleek onontbeerlijk bij de benadering van mensen en bij de gespreksvoering.

Binnen de Eritrese groep heerst een zeker wantrouwen – zowel binnen de groep als jegens buitenstaanders – en het kostte tijd, flexibiliteit en geduld om mensen ertoe te bewegen in te stemmen met een gesprek. Om de vertrouwensband tijdens het gesprek niet op de proef te stellen zijn geen directe vragen gesteld over de invloed van de Eritrese overheid op het leven van de statushouder en over dramatische ervaringen tijdens de vlucht. Er is wel ruimte gegeven om ervaringen met ons te delen, maar er is niet expliciet naar gevraagd of doorgevraagd wanneer bleek dat de respondent niet dieper op het onderwerp wilde ingaan. Beide thema's – invloed van de Eritrese overheid en traumatische ervaringen op de vlucht – zijn in (een deel van) de interviews aan bod gekomen.

Gezien de uitdagingen van het onderzoek in deze groep – het wantrouwen tegenover buitenstaanders, het overwegend lage opleidingsniveau en de grote sociaal-culturele verschillen – die we zo goed mogelijk hebben geprobeerd te ondervangen, kunnen we niet met zekerheid zeggen dat degenen die wel bereid waren ons te woord te staan een afspiegeling vormen van de totale groep Eritrese statushouders die kort in Nederland zijn. Tegelijkertijd stellen we vast dat onze bevindingen uit de interviews met statushouders worden bevestigd door de interviews met experts, door de literatuur en door beschikbaar cijfermateriaal, waardoor we van mening zijn dat deze studie een goed beeld geeft van de achtergronden en leefsituatie van de recent gearriveerde Eritrese vluchtelingen in Nederland.

Omvang en samenstelling Eritrese groep

Na Syriërs hebben Eritreeërs in de afgelopen jaren het vaakst asiel aangevraagd in Nederland. Tussen 2014 en de eerste helft van 2017 werd tussen de 10 en 15% van de asielaanvragen door Eritreeërs gedaan. Daarbij gaat het om ongeveer 17.000 personen. Bijna alle eerste asielaanvragen van Eritreeërs worden toegekend. Een groot deel van de Eritreeërs is als alleenstaande naar Nederland gekomen, maar de laatste jaren neemt het aandeel nareizigers sterk toe.

De eerste groep asielzoekers uit Eritrea van enige omvang kwam in de jaren tachtig en negentig naar Nederland en telde ongeveer 1500 personen. Zij vluchtten tijdens de onafhankelijkheidsoorlog tussen Eritrea en Ethiopië. Deze asielzoekers waren voorstander van de onafhankelijkheid van Eritrea en waren vaak aanhanger van het Eritrean Liberation Front (ELF; later Eritrean People's Liberation Front (EPLF)), wat nu de huidige regeringspartij People's Front for Democracy and Justice (PFDJ) is. De tweede golf vluchtelingen (ongeveer 6000) arriveerde in de jaren tussen 1998 en 2010 en vluchtte tijdens de grensconflicten tussen Eritrea en Ethiopië. De asielzoekers uit de laatste groep zijn op de vlucht voor het huidige regime, waar de eerste groep dus (oorspronkelijk) aanhanger van was. Niet alleen wat betreft affiniteit met het Eritrese regime bestaan binnen de Eritrese groep aanzienlijke verschillen, ook is de recente groep lager opgeleid en vaker afkomstig van het platteland dan de meer gevestigde groep Eritreeërs.

Vanwege de toename van ingewilligde asielverzoeken stijgt het aantal Eritreeërs in Nederland snel, maar het is niettemin nog steeds een betrekkelijk kleine groep. Op 1 januari 2018 stonden bijna 15.000 Eritreeërs ingeschreven in de bevolkingsadministratie. Het werkelijke

aantal is waarschijnlijk groter. In de bevolkingsadministratie vindt de classificatie in herkomstgroepen plaats op grond van geboortelandgegevens van persoon en ouders. Omdat Eritrea pas in 1993 onafhankelijk werd, worden degenen die daarvoor zijn geboren als Ethiopisch geregistreerd. De groep telt veel jongeren – bijna de helft is jonger dan twintig jaar – en vrouwen zijn in de minderheid (40%). Als gevolg van het stijgende aandeel nareizigers neemt binnen de Eritrese groep het aantal paren en thuiswonende kinderen toe.

5.2 Het leven in Eritrea en redenen om te vluchten

Eritrea: noch oorlog, noch vrede

Eritrea telt ongeveer 6 miljoen inwoners, verdeeld in negen verschillende etnische groepen, waarvan de Tigrinya, Tigre en Afar de grootste zijn. Ongeveer de helft van de bevolking is moslim, de andere helft is christelijk, overwegend Eitrees-orthodox. Aan het eind van 2015 waren er ruim 400.000 Eitrese vluchtelingen door de United Nations High Commissioner for Refugees (UNHCR) geregistreerd. In werkelijkheid is het aantal vluchtelingen veel hoger omdat velen zich niet laten registreren. Het land ziet dus grote aantallen mensen vertrekken en de Eitrese overheid erkent inmiddels dat dit gevolgen heeft voor het in stand houden van diensten zoals het onderwijs.

De meeste informanten in dit onderzoek zijn afkomstig van het Eitrese platteland, uit de regio's die grenzen aan Ethiopië en Soedan. Een zevental respondenten komt uit de hoofdstad Asmara en haar omgeving. Op een paar uitzonderingen na die een opleiding hebben gevolgd aan een van de colleges, zijn onze respondenten laag opgeleid in Eritrea. Om verschillende redenen (armoede, opvattingen over de noodzaak van onderwijs voor vrouwen) hebben sommigen – ondanks de leerplicht – maar enkele jaren basisonderwijs genoten. Zij kunnen alleen lezen en schrijven in hun eigen taal. Anderen hebben ook enkele jaren secundair onderwijs gehad.

Het leven in Eritrea is getekend door de jarenlang voortslepende 'noch oorlog, noch vrede'-situatie met Ethiopië. In gezinnen ontbreekt vaak een vader omdat hij gesneuveld, gevlucht of grotendeels afwezig is vanwege een jarenlange dienstplicht.

Ik kom uit een klein dorp in Zoba Debub. Ik heb vier jaar als soldaat gediend. Ik begon als 17-jarige met militaire dienst. Ik heb maar acht jaar onderwijs gehad maar heb niet veel opgestoken. Ik woonde samen met mijn moeder, mijn oudere broer en zusje. Wij zijn zonder vader opgegroeid. Mijn vader is in het jaar 2000 in de oorlog met Ethiopië gesneuveld. Voor hij stierf zagen we hem weinig: als soldaat kwam hij een keer per jaar voor een week op bezoek. Mijn moeder kreeg zijn hele loon van 400 nakfa om ons te onderhouden. Het was heel zwaar. Wij hebben geen van allen de kans gehad om in onderwijs te investeren. Mijn moeder begon een kleine handel: zij verkocht zelfverbouwde groente. Als het in de regentijd niet veel regende, verdiende zij niets. Het was voor ons allemaal meer overleven dan leven. Mijn oudere broer en ik probeerden haar te helpen, maar door onze militaire dienstplicht was dat heel beperkt. (man, 25 jaar)

Het grensconflict¹ vormt de legitimeringsgrond voor de sterke inperking van de vrijheden in het land, van het isolement waar het in internationaal opzicht in terecht is gekomen en van het systeem van de maatschappelijke en militaire dienstplicht voor alle burgers vanaf zeventien jaar, met een open einde.

Jongeren worden opgeroepen om naar Sawa te gaan. Sawa is een militair trainingskamp waar sinds 2002 alle jongens en meisjes na hun elfde schooljaar (wanneer ze ongeveer zestien of zeventien zijn) het laatste jaar van het secundair onderwijs moeten afmaken. Als ze eerder van school zijn gegaan, krijgen ze rond die leeftijd een oproep om zich in Sawa te melden. Sawa heeft een afschrikwekkende reputatie en jongeren doen het opzettelijk slecht op school om zo lang mogelijk op een lager niveau te blijven hangen.

De Eritrese overheid heeft deze nieuwe generatie kapotgemaakt. Bijvoorbeeld hun onderwijsmentaliteit: als je in de laatste klas terechtkomt, moet je in militaire dienst. Daarom proberen ze hun onderwijsloopbaan zoveel mogelijk te rekken, door te onderpresteren, anders moeten ze naar Sawa. In Sawa worden ze vernederd door de soldaten. (expert)

Dienstplicht belangrijkste vluchtmotief

De dienstplicht (ontwijken) is het meest gehoorde motief voor de statushouders om Eritrea te ontvluchten. Ze noemen meer specifiek de onvrijheid in Eritrea om je eigen opleiding of beroep te kiezen, om je te vestigen waar je wil, om vrij te reizen en om bij je familie te leven, en daarnaast het zeer lage loon dat niet voldoende is om een gezin van te onderhouden en de eindeloze duur van de dienstplicht.

Het grootste probleem is de dienstplicht, die heeft namelijk geen einde. Je weet niet tot wanneer je erin zit. Ik heb broers die sinds '95 dienstplicht hebben. Ze zijn niet getrouwd en hebben geen kinderen. [Zij] hebben geen salaris. [Mijn broer] heeft een salaris van 500 nakfa, wat kan je met 500 nakfa doen? Het is genoeg voor eenmaal avondeten.

Vrouwen ontvluchten onvrijwillige relaties en seksueel geweld binnen de militaire dienst. Hun reputatie is beschadigd zodra bekend wordt dat zij slachtoffer zijn geworden van verkrachting.

Ik ben om verschillende redenen gevlucht. Eritrea zou ik als een ingang naar de hel omschrijven. Tijdens mijn militaire dienst ben ik meerdere malen lastiggevalen. En ik ben door mijn leidinggevende verkracht. Ik kon nergens heen om de situatie te ontvluchten. Als ik door de verkrachting zwanger geraakt zou zijn, had ik zeker zelfmoord gepleegd. Iedereen in mijn omgeving wist dat het gebeurde maar ik kon niemand om hulp vragen. Soms denk ik daar nog aan. Ik ben blij dat het voorbij is!

De vlucht van één persoon brengt niet zelden een kettingreactie op gang van partners, broers, zussen, neven en nichten die op de vlucht slaan omwille van de represailles die volgen op de vlucht of desertie van een familielid. Om de exodus van Eritreeërs een halt toe te roepen legt de Eritrese overheid namelijk boetes op bij de achterblijvers, worden zij in de gevangenis gezet of dienen ze in plaats van degene die is gevlucht de maatschappelijke dienstplicht te vervullen.

De militaire of maatschappelijke dienstplicht van onbepaalde duur brengt ook een gebrek aan economisch perspectief met zich mee. Dit klemmt des te meer voor mannen omdat er een sterke norm bestaat om voor de familie en het gezin te zorgen. Zonder inkomsten is hier echter geen sprake van. Mede daardoor is binnen Eritrea een zogenoemde migratiecultuur ontstaan: met zulke grote aantallen mensen die het land ontvluchten is migratie tot op zekere hoogte een maatschappelijke norm geworden. Iedereen gaat, en gegeven het gebrek aan kansen en vrijheid wordt het vanzelfsprekend om ook te gaan.

Wanneer je wat ouder wordt en er niet zoveel mogelijkheden voor school zijn word je sowieso een soldaat en ik was niet aan het leren. Wanneer iedereen is vertrokken wil je niet alleen achterblijven, dus dan besluit je ook om te vertrekken.

Heftige ervaringen tijdens vlucht

Voordat Eritreeërs in Nederland aankomen hebben de meeste een barre tocht achter de rug. De verhalen van onze respondenten zijn vaak indringend en schokkend. Ze zijn belangrijk om te vertellen, omdat ze enigszins begrijpelijk maken met welke fysieke en psychische bagage Eritreeërs in Nederland arriveren.

Veel Eritreeërs zijn onze respondenten voorgegaan. Van hen hebben ze gehoord wat er kan gebeuren tijdens de vlucht. Onze respondenten gaven allemaal aan dat ze verhalen over de risico's van de vlucht hebben gehoord, maar dat die desondanks niet opwogen tegen de wens om Eritrea te verlaten. Vrouwen houden er rekening mee dat ze gedurende de vlucht worden verkracht en beschermen zich preventief tegen een zwangerschap door een prikpil te nemen, die hen drie maanden beschermt tegen zwangerschap.

Voor de reis nam elke vrouw een prikpil voor drie maanden om niet zwanger te raken. Het was bekend dat een vrouw door Soedanezen of door Libiërs verkracht wordt! Als je geen prikpil nam, zou de kans op zwangerschap dus groot zijn. De verkrachting kun je niet voorkomen. Als de reis niet te lang duurt, kan je een zwangerschap wel voorkomen. Je weet als vrouw dat dit kan gebeuren en voordat je uit Soedan vertrekt, neem je afscheid van je leven.

In de literatuur wordt wel gesteld dat ouders of andere familieleden jongeren 'vooruitsturen' naar Europa om bij aankomst pogingen in het werk te stellen om gezinshereniging te realiseren of geld terug te sturen. In onze onderzoeksgroep hebben we dit weinig terug gehoord. Onze respondenten vertrokken juist in het diepste geheim. Om familieleden of anderen niet in de problemen te brengen, gingen zij weg zonder dit kenbaar te maken aan anderen. Men lijkt de voorkeur te hebben om in kleine groepen te vertrekken, zonder verder iemand in te lichten. De familie is vaak wel belangrijk voor de financiering van de vlucht. Die vindt meestal plaats in etappes: op het moment van aankomst wordt contact gezocht met de familie met het verzoek om te betalen. Gebeurt dit niet, dan houden smokkelaars de vluchtelingen vast totdat er wordt betaald. We hebben in dit onderzoek niet precies willen achterhalen wat de kosten van de vlucht zijn, maar het gaat zeker om duizenden euro's.

Ethiopië en Soedan als tussenstations

Het eerste land van aankomst na de vlucht is bij onze respondenten Soedan of Ethiopië. De keuze lijkt vooral ingegeven te zijn door waar men in Eritrea verblijft. Vanuit Ethiopië is Soedan de volgende stap op weg naar Europa. Soedan is het vertrekpunt voor de helse rit door de Sahara richting Libië, waar de oversteek naar Italië wordt gemaakt. Daarna reist men door naar Noordwest-Europa, en onze respondenten naar Nederland. Om een indruk te geven van de aantallen: tussen maart en oktober 2017 kwamen ruim 20.000 Eritreeërs Ethiopië binnen. Sommige komen in Addis Abeba terecht, andere worden doorgestuurd naar vluchtelingenkampen. In de kampen van UNHCR Ethiopië bevonden zich in januari 2018 165.000 Eritreeërs. Hoewel Ethiopië een naar verhouding veilig land is voor Eritreeërs ziet men een Ethiopisch vluchtelingenkamp niet als eindbestemming. Ze hopen op een visum om naar een veilig land te mogen gaan of zijn in afwachting van gezinshereniging. Onder meer vanwege de lange wachttijden kiezen Eritrese vluchtelingen voor de vluchtroute via de Middellandse Zee.

De reis van Ethiopië naar Soedan is gevaarlijk vanwege de grensbewaking en het oversteken van een rivier, waar regelmatig mensen verdrinken.

Na vier maanden reisde ik met hulp van mensensmokkelaars verder richting Soedan. Je kwam op de vlucht altijd andere vluchtelingen tegen. Van Ethiopië naar Soedan moesten we 's nachts de rivier Tekeze met een sterke stroming oversteken. Ook daar moesten wij voor [Ethiopische] grensbewaking uitkijken. Als ik daar geen hulp had gehad, zou ik zijn verdronken. Er verdrinken daar veel mensen. Mijn vriendin probeerde voor mij dezelfde rivier over te steken en is daarbij verdronken. Als de stroming sterk is, zwemmen de mensensmokkelaars verder en laten je verdrinken. Dat is met verschillende mensen gebeurd die ik ken.

In Soedan verblijven Eritrese vluchtelingen niet alleen in kampen; vele komen terecht in de Soedanese samenleving. Sommige zoeken snel een smokkelaar om door te reizen richting de Sahara, andere werken en wonen een periode in Soedan om de verdere reis te kunnen betalen. In Soedan lopen ze het risico te worden opgepakt als illegale migranten of in handen te vallen van malafide mensenhandelaren.

Barre tocht door de woestijn

Vanuit Khartoem gaat de vlucht verder naar Libië. De tocht door de Sahara neemt ongeveer twee weken in beslag. De hitte is ondraaglijk en de mensensmokkelaars zijn nietsontziend. In de interviews wordt verteld over honger en dorst en over medereizigers die sterven door uitputting en mishandeling.

Wanneer je vertrekt van Ethiopië naar Soedan is het wel oké. Van Soedan naar Libië ga je terwijl er mensen sterven. In de vijftien dagen dat ik onderweg was eet je niet, doe je niets, je kan ook niets doen. En dan heb je nog de hitte. Wanneer je kan plassen drink je dat. Ik ben echt eerlijk tegen je. Er zijn ook sommigen die je weigeren wat te geven [lachend]. Wanneer er twee dorst hebben, dan geeft een derde het aan die twee en zo overleef je. Er zijn ook mensen die sterven. Zij [de smokkelaars] nemen je alleen mee. Ze hebben alleen drinken voor zichzelf.

[De reis is] erg, heel erg zwaar. Sommige momenten zit je op het randje van de dood. Het is heel erg zwaar; er is dorst, er is honger. Er zijn mensen die met ons waren, die zijn gestorven. Er is één persoon die ik niet ben vergeten, Berhane is zijn naam. Omdat hij het zo zwaar had was hij door de honger omgekomen. Er was ook één, zijn naam was Ermias, hij wilde sterven. We hebben ze [de smokkelaars] gevraagd om hem te helpen. 'Inshallah gaat hij dood, want we hebben al te veel mensen,' zeiden ze tegen ons. We waren met erg veel mensen op de auto. Hij is niet gestorven, maar ze hebben hem toch uit de auto gezet omdat ze zeiden dat hij ging sterven.

De geïnterviewde Eritreeërs beschrijven de tocht door de woestijn naar de havens van Libië als het ergste gedeelte van hun vlucht. In Libië komen ze vaak terecht in pakhuizen waar het leven niet veel beter is. Ziekten als tuberculose (tbc) en schurft komen vaak voor. De Eritreeërs verblijven in Libië tot ze voor hun overtocht kunnen betalen en tot er een boot klaar is om te vertrekken.

Van Libië naar Europa

Over de overtocht van de Middellandse Zee vertelden de respondenten in vergelijking met het eerste deel van de vlucht niet veel. Eenmaal aangekomen op Europese bodem, beschouwen onze respondenten Italië niet als aantrekkelijke eindbestemming. De daar gevestigde Eritrese migranten hebben weinig kansen op werk en een goed inkomen. Daarom wordt een Italiaanse verblijfsvergunning door achtergebleven familie in Eritrea niet gezien als een succes. De respondenten vermijden dan ook de registratie als asielzoeker en reizen zo snel mogelijk door naar Milaan. Hier worden opnieuw mensen-smokkelaars ingeschakeld om verder te reizen naar het noorden, naar bestemmingen als Zwitserland, Duitsland, Zweden en Nederland. Nederland was voor een deel van de geïnterviewden de gekozen bestemming omdat het gezinsherenigingsbeleid relatief soepel zou zijn (volgens de informatie binnen de netwerken van de vluchtelingen destijds). Een ander deel kwam eigenlijk per toeval in Nederland terecht of zelfs per ongeluk, op doorreis naar een ander Europees land.

Ik heb ze vooraf betaald zodat ze me naar Zwitserland zouden brengen. Wij waren een groep van tien mensen. Iedereen had een andere bestemming. De smokkelaars hebben ons tot in de trein naar Frankrijk begeleid. Daar zijn ze met het geld vertrokken. In Frankrijk is iedereen zijn eigen weg gegaan. Zelf wilde ik niet in Frankrijk blijven. Naar Engeland kon ik niet gaan. En ik wist ook niet hoe ik Zwitserland binnen kon komen. Ik ging daarom samen met een paar Eritreeërs naar Nederland.

De smokkelaars in Italië hadden ons in de trein naar Duitsland gezet. Zij hebben ons de aanwijzing gegeven om in Duitsland uit te stappen en de trein naar Amsterdam te nemen. Zij vertelden ons dat Amsterdam de hoofdstad van Zweden is. Toen ik met vijf andere mensen in Amsterdam aankwam, zijn we erachter gekomen dat we in het verkeerde land waren beland.

Eritreeërs die via Soedan en Libië zijn gevlucht hebben zonder uitzondering een barre tocht met tal van ontberingen achter de rug. Het toont het doorzettingsvermogen van deze mensen, maar de vlucht zal ook zijn sporen hebben achtergelaten. Die ervaringen zijn voor mannen en vrouwen verschillend. Naast geweld en intimidatie – waar zowel mannen als vrouwen onder te lijden hebben gehad – zijn vrouwen slachtoffer van seksueel geweld. Vrijwel alle geïnterviewde statushouders spraken van seksueel geweld dat vrouwen in hun gezelschap moesten ondergaan. Daarbij praatten ze niet over eigen ervaringen. Dat is waarschijnlijk te precair om in een interview met een onbekende naar voren te brengen.

5.3 De eerste fase in Nederland

Gemengde ervaringen met de asielprocedure

Na aankomst in Nederland komen de Eritreeërs in contact met diverse beleidsinstanties, om te beginnen met de Immigratie- en Naturalisatiedienst (IND). De verhoren met de IND worden verschillend ervaren. Mede doordat de Eritreeërs in dit onderzoek niet altijd beschikten over officiële documenten, werden tijdens de verhoren meerdere persoonlijke vragen gesteld. Dat werd vaak moeilijk gevonden, ook omdat het de herinnering aan minder prettige ervaringen in Eritrea en tijdens de vlucht naar boven haalde. De gesprekken met de IND zijn inherent stressvol omdat er veel van afhangt. Het vooruitzicht dat de aanvraag kan worden afgewezen levert veel spanning op.

Bij mij duurde het redelijk lang tot mijn interview. Ik was bang dat ze me zouden afwijzen omdat het zo lang duurde. Uiteindelijk werd ik na drie maanden geïnterviewd. Ik vond de vragen niet moeilijk. Ik hoefde alleen te vertellen wat ik allemaal meegemaakt heb. Het voelde als een team met de ambtenaar en de tolk erbij. Ik heb een goede tolk getroffen. Van anderen hoorde ik dat hun rapport vaak gecorrigeerd moest worden. Na mijn interview duurde het een maand tot ik een status kreeg. Dat was een zware tijd. Ik was bang dat ik een afwijzing zou krijgen. Ik was dan ook opgelucht toen ik eindelijk te horen kreeg dat ik hier mocht blijven!

Sommige van onze respondenten klaagden over de tolken die zich intimiderend opstelden en de respondenten aanspoorden om niet ongunstig te spreken over de Eritrese overheid. Vergelijkbare ervaringen van Eritrese asielzoekers zijn aanleiding geweest voor Kamervragen, met als resultaat dat van de diensten van verschillende tolken niet langer gebruik wordt gemaakt. Al met al is een meerderheid van de Eritreeërs in dit onderzoek uiteindelijk tevreden met het verloop van hun procedure; dat ze over het algemeen vlot een positieve beschikking kregen draagt daaraan bij.

Verveling in opvang, klachten over eten en gevoelens van onveiligheid

In afwachting van de beslissing over het asielverzoek verblijven de Eritreeërs in opvanglocaties. Velen van hen arriveerden tijdens de piek van de asielinstroom in Nederland. In die periode was het in sommige locaties niet mogelijk om bijvoorbeeld de Nederlandse taal te leren. Hierdoor en door het ontbreken van andere mogelijkheden van dagbesteding

herinneren veel Eritreeërs in dit onderzoek zich hun verblijf als een periode van verveling. Ook wordt er massaal geklaagd over het eten. In de beginperiode kreeg niet iedereen leefgeld, maar maaltijden van het Centraal Orgaan opvang asielzoekers (COA). Personen die onderweg naar Nederland honger en dorst hebben geleden, wilden niet of weinig eten van wat hen werd voorgezet. Zodra er sprake is van leefgeld wordt dit gebruikt om spullen te kopen om zelf te kunnen koken.

Verschillende respondenten rapporteren dat ze zich in de opvang onveilig hebben gevoeld. Dat zijn vooral vrouwen die zich in en om het asielzoekerscentrum (azc) onveilig voelden vanwege de dreiging van seksueel geweld en seksuele intimidatie. Andere problemen met betrekking tot de veiligheid in de opvang hebben te maken met spanningen tussen bewoners van verschillende herkomst. Verveling, de omstandigheid dat veel mensen bij elkaar in kleine ruimten zitten en onzekerheid over toewijzing van het asielverzoek zijn enkele van de redenen waarom spanningen hoog kunnen oplopen. De respondenten maken melding van spanningen met Syrische asielzoekers, die volgens hen assertiever zouden zijn en daardoor beter hun eigen belangen zouden behartigen bij COA-medewerkers.

Moeite met kiezen van juiste taalschool, onzekerheid over tijdig halen inburgeringsexamen

Veel van de Eritrese respondenten maken zich zorgen of ze op tijd voldoen aan hun inburgeringsplicht. Volgens de huidige inburgeringswet moeten statushouders binnen drie jaar hun inburgeringsexamens hebben behaald. Om zich hierop voor te bereiden maken nieuwkomers gebruik van particuliere taalscholen. Eritrese statushouders vinden het moeilijk om uit te vinden welke taalschool voor hen het meest geschikt is. In sommige gemeenten is het aanbod groot, maar een keuze op grond van de beste methode of de best aangeschreven school is moeilijk te maken. Praktische argumenten, bijvoorbeeld dat de taalschool dichtbij is of dat bekenden (die niet noodzakelijkerwijs beter geïnformeerd zijn) op die school zitten, geven vaak de doorslag. Men is doorgaans niet geïnformeerd over bijvoorbeeld het recht om tussentijds van taalschool te wisselen. Taalscholen profiteren daarvan en laten statushouders contracten tekenen die hen voor langere tijd aan de school binden. Respondenten in dit onderzoek laken het gebrek aan ondersteuning bij de keuze van een taalschool.

*Er wordt geen hulp geboden bij het zoeken naar een geschikte taalschool. Wij worden allemaal aan ons lot overgelaten. Mensen worden door scholen misleid en er wordt misbruik gemaakt van hun onwetendheid. Ik weet dat je het recht hebt om je contract met een school na drie maanden te beëindigen. De meesten weten dat niet. Zij worden met een clause twee jaar aan dezelfde school gebonden. Het geld raakt op zonder dat zij ingeburgerd zijn.
(man, 42 jaar)*

Het vooruitzicht om niet binnen drie jaar te zijn ingeburgerd leidt tot de nodige spanningen, omdat dan de lening die de Dienst Uitvoering Onderwijs (DUO) aan inburgeraars verstrekt, moet worden terugbetaald en men een boete kan krijgen. Dit vooruitzicht, in combinatie met een gebrekkige begeleiding, brengt met zich mee dat statushouders geneigd zijn om op het laagste niveau in te burgeren. Het ontbreken van begeleiding, de misleiding

door taalaanbieders en de geneigdheid om in te burgeren op het laagst mogelijke niveau zijn ook in ander onderzoek vastgesteld (Algemene Rekenkamer 2017; Bakker et al. 2018; Kahmann et al. 2018). De onlangs naar buiten gebrachte plannen van het kabinet om het inburgeringsstelsel te herzien zijn bedoeld om deze en andere knelpunten in het huidige stelsel weg te nemen.

Dat Eritrese statushouders de Nederlandse taal nog niet goed beheersen heeft niet alleen te maken met het weinig effectieve inburgeringsstelsel. Nederlands wordt een moeilijke taal gevonden en verschilt sterk van het Tigrinya, wat de meeste Eritreeërs in dit onderzoek spreken. Ook is het schrift totaal anders en zijn Eritreeërs vaak laagopgeleid. Een andere reden ligt in de onbekendheid met het Nederlandse systeem van kennisoverdracht. In Eritrea verloopt kennisoverdracht klassikaal en frontaal, in Nederland wordt veel meer zelfstudie en eigen regie verwacht.

Ik heb problemen met de taal en dat heeft twee kanten. Aan de ene kant ligt het aan ons, want we leren niet thuis, we openen niet de laptop om te gaan leren, dat is één kant ervan. Ik doe wel wat, maar niet genoeg. Aan de andere kant is het het leren kennen van andere mensen. De taal leer je door te mengen met andere mensen. Het andere probleem is dat de Eritrese en Nederlandse cultuur verschillen. In Nederland wordt er van je verwacht dat je veel dingen zelf doet en zelf leert, dat hebben wij niet geleerd. In Eritrea zegt de leraar: 'Je moet voor morgen dit en dat geleerd hebben en ik zal je dan morgen gaan overhoren', en in Nederland werkt het niet zo. Wij zijn opgegroeid in een land waar ons werd verteld wat we wel en niet mogen doen, net zoals soldaten; wanneer je wordt verteld dat je moet staan, sta je en wanneer je wordt verteld dat je moet zitten, zit je. Niemand in dit land die je dit vertelt.

De geïnterviewde statushouders geven aan meer te hebben aan een klassikale methode met veel herhaling en veel contacturen. Daarnaast hebben sommige een zekere huiver ten aanzien van school en het leren van de taal in een schoolcontext. Zij zien veel meer in het leren van het Nederlands in de praktijk, door werk en taal te combineren. Ook zou men meer in contact willen komen met autochtone Nederlanders zodat men de taal kan oefenen.

Forse kloof tussen Eritreeërs en instanties: 'Alles is zo anders dan in ons land'

Eritrese statushouders vinden het moeilijk om aansluiting te vinden bij de Nederlandse samenleving. Nederland is een bureaucratisch land met veel regels die bovendien in het Nederlands en digitaal worden gecommuniceerd. Door hun onbekendheid met vrijwel alle aspecten van een moderne samenleving als de Nederlandse en door de taalbarrière hebben de statushouders weinig succes met de Nederlandse instanties. Niet alle, maar opvallend veel Eritrese statushouders in dit onderzoek zijn niet erg te spreken over de maatschappelijke begeleiding. Ze kunnen hun vragen en behoeften niet goed duidelijk maken en worden verkeerd begrepen. Omgekeerd begrijpen ze de informatie en hulp die hun wordt geboden niet voldoende. Ze trekken zich daarom terug 'in eigen kring', zoeken andere Eritrese statushouders op die in hetzelfde schuitje zitten, of vereenzamen wanneer ze geen herkomstgenoten in de buurt hebben. Doordat het contact mislukt dreigen de

misverstanden tussen statushouders en Nederlandse instanties steeds groter te worden. Dat beeld brengen zowel de statushouders zelf naar voren als de geïnterviewde experts die beroepsmatig of als vrijwilliger in contact komen met deze groep.

Er is in de ogen van de Eritreeërs in dit onderzoek een grote behoefte aan beroepskrachten en vrijwilligers die Tigrinya spreken. Nu voelt men zich vaak niet serieus genomen en raakt gestrest omdat men de instanties niet heeft begrepen en er nog tal van vragen leven.

Omgekeerd zijn er frustraties bij instanties en vrijwilligers omdat ze merken dat ze niet doordringen tot deze groep, er foutieve informatie circuleert en er sprake zou zijn van een weinig actieve houding onder Eritreeërs. Wantrouwen tegenover de overheid speelt daarin volgens professionals en vrijwilligers ook een rol. Om contact te maken met Eritreeërs is veel geduld nodig. Afspraken worden niet nagekomen. Het gebrek aan assertiviteit wordt doorgaans toegeschreven aan de cultuur van deze groep en aan het feit dat ze uit een ander land komen, met een ander ritme. In hoeverre hun opstelling is toe te schrijven aan hun cultuur is lastig te zeggen. Het zou ook een gevolg kunnen zijn van het leven in een dictatuur, waar eigen initiatief en assertiviteit niet op prijs worden gesteld en waar weinig ruimte is om eigen keuzes te maken. Dat contacten tussen statushouders en instanties en vrijwilligers niet optimaal verlopen, hangt ook samen met verwachtingen van de statushouders waar professionals en ambtenaren niet aan kunnen voldoen. In Eritrea en tijdens de vlucht is men gewend dat er onderhandelingsruimte is, maar dergelijke praktijken zijn niet gangbaar bij Nederlandse ambtenaren en professionals.

Er blijkt een forse kloof te bestaan tussen wat statushouders verwachten van instanties en vrijwilligers en hoe instanties en vrijwilligers oordelen over de kenmerken en het gedrag van de Eritrese statushouders. Hier lijkt sprake te zijn van een diep misverstand. Eritreeërs zien hun behoefte aan ondersteuning niet beantwoord, en onder instanties ontstaat het beeld van een passieve, weerbarstige en moeilijk te activeren groep. Dit brengt het risico met zich mee dat Eritreeërs onvoldoende worden bereikt door beleid en daar steeds minder vertrouwen in stellen, met als mogelijk gevolg dat ze hun toevlucht zoeken tot contacten uit de herkomstgroep, die mogelijk evenmin goed geïnformeerd zijn.

Eerste stappen richting participatie

De Eritrese statushouders in dit onderzoek zijn tussen 2014 en 2017 in Nederland komen wonen. Op een enkeling na hebben ze nog geen betaald werk. Men is bezig met het leren van Nederlands en met de inburgering, met gezinshereniging en met de oriëntatie op een opleiding en werk. Het is een beeld dat overeenkomt met dat van Syrische statushouders die in dezelfde periode in Nederland zijn gearriveerd (CBS 2018a; Dagevos et al. 2018).

Hoewel op dit moment nog niet aan het werk, willen alle respondenten graag aan het werk en hun eigen geld verdienen. Ze geven aan gewend te zijn aan hard werken. Aan het arbeidsethos lijkt het dus bij de Eritreeërs niet te liggen. Voor mannen geldt de norm dat zij een gezin kunnen onderhouden. De respondenten geven bovendien aan dat het financieel lastig is om van een uitkering rond te komen. Geld is ook nodig om naar familie in het land van herkomst te kunnen sturen en schulden af te lossen die zijn gemaakt om de vlucht te bekostigen.

Men wil dus graag aan het werk, maar een lage opleiding en de taalbarrière staan dit in de weg. Een ander knelpunt is dat in Nederland voor veel beroepen een opleiding noodzakelijk is. Voor zover er al ideeën bestaan over een mogelijk beroep gaan die vaak in de richting van een vak dat de statushouders kennen vanuit Eritrea, zoals bakker, monteur, lasser of kapper, maar daar is meestal een opleiding op mbo-niveau voor nodig. Dat is een serieuze belemmering, want het traject naar een afgeronde mbo-opleiding is lang en voor sommigen te hoog gegrepen, en niet iedereen wil naar school. De meeste statushouders in dit onderzoek willen proberen om aan de slag te komen in ambachtsberoepen die ze in Eritrea uitoefenden of kennen vanuit Eritrea. Sommige denken dit via een opleiding te realiseren, andere willen graag via een baan laten zien wat ze kunnen en zich hierin verder ontwikkelen.

S.4 Gezinshereniging en gezinsrelaties

Gezinshereniging: lang en stressvol traject

Eritreeërs zijn vaak zonder partner en kinderen naar Nederland gekomen. Dat geldt ook voor onze onderzoeksgroep. De eerste jaren in Nederland staan bij veel Eritreeërs sterk in het teken van activiteiten om partner en kinderen te laten overkomen. Bij de keuze om naar Nederland te komen is een van de overwegingen dat in Nederland sprake zou zijn van een soepele procedure voor gezinshereniging. In de praktijk valt dit voor Eritreeërs vaak tegen: in de achterliggende jaren werden gezinsherenigingsaanvragen vaak afgewezen. Meestal komt dit doordat de gewenste officiële documenten die de gezinsband en identiteit aantonen ontbreken.

De onzekerheid over de vraag of men partner en kinderen zal weerzien legt een grote druk op de statushouders en staat andere activiteiten in de weg, zoals het leren van de Nederlandse taal en de inburgering. Huwelijken lopen stuk omdat de achtergebleven partner er geen vertrouwen meer in heeft dat het gaat lukken en het vermoeden ontstaat dat de statushouder inmiddels een andere relatie heeft. De partner en kinderen verblijven vaak in Ethiopië of Soedan en zijn financieel afhankelijk van de statushouder in Nederland, maar die beschikt niet altijd over de financiële middelen om hen daar te onderhouden.

Men maakt zich grote zorgen over de situatie van partner en kinderen in de vluchtelingenkampen in Ethiopië en Soedan.

Ik ben tevreden over het feit dat ik een vrij leven kan leiden. Ontevreden ben ik omdat men me niet de kans geeft om te participeren. Ik moet eerst mijn zoon en man naar Nederland zien te krijgen. Ik wil niet opnieuw trouwen met een andere man. Intussen gelooft mijn man ook niet meer dat ik alles heb geprobeerd om hem naar Nederland te laten komen. Hij ziet dat het bij anderen wel lukt en zegt geen vertrouwen meer te hebben in mij. Mijn man woont in een detentiecentrum in Israël. Ik snap niet waarom de IND ons zo behandelt. Tenzij ze niet willen dat hij komt. Het kan toch niet moeilijk zijn om een echtpaar bij elkaar te brengen? Maar het ergst vind ik, dat ze me niet willen helpen mijn zoon uit het kamp in Ethiopië te halen en hem een visum te geven voor Nederland. Hoe moet een kind van tien jaar het in zijn eentje redden? Ik hoop dat alles goed komt.

Gezinshereniging slokt een groot deel van de mentale ruimte van statushouders op. Het lijkt erop dat de fase van de vlucht pas kan worden afgesloten als het gezin er is, dan begint hun leven in Nederland.

Na gezinshereniging nog volop zorgen

De opluchting is dus groot wanneer de gezinshereniging wel lukt. Tegelijkertijd betekent dit een forse financiële aderlating, want de reis van de familieleden moet door de statushouder worden betaald, met vaak schulden tot gevolg.

Ik heb schulden gemaakt om mijn gezin te kunnen halen. Die ben ik nu aan het aflossen. Ook de schulden voor mijn eigen reis ben ik aan het aflossen. Ik heb van veel verschillende landgenoten geleend. Zonder financiële hulp had ik mijn gezin niet kunnen halen. Zoals de gemeente ons geld leent voor de inrichtingskosten, zou ze ook voor de vliegreis van familie geld kunnen lenen. Niet iedereen heeft het geluk van andere mensen geld te kunnen lenen. Zo hebben we allemaal een problematische start gehad in Nederland. Iedereen bij wie gezinshereniging wordt toegekend heeft met een financiële crisis te maken. Omdat we van elkaar lenen, beïnvloedt het financieel/economisch bijna iedereen in onze gemeenschap. Het is een kettingreactie.

Los van de financiële zorgen lijkt na de gezinshereniging het familieleven niet altijd zonder problemen te verlopen. De in dit onderzoek geraadpleegde experts wijzen erop dat binnen de groep veel echtscheidingen plaatsvinden. Daarnaast is er een verband met trauma's en de vaak lange tijd dat partners gescheiden van elkaar hebben geleefd en van elkaar vreemd zijn geraakt. Veel vrouwen hebben tijdens hun vlucht seksueel geweld meegemaakt of hebben bescherming daartegen gezocht bij een andere man. Een mislukte of lang durende gezinsherenigingsprocedure heeft het vertrouwen van de partners in elkaar ondermijnd. Dit soort ervaringen leggen een hypotheek op huwelijken die soms al vanaf het begin geen stevige basis hadden, omdat de partners bijvoorbeeld op heel jonge leeftijd zijn getrouwd, zijn uitgehuwelijkt of door de militaire dienstplicht nauwelijks als stel hebben samengeleefd.

Spanningen binnen het gezin kunnen ook tot uiting komen in de vorm van huiselijk geweld. Veel van de geraadpleegde experts wijzen hierop, maar harde cijfers zijn hier niet over te geven.

5.5 Gezondheid

Gezien wat de Eritrese statushouders allemaal hebben meegemaakt tijdens hun vlucht is het niet verwonderlijk dat er zorgen zijn over de psychische en fysieke gezondheid van deze groep (en van andere vluchtelingen). Ook het leven in Nederland is stressvol. Het is bekend dat asielmigranten vaak kampen met geestelijke gezondheidsklachten (Gezondheidsraad 2016; Uiters en Wijga 2018). Diverse van de door ons geraadpleegde experts wijzen erop dat dit ook bij de Eritrese statushouders het geval is. Om een goed beeld te krijgen van de

omvang van de geestelijke gezondheidsproblematiek is echter kwantitatief onderzoek nodig.

Uit de interviews maken we op dat er een aanzienlijke kloof bestaat tussen de Eritrese statushouders en de zorg. Dat heeft soms een financiële achtergrond; men stopt of begint niet met een behandeling vanwege de kosten. Ook communicatieproblemen spelen een rol. De taal is een belangrijke barrière die een goede uitleg van de klachten in de weg staat. Informatie komt niet altijd over.

Ik denk van: ik heb het toch eenvoudig opgeschreven, maar dan zit er nog een concept in of een woord in wat moeilijk was. En voor heel veel van dat soort onderwerpen zijn ook bijvoorbeeld in Tigrinya geen woorden hè. Dus dan uiten mensen zich veel meer als van: Ik slaap slecht. Ik heb hoofdpijn. Mijn hoofd is vol. Dat soort dingen. Of: Ik ben zwak. Ik heb geen kracht. (expert)

Huisartsen kunnen de eerste zes maanden na inschrijving bij de huisartsenpraktijk beroep doen op een tolk, maar na die tijd moet de statushouder zelf iemand meenemen om te tolken. Maar ook met een tolk erbij zal het lastig zijn om complexe en gevoelige medische situaties te bespreken.

Cultuurverschillen vormen eveneens een bron van ruis in de communicatie. Dat zit bijvoorbeeld in de wijze van klachtarticulatie, maar ook in de verwachtingen ten aanzien van de behandeling. Eritreeërs willen vaak dat een arts medicijnen voorschrijft zoals antibiotica, terwijl Nederlandse artsen hier terughoudend in zijn. De Eritrese statushouders krijgen het gevoel dat ze niet serieus worden genomen.

Op grond van dit onderzoek kunnen we niet vaststellen of er bij Eritrese statushouders sprake is van ondergebruik van de zorg. Uit onderzoek onder Syriërs weten we bijvoorbeeld dat ze goed de weg weten naar de huisarts, maar dat ze gegeven hun psychische gezondheidssituatie weinig gebruikmaken van daarop gerichte zorg (CBS 2018a; Uiters en Wijga 2018).

5.6 Sociale en culturele verhoudingen binnen de Eritrese groep

Prominente plaats voor het geloof

Het merendeel van de Eritrese statushouders in Nederland en ook van de respondenten in dit onderzoek hangt het Eritrees-orthodoxe geloof aan. Het geloof speelt een belangrijke rol in het leven van de nieuwkomers. Experts die in het kader van dit onderzoek zijn geïnterviewd hebben het idee dat in vergelijking met Eritrea zelf en met de gevestigde groepen het geloof intensiever wordt beleefd onder de Eritreeërs die kort in Nederland zijn. Ze gaan vaak naar de kerk, ook als dit betekent dat ze moeten reizen naar Eritrees-orthodoxe kerkdiensten, die op verschillende plaatsen in Nederland worden georganiseerd. Daarnaast vormt het internet een belangrijke bron voor de religieuze beleving van Eritrese statushouders. Binnen zogenoemde huiskamerkerkjes, die informeel worden georganiseerd, worden in kleine kring Bijbelteksten bestudeerd en ideeën over het geloof uitgewisseld. In de woningen zagen we vaak afbeeldingen van Jezus en teksten met gebeden.

Dat onder de nieuwe Eritrese statushouders het geloof zo'n prominente plaats inneemt kan niet los worden gezien van de vlucht en de gebeurtenissen gedurende de eerste periode in Nederland. Het geloof en de kerk bieden in de eerste plaats een moreel ankerpunt, dat een basis biedt in een nieuwe verwarrende wereld met tal van vreemde spelregels. Geïnterviewde experts wijzen er verder op dat veel Eritreeërs tijdens de vlucht dingen hebben meegemaakt die niet stroken met de normen waarmee ze zijn opgegroeid, waardoor ze als het ware vervreemd zijn geraakt van zichzelf. De kerk biedt houvast in tijden van verwarring en pijn. En de kerk is een connectie met Eritrea: je treft er mensen die dezelfde taal en cultuur delen. Je vindt er bovendien informatie en er wordt praktische hulp gevraagd en geboden.

Het is lastig te zeggen in hoeverre de kerk en de hang aan het geloof de oriëntatie op en participatie in Nederland belemmeren of juist bevorderen. De kerk en het geloof zijn in zekere zin de meest laagdrempelige ondersteuning bij de verwerking van trauma's, al is op basis van dit onderzoek niet goed te zeggen hoe effectief deze ondersteuning is. Tegelijkertijd zijn de normen en waarden die in de kerken gepredikt worden conservatief, zeker waar het de man-vrouwverhoudingen en de seksuele en huwelijkse moraal betreft. Een ander punt van zorg is de machtspositie van priesters, die in de gemeenschap een hoge status hebben, en daar misbruik van kunnen maken. Er zijn, zo stelt een aantal voor dit onderzoek geïnterviewde experts, aanwijzingen dat de Eritrese overheid invloed uitoefent op de beslissing wie tot priester worden benoemd. De Eritrese statushouders in dit onderzoek houden zich over deze thematiek op de vlakte en geven aan niet te zijn benaderd door leden van de PFDJ. Ze gaan naar de kerk vanwege het geloof. De experts pleiten ervoor om de vinger aan de pols te houden als het gaat om het religieuze gedrag van Eritrese statushouders en de praktijken binnen kerken.

Vertrouwen op de eigen kleine kring

De sociale contacten van de Eritrese statushouders betreffen hoofdzakelijk leden van de herkomstgroep. Het is niet zo dat ze geen contact met anderen zouden willen, maar door de taalbarrière en de ervaren afstandelijke houding van autochtone Nederlanders blijven deze contacten beperkt. Eritrea heeft een uitgesproken wij-cultuur en de overgang naar de Nederlandse individualistische cultuur is groot. Eritrese nieuwkomers lijken alleen vertrouwen te stellen in Eritrese vluchtelingen, met name vrienden die ze al kenden of met wie ze gedurende de vlucht hebben opgetrokken. Ook in de opvang leert men andere Eritreeërs kennen die tot de kleine vertrouwde kring gaan behoren. Eritreeërs zijn niet gewend om op zichzelf te wonen; het schrikt hen af. Na uitplaatsing uit de opvang raken bestaande groepjes soms verspreid, met het risico dat het voor individuen moeilijk is om zich los van de vertrouwde groep staande te houden.

Wat hier het beste is, is lastig te zeggen. De vertrouwde groep is een bron van emotionele steun en beschermt tegen sociaal isolement en eenzaamheid, maar als het gaat om concrete handvatten om het leven in Nederland vorm te geven, heeft een dergelijke groep niet zoveel te bieden. Hechte en gesloten netwerken hebben bovendien vaak als nadeel dat ze neigen naar conservatisme: er is veel sociale controle en het gevaar bestaat dat ze mensen

gevangen houden in hun eigen cultuur met eigen normen, waarden en wereldbeeld. Een sterke mate van bonding is waarschijnlijk in deze fase van het verblijf in Nederland belangrijk, maar daarnaast zouden relaties buiten de kleine groep tot stand moeten komen. Dat geven Eritrese statushouders in dit onderzoek ook zelf aan. De eenzijdig samengestelde netwerken maken het moeilijk om het Nederlands te oefenen en de Nederlandse cultuur te leren kennen.

Dat het contact buiten de eigen groep maar moeizaam tot stand komt lijkt niet te liggen aan de behoefte van Eritreeërs aan contact met autochtone Nederlanders. Zonder uitzondering geven ze aan dat ze juist meer contact willen. Het beperkte contact komt volgens onze respondenten voort uit een combinatie van verlegenheid, de taalbarrière en een gebrek aan gelegenheid om Nederlanders te ontmoeten. Ook cultuurverschillen lijken een rol te spelen. Men vindt Nederlanders afstandelijk en weinig gastvrij.

Ik heb geen contact met Nederlanders. Ik wil graag contact krijgen om de taal te leren maar ze zijn moeilijk benaderbaar. In Eritrea kan je makkelijk contact maken. Hier is het onmogelijk om contact te maken met Nederlanders. Ik durfde tot nu toe geen contact te maken. Zij zien ons niet staan. De burens groeten soms, maar verder is het moeilijk om een gesprek te voeren. In welke taal zou ik moeten praten? Misschien denken ze dat ik arrogant ben. Mijn burens weten niet waar ik vandaan kom en dat ik Nederlands ontzettend moeilijk vind.

Aan de andere kant vinden Nederlanders Eritreeërs op zichzelf en verlegen, wat het leggen van contact hindert. Dit alles neemt niet weg dat er binnen de onderzoeksgroep contacten bestaan met Nederlandse vrijwilligers, die met grote genegenheid over 'mijn jongens' of 'mijn groepje' spreken, maar ook regelmatig tot wanhoop worden gedreven omdat ze ervaren dat de Eritreeërs afspraken niet nakomen en altijd te laat komen.

Moeizame verhouding tussen Eritrese nieuwkomers en de gevestigde Eritrese gemeenschap

De Eritrese nieuwkomers en de gevestigde Eritrese groep in Nederland verschillen in politiek, demografisch en sociaaleconomisch opzicht van elkaar. De onderlinge contacten lijken beperkt te zijn. Daar komt bij dat de nieuwkomers de banden wantrouwen die de gevestigde Eritreeërs mogelijk hebben met de Eritrese overheid. Contacten tussen de nieuwkomers en de gevestigde Eritrese groep zouden in beginsel kunnen fungeren als een 'bruggenhoofd' tussen de nieuwkomers en de Nederlandse samenleving en instanties. Deze contacten lijken zoals gezegd niet frequent te zijn, maar als ze er zijn blijkt hoe belangrijk het sociaal kapitaal van Eritrese Nederlanders is, voor Nederlandse instanties en voor de statushouders zelf. Het maakt alles uit als er betrouwbare mensen zijn die zowel Tigrinya als Nederlands beheersen en die de achtergrond van de nieuwkomers kennen, maar ook de weg weten in de Nederlandse samenleving en bureaucratie.

Zoals eerder toegelicht hebben we in de gesprekken niet nadrukkelijk gevraagd naar de invloed van de Eritrese overheid op het leven van de Eritrese nieuwkomers. Daar hebben we met dit onderzoek dus op zijn best een globaal beeld van kunnen krijgen. Op enkele uitzonderingen na, die uitgesproken kritisch zijn op de huidige Eritrese overheid, spreken

de geïnterviewde statushouders zich niet uit over de Eritrese politiek. Zij geven nadrukkelijk aan dat ze op afstand wensen te blijven, ze willen met rust worden gelaten. Uit de gesprekken blijkt wel dat ze weten dat de invloed van de Eritrese overheid verloopt via de ambassade en via bijeenkomsten van de gevestigde Eritrese gemeenschap, maar dat ze die contacten zo veel mogelijk proberen te vermijden. Ook de experts die voor dit onderzoek zijn geïnterviewd bevestigen dat de meeste Eritrese statushouders proberen afzijdig te blijven van de Eritrese politiek.

5.7 Conclusies en beleidsrichtingen

Met dit kwalitatieve onderzoek is een indringend portret geschetst van de achtergronden en leefsituatie van Eritrese statushouders die in ons land zijn komen wonen. Zij hebben een heftige tijd achter de rug, in Eritrea en tijdens de vlucht, die zich kenmerkte door ontberingen, mishandeling en seksueel geweld. In Nederland ontvingen ze na een periode in de opvang hun verblijfsvergunning en begon het leven hier. Dat betekent niet dat de periode van onzekerheid en stress daarmee achter de rug is. In de eerste periode legt de gezinshereniging een groot beslag op de tijd en energie van veel Eritrese statushouders. Procedures duren vaak lang, zijn complex en gaan gepaard met teleurstellingen vanwege herhaaldelijke afwijzingen van de aanvraag en onzekerheid over het lot van partner en kinderen. Het mag geen verrassing zijn dat Eritrese statushouders kampen met psychische problemen. Kenmerkend voor de Eritrese statushouders is dat ze nog nauwelijks participeren op de arbeidsmarkt en in het Nederlandse onderwijs. Ook zijn ze nog niet geslaagd voor het inburgeringsexamen. Dit beeld over de participatie strookt met gegevens uit kwantitatief onderzoek (CBS 2018a).

Voor Eritrese statushouders is bijna alles nieuw wat in Nederland gangbaar en gebruikelijk is. Het leven in een land waarin het leven en voorzieningen gebonden zijn aan bureaucratische regelgeving, waar informatie digitaal en in complexe vorm wordt verstrekt en waar zelfredzaamheid en assertiviteit de norm zijn, komt in zo weinig overeen met het leven in Eritrea en de daar heersende opvattingen, dat Eritrese statushouders maar moeilijk aansluiting vinden bij Nederland en Nederlandse instituties. Dit versterkt het toch al collectieve karakter van de Eritrese groep, die gesloten aandoet en het voor beleidsmakers en instanties lastig maakt om met deze groep in contact te komen. De kloof tussen de Eritrese groep aan de ene kant en beleid, hulpverleners en professionals aan de andere is groot. Over en weer bestaan inmiddels negatieve opvattingen over elkaar: Eritreeërs vinden dat ze onvoldoende hun problemen voor het voetlicht kunnen brengen en weinig hulp krijgen, professionals beschouwen de Eritrese groep als gesloten, afwachtend en moeilijk tot actie en afspraken te bewegen.

Agency paradox

In onderzoek naar vluchtelingen wordt wel gesproken van de *agency paradox* (Klaver et al. 2018): de vindingrijkheid en het doorzettingsvermogen die vluchtelingen tijdens de vlucht etaleren, lijken bij aankomst in het bestemmingsland te zijn verdwenen en omgeslagen in

het ontbreken van initiatief en actie. De wijze van opvang, de vormgeving van beleid en het leven in Nederland dat op alle fronten anders is dan men gewend is, zou eigen initiatief en energie de kop indrukken. Het beeld van de *agency paradox* past goed bij de Eritrese groep: hun vluchtverhaal getuigt van doorzettingsvermogen en veerkracht, maar in Nederland lijken deze eigenschappen te zijn verdwenen. Dat kan waarschijnlijk niet los worden gezien van de ervaringen tijdens de vlucht en de stress die gezinshereniging en het nieuwe leven in Nederland met zich meebrengen. Men moet eerst ‘landen’. Het lijkt echter ook samen te hangen met de drempels die participatie in de weg staan. Een baan is vaak gebonden aan een opleiding of beheersing van de Nederlandse taal. Iets vergelijkbaars geldt voor een opleiding: wie het Nederlands niet goed beheerst of nog niet is ingeburgerd, stroomt niet in. Voor veel Eritreeërs betekenen formele opleidings- en taaleisen dat ze niet verder komen. Het leren van het Nederlands vinden veel Eritreeërs een enorme opgave en het behalen van een Nederlands diploma is een lange weg.

Beleidsrichtingen

De komst van grote aantallen statushouders – met name uit Syrië en Eritrea – in de afgelopen jaren heeft in het beleid veel losgemaakt. Op het niveau van het rijk en gemeenten is specifiek beleid tot ontwikkeling gekomen om de integratie van statushouders te bevorderen (Dagevos et al. 2018; Razenberg et al. 2018; SER 2018). Dat betekent een breuk met de heersende visie dat de integratie van migrantengroepen via algemeen beleid moet worden verbeterd. Vanwege de majeure integratieopgave en de specifieke achterstandskenmerken van statushouders kon echter niet langer alleen worden vertrouwd op algemeen beleid. Daarbij speelt ook het streven om de integratie van vluchtelingengroepen beter te laten verlopen dan in het verleden (Engbersen et al. 2015).

Uit onderzoek naar vluchtelingengroepen die eerder naar Nederland kwamen, weten we dat de integratie moeizaam verloopt (Bakker 2016; Bakker en Dagevos 2017; Dourleijn en Dagevos 2011; Maliepaard et al. 2017). Kenmerkend is een lage arbeidsparticipatie, vooral in de eerste jaren van het verblijf. Deze neemt met de verblijfsduur weliswaar toe, maar de achterstand ten opzichte van andere migrantengroepen blijft groot. Hoewel elke herkomstgroep zijn eigen karakteristieken heeft, hebben vluchtelingengroepen een aantal kenmerken met elkaar gemeen die verklaren waarom de integratie achterblijft. De aanleiding voor de vlucht, de vlucht zelf en de periode in de opvang vormen een aanslag op de psychische gezondheid en belemmeren daarmee de participatie. Moeite met het leren van de Nederlandse taal, buitenlandse diploma's die weinig waard blijken, het ontbreken van functionele sociale netwerken en perikelen rondom de gezinshereniging maken dat veel leden van vluchtelingengroepen niet goed hun weg vinden in Nederland.

Specifiek beleid ook voor Eritrese groep noodzakelijk

Deze kenmerken zien we ook terug bij de Eritrese groep. Dat alleen stemt al zorgelijk over hun integratie in de komende jaren. En hoewel we geen systematische vergelijking hebben gemaakt met andere vluchtelingengroepen, is het niet gewaagd om te stellen dat de uitgangssituatie van de Eritrese groep nog ongunstiger is dan die van bijvoorbeeld de Syrische

groep. De huidige ontwikkeling in de richting van *specifiek beleid* lijkt ons dan ook van het grootste belang, iets wat we ook hebben betoogd naar aanleiding van de bevindingen van de studie over de positie van Syriërs die in de afgelopen jaren in Nederland zijn komen wonen (Dagevos et al. 2018). Om de participatie op gang te brengen en de leefsituatie te verbeteren pleiten we onder andere voor een grotere bemoeienis van de gemeente met de inburgering (die er in de nieuwe kabinetsplannen ook lijkt te komen) en voor specifieke aandacht voor de psychische problemen van statushouders. Daarnaast pleiten we ervoor om het behalen van een Nederlands diploma te stimuleren en beleidsaandacht te hebben voor de vaak precaire positie van vrouwen. Ook lopende beleidsinitiatieven om al in de opvang te investeren in het leren van de Nederlandse taal en om het statushouders makkelijker te maken om vrijwilligerswerk te doen kunnen bijdragen aan hun integratie. Er is dus al veel gaande, en gezien de geringe participatie en het cluster van belemmerende factoren bij statushouders, en bij Eritreeërs in het bijzonder, is dat een belangrijke ontwikkeling. Specifiek vanuit dit onderzoek willen we nog aandacht vragen voor twee andere punten die voor het beleid bruikbaar kunnen zijn om de integratie van Eritreeërs te bevorderen, en mogelijk ook relevant zijn voor statushouders uit andere groepen.

Inzet van cultural mediators

In dit onderzoek stellen we vast dat functionarissen en vrijwilligers die betrokken zijn bij de uitvoering van de inburgering, de zorg en de hulpverlening er niet goed in slagen om Eritrese statushouders te bereiken. En als dit wel het geval is, bestaat aan beide kanten het beeld dat de hulp en de informatie niet afdoende zijn. Er gaapt een forse kloof, die overbrugging verdient omdat zonder hulp en aanvullend beleid de participatie van de meeste Eritreeërs waarschijnlijk niet van de grond komt (vgl. Ferrier en Massink 2016). Personen van Eritrese herkomst die al langer in Nederland wonen kunnen mogelijk een belangrijke rol spelen om de kloof tussen Nederlandse instituties en de Eritrese groep te overbruggen. Zogenaemde *cultural mediators* spreken de taal, zijn bekend met de sociale en culturele verhoudingen binnen de Eritrese groep en weten hoe leden van deze groep het best zijn te benaderen. Met hun inzet is het te verwachten dat de impact van de vormgeving en uitvoering van beleid aanzienlijk wordt vergroot. Wel luistert het nauw wie vanuit de Eritrese groep wordt ingezet als cultural mediator. In politiek en sociaal-cultureel opzicht zijn de verschillen binnen de Eritrese groep in Nederland groot. Hierdoor is niet iedereen geschikt en wordt niet iedereen vertrouwd. Maar het is de poging waard om hier bijvoorbeeld via enkele pilots mee te experimenteren, want zonder dergelijke ‘bruggenhoofden’ blijft een diep misverstand bestaan.

Maatwerk in trajecten naar opleiding en werk

In het onderzoek zien we dat Eritrese statushouders (a) moeite hebben met het leren van de Nederlandse taal en een zekere huiver hebben ten aanzien van een schoolse context en (b) graag willen werken in ambachtelijke beroepen waarmee ze bekend zijn, maar tegen formele opleidingseisen oplopen. Dit pleit voor de inrichting van werkplekken die geen hoge toetredingsdrempels opwerpen en waar men gedurende een bepaalde periode de

gelegenheid heeft om aan de gestelde (taal- of opleidings)eisen te voldoen. En het geeft hun de mogelijkheid om te focussen op de dingen waar ze goed in zijn. Meer maatwerk en de vormgeving van duale trajecten zijn hier het devies. Aan het arbeidsethos lijkt het niet te liggen; in Eritrea was men gewend om hard te werken en dat wil men hier ook.

De komst van statushouders in de achterliggende jaren heeft veel bestuurlijke energie losgemaakt en er wordt, meer dan in het verleden, specifiek op statushouders gericht beleid gevoerd. Dat is gezien de achterblijvende positie en achtergrondkenmerken van (Eritrese) statushouders ook noodzakelijk. Het zou goed zijn om de komende periode te benutten om de effectiviteit vast te stellen van al deze initiatieven, en daarmee het kaf van het koren te scheiden. Een ander punt is dat veel initiatieven een tijdelijk karakter hebben, maar wat dit en ander onderzoek laat zien is dat de statushouders die in de afgelopen jaren naar Nederland zijn gekomen nog helemaal aan het begin van hun integratie staan. Gerichte én effectieve beleidsinspanningen lijken daarom nog geruime tijd noodzakelijk.

Noot

- 1 Sinds juni 2018 lijken de relaties tussen Ethiopië en Eritrea te ontgooien. Ethiopië heeft een einde gemaakt aan het grensconflict en contacten op regeringsniveau zijn inmiddels aangehaald. Onduidelijk is voornamelijk wat dit concreet voor de situatie binnen Eritrea gaat betekenen.

1 De achtergronden en leefsituatie van Eritreeërs in Nederland

Leen Sterckx en Emily Miltenburg

1.1 Inleiding

In de jaren rond 2015 was sprake van een forse instroom van vluchtelingen in Nederland. De meerderheid van hen was afkomstig uit Syrië, getalsmatig vormden Eritreeërs de tweede groep. In deze studie belichten we de achtergronden en leefsituatie van de Eritreeërs die de afgelopen jaren als statushouder in Nederland zijn komen wonen. Er zijn verschillende redenen om hier nader op in te gaan. Allereerst zijn er zorgelijke signalen over de positie van deze groep. Onlangs verschenen verkennende, kwalitatieve onderzoeken onder recente Eritrese statushouders die wijzen op een moeizame integratie: de sociaal-culturele afstand tot Nederland is aanzienlijk, de taalbeheersing is zwak en de participatie in het maatschappelijk leven is beperkt (Ferrier en Massink 2016; Ferrier et al. 2017; Pharos 2016). Registergegevens wijzen op een sterk achterblijvende sociaal-economische participatie (CBS 2018a). Verder zijn er zorgen over de Eritrese gemeenschap in Nederland vanwege angst, (onderling) wantrouwen, druk en intimidatie binnen de gemeenschap (DSP-groep en Tilburg University 2016).

Met deze studie willen we een bijdrage leveren aan het inzicht in de achtergronden en leefsituatie van de recent gearriveerde groep Eritreeërs. Dit doen we op basis van uitgebreid kwalitatief onderzoek onder statushouders en onder experts. Een belangrijke doelstelling is om het perspectief van statushouders zelf op te tekenen. Daarbij gaan we terug naar het leven in Eritrea zelf, de ervaringen tijdens de vlucht, de sociaal-culturele context waarin Eritreeërs in Nederland verkeren, hun eerste stappen in de integratie in Nederland en de kansen en belemmeringen die zich daarbij voordoen.

Deze studie is onderdeel van het project longitudinale cohortstudie asielzoekers en statushouders. Het doel daarvan is kortgezegd om de positie van personen die na 1 januari 2014 een status hebben gekregen in kaart te brengen en over de tijd te volgen. Daartoe maken we gebruik van registergegevens (CBS 2017, 2018a), surveys (Dagevos et al. 2018) en kwalitatief onderzoek. Deze studie onder Eritreeërs is het eerste kwalitatieve onderzoek dat in het kader van dit project verschijnt. Het is in zekere zin de pendant van het survey-onderzoek dat onder Syrische statushouders is verricht en dat de achtergrond, de vlucht en de leefsituatie van deze groep in kaart heeft gebracht (Dagevos et al. 2018). Dat gebeurt in deze studie ook, maar dan voor de Eritrese groep en via kwalitatief onderzoek.¹

In de volgende paragraaf introduceren we de groep Eritrese statushouders van het cohort 2014-2016 aan de hand van de beschikbare cijfers over asielverzoeken, vergunningen en demografie van deze groep. Vervolgens lichten we het onderzoek toe dat we in dit rapport presenteren: we bespreken hoe het onderzoek is uitgevoerd en welke uitspraken aan het materiaal kunnen worden ontleend.

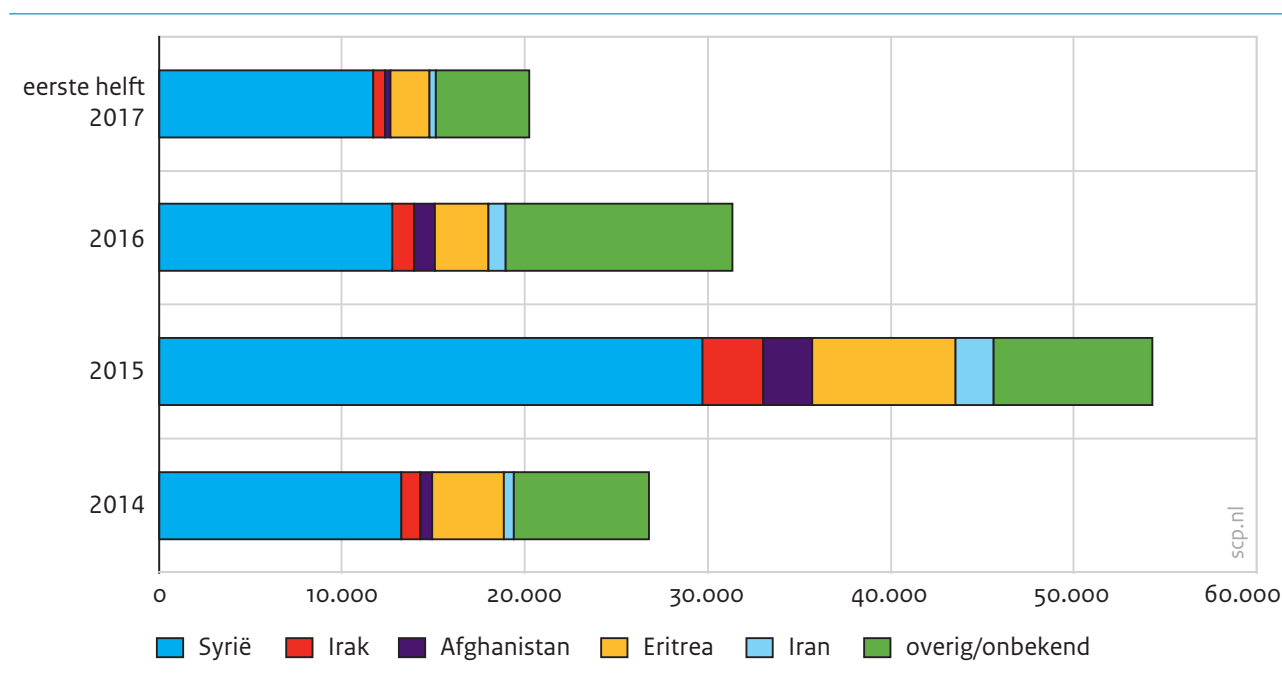
1.2 De groep Eritrese vluchtelingen in Nederland in cijfers

1.2.1 Asielverzoeken van Eritreeërs

De Syriërs vormen de grootste groep onder de asielzoekers die de afgelopen jaren naar Nederland zijn gekomen,² gevolgd door Eritreeërs. Eritrese asielzoekers maakten in 2014 en 2015 ongeveer 15 procent uit van de totale groep asielzoekers en in 2016 en de eerste helft van 2017 ongeveer 10 procent. De recente instroom van Eritrese asielzoekers is tot dusver de grootste instroom uit Eritrea. In de periode van 2014 tot en met de eerste helft van 2017 deden bijna 17.000 Eritreeërs een asielaanvraag (3935 in 2014, 7865 in 2015, 2940 in 2016 en 2155 in de eerste helft van 2017; zie ook figuur 1.1) (CBS 2018a, 2018b).

Figuur 1.1

Ingestroomde asielzoekers in COA-opvang, naar nationaliteit, 2014 tot en met eerste helft 2017

Bron: CBS 2018b SCP-bewerking

De Eritrese groep asielzoekers: overwegend jong en man

De Eritrese asielzoekers zijn overwegend jong: in 2014 en 2015 was ruim de helft tussen de 12 en 24 jaar (respectievelijk 56 en 51%), in 2016 minder dan de helft (47%), dalend tot 37% in de eerste helft van 2017 (CBS 2018a: 15, 2018b). De meerderheid van de Eritrese asielzoekers is man: in 2014 was dat driekwart, dalend naar ruim de helft van de instroom in 2017 (CBS 2018b).

Veel alleenstaande Eritreeërs, maar aandeel nareizigers neemt toe

Het merendeel van de asielzoekers uit Eritrea kwam als alleenstaande de opvang van het Centraal Orgaan opvang asielzoekers (COA) binnen. Dat wil zeggen dat ze alleen zijn ingereisd, ze kunnen in hun land van herkomst een partner en/of kinderen hebben achtergelaten. Van de asielzoekers met de Eritrese nationaliteit was in 2014 86% alleenstaand,

in 2015 was dat 83%, in 2016 56% en in de eerste helft van 2017 nog 41% (CBS 2018a: 14, 2018b). Het aandeel minderjarige Eritreeërs onder alleenstaanden is wel gestegen: in 2014 was dat 16% en in eerste helft van 2017 40% (CBS 2018a: 14).

De daling van het aandeel Eritrese asielzoekers dat als alleenstaande naar Nederland komt gaat hand in hand met een stijging van het aandeel kinderen met ouders. In 2014 betrof de instroom voornamelijk eerste asielverzoeken van jonge mannen, terwijl in de eerste helft van 2017 het merendeel van de groep uit nareizigers bestond (CBS 2018a: 15). Eritreeërs met een verblijfsvergunning kunnen een verzoek indienen om hun ouders, partner of kinderen over te laten komen. Voor nareizigers moet de aanvraag binnen drie maanden worden gedaan, daarna is sprake van reguliere gezinshereniging waarvoor strengere regels gelden (zoals een inkomenseis).

In de periode van 2014 tot en met de eerste helft van 2017 kwamen er bijna 33.000 nareizigers naar Nederland. Deze stijging komt grotendeels voor rekening van Syrische en Eritrese nareizigers (CBS 2018a: 11). Bij Eritreeërs kwam deze instroom later op gang dan bij de Syriërs: van het cohort dat in 2014 naar Nederland kwam had na 12 maanden nog geen halve procent een of meerdere familieleden als nareiziger naar Nederland laten komen (tegen 27% van de Syriërs), maar na 30 maanden had 15% van Eritreeërs een nareiziger laten overkomen en ongeveer een even groot aandeel had door reguliere gezinshereniging familieleden naar Nederland laten overkomen (CBS 2018a: 21).

De gezinshereniging en de stijging van het aantal nareizigers, in combinatie met de geboorten in Nederland, betekenen dat de omvang van de groep Eritreeërs in Nederland toeneemt. Het Eritrese asielcohort uit 2014, bestaande uit eerste asielaanvragen (exclusief nareizigers uit 2014), was na 18 maanden met 16% gestegen en na 30 maanden reeds met 54% (CBS 2018a: 23).

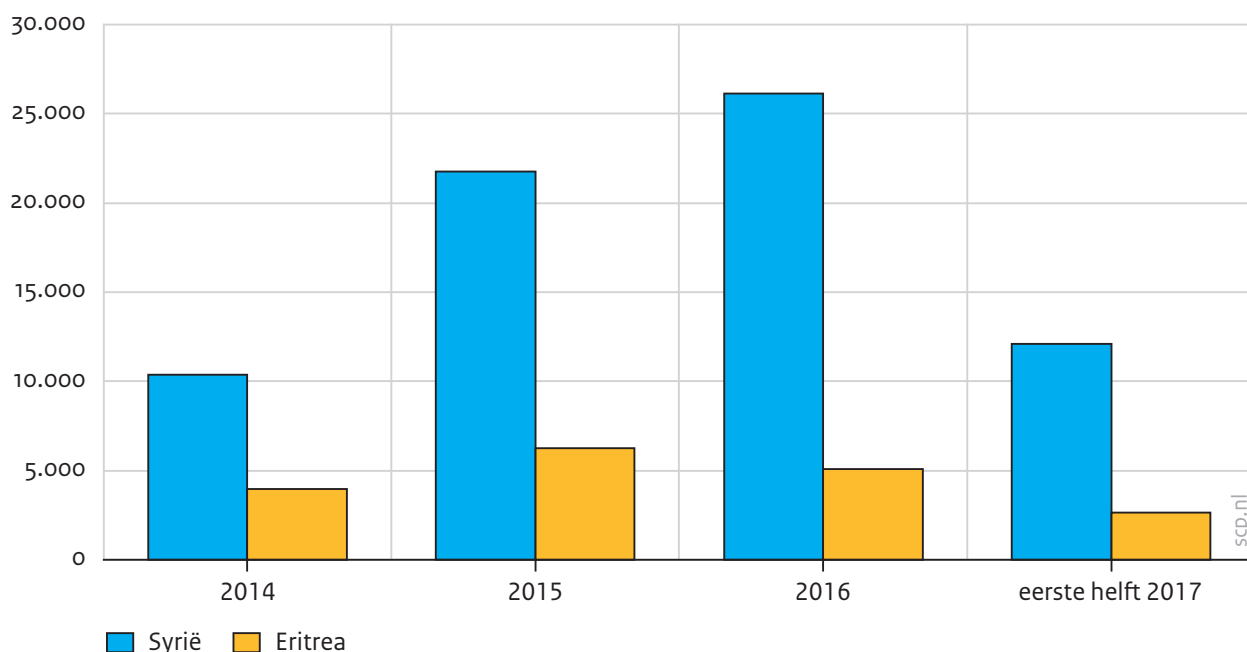
1.2.2 Statushouders: aantallen en ontwikkeling in verleende vergunningen

Onder statushouders worden personen met een verblijfsvergunning asiel voor bepaalde of onbepaalde tijd gerekend. Ook nareizigers met een machtiging voorlopig verblijf (een afgeleide asielvergunning) worden meegerekend, evenals reguliere gezinsherenigers. Van de in 2014 ingestroomde asielzoekers uit Eritrea had tweeënhalf jaar later 94% een verblijfsvergunning asiel voor bepaalde tijd, net zo'n groot aandeel als onder Syriërs (CBS 2018a: 11). Als rekening wordt gehouden met het deel dat vertrokken of overleden is dan heeft na anderhalf jaar al 98% een verblijfsvergunning gekregen.

In de periode van 2014 tot en met de eerste helft van 2017 kregen in totaal ruim 110.000 asielzoekers een verblijfsvergunning (20.000 in 2014, 33.000 in 2015, 37.000 in 2016 en 21.000 in eerste helft van 2017) (CBS 2018a: 25). Figuur 1.2 toont het aantal verleende vergunningen aan Syriërs en Eritreeërs: de meerderheid van de asielvergunningen wordt verleend aan personen met een Syrische nationaliteit, Eritreeërs staan op de tweede plaats in het aantal verleende vergunningen.

Figuur 1.2

Verleende vergunningen aan Syriërs en Eritreeërs, 2014 tot en met eerste helft 2017

Bron: CBS 2018a SCP-bewerking

Zoals we ook al zagen bij de asielaanvragen, betreffen de verleende vergunningen een steeds groter aandeel nareizigers (inclusief gezinsherenigers). Onder Eritreeërs nam het aandeel verleende vergunningen aan nareizigers toe van 4% in 2014 naar bijna de helft (46%) in de eerste helft van 2017 (CBS 2018a: 26).

Korte wachttijd Eritreeërs

De statushouders die in de periode van 2014 tot en met de eerste helft van 2017 een vergunning kregen (en via een COA-opvang zijn ingestroomd), moesten gemiddeld 105 dagen (3,5 maand) wachten op het verkrijgen van de vergunning. Voor Eritreeërs ligt de duur van de procedure over de cohorten heen met 97 dagen net onder het gemiddelde (CBS, 2018a: 27).

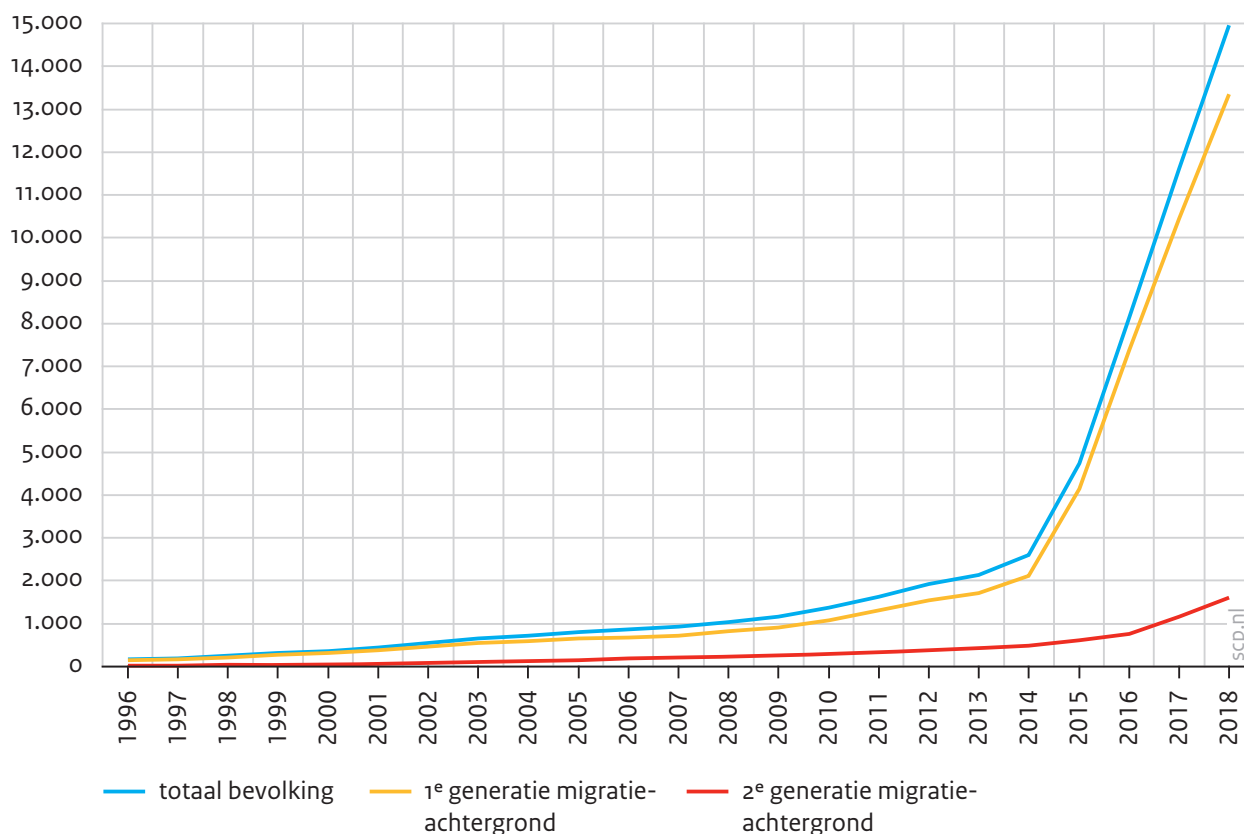
1.2.3 Omvang en samenstelling van de Eritrese groep

Vanwege de toename van (ingewilligde) asielverzoeken is de Eritrese groep sinds 2013 snel gegroeid, maar is ze nog steeds relatief klein van omvang in vergelijking met andere vluchtelingengroepen uit Afghanistan, Iran, Irak, Somalië en Syrië.³ Op 1 januari 2018 stonden er bijna 15.000 Eritreeërs ingeschreven in de bevolkingsadministratie. Eind jaren negentig stonden er slechts een paar honderd Eritreeërs geregistreerd in Nederland (zie figuur 1.3). Het is aannemelijk dat de Eritrese groep groter is dan uit deze cijfers blijkt. Omdat Eritrea pas in 1993 officieel onafhankelijk werd, worden personen die daarvoor zijn geboren als Ethiopisch geregistreerd. De schatting is dat er momenteel ongeveer 20.000 personen met een Eritrese achtergrond in Nederland wonen (De Gruijter en Razenberg 2017). Verder mag worden aangenomen dat de groep aanzienlijk zal toenemen vanwege nog lopende asiel-

aanvragen, die bijna altijd worden ingewilligd (CBS 2018a), en door de komst van nareizigers.

Figuur 1.3

Eritreeërs in Nederland geregistreerd in bevolkingsadministratie (1996-2018)

Bron: CBS 2018c SCP-bewerking

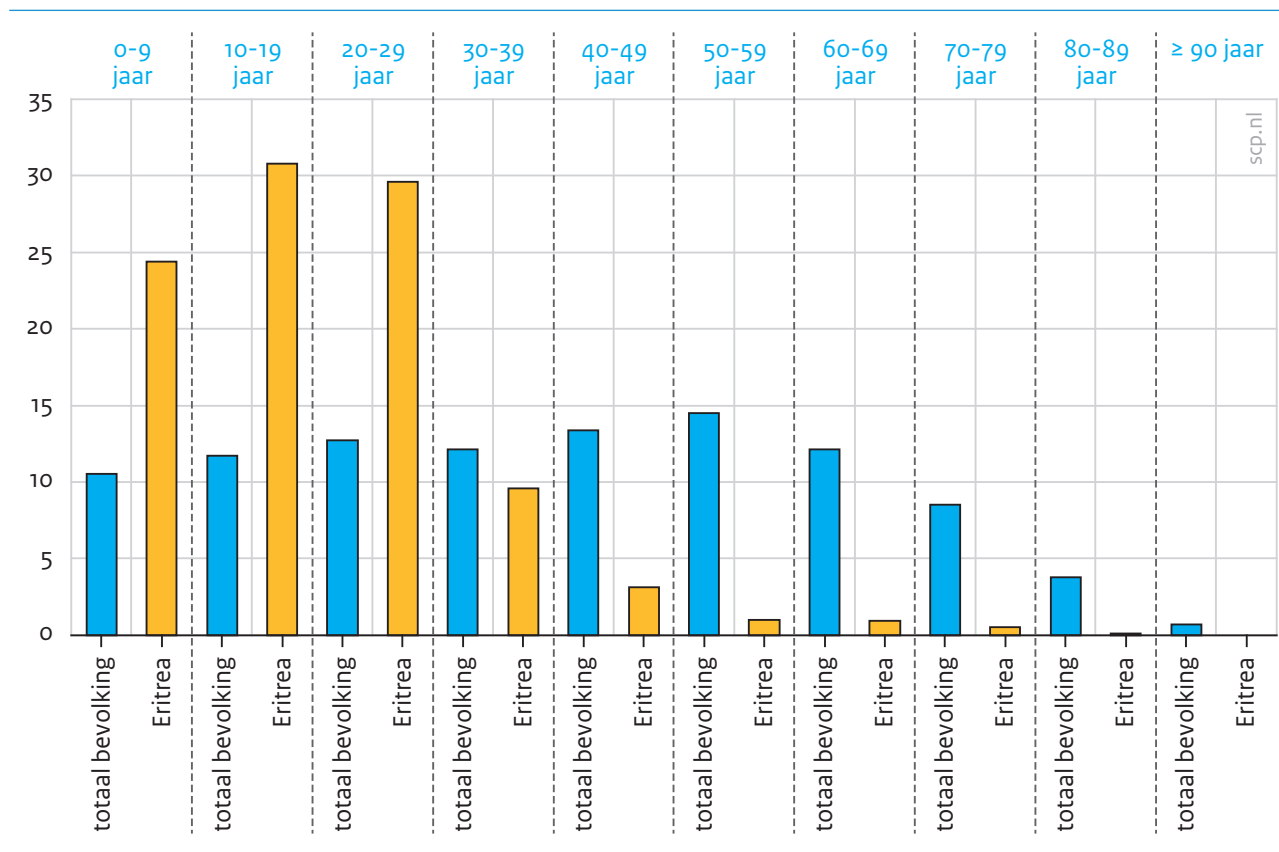
Grote verschillen tussen Eritrese vluchtelingen van verschillende golven

De Eritreeërs die recentelijk naar Nederland zijn gekomen, domineren dus het beeld en wijken qua achtergrond af van de eerdere cohorten. De eerste groep asielzoekers uit Eritrea van enige omvang kwam in de jaren tachtig en negentig naar Nederland en telde ongeveer 1500 personen. Zij vluchtten tijdens de onafhankelijkheidsoorlog tussen Eritrea en Ethiopië (DSP-groep en Tilburg University 2016). Deze groep was voorstander van de onafhankelijkheid van Eritrea en was vaak aanhanger van het Eritrean Liberation Front (ELF; later Eritrean People's Liberation Front (EPLF)), wat nu de huidige regeringspartij People's Front for Democracy and Justice (PFDJ) is. De tweede golf vluchtelingen (ongeveer 6000) arriveerde in de jaren rond 1998-2010 en vluchtte tijdens de grensconflicten tussen Eritrea en Ethiopië. De laatste golf, die sinds 2010 asiel zoekt in Nederland en die piekte in 2015, is vooralsnog de grootste. De dienstplicht, die officieel achttien maanden duurt maar voor onbepaalde tijd kan worden verlengd, is voor de meeste Eritreeërs reden om te vluchten (DSP-groep en Tilburg University 2016, zie ook dit onderzoek). De asielzoekers uit de laatste groep zijn op de vlucht voor het huidige regime, waar de eerste groep dus (oorspronkelijk) aanhanger van was. Niet alleen wat betreft affiniteit met het Eritrese regime bestaan bin-

nen de totale Eritrese groep in Nederland aanzienlijke verschillen, de eerdere vluchtelinggolven waren vaker hoogopgeleid en kwamen uit een stedelijk milieu, de recentste golf betreft veelal laagopgeleide plattelandsbewoners.

Figuur 1.4

Leeftijdsgroepen van Eritreeërs geregistreerd in bevolkingsadministratie en totale bevolking (1 januari 2018)

Bron: CBS 2018d SCP-bewerking

Als we kijken naar de Eritreeërs met een verblijfsvergunning die reeds zijn ingeschreven in de bevolkingsadministratie is het aandeel van de tweede generatie erg laag (ruim een tiende), is het aandeel vrouwen in de minderheid (ruim 40%) en is ruim de helft onder de twintig jaar (CBS 2018d). In vergelijking met de totale bevolking is de Eritrese gemeenschap dus erg jong (zie figuur 1.4). Door de volgmigratie en gezinsvorming zal het aandeel vrouwen en jongeren de komende jaren naar verwachting toenemen.

1.3 Het onderzoek

1.3.1 Onderzoeksvragen en -opzet

Zoals gezegd wil dit onderzoek inzicht geven in de achtergronden en leefsituatie van Eritrese statushouders in Nederland. De groep waar we naar kijken is relatief kort geleden in Nederland aangekomen en kreeg een verblijfsstatus in de periode 2014-2016. Ze bevinden zich dus nog maar in het begin van hun integratieproces. Toch komen er signalen uit de samenleving – vanuit gemeenten, zorgverleners, begeleiders van asielzoekers en vrijwilli-

gers – dat Eritrese statushouders een erg moeizame start kennen in Nederland. De problemen doen zich voor op meerdere vlakken van hun leven hier en zijn met elkaar verweven. Onder diverse betrokkenen leeft de zorg dat deze groep op grote achterstand staat en die achterstand slechts zal overwinnen door extra zorg en aandacht.

Met dit onderzoek willen we deze observaties duiden: wat houdt die ‘grote achterstand’ van de Eritrese groep in en waar komt hij vandaan? Zo hopen we inzicht te krijgen in de problemen waar de integratie van Eritreeërs in Nederland mee gepaard gaat, maar ook in de kansen die er zijn. We willen de positie van recent gearriveerde Eritrese statushouders beter begrijpen. Daarom belichten we de leefsituatie en ervaringen van de statushouders zo veel mogelijk vanuit hun eigen perspectief. Dat leggen we naast het perspectief van de Nederlandse burgers, hulpverleners, vrijwilligers en beleidsmakers die met deze groep in aanraking komen.

Het onderzoek bouwt voort op eerdere rapporten over deze groep statushouders (o.a. DSP-groep en Tilburg University 2016; Ferrier en Massink 2016; Ferrier et al. 2017; Horbach en Rijken 2017; Pharos 2016; Schippers 2017). We hebben gekozen voor kwalitatief onderzoek onder Eritrese statushouders en experts die beroepsmatig of door hun betrokkenheid bij deze doelgroep zicht hebben op de leefsituatie van Eritrese statushouders in Nederland en de problemen die zich daarin voordoen. We hebben ons in het bijzonder gericht op subgroepen en onderzoeksthema’s die in eerder onderzoek onderbelicht zijn gebleven. Daarom lag het zwaartepunt van het onderzoek bij meerderjarige statushouders; veel Eritreeërs komen als alleenstaande minderjarige vluchteling (amv) naar Nederland, maar over hun specifieke situatie is meer bekend (Kulu-Glasgow et al. 2018; Schippers 2017; Sleijpen et al. 2017). Daarnaast deden we een extra inspanning om vrouwen te interviewen. Vrouwen zijn in de minderheid en ze hebben andere ervaringen dan mannen, die nog weinig in onderzoek over het voetlicht kwamen. Tot slot hebben we doelbewust ook enkele hoogopgeleiden geïnterviewd, als tegenhangers van de gemiddeld zeer laagopgeleide ‘doorsnee’ Eritrese nieuwkomer. Bevindingen uit de interviews hebben we vergeleken met de resultaten van ander onderzoek onder Eritreeërs in Nederland in de afgelopen jaren en met de internationale wetenschappelijke literatuur.

1.3.2 Eerder onderzoek

De afgelopen jaren zijn verschillende onderzoeken uitgevoerd naar Eritrese statushouders in Nederland. Al deze onderzoeken zijn verkennend en kwalitatief van aard. Op het moment van schrijven is er nog geen kwantitatief onderzoek naar deze groep gedaan. Elk afzonderlijk hebben deze verkennende kwalitatieve onderzoeken slechts een beperkte reikwijdte, omdat ze gebaseerd zijn op interviews met een beperkt aantal respondenten (niet representatief). Bovendien is ook nog vaak een deel niet zelf Eritrees vluchteling, maar een expert die over Eritrese vluchtelingen vertelt. Maar de verschillende studies, die snel in aantal toenemen en door verschillende instellingen zijn opgezet en uitgevoerd, komen tot overeenstemmende bevindingen. Zo ontstaat wel een vrij eenduidig beeld van de groep.

Voorbeelden van verkenningen waarin aandacht wordt geschonken aan de brede situatie van Eritrese vluchtelingen zijn het onderzoek van De Gruijter en Razenberg (2017) van het Kennisplatform Integratie & Samenleving (k1s)/Verwey-Jonker Instituut: *Integratiekansen van Eritrese vluchtelingen in Nederland*, en het rapport van Ferrier en Massink (2016) dat verslag doet van hun etnografische onderzoek in de Griftdijkgemeenschap in Lent.

Andere onderzoeken richten zich op specifiekere aspecten van het leven van Eritrese statushouders. Pharos, Expertisecentrum Gezondheidsverschillen, liet enkele verkenningen uitvoeren naar welzijn en gezondheid van (onder anderen) Eritrese vluchtelingen in Nederland, waarbij ook breder aandacht was voor hun leefsituatie en sociaal-culturele positie (Brummel-Ahlaloum et al. 2018; Jacob 2018; Pharos 2016). Stichting Nidos, die jeugdbescherming verzorgt voor vluchtelingen, heeft een Kenniscentrum Eritrese amv's opgezet dat enkele rapporten heeft uitgebracht over de jongere statushouders (Schipper 2017; Sleijpen et al. 2017). Horbach en Rijken (2017) organiseerden focusgroepen onder COA-medewerkers en rapporteerden over de zorgen van de medewerkers van asielzoekerscentra over de veiligheid van Eritrese asielzoekers in Nederland. Een tweede rapport van het k1s/Verwey-Jonker Instituut waar in dit rapport regelmatig naar wordt verwezen (Ferrier et al. 2017) is bedoeld als een handreiking voor de ondersteuning van Eritrese nieuwkomers bij hun integratie. De genoemde rapporten zijn er duidelijk op gericht informatie te leveren aan een doelgroep van professionals en beleidsmakers die te maken hebben met recent gearriveerde Eritrese statushouders.

DSP-groep en Tilburg University brachten eind 2016 een uitvoerig onderzoeksrapport uit over het netwerk van Eritrese organisaties in Nederland; de mate en aard van de (buitenlandse) aansturing van Eritrese organisaties in Nederland door de Eritrese overheid en/of daaraan gelieerde organisaties; en de mate en aard van de ervaren druk onder Eritreeërs in Nederland, inclusief het voldoen van financiële bijdragen. Aan deze publicatie (DSP-groep en Tilburg University 2016) ontleen we het beeld van een verdeelde Eritrese gemeenschap in Nederland, die is getekend door onderling wantrouwen en wantrouwen tegenover buitenstaanders vanwege de inmenging van (agenten van) de Eritrese overheid in de gemeenschappen van haar onderdanen in de diaspora (de zogenaamde 'lange arm'). De internationale wetenschappelijke literatuur behandelt voornamelijk de (illegale) migratie vanuit Eritrea. Onderwerpen zijn de motieven van Eritreeërs om hun land te ontvluchten (bv. Belloni 2015; Bozzoni 2011; Hirt en Mohammad 2013; Kulu-Glasgow et al. 2018), of hun wedervaren onderweg (Van Reisen en Mawere 2017). Het is erg moeilijk om objectieve informatie te krijgen over de situatie in Eritrea. Er is geen vrije pers, noch een onafhankelijk middenveld. De laatste internationale ngo's hebben in 2011 noodgedwongen hun activiteiten in Eritrea beëindigd. De Eritrese regering staat geen bezoek van internationale mensenrechtenorganisaties toe (BZ 2014, 2017, 2018). Alle informatie over Eritrea is politiek en het is van belang om dezelfde onderwerpen vanuit verschillende invalshoeken te bekijken. We hebben gezocht naar zo neutraal en gebalanceerd mogelijke rapporten van officiële instanties, zoals de ambtsberichten over Eritrea van het Nederlandse ministerie van Buitenlandse Zaken (BZ) en van Landinfo (2015), het Country of Origin Information Centre dat de Noorse tegenhanger vormt van de Directie Sub-Sahara Afrika (DAF) die de ambtsberich-

ten over Eritrea opstelt. Deze zijn op hun beurt gebaseerd op rapporten van de Verenigde Naties (VN), de United Nations High Commissioner for Refugees (UNHCR) en internationale ngo's als het Rode Kruis of Amnesty International, en op gesprekken met diplomaten, internationale waarnemers en de Eritrese overheid. Daarnaast zijn er de afgelopen jaren enkele etnografische studies uitgevoerd in Eritrea en in de vluchtelingenkampen in Eritrea's buurlanden, die een rijke bron van data en inzichten vormen. Volgens Røsborg en Tronvoll (2017), die in hun publicatie de beschikbare internationale literatuur uitvoerig bespreken, levert langdurig etnografisch onderzoek zoals dat van Belloni (2015), Bozzoni (2011) en Hirt en Mohammad (2013) de meest betrouwbare en geloofwaardige informatie op over de situatie in Eritrea en eventuele vluchtredenen. Tot slot zijn er enkele egodocumenten van Eritreeërs in de diaspora die hun levens- en vluchtverhaal te boek hebben gesteld.

1.3.3 Veldwerk in een complexe doelgroep

De Eritreeërs in Nederland hebben de reputatie een moeilijk toegankelijke groep te zijn. Onder andere om die reden kozen we voor kwalitatief onderzoek. Het voordeel van kwalitatief onderzoek is dat er diep ingegaan kan worden op de ervaringen van de respondenten. In de gesprekken is gepoogd om zodanig ruimte te geven dat mensen hun eigen verhalen konden delen en toelichten. Met het oog daarop waren de interviews weinig gestructureerd en kregen ze de vorm van levensverhalen.

Het benaderen van deelnemers uit de doelgroep, het interviewen, vertalen en transcriberen is gedaan door twee zorgvuldig geselecteerde onderzoekers, een man en een vrouw, van Eritrese herkomst, die al langer in Nederland zijn gevestigd. Deze onderzoekers waren ook betrokken bij de analyse en dienden als klankbord voor onze interpretaties en bevindingen. Door de taalbarrière en mogelijke – ons onbekende – culturele en politieke gevoeligheden was het nodig interviewers in te schakelen van Eritrese herkomst, die zowel de taal van de statushouders – Tigrinya – als Nederlands beheersen. Daarmee probeerden we de drempel voor deelname aan het onderzoek zo laag mogelijk te maken. De onderzoekers konden de respondenten aanspreken in hun eigen taal. Zoals eerder aangegeven heerst in deze groep veel wantrouwen tegenover buitenstaanders, tegenover Nederlandse instanties en ook tegenover langer in Nederland gevestigde Eritreeërs. Daardoor hield het inschakelen van interviewers van Eritrese herkomst ook een voor buitenstaanders moeilijk in te schatten risico in: potentiële respondenten zouden de interviewers kunnen categoriseren als vertegenwoordiger van de Eritrese overheid (of een andere politieke, religieuze of etnische subgroep) waar zij niets mee te maken willen hebben. Daarom zijn beide interviewers onafhankelijk van elkaar geworven; ze behoorden voor deze samenwerking niet tot hetzelfde (Eritrese) netwerk. Wel hadden ze aantoonbare ervaring en competenties als veldwerker voor dit soort onderzoek. Bovenal hadden beide onderzoekers door hun goede staat van dienst als vrijwilliger en hulpverlener voor Eritrese vluchtelingen een aanzienlijk netwerk (dat dat van de andere interviewer dus niet overlapte) en vertrouwensband opgebouwd onder de doelgroep. Ook hebben we in de loop van het veldwerk ook andere (nieuwe) toegangen tot respondenten aangeboord, om de diversiteit onder de responden-

ten te vergroten. Zonder de deskundige en intensieve bijdrage van deze onderzoekers had dit onderzoek niet uitgevoerd kunnen worden.

Nog een maatregel die we hebben genomen om de drempel voor deelname te verlagen, is dat de vrouwelijke onderzoeker de vrouwen uit de doelgroep heeft benaderd. De motivatie hierachter is dat vrouwen specifieke traumatische ervaringen hebben opgedaan tijdens hun reis naar Nederland. We gaan ervan uit dat vrouwelijke participanten zich comfortabel voelen om hun persoonlijke verhalen te delen met een vrouwelijke interviewer.

Om het eventuele wantrouwen weg te nemen is er gebruikgemaakt van twee verschillende wervingsstrategieën. De eerste strategie was gebruikmaken van het eigen netwerk van de onderzoekers: uit de contacten waarmee de interviewers al een zekere vertrouwensband hebben opgebouwd, werden mensen geselecteerd die voldeden aan het profiel. De tweede strategie was het identificeren van *gatekeepers* in de gemeenschap. De gatekeepers fungeerden dan als vertrouwenspersoon en ondersteunden de interviewers bij het initiëren van contact.

Ondanks deze drempelverlagende maatregelen was het geen sinecure om potentiële participanten te benaderen en te overtuigen deel te nemen. Ook hier kwam het wantrouwen om de hoek kijken. Het opbouwen van vertrouwen met een potentiële deelnemer vergde tijd, geduld en veel flexibiliteit van de kant van de interviewers, en moed van de kant van de respondenten. Deelname werd beloond met een cadeaubon van 25 euro. In een aantal gevallen werden de interviewers door de respondenten in de loop van het gesprek gevraagd hulp te bieden bij het vertalen van correspondentie van Nederlandse instanties, als taalmaatje te fungeren of de statushouder te begeleiden naar de dokter of een andere Nederlandse instelling. Voor zover dat binnen hun mogelijkheden viel, hebben de interviewers hier gehoor aan gegeven.

Om de vertrouwensband tijdens het interview niet te compromitteren hebben we besloten geen directe vragen te stellen over de invloed van de Eritrese overheid op het leven van de statushouder, maar wel de ruimte te geven om enige ervaringen met ons te delen. Op een vergelijkbare manier gaven we participanten de ruimte om dramatische ervaringen tijdens de vlucht of daarvoor te vertellen, maar hebben we niet expliciet gevraagd naar die ervaringen en hebben we ook niet doorgevraagd wanneer bleek dat de respondent niet dieper op het onderwerp wou ingaan. Beide thema's – invloed van de Eritrese overheid en traumatische ervaringen op de vlucht – kwamen in (een deel van) de interviews aan bod.

De interviews werden afgenomen in een voor de deelnemer vertrouwde setting.

De meeste interviews waren een-op-een; enkele deelnemers voelden zich zekerder met een vriend of vriendin erbij, die dan ook werd geïnterviewd. De interviews zijn opgenomen met beveiligde opnameapparatuur en uitgewerkt, vertaald en geanonimiseerd door de interviewer. De vertaalde interviewverslagen zijn vervolgens (thematisch) gecodeerd en geanalyseerd met behulp van de analysesoftware ATLAS.ti, door ervaren kwalitatief onderzoekers van het Sociaal en Cultureel Planbureau (SCP).

Citaten van de statushouders in dit rapport zijn weergaven uit deze interviews, die zo zijn geredigeerd dat ze niet herleidbaar zijn tot specifieke personen. Wel wordt summier informatie gegeven over de persoon die wordt geciteerd, voor zover die behulpzaam is bij

het interpreteren van het citaat en zonder de anonimiteit van de geciteerde in het geding te brengen.

Er zijn interviews gehouden met 26 statushouders uit Eritrea, die in de periode van 2014-2016 hun verblijfsstatus in Nederland kregen. Van hen zijn 10 participanten vrouw, 16 zijn man. Een man en vrouw vormen een echtpaar dat samen is geïnterviewd. De leeftijd van de deelnemers varieert van 18 tot 42 jaar. Hun woonplaatsen zijn gespreid over heel Nederland, en over grotere en kleinere gemeenten. De meeste respondenten behoren tot de etnische groep van de Tigrinya en zijn Eritrees-orthodox qua geloof. Een enkeling is moslim, protestants of rooms-katholiek. Dit komt overeen met de verdeling naar religie in de bredere Eritrese populatie in Nederland.

Bij verschillende gelegenheden zijn de onderzoekers ‘het veld ingegaan’, naar de plaatsen waar Eritrese statushouders samenkomen en leven. We stonden een paar keer op het kerkplein na het uitgaan van de dienst, brachten een bezoek aan de Griftdijk in Lent waar een groep jonge Eritrese mannen is gehuisvest en spraken met bewoners, vrijwilligers en begeleiders, en we bezochten twee Eritrese belangenorganisaties die activiteiten organiseren voor nieuwkomers.

1.3.4 Interviews met experts

Naast statushouders zijn er 22 experts geïnterviewd die beroepsmatig of door hun betrokkenheid anderszins bij deze doelgroep zicht hebben op de leefsituatie van Eritrese statushouders in Nederland. Het betreft personen van belangenorganisaties, uit de hulpverlening, vrijwilligers, onderzoekers, ambtenaren, enzovoort. Een deel van deze experts is ook van Eritrese herkomst, maar al langer in Nederland gevestigd. Deze interviews zijn voornamelijk uitgevoerd door onderzoekers van het SCP.

Omwille van de genoemde verdeeldheid van de Eritrese gemeenschap (DSP-groep en Tilburg University 2016) hebben we ervoor gekozen de experts zo breed mogelijk te werven en niet ‘al sneeuwballend’ potentiële respondenten op te sporen, maar ze los van elkaar te benaderen. Op deze manier wilden we voorkomen dat we een eenzijdig beeld zouden krijgen. Het is niet uit te sluiten dat we hierbij toch groepen van met name de gevestigde Eritrese gemeenschap hebben gemist. Immers, ook bij de interviews met experts van Eritrese herkomst deed zich het wantrouwen voor dat de Eritrese gemeenschap in Nederland beheerst. Zo dreigde een keer een interviewafspraken niet door te gaan omdat een van de onderzoekers met een Eritrese achtergrond de niet-Eritrese SCP-onderzoeker zou vervangen. Slechts na uitgebreide garanties met betrekking tot vertrouwelijkheid en de neutraliteit van de betrokken onderzoeker kon de respondent toch worden overgehaald om deel te nemen.

Daarnaast waren alle experts – ook die met een niet-Eritrese achtergrond – terughoudend om deel te nemen vanwege de kwetsbare situatie waarin Eritrese statushouders in Nederland zich blijken te bevinden: ze zijn onder meer huiverig om bij te dragen aan negatieve beeldvorming of stigmatisering van deze groep. Daarom moesten een aantal interviews (deels) off the record worden gehouden. We hebben daar gehoor aan gegeven: de informatie die buiten de opname moest blijven heeft bijgedragen aan de beeldvorming

van de onderzoeker, maar er is niet uit geciteerd. Verschillende experts besloten pas deel te nemen nadat hun strikte anonimiteit was gegarandeerd en ze de toezegging kregen voorafgaand aan publicatie de citaten uit hun interview te mogen controleren op (feitelijke) onjuistheden en op eventuele herleidbaarheid. Ook de citaten van de experts in dit rapport zijn geanonimiseerd.

Tot slot is er sprake van een zekere deelnamemoeheid: dezelfde experts worden steeds weer benaderd, niet alleen door onderzoekers maar ook door andere instanties die verleggen zitten om inzichten met betrekking tot de Eritrese statushouders.

1.3.5 De reikwijdte en meerwaarde van dit onderzoek

Dit onderzoek is beschrijvend van aard en biedt zicht op de wereld achter de cijfers over de positie en de integratie van Eritrese nieuwkomers. Net als de eerdere onderzoeken is ook dit onderzoek gebaseerd op een beperkt aantal interviews met Eritrese statushouders, die samen geen representatieve afspiegeling vormen van de groep als geheel – ook al omdat we doelbewust hebben gezocht naar meerderjarigen, vrouwen en hogeropgeleiden. De uitdagingen van het onderzoek in deze groep – het wantrouwen tegenover buitenstaanders, het overwegend lage opleidingsniveau en de grote sociaal-culturele verschillen – hebben we zo goed mogelijk geprobeerd te ondervangen. Maar gezien die uitdagingen kunnen we niet met zekerheid zeggen dat degenen die wel bereid waren ons te woord te staan, representatief zijn voor de Eritrese statushouder of dat zij over alle onderwerpen even open waren tegenover onze interviewers. De resultaten zijn dan ook niet zomaar generaliseerbaar naar de hele groep. Anderzijds stellen we vast dat onze bevindingen uit de interviews met statushouders worden bevestigd door de interviews met experts en door de literatuur. Door de combinatie van deze verschillende bronnen en invalshoeken zijn we ervan overtuigd een goed beeld te geven van de achtergronden en leefsituatie van de recent gearriveerde Eritrese vluchtelingen in Nederland, dat zeggingskracht heeft voor een bredere groep dan de 26 geïnterviewde statushouders. We geven een aanvulling en verdere onderbouwing van wat al bekend was uit andere verkennende onderzoeken. Door onze keuze om de verhalen van de statushouders zelf als uitgangspunt te nemen, biedt dit rapport een unieke inkijk in het leven van Eritrese statushouders in Nederland en hun positie in dit land vanuit hun eigen perspectief.

Noten

- 1 We hebben er niet voor gekozen om de Eritrese statushouders te benaderen via een survey. Ter voorbereiding op het project is een korte verkenning uitgevoerd die uitwees dat er diverse risico's verbonden waren aan het uitvoeren van een survey onder deze groep, zoals een lage responsgeneigdheid en onbekendheid met het invullen van surveyvragen, een erg laag opleidingsniveau en een groot wantrouwen tegenover informatieverzoeken vanuit de 'overheid'.
- 2 Onder asielzoekers worden personen gerekend die worden opgevangen voor het Centraal Orgaan opvang Asielzoekers (COA). Tot deze groep behoren zowel personen met een lopende asielaanvraag als personen aan wie de asielvergunning reeds is toegewezen maar die wachten op een woning. Ook nareizigers die verblijven in een COA of afgewezen asielzoekers die nog in een COA wonen vallen onder deze populatie. Het grootste deel van de asielmigranten uit Eritrea is hiermee in beeld: asiel-

zoekers die geen gebruik maken van COA-opvang en (nog) geen verblijfsvergunning hebben ontvangen ontbreken hier echter. Ook komen alleenstaande minderjarige vreemdelingen (amv's) jonger dan vijftien jaar – die geen verblijfsvergunning hebben – niet volledig in de asielregistratie voor, omdat zij vanaf 2015 niet meer onder de verantwoordelijkheid van het COA vallen (CBS 2017).

- 3 Van de personen die in Nederland staan ingeschreven in de bevolkingsadministratie is de Syrische groep de grootste vluchtelingengroep met 90.800 personen op 1 januari 2018. Van de vier groepen die met name in de jaren negentig naar Nederland zijn gemigreerd is de Iraakse groep het grootst (61.300), gevolgd door de Afghaanse (47.800), de Iraanse (42.500) en de Somalische groep (39.700) (CBS 2018e).

2 Het leven in Eritrea en redenen voor de vlucht

2.1 Inleiding

Een van de doelstellingen van dit onderzoek is een beeld te krijgen van de achtergronden van de mensen die vanuit Eritrea naar Nederland zijn gevlucht en van de motieven die ze hadden om het land te verlaten. Dat geeft ons een idee van de bagage waarmee de Eritrese statushouders aan hun leven in Nederland beginnen.

We beginnen dit rapport daarom in het herkomstland van de statushouders: Eritrea.

In paragraaf 2.2 schetsen we een beeld van Eritrea en van de statushouders die deelnamen aan dit onderzoek. We komen iets te weten over wie de mensen zijn die vanuit Eritrea naar Nederland zijn gekomen en waar ze vandaan komen: een land dat al vele jaren in een min of meer sluimerende oorlog met Ethiopië is verwickeld die een grote impact heeft op alle aspecten van de samenleving.

In paragraaf 2.3 gaan we dieper in op de redenen waarom de statushouders Eritrea zijn ontvlucht. Er is een combinatie van factoren aan te wijzen waardoor mensen al lange tijd in gestage aantallen illegaal het land verlaten. In die cocktail komt de dienstplicht voor onbepaalde duur prominent naar voren, met de daarbij horende onvrijheid en een repressieve overheid. Ook de (kans)armoede en een migratiecultuur brengen jongeren ertoe emigratie als voor de hand liggend alternatief te zien.

2.2 Het leven in Eritrea voor de vlucht

2.2.1 Een schets van Eritrea

We hebben de statushouders gevraagd naar hun leven in Eritrea voor ze dat land verlieten. Omdat een meerderheid voor hun twintigste Eritrea is ontvlucht, zijn het vooral verhalen over het leven van adolescenten en jongvolwassenen in Eritrea. We vroegen deze groep waar en in wat voor gezin ze opgroeiden. Anderen hebben later in hun leven de stap gezet het land te verlaten. Van hen weten we ook wat voor beroep ze uitoefenden voor de vlucht of wat voor opleiding ze hebben gehad. In deze paragraaf vertellen we aan de hand van een (ruwe) schets van het land iets over de achtergrond van de statushouders waarmee wij spraken.

In Eritrea was ik getrouwd en woonde ik samen met mijn twee kinderen. Ik ben in een klein dorp opgegroeid en heb in de landbouw gewerkt. Dat heb ik mijn hele leven lang gedaan. Een opleiding heb ik niet gevolgd. Ik heb vier jaar schoolonderwijs gehad. In mijn eigen taal kan ik lezen en schrijven. Ik ben op mijn vijftiende getrouwd en hoefde niet naar de militaire dienst te gaan. (vrouw, 30 jaar)

Een geografische schets

Eritrea ligt in het oosten van Afrika, tegenover het Arabische schiereiland aan de Rode Zee. Het is ongeveer drie keer zo groot als Nederland. Het land grenst aan Soedan, Ethiopië en

Djibouti. De hoofdstad is Asmara. Eritrea bestaat uit hoogland in het noorden en in het centrum van het land, waar ook de hoofdstad ligt, en uit laagland in het westen en oosten. Het zuidelijke kustgebied aan de Rode Zee, de Danakildepressie, is woestijnachtig; het laagland in het westen (Gash Barka) is vruchtbaarder. Eritrea heeft natuurlijke rijkdommen als goud, diamant, marmer en vermoedelijk ook aardolie, maar die worden nauwelijks systematisch ontgonnen. 80% van de bevolking leeft van de landbouw.

De door ons geïnterviewde statushouders komen uit heel Eritrea, van zo ver noordelijk als Keren aan de rand van de Sahel, tot zo ver zuidelijk als Asab aan de Rode Zeekust. 7 van de 26 komen uit Asmara en omgeving. 9 komen uit Zoba (regio) Debub, tussen Asmara en de Ethiopische grens in het zuiden. 4 komen uit Zoba Gash Barka in het westen, bij de grens met Soedan. Een aanzienlijk deel komt uit boerenfamilies, uit kleine dorpjes op het platteland. Ook de andere vaders van de respondenten zijn meestal niet hoogopgeleid: ze zijn bouwvakker, bakker, winkelier of visser. Moeders zijn meestal boerin of huisvrouw. Het gaat vaak om kroostrijke gezinnen. In een aantal familiegeschiedenissen klinkt de echo door van het jarenlang voortslepende conflict met Ethiopië: daar is vader gesneuveld in de oorlog, gevlucht of grotendeels afwezig door een decennialange dienstplicht. Nogal wat respondenten groeiden dus op in een eenoudergezin.

Ik kom uit een klein dorp in Zoba Debub. Ik heb vier jaar als soldaat gediend. Ik begon als 17-jarige met militaire dienst. Ik heb acht jaar onderwijs gehad maar heb niet veel opgestoken. Ik woonde samen met mijn moeder, mijn oudere broer en zusje. Wij zijn zonder vader opgegroeid. Mijn vader is in het jaar 2000 in de oorlog met Ethiopië gesneuveld. Voor hij stierf zagen we hem weinig: als soldaat kwam hij een keer per jaar voor een week op bezoek. Mijn moeder kreeg zijn hele loon van 400 nakfa om ons te onderhouden. Het was heel zwaar. Wij hebben geen van allen de kans gehad om in onderwijs te investeren. Mijn moeder begon een kleine handel: zij verkocht zelfverbouwde groente. Als het in de regentijd niet veel regende, verdiende zij niets. Het was voor ons allemaal meer overleven dan leven. Mijn oudere broer en ik probeerden haar te helpen, maar door onze militaire dienstplicht was dat heel beperkt. (man, 25 jaar)

Eritrea heeft ongeveer 6 miljoen inwoners, verdeeld over negen verschillende etnische groepen, waarvan de grootste de Tigrinya, Tigre en Afar zijn. De Tigrinya vormen de dominante groep, hun taal wordt het meest gesproken en zij zijn overwegend christelijk. Naast Tigrinya wordt door een aantal etnische groepen Arabisch gesproken. Hoogopgeleiden spreken daarnaast Engels, dat de voertaal is in het hoger onderwijs.

Religie in Eritrea

Het geloof neemt een centrale plaats in binnen de Eritrese samenleving, het is een belangrijk deel van de Eritrese identiteit (Sorenson 1990: 311). Eritrea is multireligieus. Volgens het Pew Research Centre (2018) hangt 62,9% van de Eritrese bevolking het christelijke geloof aan en 36,6% de islam. Het overige percentage hangt kleine (niet toegestane) religies aan. Daarnaast vindt de verering van voorouderlijke heiligen en andere bovennatuurlijke krachten (*buda*) nog steeds plaats (Mekonnen en Kidane 2014: 252). Geen van de aanwezige

godsdiensten heeft de status van staatsreligie: in een van de proclamaties van de Eritrese overheid wordt duidelijk aangegeven dat kerk en staat gescheiden zijn¹. De Eritrese overheid bepaalt wel welke geloven en stromingen worden toegestaan binnen het land. Naast de islam (soennisme) worden de Eitrees-Orthodoxe Tewahedo Kerk, de Eitrees-Katholieke Kerk en de Evangelisch-Lutherse Kerk toegestaan. Andere geloven dienen geregistreerd te worden, maar in de praktijk worden ze niet toegestaan (Fisher 2004). Wanneer een geloof illegaal wordt beoefend, worden er straffen uitgedeeld die kunnen variëren van het geforceerd afstand doen van het geloof tot gevangenisstraffen (Mekonnen en Kidane 2014: 261). Waar volgens de Eritrese overheid dus kerk en staat gescheiden worden, is de realiteit er één waarin de overheid een sterke controle uitoefent over welk geloof beoefend mag worden.

Volgens de experts gaat het samenleven van verschillende etnische en religieuze groeperingen tamelijk harmonieus, onder andere omdat de overheid – in het kader van de natievorming als Eitreeërs – de verschillen onderdrukt. Toch zijn er onderhuidse spanningen die door dezelfde overheid juist worden aangewakkerd wanneer wat meer verdeeldheid als opportuun wordt gezien.²

Het merendeel van de Eritrese statushouders in Nederland (90%) (Pharos 2017) en van onze respondenten hangt het Eitrees-orthodoxe geloof aan. Een enkeling is moslim of behoort tot een andere christelijke minderheidsgroep. Volgens één expert komen er naar verhouding veel meer christenen naar Europa – slechts een kleine minderheid van de Eritrese statushouders in Nederland is moslim – omdat de moslims die vluchten makkelijker een nieuwe vestigingsplek vinden in de omliggende islamitische landen Soedan, Egypte, Libië en Saoedi-Arabië.

De aanhangers van het Eitrees-orthodoxe geloof leven vooral op de Eritrese hooglanden, waar van oudsher het centrum van de macht ligt. Binnen deze context was het Eitrees-orthodoxe geloof dan ook altijd sterk verbonden met de machthebbers. Na de Eritrese onafhankelijkheid in 1993 ontstond er een Eritrese vertakking van het orthodoxe Tewahedo-geloof. Het Eitrees-Orthodoxe Tewahedo-geloof is conservatief van aard. Mannen en vrouwen zitten gescheiden in de kerk, het grootste deel van het jaar (rond de 200 dagen) wordt er gevast en kerkdiensten duren gemiddeld 5 uur (Ethiopian Orthodox Tewahedo Church 1970). Pasen en Kerstmis zijn heel belangrijke feestdagen waar alle gelovigen aan mee willen doen en waarvoor ze, als dat nodig is, uren reizen. Ook voor Pasen en Kerstmis wordt gevast. Geloof speelt zo'n centrale rol in het leven van Eitreeërs dat het doorsijpelt in hun taalgebruik: dat is doorspekt met uitspraken als 'dankzij God' of 'met Gods wil'.

2.2.2 Opgroeien in een land in staat van oorlog

Sinds 1998 is Eritrea in oorlog of staat het op voet van oorlog met Ethiopië. Grote delen van de bevolking zijn gemobiliseerd in een dienstplicht vanaf zeventien jaar voor onbepaalde duur en ook in andere aspecten wordt het land geleid als in oorlogstijd: vrijheden zijn beperkt en er is veel controle, er is geen vrije pers en de oppositie is monddood gemaakt, en de overheid ziet makkelijk vijanden in groepen of personen die de loyaliteit

van de burgers zouden kunnen afleiden van de overheid (BZ 2014). Zo worden bijvoorbeeld religieuze groeperingen onderdrukt of zelfs vervolgd.³ De Eritrese statushouders van de lichting die in 2014 en daarna naar Nederland zijn gekomen zijn allemaal opgegroeid in een land in staat van oorlog en dat heeft hen gevormd.

R: Ik heb zeven broers, ze zijn allemaal boeren. Mijn moeder woont alleen en mijn vader is overleden. Mijn vader was een boer. Ik had dienstplicht. Nadat ik klaar was met school ben ik naar Sawa vertrokken voor twee jaar. Vervolgens ben ik naar college vertrokken om doktersassistent te worden en ben ik gaan werken in een ziekenhuis. Ik heb dat vijf jaar gedaan. Omdat het voor de nationale dienstplicht was verdiende het ook erg weinig. Er was daarnaast ook geen ruimte voor mezelf om bij te verdienen.

I: Heb je zelf inspraak in waar je gaat werken?

R: Je gaat leren en dan word je geplaatst. Omdat ik gezondheidszorg heb gestudeerd werd ik in het ziekenhuis geplaatst en bleef ik daar ook werken. (man, 30 jaar)

Onderwijs en Sawa

Onderwijs is in Eritrea verplicht voor kinderen tussen de zes en veertien jaar en is opgebouwd volgens een 5+3+4-systeem: de eerste vijf jaar zijn primair onderwijs, gevolgd door drie jaar lager middelbaar onderwijs. Samen vormen deze fases het basisonderwijs, wat overeenkomt met de leerplichtleeftijden. Tot slot volgen vier jaar hoger secundair onderwijs. Sinds de onafhankelijkheid in de jaren negentig stimuleert de overheid ook de onderwijsdeelname van alle kinderen, ongeacht geslacht, etniciteit en culturele of religieuze achtergrond. Maar zeker niet alle kinderen zitten zo lang in de schoolbanken: door de gebrekkige infrastructuur, culturele taboes en ook gewoon door de te hoge kosten vallen veel leerlingen uit. Vooral op het platteland is dit een hardnekkig probleem (Nuffic 2016).

Een ander probleem in Eritrea zijn docenten. De regering investeert veel in opleiding, in het opleidingssysteem, maar ja, al hun jonge docenten vluchten. Dan is er weer een hele lichting docenten opgeleid, volgend jaar is weer een derde gevlucht. En vooral de dorpen hebben daar last van. Die kinderen groeien dan op met gaten in hun opleiding. (expert)

Ook onder de respondenten van ons onderzoek zijn er die het basisonderwijs niet hebben afgemaakt of die enkel primair onderwijs hebben genoten. Sommige zeggen na het overlijden van hun vader te zijn gestopt met school en te zijn gaan werken, wat suggereert dat vanaf dan het inkomen van het gezin niet meer toereikend was om kinderen naar school te laten gaan. In het primair onderwijs hebben de kinderen geleerd in hun eigen taal te lezen en te schrijven. Vanaf het lager secundair en in het hoger onderwijs is de instructietaal Engels. Kinderen die zo ver zijn gekomen, hebben dus ook wat Engels geleerd.

Het leven is anders dan in Nederland, waar je naar school gaat en dan wanneer je achttien wordt je eigen weg gaat. In Eritrea luister je naar wat je ouders je vertellen, naast dat je naar school gaat. Mijn ouders zijn boeren. Ik ben tot de elfde klas naar school geweest, toen moest ik naar Sawa voor de twaalfde klas. Daar ga je voor een jaar naartoe. Je leert daar acht maanden en vier maanden krijg je een training in het militaire kamp. Na een jaar zijn we weer teruggekeerd, met een papiertje waarop stond dat we een beroep gingen leren. We

hebben toen een jaar gewacht en waren weer opgeroepen om terug te keren naar Sawa om daar dus te beginnen met leren, alleen was het niet wat we hadden verwacht. Toen we daar eenmaal aankwamen moesten we de eerste maand alleen maar lopen. Onze voeten waren ontstoken, bloedden, mensen waren overleden en mensen vluchtten zonder dat ze de weg kenden. Het was echt zwaar, maar we hebben het overleefd. (man, 25 jaar)

Sinds 2002 is het zo dat alle jongens en meisjes na hun elfde schooljaar (wanneer ze ongeveer zestien of zeventien zijn) het laatste jaar van het secundair onderwijs in het militaire trainingskamp Sawa moeten volgen. Zijn ze eerder van school gegaan, dan krijgen ze rond die leeftijd een oproep om zich in Sawa te melden. Dit is onderdeel van de zogenaamde Warsay-Yikealo Development Campaign⁴ (Belloni 2015; Hirt en Mohammad 2013), waardoor de facto de dienstplicht van achttien maanden veranderde in 'voor onbepaalde duur'. In Sawa krijgen de jongeren niet alleen militaire training, maar ook lessen in 'sociale verantwoordelijkheid': zelfopoffering, hard werken en dienstbaarheid aan het project van de natie. Sawa is onderdeel van een experiment van *social engineering* (Bereketeab 2002 in Belloni 2015), bedoeld om de multi-etnische en multireligieuze bevolking van Eritrea tot een geheel te smeden.⁵

Sawa heeft een afschrikwekkende reputatie en jongeren doen vaak hun best om niet in het elfde jaar terecht te komen: ze doen het opzettelijk slecht op school om zo lang mogelijk op een lager niveau te blijven hangen.

De Eritrese overheid heeft deze nieuwe generatie kapotgemaakt. Bijvoorbeeld hun onderwijsmentaliteit: als je in de laatste klas terechtkomt, moet je in militaire dienst. Daarom proberen ze hun onderwijsloopbaan zoveel mogelijk te rekken, door te onderpresteren, anders moeten ze naar Sawa. In Sawa worden ze vernederd door de soldaten. (expert)

Anderen gaan wel gewillig naar Sawa, maar besluiten naar aanleiding van hun ervaringen daar te vertrekken of na verlof niet meer terug te gaan. In Sawa zijn ook meer detentie-achtige afdelingen waar mensen zitten die om een of andere reden, bijvoorbeeld een vluchtpoging, gestraft worden. De omstandigheden daar zijn wellicht ook anders dan die in het opleidingscentrum.

R: Nog één ding, in het begin wil je helemaal niet vertrekken. Op tv laten ze je zien hoe het zal zijn en ziet het er echt goed uit. Pas toen ik in Sawa kwam zag ik hoe het echt was en toen [zei ik] 'ciao' en ben ik vertrokken.

I: Wat zag je dan?

R: De jongens die 's nachts proberen te vluchten worden gepakt en geslagen. Toen hadden ze ons opgesloten op een erf. We moesten dan sorry zeggen en dat we het niet meer zouden doen. Veel mensen zitten ook opgesloten in Sawa. Je ziet echt veel dingen. (man)

Volgens het rapport van Landinfo had Sawa in het verleden weliswaar een slechte reputatie, maar meldden hun bronnen in Asmara in 2013 dat de omstandigheden zijn verbeterd. Het zou in de eerste plaats een opleidingscentrum zijn geworden (Landinfo 2015: 10).

Aan het eind van het jaar in Sawa worden de studenten doorgeleid naar twee vormen van overheidsdienst: de militaire dienst of de gemeenschapsdienst. Ze moeten een examen afleggen dat bepaalt wie de capaciteiten heeft om door te leren en wie soldaat wordt. Wie het examen haalt, kan niet zelf zijn of haar vervolgopleiding kiezen: daar word je aan toegewezen, al naargelang de behoefte van de staat. Wie zakt voor het examen begint aan de militaire dienst. Ook het hoger onderwijs heeft in het begin van de jaren nul een transformatie ondergaan in de geest van het politieke klimaat in de ‘noch oorlog, noch vrede’-situatie met Ethiopië. De internationaal erkende Universiteit van Asmara werd in 2004 gesloten en vervangen door een systeem van regionale colleges waar professionele en wetenschappelijke vorming wordt geboden, maar waar ook veel militaire discipline heerst.

Wij zijn in Eritrea getrouwd. Mijn man is enkele jaren voor[dat ik ging] naar Israël gegaan. In die tijd woonde ik bij mijn ouders, broers en zussen. Twee broers wonen nu in andere Europese landen. Voor mijn vlucht uit Eritrea was ik net met mijn studie begonnen. Mijn ouders zijn laagopgeleid. Mijn vader is boer en mijn moeder zorgde voor ons kinderen en het huishouden. Daarnaast hielp ze ook mee op het veld. Ik was een goede leerling. Ik haalde altijd de beste cijfers van de klas. Ik was blij toen ik hoorde dat ik mocht studeren. Ik wilde onafhankelijk zijn, en een beter leven dan mijn moeder. Ik was minder blij dat ik mijn studie niet zelf kon uitkiezen. Ik droomde er altijd van om geneeskunde te studeren. Dat mocht niet van de overheid. Omdat ik weigerde iets anders te gaan doen, werd ik een jaar lang geschorst. Daarna moest ik naar een strafkamp. Uiteindelijk moest ik onderwijskunde gaan studeren. Dat was frustrerend! Ik hield het niet meer vol. Ik besloot om te vluchten. Ik ben met drie vrienden uit Eritrea vertrokken. Wij hebben binnen een week besloten om samen te vluchten. Ze zijn allemaal in andere Europese landen terechtgekomen. (vrouw, 26 jaar)

Nationale dienstplicht

Wanneer jongeren klaar zijn met Sawa of hun verdere opleiding, worden ze vaak weer naar huis gestuurd om daar te wachten op hun plaatsing in het kader van de militaire of gemeenschapsdienst die ze verondersteld worden te verrichten. Volgens de oorspronkelijke wet uit 1995 duurt de verplichte militaire dienst achttien maanden: zes maanden militaire training en twaalf maanden gemeenschapsdienst⁶ (Hirt en Mohammad 2013). In de praktijk kent de dienstplicht een open einde. Er zijn mensen die zijn gemobiliseerd voor de grensoorlog met Ethiopië in 1998-2000 die nog steeds niet zijn afgezwaid (vgl. Belloni 2015). De Eritrese overheid geeft toe dat in het verleden de dienstplicht langer duurde dan de voorgeschreven achttien maanden. Het land had dit ook nodig voor de wederopbouw na de oorlog met Ethiopië. Vanaf 2014 zou de dienstplicht echter voor de nieuwe lichter dienstplichtigen worden teruggebracht tot de wettelijke termijn. Volgens het meest recente ambtsbericht over Eritrea is dit tot op heden nog niet gebeurd (BZ 2018). In een gesprek met Landinfo verklaarde Yemane Gebreab, een woordvoerder van de PFDJ, in 2015 dat dienstplichtigen in de nabije toekomst nog niet worden gedemobiliseerd, vanwege de behoefte van het land aan werkkrachten voor de wederopbouw (Landinfo 2015).

Mijn leven in Eritrea: ik ben de jongste van zes kinderen. Mijn ouders lijdten geen honger, maar het is ook niet alsof ze een goed leven hebben. Mijn vader werkt aan de weg. Hij werkt

ook voor de dienstplicht. Mijn moeder werkt vooral thuis. Zo was het leven. Mijn broers en zussen – toen ik ouder werd kwam Sawa en gingen ze daar naartoe. Ze gingen dus toen uit het huis. Drie broers en één zus van mij zitten in het leger. Ze werken voor de overheid [dienstplicht]. Tot de elfde klas ben ik naar school geweest en in 2006 ben ik naar Sawa gegaan. Toen ben ik niet toegelaten in een college. Toen ben ik een training gaan volgen om een commando te worden. (man, 31 jaar)

De salarissen die dienstplichtigen ontvangen voor hun gemeenschapsdienst of als militair, zijn erg laag: volgens het European Asylum Support Office (EASO) ontvangt een gewone soldaat ongeveer 500 nakfa (ongeveer 30 euro) per maand, iemand in burgerdienst tussen de 700 en 1000 nakfa en een arts 1500 nakfa⁷ (EASO 2015; vgl. Belloni 2015: 27). De levenskosten liggen hoger dan dat, door de inflatie en de zwakke binnenlandse economie. Een dienstplichtige verdient volgens de meeste bronnen amper genoeg om van te leven, laat staan om een gezin van te onderhouden.

In de Eritrese cultuur is een voorwaarde voor jongeren om als volwassene te worden beschouwd, dat zij hun familie en later hun eigen gezin kunnen onderhouden. Voor jonge mannen is dat nog belangrijker dan voor jonge vrouwen: wanneer zij er niet in slagen bij te dragen aan het levensonderhoud van de familie, worden zij niet voor vol aangezien (Belloni 2015). De dienstplicht en de lage salarissen die dienstplichtigen naar huis brengen verhinderen voor veel jongeren dan ook de overgang naar het volwassen leven; hun leven staat als het ware *on hold* zolang zij niet uit de militaire of de gemeenschapsdienst zijn ontslagen.⁸ Daarom proberen velen de actieve vervulling van hun dienstplicht zo lang mogelijk te ontlopen (Hirt en Mohammad 2013: 152), om via andere economische activiteiten hun inkomen wat aan te vullen. Maar er worden regelmatig *razzia's* gehouden waarbij alle jonge mensen van de straat worden geplukt die geen ontheffing van de dienstplicht kunnen voorleggen (Bozzoni 2011; BZ 2014: 11). Vele Eritrese families zijn daarom voor hun levensonderhoud sterk afhankelijk van het geld dat 'naar huis' wordt gestuurd door (gevluchte) verwanten die in het buitenland leven. Daarom kan er binnen gezinnen, ondanks de gevaren van een vlucht, druk worden uitgeoefend op volwassen kinderen om ook het land te verlaten: de extra inkomsten die zij kunnen genereren bij een succesvolle emigratie zijn broodnodig (Belloni 2015: 46).

Ik heb in een banketbakkerij gewerkt. Ik heb samen met mijn man en kind bij mijn ouders gewoond. Mijn moeder is oud en mijn vader is dood. Ik was tot mijn vlucht soldaat. Mijn man ook. Ik had een kind gekregen om van het leger af te komen. Maar een jaar na de geboorte van mijn zoon kwamen ze me halen. Het was een moeilijke tijd. Gelukkig werd ik in Asmara gestationeerd, waardoor ik door kon blijven werken als bakker. Wie had anders voor mijn kind moeten zorgen? Op een gegeven moment ben ik bij familie ondergedoken om aan mijn dienstplicht te ontkomen. Ik probeerde wel verder te werken in de bakkerij. Op een dag lag er bij mijn moeder thuis een oproep voor mij. Ze waren langs geweest voor mij. Als ze me daar hadden gevonden, zou ik eerst voor een tijd arrest gehad hebben. Ik ben toen zonder planning gevlucht. Ik had niemand van wie ik financiële hulp kon verwachten. Mijn plan was gewoon het land uit te gaan en onderweg om hulp vragen. (vrouw, 43 jaar)

Door de gevolgen van de lange onafhankelijkheidsstrijd, maar vooral door de onvrijheid van mensen om hun eigen leven in te richten en de Warsay-Yikealo-campagne die de gezonde (jong)volwassenen opeist voor de overheidsdienst, zijn de traditionele instituties van extended family, onderlinge hulp en vrijwillige gemeenschapsdienst in een crisis geraakt. De overheid is alomtegenwoordig en beheerst alle aspecten van het leven van de Eritrese burger. Traditioneel is de Eritrese samenleving erg collectivistisch ingericht. Familieleden van verschillende generaties wonen samen en er is een sterke onderlinge solidariteit. Dat weerklinkt nog steeds in de verhalen van de geïnterviewden: alle leden van een familie dragen bij aan het overleven, wat er is wordt gedeeld. Maar door de dienstplicht voor onbepaalde duur worden de familieleden met de belangrijkste capaciteiten om economisch bij te dragen – de vaders en jonge mannen en vrouwen – vaak voor jaren opgeëist, tegen een salaris dat volkomen ontoereikend is. Tegelijk voelen de jonge Eritreeërs wel de druk en de verantwoordelijkheid om voor hun familie te zorgen. Traditioneel bepalen de oudere mannen van de familie de koers voor de jongere leden. Maar door hetzelfde systeem zijn die mannen vaak afwezig. De overheid heeft de controle overgenomen en bepaalt of en welke opleiding jongeren volgen, welk beroep ze uitoefenen en zelfs waar in het land ze dat doen. Voor reizen binnen het land moet toestemming worden gevraagd. Ook hierdoor wordt het familiale leven sterk gehinderd. Volgens Hirt en Mohammad (2013) is het in het hedendaagse Eritrea voor jongeren onmogelijk om de eenvoudigste culturele of persoonlijke normen na te leven, zonder de wet te overtreden. Onder culturele normen verstaan zij ‘door werk zichzelf, partner en kinderen onderhouden en een rol op kunnen nemen in kerngezin, extended family en lokale gemeenschap’, onder persoonlijke normen ‘een opleiding volgen of beroep uitoefenen naar eigen keuze’. Door de gedwongen, oneindige dienstplicht zijn ze genoodzaakt om illegale praktijken te ondernemen als dienstplichtontduiking, omkoperij of naar het buitenland vluchten om die basale aspiraties te vervullen. Daardoor worden de legitimiteit van de wet en de openbare orde ondermijnd en heerst er een steeds breder gedeeld gevoel van normloosheid (anomie).

Gesocialiseerd worden in deze cultuur heeft invloed op de houding van Eritreeërs ten aanzien van overheid, gezag en wet, en mogelijk ook op hoe zij daar in Nederland mee omgaan. Voordat we gedrag en attitudes van de recent gearriveerde Eritrese statushouders ‘typisch’ Eritrees noemen, moeten we ons realiseren dat ze sterk zijn gevormd door het staatsbestel waarin ze zijn opgegroeid en het effect dat dit heeft gehad op de traditionele Eritrese samenleving. Zoals een van de geïnterviewde experts het uitdrukte:

Ik hoor vaak van dienstverleners of van mensen: ja dat is typisch Eritrees. Dan zeg ik: het is eigenlijk atypisch Eritrees, want Eritreeërs kennen juist [hechte en uitgebreide familiebanden:] gezinnen, vader, moeder, opa, oma, weet je wel, je wordt eigenlijk door extended families zoals dat in het Engels heet, opgevoed. En dat systeem is kapot. Dus als je iets aan deze regering kan verwijten is dat ze de sociale structuur van de maatschappij kapot hebben gemaakt. Deze mensen groeien eigenlijk atypisch op. Dus helemaal niet volgens de cultuur, waardoor ze dus gaten in hun opvoeding hebben en in hun opleiding. (expert)

Begin juni 2018 verklaarde Ethiopië een einde te willen maken aan de lang voortdurende conflicten over de grens met Eritrea, door te erkennen dat de regio Badme Eritrees grondgebied is. Hierdoor zou de facto de ‘noch oorlog, noch vrede’-situatie veranderen in een toestand van vrede. Het is de vraag hoe de Eritrese overheid zal reageren nu de belangrijkste legitimatiegrond van het dictatoriale beleid en bijvoorbeeld de dienstplicht met open einde (Tseggai 2017), wegvalt.

2.3 Motieven om te vluchten

Al decennialang ontvluchten mensen Eritrea, zoals in de tijd van de onafhankelijkheidsstrijd (de jaren 1970-1990). Maar sinds de grensoorlog met Ethiopië eind jaren negentig en het begin van de Warsay-Yikealo Development Campaign in het begin van deze eeuw is er sprake van een ware exodus. Jaarlijks ontvluchten tienduizenden Eritreeërs het land. Aan het eind van 2015 waren er 411.300 door de UNHCR geregistreerde Eritrese vluchtelingen, maar 70 tot 80% laat zich niet registreren, waardoor het werkelijke aantal nog veel hoger wordt geschat. De Eritrese overheid erkent inmiddels dat er zo veel mensen het land ontvluchten dat het haar aan capaciteit ontbreekt in bijvoorbeeld het onderwijs en de handhaving (BZ 2017).

2.3.1 Ontsnappen aan de dienstplicht

Kijken we naar de motieven van de geïnterviewde statushouders om te vluchten, dan blijkt hun vlucht in bijna alle gevallen te maken te hebben met de dienstplicht. De weerstand tegen de dienstplicht is gebaseerd op een aantal aspecten die hiervoor al werden geïntroduceerd: de onvrijheid, het salaris dat ontoereikend is om een gezin te onderhouden of andere familiale verplichtingen na te komen, en het gevoel dat de situatie eindeloos en uitzichtloos is.

Het grootste probleem is de dienstplicht, die heeft namelijk geen einde. Je weet niet tot wanneer je erin zit. Ik heb broers die sinds '95 dienstplicht hebben. Ze zijn niet getrouwd en hebben geen kinderen. [Zij] hebben geen salaris. [Mijn broer] heeft een salaris van 500 nakfa, wat kan je met 500 nakfa doen? Het is genoeg voor eenmaal avondeten. [...] Er is ook geen vrijheid. Je hebt niet de vrijheid om het werk te doen dat je wilt doen; het wordt je niet toegestaan. Je mag er niets over zeggen en je mag het land niet uit. Dit is het probleem. Je kan als Nederlander naar Canada, Amerika en Duitsland gaan als je wil, in ons land is dat niet zo. Als je wilt werken [hier in Nederland] kan je doen wat je wilt, alleen moet je belasting betalen. In ons land is zo iets niet, als je werkt is het als soldaat, voor de overheid dus. Je wilt groeien, je wilt trouwen, kinderen krijgen, door al deze problemen kan dat niet. [...] Onze cultuur is dat je elkaar helpt, dus wanneer je ziet dat je familie honger heeft help je ze, want je wilt niet dat ze honger lijden. Wanneer je 1000 hebt en je ouders niets hebben geef je ze de helft. Maar met 500 kan je helemaal niets. Echt niets. [...] Mensen van buitenaf begrijpen het niet. Ze weten het niet. Als je ze vraagt hoeveel euro 500 nakfa is komt het geeneens bij de 50 euro. Het is ongeveer 25 of 30 euro. 25 euro voor een maand, wat kan je ermee? Je gaat

er één winkel mee naar binnen en koopt er één spijkerbroek van; dat is waarschijnlijk niet eens genoeg. (man)

Zoals ik je eerder uitlegde is voornamelijk de verlengde dienstplicht de reden. Je kan niets voor jezelf doen en geen redelijke baan krijgen, als je niet iemand kent die op een hogere plek zit in de regering. Daarnaast is er geen vrijheid van meningsuiting. Stel ik zou mijn mond om welke reden dan ook open doen, dan zou ik opgepakt worden. Dus je kan je hele leven werken, maar voor jezelf niets opbouwen, daarom ben ik vertrokken. (man)

Enkele respondenten hebben Sawa doorlopen en hebben een aantal jaar als dienstplichtige gewerkt. Zij hebben dus zelf deze problemen ervaren. Uit onvrede met hun situatie zijn zij gedeserteerd, zoals de vrouw in het citaat die in een bakkerij in Asmara werkte (zie § 2.1.1). Van een echtpaar dat is geïnterviewd, was de man al jaren in dienst. Zijn vrouw woonde ondertussen in bij haar schoonouders op de boerderij. Zij vertelt:

Mijn man en ik hebben om diverse redenen gezamenlijk besloten om uit ons land te vluchten. Wij zagen geen toekomstperspectief voor ons. Wij wilden niet dat onze kinderen zonder toekomst zouden opgroeien. Mijn man diende al sinds zijn zeventiende. Twintig jaar van zijn leven kreeg hij niet meer terug. Wij vluchtten daarom samen met ons dochtertje van twee jaar, als gezin naar Ethiopië.

Nog veel meer zagen in hun omgeving wat de dienstplicht betekent en ontvluchtten het land zodra ze voor Sawa of voor de militaire dienst werden opgeroepen. Omdat zo veel vaders, broers en zussen als dienstplichtige werken is er geen gebrek aan voorbeelden van hoe het leven eruit zal zien als ze in Eritrea blijven. Uit een gesprek met twee jongemannen:

I: Hoe was jullie leven in Eritrea?

R1: Dat van mij was school, toen Sawa, daarna het leger in en toen ben ik gevlucht.

I: Hoeveel jaar zat je in het leger?

R1: Niet veel, nog geen twee maanden.

R2: Ik was aan het wachten op mijn oproep, als ik nog een jaar was gebleven zou ik er ook in zitten.

I: Waarom hadden jullie besloten om Eritrea te verlaten?

R1: Wat kunnen we nou zeggen? Er zijn veel redenen, maar de belangrijkste reden is om vrede te hebben; er is geen democratie. Als je daar een soldaat wordt blijf je er minimaal twaalf jaar. We kunnen [boeken schrijven] over waarom we zijn vertrokken! Ik zag dat mijn broer [soldaat] bijvoorbeeld van Assab, Badme naar Gash-Barka werd gebracht. Hij kwam in een jaar maar één keer langs. Door zulke dingen te zien – hij werkte niet, had geen geld – door zulke dingen te zien leer je hoe je leven zal zijn en vertrek je. Als het niet je broer is, is het je buurman of een familielid.

R2: Er is ook geen vakantie. Je kan pas na vier, vijf jaar een keer naar je ouders gaan en dat is dan ook maar voor een maand. Na die maand komen ze je gewoon ophalen. Je verdient

bijna niet, 400. Schoenen kosten 400 nakfa in Eritrea. Je salaris is 400 nakfa. Het is niet genoeg voor je ouders. Het is niet erg om soldaat te zijn, maar je doet niets.

R1: Je wilt er wel naartoe als het voor twee à drie jaar is, maar niet twintig jaar.

R2: Wanneer je oud bent ga je uit het leger, maar er zijn ook milities voor mensen die 60 jaar oud zijn. Zelfs mensen met krukken krijgen een wapen.

Voor vrouwen is de dienstplicht ook om een andere reden afschrikwekkend: het is een publiek geheim dat er veel onvrijwillige relaties en seksueel geweld tegen vrouwen voorkomen in Sawa en in de verplichte militaire dienst daarna (Hirt en Mohammad 2013). Ook door ons geïnterviewde vrouwen hebben hier ervaring mee. Enkele vrouwen zijn gevlucht om te ontsnappen aan een situatie van seksueel misbruik tijdens de militaire dienst. Andere vluchtten om dit te vermijden. Ze spreken van vriendinnen die zwanger terugkwamen van Sawa, die niet kunnen zeggen wie de vader van hun kind is. Hoewel het algemeen bekend is dat vrouwen tijdens de dienst slachtoffer worden van verkrachting, is hun reputatie beschadigd zodra dat bekend wordt, bijvoorbeeld in het geval van een ongewenste zwangerschap. Die vrouwen worden met de nek aangekeken en ze hebben het moeilijk later nog een huwelijkspartner te vinden (Hirt en Mohammad 2013: 160).

Ik ben om verschillende redenen gevlucht. Eritrea zou ik als een ingang naar de hel omschrijven. Tijdens mijn militaire dienst ben ik meerdere malen lastiggevalen. En ik ben door mijn leidinggevende verkracht. Ik kon nergens heen om de situatie te ontvluchten. Als ik door de verkrachting zwanger geraakt zou zijn, had ik zeker zelfmoord gepleegd. Iedereen in mijn omgeving wist dat het gebeurde maar ik kon niemand om hulp vragen. Soms denk ik daar nog aan. Ik ben blij dat het voorbij is!

Ik vluchtte uit Eritrea nadat ik van de autoriteiten een oproep kreeg om me in te schrijven voor de militaire dienst. Een vriendin van mij is tijdens haar militaire dienst verkracht en zwanger geraakt. Zij heeft het kind gehouden. De vader heeft het kind niet geaccepteerd.

De overheid treedt hard op tegen mensen die proberen de dienstplicht te ontlopen of te deserteren en tegen degenen die op de vlucht worden betrapt. Dat overkwam ook een aantal van onze informanten. Zij werden opgepakt en werden voor een tijdje naar een detentiecentrum of een strafkamp gestuurd. Vooral het strafkamp Wia is berucht om de zware leefomstandigheden: volgens gevluchte oud-geïnterneerden vielen er geregeld doden. Het kamp werd in 2009 gesloten na een uitbraak van meningitis. Het is niet duidelijk of het daarna weer is geopend (Landinfo 2015).

In Eritrea zat ik bij het leger. Ik ben in Sawa getraind en heb er gewerkt tot mijn eerste vlucht[poging] in 2007. Het leven in Eritrea was voor mij en mijn familie ondraaglijk geworden. Het was de hel! Ik mocht mijn familie niet bezoeken, moest voor een hongerloon werken en ik werd door verschillende mannen aangerand. Mijn broers zitten allemaal nog steeds bij het leger. Zij maken geen kans om een eigen leven op te bouwen. Alle drie hebben ze een gezin. Eentje zit in de militaire gevangenis en eentje heeft een zware depressie. Zijn vrouw is overleden en er is niemand die voor zijn kinderen zorgt. [...] Ik zelf heb ook meer

dan een jaar in een Eritrese militaire gevangenis vastgezet omdat ik aan de grens met Soedan werd opgepakt. Aanvankelijk brachten ze me naar Wia. Dat is een strafkamp waar het snikheet is. Wij moesten de hele dag in de felle zon werken. Nergens was er schaduw waar je even kon bijkomen. Nadat ik uit de gevangenis werd ontslagen, gaf ik mijn lichaam de tijd om te herstellen. Men stuurde me zonder dat ik mijn familie had gezien terug naar het leger. In 2009 vluchtte ik voor een tweede keer. En deze keer lukte het me om met hulp van een mensensmokkelaar naar Soedan te gaan. (vrouw)

Er zijn dus mensen die meerdere vluchtpogingen ondernemen. Als ze betrapt worden, worden ze gestraft, wat voor een aantal redenen is om het zo snel de gelegenheid zich voordoet, opnieuw te proberen.

2.3.2 Ontsnappen aan de gevolgen van de vlucht van een ander

De Eritrese overheid gebruikt de sterke familiebanden en onderlinge solidariteit ook om de bevolking in het gareel te houden en om de exodus van jonge mensen een halt toe te roepen: wanneer iemand vlucht wordt de straf daarvoor soms verhaald op achtergebleven familieleden. Die moeten dan een boete⁹ betalen. Als het niet lukt om die te betalen wordt het familielid dat verantwoordelijk wordt gehouden voor de vluchteling in de gevangenis gezet of moet die in de plaats van de deserteur (opnieuw) gemeenschapsdienst vervullen. Het vooruitzicht van een oude vader of een jongere broer of zus die dwangarbeid moet verrichten of een hoge boete moet betalen, moet jongeren ervan weerhouden het land uit te vluchten. Ook worden familieleden en vrienden van wie wordt vermoed dat zij op de hoogte waren van de vluchtplannen of een vluchteling steun hebben geboden, opgepakt en gemarteld. Als gevolg hiervan brengt de vlucht van een familielid vaak een kettingreactie op gang, wanneer jongere broers en zussen, neven of nichten – om te ontsnappen aan represailles – eveneens op de vlucht slaan (vgl. Belloni 2015).

Elf jaar geleden ben ik samen met mijn neef van [ons dorp] naar [een dorp aan de Soedaneze grens] gegaan om mijn oma te bezoeken voor de feestdagen. Ik bleef daar langer dan gepland; mijn neef ging na twee dagen terug naar [huis]. Mijn neef werd bij zijn terugkomst opgepakt omdat hij me naar Soedan zou hebben gesmokkeld. Een door mijn ouders gestuurde boodschapper vertelde dat mij hetzelfde zou overkomen als ik naar [ons dorp] terug zou keren. Ik kon ook niet lang bij mijn oma blijven. Zij vreesde dat Eritrese soldaten mij zouden komen opzoeken bij haar. Zonder haar in te lichten en zonder plan, ben ik richting Soedan vertrokken, waarbij ik onderweg andere Eritrese vluchtelingen tegenkwam. (vrouw)

Een vergelijkbaar verhaal vertelt Dawit Amanuel Goitom (2017) in het boek dat hij schreef over zijn vlucht. Samen met een nicht reist hij naar een familiefeest in zijn geboortedorp, bij de grens met Soedan. 's Nachts verdwijnt de nicht, zonder iemand op de hoogte te hebben gebracht van haar plannen. De douane komt naar het huis van zijn familie, op zoek naar Goitom, omdat hij voor zijn nicht verantwoordelijk is. Hij zou omwille van haar vlucht naar de gevangenis moeten. Wanneer Goitom van studievrienden hoort dat de politie zijn

studentenkamer heeft doorzocht, besluit hij halsoverkop ook het land uit te gaan. Omdat Goitom is gevlucht, worden zijn jongere broer en zus opgepakt en gefolterd. Ook zij vluchten.

Een bijzonder verhaal is dat van een vrouw wier echtgenoot was gevlucht en die daardoor in een onmogelijke situatie terecht kwam. Haar eerste echtgenoot, de vader van haar kinderen, was op de vlucht naar Israël vermoord door mensensmokkelaars. Zij bleef achter bij haar schoonfamilie. Maar de echtgenote van een vluchteling heeft weinig rechten. De vrouw trouwde een tweede keer, maar ook haar tweede echtgenoot vluchtte het land uit.

Ik ben uit Eritrea gevlucht omdat ik geen rechten meer had. Een vrouw waarvan de man is gevlucht, krijgt bij de overheid geen gehoor. Wij waren boeren, en wij leefden van de landbouw. Zonder inkomsten uit de landbouw zou ik met mijn kinderen verhongeren. Alle inkomstenbronnen werden me ontnomen. Niet lang daarna moest ik van mijn ouders opnieuw trouwen. Ook mijn tweede echtgenoot bleef niet lang bij mij. Hij vluchtte ook. Hij was een soldaat en na zijn vlucht is de situatie voor mijn gezin verergerd. Zonder man mocht ik niets verbouwen. Elk jaar moest je meedoen aan een veiling om een stuk land te mogen verbouwen. Ik mocht als vrouw [zonder man] niet aan de veiling deelnemen. De overheid stuurde regelmatig mensen om mij te verhoren waar mijn man bleef. Ik voelde me bedreigd en ging me vaak ergens anders verstoppen. Ik was het zat me elke keer te moeten verstoppen. Ik besloot te vluchten. (vrouw)

2.3.3 Ontsnappen aan onderdrukking en onvrijheid

Een van de aspecten van de dienstplicht die de statushouders tegen de borst stuit en die mede de aanleiding vormde om te deserteren en te vluchten, was de ervaren onvrijheid. Dit is een kenmerk van de Eritrese samenleving in zijn geheel en de gedwongen gemeenschapsdienst is daar een onderdeel van.

Ik ben om verschillende redenen uit mijn land gevlucht. Mijn leven werd gedirigeerd door het regime. Ik was een gevangene in mijn eigen land. Ik mocht niet naar school, mocht niet bij mijn familie zijn, er was geen einde in zicht van de militaire dienst, geen bewegingsvrijheid, geen autonomie, altijd bang moeten zijn dat ze je voor onbekende redenen gaan oppakken en opsluiten. (man)

Verschillende geïnterviewden maken er gewag van dat er geen vrije meningsuiting is in Eritrea. Je mag geen kritiek op het regeringsbeleid uiten en burgers voelen zich ook niet vrij om hun ontevredenheid met hun leven en hun eventuele vluchtplannen te bespreken met hun naasten. Dat wordt immers beschouwd als verraad en kan zowel je naasten als jezelf in de problemen brengen.

En dan zijn er nog diegenen die tot een groepering behoren die onder vuur ligt van het regime en die wordt vervolgd. Een van onze informanten beantwoordt aan het klassieke beeld van de politiek vluchteling: hij heeft als priester een aantal jaar in een Eritrese gevangenis gezeten voor hij besloot te vluchten.

Ik heb ongeveer twee jaar [...] in de gevangenis gezeten. Onze bisschop zat vast omdat hij een aantal dingen had gezegd. Toen heb ik samen met mijn leraar (monnik) en anderen gedemonstreerd omdat hij vastzat. Tijdens de demonstratie waren we omsingeld door militairen en daarom ben ik samen met een andere persoon gevlucht. Ik vind het nog steeds erg moeilijk om er over te praten. (man)

2.3.4 Ontsnappen aan (kans)armoede

Het andere aspect aan de militaire of gemeenschapsdienst voor onbepaalde duur, is het gebrek aan economisch perspectief dat dit met zich meebrengt. In verschillende citaten hiervoor klagen de geïnterviewde statushouders over het lage inkomen dat ze verdienen als soldaat: het is niet genoeg om hun familie mee te helpen. Sommige bronnen stellen dat jongeren ook wel door hun familie worden vooruitgestuurd als ‘bruggenhoofd’ in Europa. In die hoedanigheid kunnen zij vervolgens de rest van de familie helpen het land uit te komen door gezinshereniging of hun toegang bieden tot de welvaart van het leven in het Westen (Belloni 2015).

[Het idyllische verhaal is] dat ze met buurtgenoten of dorpsgenoten zijn gevlucht, dat ze gewoon spontaan weg zijn gegaan. En je hebt een ander verhaal bij bepaalde groepen, dat ze eigenlijk weggestuurd zijn. Of door hun ouders, dat die ouders zeiden: ga maar weg als je twaalf, dertien bent en zo willen ze eigenlijk voorkomen dat ze [...] naar Sawa moeten en dat ze dan wegblijven, of het zijn vooruitgestuurde posten. [Dan] willen ze zo'n kind vooruitsturen in het kader van gezinshereniging. Zo'n kind krijgt dan ook de taak om zijn ouders over te halen of om zijn oudere broers of zussen over te halen. Dus dat is het minder idyllische verhaal. (expert)

Het verhaal van de vooruitgeschoven posten hebben wij echter niet bevestigd gezien in de verhalen van de door ons geïnterviewde statushouders. Vrijwel iedereen benadrukt dat ouders niet op de hoogte waren van plannen om het land te ontvluchten omdat die hun kinderen juist zouden proberen tegen te houden, omwille van het gevaar onderweg. Bovendien wilden ze hun dierbaren beschermen tegen represailles vanwege hun vlucht (zie hoofdstuk 3). We willen in dit rapport geen conclusies trekken over de vraag of jongeren nu al dan niet door hun ouders als vooruitgeschoven posten worden ingezet. Die vraag staat meer centraal in ander onderzoek (Kulu-Glasgow et al. 2018; Røsberg en Tronvoll 2017). Voor onze respondenten lijkt dit niet het geval te zijn. Wel horen we in de meeste verhalen terug dat de ‘betere vooruitzichten op economisch succes’, voor zichzelf of voor de familie, een aspect vormden in hun beslissing om Eritrea te verlaten (vgl. Røsberg en Tronvoll 2017).

Daarom besloot ik naar Israël te gaan. In Israël wilde ik gaan werken om mijn ouders financieel te ondersteunen. Zo zijn wij Eritreeërs, wij denken altijd aan elkaar en vooral aan onze ouders die ons groot hebben gebracht. Ik hoorde ook dat je als vrouw makkelijk aan werk kon komen. Ik kon als babysitter of als schoonmaakster werken. Dat vond ik niet erg zolang ik bewegingsvrijheid zou hebben. (vrouw)

2.3.5 Migratiecultuur

De verschillende motieven om Eritrea te verlaten laten zich moeilijk scheiden. Ze zijn allemaal nauw met elkaar verweven en waarschijnlijk is het effect van het geheel meer dan de som van de delen. Volgens Røsberg en Tronvoll (2017) leiden ze in samenhang tot een gevoel van hopeloosheid, van een totaal gebrek aan kansen om in Eritrea het leven tot een succes te maken. Daar staat het – in de perceptie van de mensen in Eritrea – succesvolle leven van de geëmigreerde Eritreeërs tegenover. Milena Belloni deed etnografisch onderzoek naar Eritrese vluchtelingen in Eritrea zelf en in Ethiopië, Soedan en Italië (2015). Zij stelt vast dat een deel van de grote ‘vluchtbereidheid’ van de Eritrese bevolking voortkomt uit een cultuur die emigratie (ook irreguliere emigratie, vluchten) voorstelt als de ‘beste’ strategie om betere levensomstandigheden te realiseren. Zonder de moeilijke positie van jonge Eritreeërs te bagatelliseren of te suggereren dat zij geen legitieme redenen hebben om het land te ontvluchten, beschrijft zij hoe vluchten in zekere zin een maatschappelijke norm is geworden. Daardoor is het een ‘voor de hand liggende’ optie voor jongeren die het gevoel hebben dat ze in Eritrea geen toekomst hebben.

Er zijn parallellen te trekken met de rol van migratie in de samenlevingen van de klassieke zendende landen van arbeidsmigratie: ook in Eritrea bestaat een ‘migratiecultuur’ (Ali 2007; Kandel en Massey 2002; Timmerman 2008). Om te beginnen is de vlucht in de Eritrese recente geschiedenis geen nieuw verschijnsel: sinds de onafhankelijkheidsoorlog met Eritrea ontvluchten grote aantallen Eritreeërs hun land. Migratie is alomtegenwoordig. Veel families hebben geëmigreerde leden die een belangrijke bijdrage leveren aan het inkomen van de familie. In de bredere samenleving hebben de eerdere generaties van emigranten een positieve symbolische waarde: de onafhankelijkheidsstrijd profiteerde in aanzienlijke mate van de middelen en de steun van gevluchte strijders en sympathisanten in de diaspora. De eerdere generaties vluchtelingen hebben daarom in Eritrea een zekere – door de regering gecultiveerde – heldenstatus¹⁰ onder de bevolking. Bovendien vormen de *remittances* (het geld dat Eritreeërs in de diaspora terugsturen) de belangrijkste financiële levenslijn voor veel Eritrese families, wat uitgeweken familieleden een hogere status binnen het familienetwerk oplevert (Belloni 2015; Poole 2013). De mooiste huizen zijn in het bezit van Eritreeërs die in het Westen wonen¹¹ en alleen hun vakanties doorbrengen in hun land van herkomst, of worden gebouwd met het geld dat een uitgeweken zoon of dochter naar huis stuurt. Ze vormen zo het tastbare bewijs dat emigratie de weg is naar succes. Hetzelfde geldt voor de vakantiegangers zelf – de zogenaamde *beles* – die geld uitgeven voor uitjes, die geschenken meebrengen voor hun familie en die daarmee symbool staan voor een levensstandaard waar de meeste achterblijvers alleen maar van kunnen dromen. In de verhalen van door ons geïnterviewde statushouders kwam ook terug dat er in Eritrea een ‘cultuur van migratie’ bestaat, waarin het land ontvluchten inmiddels eerder de norm is dan de uitzondering. Jongeren zien in hun omgeving de een na de ander vertrekken, in die mate dat het zichtbaar is aan de afgenomen drukte op straat. Hoewel er niet openlijk over wordt gepraat is het land uitgaan een van de hevigste en breedst gedeelde ambities van de Eritrese jeugd (Belloni 2015: 68).

Wanneer je wat ouder wordt en er niet zoveel mogelijkheden voor school zijn, word je sowieso een soldaat en ik was niet aan het leren. Wanneer iedereen is vertrokken wil je niet alleen achterblijven, dus dan besluit je ook om te vertrekken. (man)

Hoewel degenen die erin geslaagd zijn Europa of een andere westerse bestemming te bereiken ook gewag maken van de gevaren en ontberingen in de Sahara, op de Middellandse Zee en in het land waar ze asiel krijgen, laten velen zich daar niet door afschrikken. Als ze de afweging maken, kiezen ze er toch voor te vertrekken.

2.4 Conclusies

In dit hoofdstuk hebben we de achtergrond geschetst van de door ons geïnterviewde Eritrese statushouders. We kregen een beeld van de maatschappij waarin ze opgroeiden, hun opleidingsniveau en werkervaring, en de motieven die ze hadden om Eritrea te ontvluchten.

De meerderheid van deze statushouders is afkomstig van het Eritrese platteland, uit de grensregio's met Ethiopië en Soedan. Een zevental respondenten komt daarentegen uit de hoofdstad Asmara en haar omgeving. De ouders van de geïnterviewde statushouders waren boeren en ambachtslieden. Op een paar uitzonderingen na die een opleiding hebben gehad aan een van de colleges, zijn onze respondenten laag opgeleid in Eritrea.

Om verschillende redenen (armoede, opvattingen over de noodzaak van onderwijs voor vrouwen) hebben sommigen – ondanks de leerplicht – maar enkele jaren basisonderwijs genoten. Zij kunnen alleen lezen en schrijven in hun eigen taal, het Tigrinya. Anderen hebben ook enkele jaren secundair onderwijs gehad tot ze voor het laatste jaar werden opgeroepen om naar het militaire trainingskamp Sawa te gaan.

Het leven in Eritrea is getekend door de jarenlang voortslepende 'noch oorlog, noch vrede'-situatie met Ethiopië. Het grensconflict vormt de legitimeringsgrond voor de sterke inperking van de vrijheden in het land, voor het isolement waar het in internationaal opzicht in terecht is gekomen en voor het systeem van de maatschappelijke en militaire dienstplicht voor alle burgers vanaf zeventien jaar, met een open einde.

Veel geïnterviewde statushouders komen uit gebroken gezinnen, in die zin dat vaders, ooms en oudere broers en zussen grotendeels afwezig zijn vanwege de dienstplicht. Moeders staan alleen voor de opvoeding van opgroeiende kinderen en hebben daarbij weinig middelen van bestaan. Overleven is een strijd waar de kinderen zelf al op jonge leeftijd aan moeten bijdragen, wat ten koste gaat van de eigen ontwikkeling. De eindeloze dienstplicht met de bijbehorende karige inkomsten van volwassenen in hun omgeving geeft de jongeren ook een goed idee van hoe hun volwassen leven eruit zal zien.

De dienstplicht (ontwijken) is het meest gehoorde motief voor de statushouders om Eritrea te ontvluchten. Meer specifiek noemen ze de onvrijheid in Eritrea om je eigen opleiding of beroep te kiezen, om je te vestigen waar je wil en vrij te reizen, om bij je familie te leven, het zeer lage loon dat niet voldoende is om een gezin van te onderhouden en de eindeloze duur van de dienstplicht. Vrouwen ontvluchten ook seksueel geweld binnen de militaire

dienst. De vlucht van één Eritreeër brengt niet zelden een kettingreactie op gang van partners, broers, zussen, neven en nichten die op de vlucht slaan omwille van de represailles die volgen op de vlucht of desertie van een familielid.

Bij de pushfactoren horen de onvrijheid en onderdrukking, maar ook het gebrek aan economisch perspectief voor veel jongeren, met name voor jonge mannen van wie verwacht wordt dat ze een gezin kunnen onderhouden en die daar niet in slagen. Bij de pullfactoren hoort ook de aantrekkingskracht van een leven in grotere vrijheid en welvaart dat men in het Westen meent te kunnen vinden. Dat emigratie, ook in de vorm van de vlucht, alomtegenwoordig is in Eritrea en geladen is met positieve beelden en vooruitzichten, maakt dat jongeren massaal bereid zijn de gevaren van de vlucht – die ook bekend zijn – te trotseren. Al is het maar omdat je niet als enige wil achterblijven.

Noten

- 1 Eritrea: Proclamation No. 73/1995 of 1995, Proclamation to legally standardize and articulate religious institutions and activities [], 15 July 1995, available at: <http://www.refworld.org/docid/48aec42b2.html> [accessed 1 October 2018]
- 2 Volgens een aantal geïnterviewde experts worden momenteel de verschillen tussen etnische en religieuze groepen weer uitvergroot in reactie op het aantrekkende protest tegen het huidige regime. Door Eritreeërs in de diaspora wordt steeds vaker tegen de regering gedemonstreerd, zoals bij de protesten in Veldhoven in april 2017 naar aanleiding van het bezoek van een vertegenwoordiger en adviseur van president Afewerki.
- 3 De Pinkstergemeente is bijvoorbeeld verboden, omdat de Pinksterkerken grote aantrekkingskracht uitoefenden op jongeren en veel van hen sloten zich aan bij een 'Pente' kerkgemeenschap (Hirt en Mohammad 2013).
- 4 Het idee hierachter is om jongeren te laten volgen in de voetsporen van de generatie van de onafhankelijkheidsstrijders. Warsay betekent 'volgeling' en Yikealo 'degene die gevolgd wordt, die het voorbeeld geeft'.
- 5 Van de website Shabait.com, van het Eritrean Ministry of Information:
There are differing opinions on the length of the National Service or who should serve in what capacity, but there is no denying the 'melting pot' role that Sawa plays because the Eritrean Army is an army of all the people, those from highlands and lowlands, Muslim and Christian households, sons and daughters of nomads and rural farmers, the urban middle class and villagers, disabled and healthy, courageous, and hesitant. National Service pushes young Eritreans from all nine ethnic groups through a mixer at Sawa, treating them equally, placing the same demands, and entrusting the same great responsibilities regardless of socio-economic, religious, or ethno-linguistic backgrounds. National Service is the cement, the building block, the embodiment of past, present and future of Eritrea (Kidane 2016).
- 6 Eritrea: Proclamation on National Service No. 82/1995 of 1995 [Eritrea], 23 October 1995, available at: <http://www.refworld.org/docid/3dd8d3af4.html> [accessed 1 October 2018]
- 7 In 2016 zou wel een begin zijn gemaakt met het verhogen van de salarissen van met name de mensen in verplichte burgerdienst. Die zouden voortaan rond de 2000 à 3000 nakfa liggen (BZ 2017).
- 8 Zonder officiële 'ontslagpapieren' is het onmogelijk een paspoort aan te vragen, een eigen zaak te openen of land te bezitten. Daarom is het cruciaal om deze papieren te bemachtigen. Vrijwel de enige manier waarop dat kan (behalve door omkoping) is wanneer men ernstig ziek is. Vrouwen kunnen uit de dienstplicht ontslagen worden wanneer ze trouwen of kinderen krijgen, al is vaak een van deze redenen alleen niet voldoende (Belloni 2015: 58).
- 9 Goitom (2017) spreekt over 50.000 nakfa (7000 euro) boete (vgl. Belloni 2015: 70).

- 10 In tegenstelling tot de huidige generatie vluchtelingen, die wordt geportretteerd als economische migranten, verraders en deserteurs (Belloni 2015: 39).
- 11 Het gaat hier om al langer geleden geëmigreerde of gevluchte Eritreeërs, bijvoorbeeld die van de eerste lichting Eritrese vluchtelingen in Nederland die in de jaren zeventig-negentig kwamen, niet om degenen die recent zijn gevlucht.

3 De vlucht

3.1 Inleiding

Aan de Godona Hadenet, de hoofdstraat van Asmara, staan borden waar mensen hun rouwadvertenties kunnen plaatsen. Deze zijn altijd vol en daarom wijken mensen uit naar de ruimtes om de borden heen. Sinds enkele jaren vind je steeds meer mensen die de vlucht hebben gewaagd terug op en rond deze uitpuilende borden. Met de scheepsramp in Lampedusa¹ – en de vele sindsdien – op het netvlies gegrift, realiseren we ons al snel dat de vlucht een onderneming is met mogelijk fatale gevolgen.

Eritrea groeide sinds de eeuwwisseling uit tot een van de grootste ‘producenten’ van vluchtelingen in verhouding tot haar bevolking (Røsberg en Tronvoll 2017). Een aanzienlijk deel van de bevolking² blijkt het risico te nemen, ondanks de waarschuwingen van degenen die hen voorgingen. In het vorige hoofdstuk schreven we al over de motieven die de respondenten hadden om Eritrea te verlaten. In dit hoofdstuk laten we zien hoe ze hun vlucht hebben ondernomen, welke afwegingen ze onderweg hebben gemaakt – bijvoorbeeld waarom ze voor Nederland hebben gekozen – en welke ervaringen ze onderweg hebben opgedaan.

We gaan uitgebreid in op de vluchtgeschiedenis van de respondenten, omdat dit ons een beter beeld geeft van de toestand waarin Eritrese asielzoekers verkeren wanneer ze in Nederland aankomen. Dat de meeste niet zomaar op Schiphol uit het vliegtuig zijn gestapt moge weliswaar duidelijk zijn, veel Nederlanders kunnen zich moeilijk een voorstelling maken van de vaak traumatische belevenissen van de vluchtelingen onderweg hiernaartoe. De belevenissen vormen een deel van de psychische en fysieke ‘bagage’ van de asielzoeker die in Nederland arriveert, en hebben invloed op het integratieproces.

We beginnen in paragraaf 3.2 met het vertrek uit Eritrea, waarbij we ingaan op het plannen en voorbereiden van de vlucht. Vervolgens bespreken we in paragraaf 3.3 het wedervaren van de respondenten in de eerste bestemming die ze bereiken: de buurlanden Ethiopië en Soedan. De grote meerderheid van Eritrese vluchtelingen leeft in deze landen. Wij zijn vooral geïnteresseerd in het verhaal van degenen die doormigreren naar Europa en uiteindelijk Nederland. Daarover gaan de paragrafen 3.4, over de reis door de Sahara en Libië, en 3.5, over de oversteek van de Middellandse Zee en de tocht door Europa. We stellen vast dat de vluchtervaringen van mannen en vrouwen vanaf de eerste stap tot in een Nederlands asielzoekerscentrum (azc) sterk uiteenlopen. In paragraaf 3.6 reflecteren we op de sekseverschillen in de vluchtverhalen.

3.2 Vertrek uit Eritrea

Zoals in het vorige hoofdstuk is beschreven is zelfs maar het plannen van een vlucht uit Eritrea niet zonder gevaar. Eritreeërs die vluchten, riskeren aan de grens te worden neergeschoten of in de handen te komen van ‘verkeerde’ smokkelaars die hen doorverkopen aan

mensenhandelaren. Een mislukte of verijdelde vlucht komt de burger op represailles te staan, voor de vluchteling zelf of voor een familielid: dat wordt opgepakt en gaat een strafkamp of de militaire dienst in, of moet een boete betalen (Røsberg en Tronvoll 2017; UNU-MERIT en MGSOG 2017). De Eritrese overheid houdt haar eigen bevolking in de gaten via personen die informatie aan haar doorspelen. Als gevolg hiervan heerst er een angstcultuur; niet iedereen kan in vertrouwen worden genomen over een voorgenomen vlucht (Belloni 2015).

Eritreeërs kennen de gevaren die de vlucht met zich meebrengt; vrouwen en mannen bereiden zich dan ook anders voor. Degenen die in Europa zijn aangekomen vertellen hun verhalen, de achterblijvers horen het nieuws wanneer hun familielid of vriend(in) het niet heeft overleefd. Deze verhalen schetsen een beeld over wat degenen die op het punt staan te vertrekken kunnen verwachten. Onze respondenten geven allemaal aan dat ze verhalen over de risico's van de vlucht hadden gehoord, maar dat die voor hen niet opwogen tegen de pushfactoren om Eritrea te verlaten (vgl. Røsberg en Tronvoll 2017). Kandidaatvluchtelingen moeten zich financieel, mentaal en fysiek voorbereiden op de reis. Op het financiële aspect van vluchten komen we in paragraaf 3.2.3 terug.

Ik was me er bewust van dat ze me iets zouden kunnen aandoen, me bij de autoriteiten verraden of aan Rashaïda³ zouden doorverkopen. Ik was op de hoogte van risico's zoals ontvoerd, gemarteld, verkracht en verkocht worden. Maar ik had geen perspectief in Eritrea. Ik had de keuze tussen een leven als slaaf in Eritrea, of leven in vrijheid elders. (vrouw)

Vrouwen bijvoorbeeld calculeren een verkrachting tijdens de vlucht al in (Kuschminder 2018). Om zich hierop voor te bereiden kiezen vrouwen die de mogelijkheid hebben, ervoor zich preventief te beschermen tegen een eventuele zwangerschap. Verschillende vrouwelijke respondenten geven aan dat ze een prikpil hebben genomen, meestal toen ze in een vluchtelingenkamp in Soedan verbleven, vlak voordat ze begonnen aan de tocht door de woestijn naar Libië. Vervolgens hoopten ze er het beste van: dat ze binnen de drie maanden dat de prikpil bescherming biedt, Europa zouden bereiken.

Voor de reis nam elke vrouw een prikpil voor drie maanden om niet zwanger te raken. Het was bekend dat een vrouw door Soedanezen of door Libiërs verkracht wordt! Als je geen prikpil nam, zou de kans op zwangerschap dus groot zijn. De verkrachting kun je niet voorkomen. Als de reis niet te lang duurt, kan je een zwangerschap wel voorkomen. Je weet als vrouw dat dit kan gebeuren en voordat je uit Soedan vertrekt, neem je afscheid van je leven. (vrouw)

3.2.1 Woonplaats bepaalt vluchtroute

Een belangrijke voorwaarde om te kunnen vluchten betreft de locatie waar de (toekomstige) vluchteling zich bevindt. Eritrea is verdeeld in verschillende provincies (Zoba's) met een bevolking die daaraan gebonden is; wanneer je in Zoba Debub woont heb je een identiteitskaart van deze provincie. Om te reizen naar een andere provincie moet je toestemming hebben van de overheid. Dit bemoeilijkt dan ook de vlucht voor iemand die in het centraal gelegen Zoba Ma'akel woont, ver van de grenzen met Soedan en Ethiopië. Som-

migen wachten op de gelegenheid dat zij bijvoorbeeld in het kader van de militaire dienst in een grensstreek worden gestationeerd.

I: Wanneer bedacht je dat je uit Eritrea wilde vertrekken?

R: Sinds ik in Sawa kwam wilde ik eigenlijk al vertrekken en dat gevoel is niet meer weggegaan. Alleen was er geen weg. Wanneer je in Asmara opgroeit en wilt vertrekken is het behoorlijk zwaar, omdat je in het midden zit. Wanneer je aan de rand van Eritrea opgroeit, zoals Barentu en Teseney of langs de grensprovincies, is het makkelijk om te vertrekken. Wanneer je in het midden woont is het dus moeilijk om te vertrekken. Daarom kostte het me tijd. Terwijl ik aan het werk was wachtte ik. Maar ik dacht er dus een lange tijd aan.

I: Wat was het probleem dan om te vertrekken? En waarom is het zo zwaar?

R: Nou, in Eritrea is het zo dat je papieren hebt voor de provincie waarin je woont. Ik woon in Asmara, dus heb dan de papieren voor de provincie van Asmara, en dat geldt ook voor de mensen die wonen in andere provincies. Ik mag dus niet naar een andere provincie reizen, ik heb daar geen toestemming voor. Als ik er dus voor kies om te vertrekken word ik opgepakt. (man)

In hoofdstuk 2 is aangegeven dat 7 van de 26 respondenten uit Asmara en omgeving komen. De rest van onze respondenten komt uit de grensprovincies. De respondenten uit Asmara kozen er dan ook veelal voor om vanuit het legerkamp Sawa hun vlucht te beginnen; dat ligt aan de Soedanese grens, wat het ook voor hen mogelijk maakt om te vluchten.

Een andere reden om ervoor te kiezen om niet vanuit huis maar vanuit het leger te vluchten, heeft te maken met de consequenties voor anderen. Zoals eerder aangegeven heeft vluchten niet alleen gevolgen voor degene die vlucht, maar eventueel ook voor zijn of haar familie. Wanneer een Eritreeër de nationale dienstplicht ontvlucht wordt een familielid opgesloten totdat hij of zij terugkeert of een boete betaalt van 50.000 nakfa (Human Rights Watch 2009). Een respondent gaf aan dit op de volgende wijze te omzeilen:

I: En je ouders, hoe gaat het nu met ze?

R: Ik spreek ze alleen over de telefoon. Het gaat goed met ze.

I: Ze zijn niet opgepakt?

R: Nee, ze zijn niet opgepakt. Omdat ik uit 'hun handen' ben ontsnapt, de soldaten dus, kunnen ze mijn ouders niet oppakken. Als ik vanuit het huis van mijn ouders ben vertrokken en ze me niet kunnen vinden, pakken ze mijn ouders op. (man)

Het voordeel van vluchten vanuit het legerkamp Sawa is dus niet alleen dat Eritreeërs zich dichterbij de grens bevinden, maar ook dat ze in Sawa onder de hoede van het leger zijn. Als ze dan ontsnappen ligt de verantwoordelijkheid niet bij de familie, maar bij het leger. Ze hoeven zich dan ook minder zorgen te maken over boetes of andere represaillemaatregelen tegen hun familie.

3.2.2 Wie betrek je in het plan?

Legale uitreismogelijkheden voor dienstplichtige Eritreeërs zijn er bijna niet. Eritreeërs zitten in het leger, voeren een maatschappelijke dienstplicht uit of zijn reservisten tot hun vijftigste. Slechts een kleine, geprivilegieerde minderheid kan met toestemming van de overheid het land uitreizen (Belloni 2015). Voor illegale migranten is er een *shoot-to-kill*-beleid aan de grens van Eritrea; wie wordt opgepakt, wordt naar een strafkamp gebracht. De angst voor repercussies vanwege een mislukte vluchtpoging is erg groot. Angst dat het idee om te vluchten via iemand anders bij de overheid terechtkomt was bij alle respondenten aanwezig. De keuze die Eritreeërs dan maken is om, wanneer ze besluiten om te vluchten, dit aan zo min mogelijk mensen kenbaar te maken. Zelfs familieleden worden niet ingelicht, omdat ze niet willen dat deze zich zorgen maken. Al onze respondenten zeggen hun ouders in het ongewisse te hebben gelaten tot ze goed en wel het land uit waren (zie § 2.3.4).

Er gaan zo veel dood dat ze niet willen dat je gaat. Je vertelt het alleen aan de mensen met wie je gaat en vertrekt dan 's nachts.

[Mijn moeder] verbood mij om zoiets in mijn hoofd te halen. Ik mocht er ook niet over praten, niet met haar en niet met anderen. Zij zei dat het gevaarlijk was om daarover te praten. Ik denk dat ze me niet serieus wilde nemen om mij niet in gevaar te brengen. Toen ik uiteindelijk ging vluchten, heb ik geen afscheid van haar genomen. Ik wilde haar niet nog extra zorgen bezorgen. Ik was ook bang dat mijn moeder me tegen zou houden.

Mijn man [eerder naar Israël gevlucht] wist dat ik op een dag zou vluchten. Toen ik uit Eritrea wegging, heb ik het hem niet verteld. Ik was bang dat men het telefonische gesprek zou afluisteren. Bovendien wist ik dat hij het niet zou goedkeuren na wat hij had meegemaakt en zag hoe het andere vrouwen onderweg is vergaan. Verder heb ik ook niemand ingelicht, ook niet mijn familie. Ik ben eind 2013 samen met een vriendin naar Soedan gelopen.

Hieruit blijkt ook dat iedereen zich bewust is van het gevaar van vluchten en van het risico dat plannen daartoe aan het licht komen. De planning die ze maken om te kunnen vluchten kan maanden duren, aangezien het levensgevaarlijk is om de verkeerde persoon in vertrouwen te nemen. In vergelijking daarmee kan het daadwerkelijke vertrek erg plotseling en zonder 'voorbedachte rade' zijn: de kans doet zich voor of er gebeurt iets waardoor mensen denken: het is nu of nooit.

Mijn dochters van vier en zeven heb ik naar mijn ouders gestuurd. Het was een zaterdag. Ik heb aan mijn dochters verteld dat ik naar de markt zou gaan en zij bij mijn ouders op mij moesten wachten. Ik wist en vertrouwde erop dat mijn ouders voor mijn kinderen zouden zorgen. Mijn ouders wisten niets van mijn plannen. (vrouw)

Vanwege de onzekerheid over wie ze in vertrouwen konden nemen, zo geven onze respondenten aan, vertrokken ze in kleine groepen zonder iemand in te lichten. Onze responden-

ten in de grensprovincies hoefden maar een korte route af te leggen en dienden vooral rekening te houden met soldaten die aan de grens gepositioneerd waren. Met name dienstplichtigen die als deserteurs kunnen worden aangemerkt, lopen de kans dat ze worden neergeschoten wanneer ze betrapt worden. Aan de andere kant lijkt er ook sprake te zijn van willekeur en er zijn verhalen waarin grenswachten of andere militairen betrokken zijn bij het smokkelen van mensen over de grens (vgl. Van Reisen et al. 2017a).

Ik ben van Eritrea naar Ethiopië gelopen met hulp van mensensmokkelaars. De overtocht naar Ethiopië was heel zwaar. Het was regentijd. We werden bij de grens bijna door Eritrese grensbewakers gepakt. Bij een sterk stromende rivier kwamen we een Ethiopische herder tegen. Hij eiste van ieder van ons 100 dollar voor hulp. Nadat we hem duidelijk hadden gemaakt dat we geen geld bij ons hadden, hielp hij ons toch te verschuilen op een plek. Daar verbleven we de hele nacht. Heel vroeg in de ochtend bracht hij ons allemaal naar een veilige plek achter de Ethiopische grens. (vrouw)

Ik heb drie dagen gelopen om in een vluchtelingenkamp in Ethiopië aan te komen. Wij zijn met een kleine groep richting Ethiopië vertrokken. Het is gevaarlijk om alleen te gaan. Er zijn hyena's, en je moet over bergen en ravijnen lopen. Wij moesten ook rivieren oversteken, hoewel wij niet konden zwemmen. Alleen zou ik het niet hebben overleefd. Het is belangrijk om medereizigers te hebben die kunnen vertellen wat iemand is overkomen en waar en hoe iemand is overleden. Wij zijn langs hellingen gelopen. Daar maakten we minder kans om door de Eritrese grensbewaking opgepakt te worden. We liepen altijd na zonsondergang om door de vijand niet gezien te worden. Overdag verstopten we ons in een grot. Na een week in Ethiopië heb ik mijn man in Israël gebeld. Hij heeft mijn ouders verteld waar ik was. (vrouw)

Ik ben van Eritrea met een militaire auto naar Kassala in Soedan gebracht. Dat compenseerde enigszins de moeilijke tijd die ik heb meegemaakt in militaire dienst. Ik heb er wel veel geld voor moeten betalen. (vrouw)

3.2.3 Financiering

Een ruime meerderheid van onze respondenten was bij de financiering van hun vlucht afhankelijk van derden; meestal waren dit familieleden. In Eritrea waren ze studenten of volwassenen die vanuit hun overheidssalaris niet hebben kunnen sparen. Waar ze voor hun vertrek hun familieleden zo min mogelijk betrokken bij het besluitvormingsproces, rekenden ze erop dat ze eenmaal over de grens toch financiële steun zouden krijgen om hun reis voort te zetten.

De financiering van de vlucht vindt plaats in 'etappes'; iedere fase dient achteraf betaald te worden. Deze constructie zorgt ervoor dat vluchtelingen zonder inkomsten kunnen vluchten zonder enige persoon in te lichten. Op het moment van aankomst wordt er dan ook contact opgenomen met familieleden in Eritrea of in buitenland. Vluchtelingen die niet kunnen betalen worden door smokkelaars vastgehouden totdat het bedrag is overgemaakt. Regelmatig worden ze daarbij mishandeld of zelfs vermoord. Dat weten de

achterblijvers.⁴ Die voelen dan ook sterk de druk om koste wat kost met het geld over de brug te komen.

Ik heb een broer in Israël. Ik heb hem niet verteld dat ik was vertrokken. Maar Eritrea beviel mij zo slecht vanwege het gebrek aan vrijheid en democratie. Ik sprak daar veel over op mijn werkplek. Ze hadden me daarom kunnen oppakken omdat ik het over zulke onderwerpen had. En je weet niet welke mensen je konden aangeven. Toen ben ik eigenlijk plotseling vertrokken. Mijn broer kende een plek (Soedan), omdat hij ook langs deze route Eritrea heeft verlaten. Ik heb hem nooit verteld waar ik naartoe ging, maar belde hem op toen ik mijn bestemming had bereikt. Het was niet zo dat hij te veel geld had of het geld had om het te betalen, maar niemand wil dat zijn broer doodgaat, dus betaalde hij alles voor me totdat ik in Europa aankwam. (man)

Er zijn gruwelijke verhalen over vluchtelingen die worden gegijzeld en gemarteld terwijl hun ontvoerders met hun familie via de telefoon onderhandelen over het losgeld.

Dit maakte vooral de route via Egypte naar Israël, die tot enkele jaren geleden het populairste was, onveilig (Van Reisen et al. 2017b).

Ook zonder dergelijk ongeluk kost de vlucht van Eritrea tot Nederland rond de 10.000 euro (vgl. Van Reisen en Estefanos 2017: 161). De respondenten vertellen over ouders die vee of goud moeten verkopen om hun vlucht te betalen maar vooral over familieleden in het buitenland die worden aangesproken om de tarieven van de mensensmokkelaars te betalen. Er is opvallend veel sprake van echtgenoten en broers in Israël die als financier optreden. Tot de route door de Sinaiwoestijn te gevaarlijk werd, was Israël de favoriete bestemming van Eritrese migranten. Eind 2017 verbleven bij benadering 26.600 Eritreeërs in Israël (UNHCR 2018c), geconcentreerd in het zuiden van Tel Aviv. Sinds 2013 zijn de grenscontroles aangescherpt en voert Israël een uitzet- en ontmoedigingsbeleid ten aanzien van Afrikaanse (Eritrese en Soedanese) migranten (Berger 2018). Daarom proberen velen van hen nu – via gezinshereniging met hun partner die over de Middellandse Zee is gevlucht – door te reizen naar Europa.

3.3 Eerste land van aankomst

Het eerste land van aankomst voor iemand die Eritrea ontvlucht, is hetzij Ethiopië, hetzij Soedan. (Er is ook een route via de kust bij Djibouti naar Jemen en Saoedi-Arabië, maar de Eritrese vluchtelingen in Europa zijn doorgaans via de westelijke route gekomen.) Op basis van de verhalen van onze respondenten en de informatie die wij tot onze beschikking hebben zien we dat Eritreeërs de keuze tussen Soedan en Ethiopië maken op basis van locatie: Soedan is een logische keuze voor Eritreeërs die in de regio's grenzend aan Soedan wonen, zoals Ethiopië dat is voor de Eritreeërs in de aan Ethiopië grenzende regio's.

3.3.1 Ethiopië

Sinds enige jaren is Ethiopië Soedan voorbijgestreefd als voornaamste opvangland van Eritrese vluchtelingen. Bij aankomst in Ethiopië worden de gevluchte Eritreeërs opgewacht

door Ethiopische soldaten die hen registreren en doorsturen naar vluchtelingenkampen als Mai Ayni, Hitsats en Indabaguna. Sommige komen in Addis Abeba terecht, waar wijken zijn waar veel (voormalige) vluchtelingen uit Eritrea zijn gevestigd. Hoewel Ethiopië in principe een veilig land is, zien veel vluchtelingen een Ethiopisch vluchtelingenkamp niet als eindbestemming, maar als een plek van waaruit ze doorreizen naar een westers land met de economische mogelijkheden om een leven op te bouwen (Belloni 2015).

In de kampen wachten mannen, vrouwen en kinderen dan ook op gezinshereniging met een gezinslid dat zich al in het Westen bevindt, hopen ze op een visum om uit te reizen naar een veilig land of vluchten ze vanuit het kamp naar Europa. In de kampen van de UNHCR bevonden zich in januari 2018 165.510 Eritrese vluchtelingen (UNHCR 2018a).

De wachttijden om op een legale wijze naar een ander land te kunnen doorreizen kunnen oplopen tot meerdere jaren. Het is dan ook, zoals een respondent aangaf, 'hopen op een wonder.'

Wij hoopten op een wonder, op een transfer van Ethiopië naar Canada of Amerika. Helaas wilde het niet lukken. Sommige kampbewoners wachtten daar langer dan acht jaar op een westers visum.

Het wachten in een vluchtelingenkamp betekent voor de vluchtelingen dat hun leven op dat moment stilstaat. Onze respondenten zijn veelal jonge mannen (en vrouwen) van een leeftijd waarop ze zich willen ontwikkelen; ze willen werken en een gezin stichten. Zolang ze in Ethiopië zijn, kunnen ze niet aan die toekomst beginnen. Vanwege de lange wachttijden kiezen Eritrese vluchtelingen uiteindelijk toch voor de vluchtroute via de Middellandse Zee.

Vanuit Ethiopië is de volgende stap op weg naar Europa Soedan. Belloni, die voor haar promotieonderzoek enige tijd in Ethiopië in gemeenschappen van Eritrese vluchtelingen leefde, heerst er in het gunstige seizoen een koortsachtige opwinding in de kampen die aanstekelijk is: het begint met enkelingen en vervolgens zijn er steeds meer mensen die richting Soedan en Libië vertrekken. De achterblijvers wachten weer vele maanden op de volgende gelegenheid (Belloni 2015). Dat velen toch lange tijd in Ethiopië blijven 'hangen' heeft deels te maken met de kosten van de overtocht – de vluchtelingen dienen de mensensmokkelaars een bedrag van rond de 1600 euro te betalen, en het duurt vaak een tijd voor de familie geld bij elkaar heeft gebracht voor de volgende etappe (vgl. Kuschminder 2018). Maar de belangrijkste reden is de angst voor de gevaren onderweg (Røsberg en Tronvoll 2017).

Na vier maanden reisde ik met hulp van mensensmokkelaars verder richting Soedan. Je kwam op de vlucht altijd andere vluchtelingen tegen. Van Ethiopië naar Soedan moesten we 's nachts de rivier Tekeze met een sterke stroming oversteken. Ook daar moesten wij voor [Ethiopische] grensbewaking uitkijken. Als ik daar geen hulp had gehad, zou ik zijn verdronken. Er verdrinken daar veel mensen. Mijn vriendin probeerde voor mij dezelfde rivier over te steken en is daarbij verdronken. Als de stroming sterk is, zwemmen de mensensmokkelaars verder en laten je verdrinken. Dat is met verschillende mensen gebeurd die ik ken. (vrouw)

3.3.2 Soedan

Soedan heeft al een lange geschiedenis met betrekking tot de opvang van Eritrese vluchtelingen. Tijdens de Eritrese onafhankelijkheidsoorlog vluchtten Eritreeërs naar Soedan om daar in vluchtelingkampen het einde van de oorlog af te wachten of om door te reizen naar het Westen. Wat vanuit ons onderzoek blijkt is dat Eritreeërs kiezen voor een kort verblijf in de kampen Shegerab of Kassala om vervolgens via Khartoem met smokkelaars richting Europa te vertrekken. Wie niet de mogelijkheid heeft om (direct) door te reizen, woont en werkt in Soedan. Waar Eritrese vluchtelingen in Ethiopië in vluchtelingkampen terechtkomen, kwamen onze respondenten in Soedan dus vooral terecht in de Soedanese maatschappij. Op de vraag hoe een respondent het leven in Soedan typeerde gaf hij het volgende aan:

Soedan is niet zoals Nederland waarin je in een kamp zit. Je leeft gewoon een normaal leven waarin je moet werken voor je geld; daarvan betaal je onder andere je huur. We zijn dus wezen werken en daarna vertrokken uit Soedan.

Onze respondenten hadden verschillende banen om een gedeelte van hun reis te financieren. Ze verdienden geld door huizen schoon te maken en in cafetaria's te werken, huurden daarmee een huis en spaarden voor hun doorreis. Het leven in Soedan is echter niet zonder gevaren. Als illegale migranten lopen Eritreeërs steeds het risico opgepakt te worden en er zijn regelmatig razzia's (Belloni 2015). Ook kunnen zij door de Soedanese overheid worden uitgezet naar Eritrea.

Soedan is ook Afrika en ik ben daar illegaal, dus ik kon er niet werken en ik werd om de haverklap gearresteerd. Alles was daar ook duur en omdat dit me stress bracht ben ik via de slechte weg naar Europa [de route via de Middellandse Zee] vertrokken; ik was dan ook erg blij toen ik in Europa aankwam.

Waar in het verleden Eritrese vluchtelingen nog met onder andere werk in Soedan een bestaan konden opbouwen, geven onze respondenten nu aan dat hun veiligheid er in het geding is. Naast het risico om door de politie opgepakt te worden ervaren de veelal christelijke Eritreeërs angst om te leven in een islamitische samenleving. Er zijn ook mensenhandelaren actief die vluchtelingen ontvoeren. Een respondent gaf aan:

Ik was bang dat ik ontvoerd zou worden en dat ze me door zouden verkopen aan orgaan- of mensenhandelaren.⁵ Soms verdwenen jonge Eritrese vrouwen die als seksslaven naar Saoedi-Arabië werden verkocht.

De Eritreeërs moeten dus weer op zoek naar betrouwbare mensensmokkelaars. Omdat de verkeerde keuze hun dood kan betekenen, nemen ze hier hun tijd voor. De zoektocht vindt plaats via het netwerk van de vluchteling, bijvoorbeeld via vrienden of familie. Respondenten geven aan dat ze de personen kiezen die het dichtst bij ze staan met betrekking tot geloof en etniciteit. Vanuit Khartoem zetten ze dan hun vlucht voort naar Libië.

3.4 De Sahara en Libië

Hoewel vanuit Europese ogen gezien de oversteek van de Middellandse Zee vol ontberingen en gevaar is, wordt door onze respondenten de reis van Soedan naar Libië meestal als het zwaarste gedeelte van de vlucht omschreven. Vanuit Soedan reizen vluchtelingen per auto of vrachtwagen door de Sahara Libië in, om vervolgens naar een stad aan de Middellandse Zee door te reizen voor de oversteek naar Europa. Het Libische gedeelte van de Sahara wordt als een van de minst herbergzame regio's op aarde beschouwd; overdag kan het 50 graden worden maar 's nachts zakt de temperatuur weer zeer snel. De tocht door de Sahara neemt ongeveer twee weken in beslag. Vanwege de hitte wordt deze weg afgelegd met een auto of vrachtwagen.

Wanneer je vertrekt van Ethiopië naar Soedan is het wel oké. Van Soedan naar Libië ga je terwijl er mensen sterven. In de vijftien dagen dat ik onderweg was eet je niet, doe je niets, je kan ook niets doen. En dan heb je nog de hitte. Wanneer je kan plassen drink je dat. Ik ben echt eerlijk tegen je. Er zijn ook sommigen die je weigeren wat te geven [lachend]. Wanneer er twee dorst hebben, dan geeft een derde het aan die twee en zo overleef je. Er zijn ook mensen die sterven. Zij [de smokkelaars] nemen je alleen mee. Ze hebben alleen drinken voor zichzelf.

Vluchtelingen zijn tijdens de etappe door de Sahara volledig afhankelijk van de mensen-smokkelaars. Als iemand zou besluiten om uit te stappen betekent dit geheid zijn of haar dood. Zoals onze respondenten aangaven worden ze als minder dan mensen behandeld.

Op de helft word je overgenomen door Libiërs. Ze nemen je voor de rest van de weg mee. Het zijn geen mensen, ze hebben geen hart. Als de auto bijvoorbeeld vastzat, dan moesten we er allemaal af om te gaan duwen. Tijdens het duwen werd je dan door ze geslagen met een koekenpan. Het was echt heel erg moeilijk. (man)

In de interviews werd vaak gesproken van honger en dorst tijdens dit gedeelte van de reis, van medereizigers die sterven door uitputting en mishandeling. Een respondent gaf aan hoe aan hoe de vluchtelingen werd verteld dat ze minder waard waren dan een hond en ze sneller sterven dan 'eendagsvliegen.'

Je kan niet praten; als er wordt gezegd 'ga weg!' dan ga je weg. Ze slaan je op je hoofd met een stuk ijzer. Zoveel mensen hebben hun botten gebroken of zijn gestorven voor je ogen.

[De reis is] erg, heel erg zwaar. Sommige momenten zit je op het randje van de dood. Het is heel erg zwaar; er is dorst, er is honger. Er zijn mensen die met ons waren, die zijn gestorven. Er is één persoon die ik niet ben vergeten, Berhane is zijn naam. Omdat hij het zo zwaar had was hij door de honger omgekomen. Er was ook één, zijn naam was Ermias, hij wilde sterven. We hebben ze [de smokkelaars] gevraagd om hem te helpen. 'Inshallah hij gaat dood, want we hebben al te veel mensen,' zeiden ze tegen ons. We waren met erg veel mensen op de auto. Hij is niet gestorven, maar ze hebben hem toch uit de auto gezet omdat ze zeiden dat hij ging sterven.

De combinatie van dehumanisering en winstmaximalisatie zorgt ervoor dat mensen-smokkelaars ‘hun’ vluchtelingen met fysiek geweld hun wil opleggen of mensen die te zwak of lastig zijn uit hun overvolle auto’s (dreigen te) verwijderen. Vanaf het moment dat ze de grens met Libië naderen hebben de vluchtelingen ook te vrezen voor ontvoeringen door IS of vergelijkbare groeperingen. Die persen de vluchtelingen af, of vermoorden de mannen en eigenen zich de vrouwen toe (vgl. Van Reisen en Estefanos 2017).

In de verhalen van onze respondenten is er vooral (maar niet uitsluitend) in dit stadium van de reis veel sprake van seksueel geweld.

In de Sahara wilde een van de smokkelaars een bepaalde vrouwelijke medereiziger mee in de cabine nemen om zich seksueel te laten bevredigen. Zij weigerde en liet merken dat ze liever dood wilde dan zijn lusten te dienen. Wij konden niks doen dan alleen maar toekijken. Anders zouden ze ons met hun geweren doodschieten. Zij lieten haar alleen achter in de woestijn. Ik voel me steeds nog schuldig dat ik niets heb gedaan. Terwijl ik weet dat ik toen geen kans had gemaakt. Nadat we enkele kilometers hadden gereden, keerden ze terug om haar te halen. De smokkelaar voelde zich in zijn eer aangetast. Zij haalden haar terug om haar zwaar te mishandelen. Zij werd met een ijzeren stok zo hard geslagen dat ze haar bewustzijn verloor. Vervolgens gooiden ze haar in ons midden. Wij konden alleen bidden dat ze het zou overleven. Zij leeft nog en is ergens in Europa. (man)

Verkrachting wordt door de smokkelaars bewust ingezet om hun ‘handelswaar’ moreel te breken. De vernedering strekt zich ook uit tot de mannelijke reisgenoten van deze vrouwen. Dat zijn vaak echtgenoten, broers of dorpsgenoten: mannen die een beschermende taak hebben tegenover de vrouwen. Op iets grotere afstand voelen ook onbekende mannen die reis- en lotgenoten zijn van deze vrouwen zich verantwoordelijk, zoals we in het citaat hierboven zien. Het feit dat zij de vrouwen niet kunnen beschermen beschaamt hen en tast hun mannelijkheid aan.

Bij aankomst in een Libische kuststad worden de vluchtelingen in panden ondergebracht, soms opgesloten, tot er een boot beschikbaar is om hen naar Italië te brengen. De boot vertrekt niet voordat hij vol zit met passagiers die hun overtocht hebben betaald. Onze respondenten doen verslag van mishandelingen en ontberingen binnen deze opslagplaatsen (UNHCR 2017).

De tijd daarna was ook heel zwaar. In het magazijn in Tripoli hebben we ook altijd dorst en honger geleden. We werden psychisch en fysiek mishandeld. Sommige vrouwen hebben het veel zwaarder gehad dan ik. De smokkelaars kozen uit ons midden vrouwen uit die ze als seks-slavinnen gebruikten. Het ergste vond ik dat twee heel jonge Eritrese jongens, ongeveer achttien jaar, uit Asmara voor onze ogen met geweren werden toegetakeld en uiteindelijk doodgeschoten. De aanleiding hiervoor was dat de jongens hadden geprobeerd om weg te lopen. Zij hadden niemand die voor hun reis kon betalen. De smokkelaars dwongen ons om toe te kijken. Toen dacht ik dat me dat ook te wachten stond. (vrouw)

Onze respondenten beschrijven de magazijnen waarin ze worden opgesloten als donker, zonder ramen en volgepropt alsof ze vee waren, broeinesten van ziekten en ongedierte.

We waren allemaal moe, ziek en vies. Iedereen zat vol hoofd- en huidluizen. Wij mochten ons niet wassen, en hadden alleen de kleding die we droegen. Er heersten verschillende huidziektes zoals schurft. Iedereen had heftige jeuk, vooral 's nachts. Er was voor ons allemaal één wc waar we onze behoeftes moesten doen. De wc was in de opslagruimte waar we opgesloten zaten, en het stonk heel erg. (vrouw)

Ziekten als scabiës (schurft) en tuberculose (tbc) zijn veel voorkomende ziektes bij net gearriveerde Eritreeërs (zie hoofdstuk 4). Het zijn deze ruimtes waarin veel van hen deze ziektes oplopen. Vanwege het uitblijven van een volle boot of de betaling van de reis kunnen maanden worden doorgebracht in deze erbarmelijke omstandigheden.

3.5 De overtocht via de Middellandse Zee en de reis door Europa

Na soms maanden afwachten vertrekken de vluchtelingen richting Europa. Daarvoor moeten ze de Middellandse Zee oversteken. Talloze verhalen zijn er in de media verschenen over de bootvluchtelingen die uitgeput worden opgepikt door de Italiaanse kustwacht, in boten die stuurloos zijn of op het punt staan om te kapseizen, en over schipbreuken (nos 2017; Van der Veen 2018). Waar in 2015 nog ruim een miljoen mensen illegaal de Middellandse Zee overstaken, waren dat er in 2017 nog 'maar' 172.301; er is dus een neerwaartse trend met betrekking tot vluchtelingen die deze route nemen (UNHCR 2018b). Daar zijn diverse redenen voor. De zogeheten Turkijedeal, de overeenkomst tussen de Europese Unie (EU) en Turkije,⁶ speelde een belangrijke rol voor de route van Turkije naar Griekenland. Voor de route van Libië naar Italië, de route die door het grootste deel van de Eritreeërs wordt genomen, heeft de EU de Libische grens- en kustwacht gefinancierd en deals gesloten met de strijdende partijen (Baczynska 2017). Boten die in het verleden werden binnengehaald door de Italiaanse kustwacht worden nu naar de Libische kust gesleept. Onze respondenten zijn naar Europa gekomen voordat deze deals waren gesloten en toen de instroom rond 2015 piekte. Zij werden op gammele en overvolle boten richting Italië gestuurd. Ze waren dan ook vaak afhankelijk van de Italiaanse kustwacht.

We vertrokken met 420 mensen in een boot die niets voorstelde. Heel erg klein. Dit was ook zwaar. Rond 3.00 uur 's nachts verloor de bestuurder de controle over de boot. Toen hij dat zei begon iedereen gek te worden en christenen en moslims te bidden naar hun God. Daarna werkte de boot weer. Toen werden we opgepikt rond 10.00 uur door de Italianen. (man)

Nadat vluchtelingen door de Italiaanse kustwacht zijn gered en naar Italië zijn gebracht, dienen ze zich te laten registreren als asielzoeker. Het EU-beleid met betrekking tot vluchtelingen is dat zij hun asielaanvraag moeten indienen in het land waar zij voor het eerst voet op Europese bodem zetten (European Parliament, Council of the European Union 2013), in de meeste gevallen Griekenland of Italië. Veel vluchtelingen verkiezen echter de registratie te ontwijken en zo snel mogelijk door te reizen naar een bestemming in Noordwest-Europa.

3.5.1 Waarom Nederland?

Eenmaal in Italië of Griekenland zijn de vluchtelingen veilig op Europese bodem. Toch gelden ook deze Zuid-Europese landen niet als aantrekkelijke eindbestemming. Een reden is dat deze landen inmiddels overvol vluchtelingen zijn. Er zijn gemeenschappen van Eritreeërs in de grote steden van Italië. Vooral de nieuwkomers uit de laatste vluchtelingengolf hebben het in Italië bijzonder moeilijk om een enigszins welvarend bestaan op te bouwen. Verhalen hierover bereiken natuurlijk ook de achterblijvers in Eritrea. Statushouders in Italië gelden daarom als ‘mislukt’: met gunstiger bestemmingen ‘binnen handbereik’ zitten ze vast in dit Europese land dat nauwelijks meer kansen te bieden heeft dan Afrika (Belloni 2015).

De belangrijkste factor die meespeelt bij de keuze van de eindbestemming zijn de vooruitzichten om voldoende inkomen te verwerven om de achtergebleven familie te helpen of om deze familie te laten nareizen. De vluchtelingen weten of vermoeden dat ze in Noord-Europa kans maken op een beter inkomen en een hogere levensstandaard dan in Zuid-Europa, en dus ook meer kansen hebben om hun familie vooruit te helpen. Daarnaast is volgens onze respondenten Nederland aantrekkelijk omdat het de naam heeft vlot gezinshereniging toe te staan.

Hoewel in de EU het recht op gezinshereniging voor vluchtelingen is vastgelegd (European Commission 2018), zijn er toch verschillen tussen lidstaten in onder andere de voorwaarden en de termijn van de procedure. Tijdens de zeer hoge instroom van vluchtelingen in de periode 2015-2017 gaven lidstaten aan strengere regels in te voeren om de instroom van vluchtelingen aan te kunnen (Brenner 2016). Dit soort informatie wordt over het algemeen snel verspreid in de netwerken van de vluchtelingen.

Toen ik in Italië was aangekomen ging ik familieleden bellen met de vraag in welk land ik het beste asiel kan gaan aanvragen. Mijn keuzes vielen toen op Duitsland of Nederland. Waarom Nederland? Vanwege de gezinshereniging, omdat dat iets sneller gaat in Nederland.

Zoals later in dit rapport zal blijken, was gezinshereniging ook in Nederland uiteindelijk niet eenvoudig. Wachttijden liepen op vanwege het grote aantal aanvragen en Eritreeërs hadden het bijzonder moeilijk om hun aanvraag goedgekeurd te laten krijgen (zie hoofdstuk 6). In andere Europese landen was het in die tijd echter vermoedelijk niet veel beter.

Ik heb er bewust voor gekozen om naar Nederland te gaan. Ik had al eerder positieve verhalen over Nederland gehoord. Ik heb anderhalf jaar na de aanvraag van gezinshereniging mijn gezin kunnen halen. Vergeleken met anderen is het redelijk snel gelukt. Nadat ik vier jaar, en mijn gezin zes jaar, in een Ethiopisch vluchtelingenkamp kostbare tijd heb verloren, verdienen we het om hier te zijn.

Behalve degenen die specifiek voor Nederland kozen vanwege de vermoede gunstige regeling voor gezinshereniging zijn er veel asielzoekers die een veel minder duidelijk beeld hebben van hun eindbestemming. Verschillende respondenten zeggen dat ze op voorhand

niets wisten van Nederland – of hooguit dat er goede voetballers en kippen vandaan komen – of dat ze eigenlijk op weg waren naar een ander land.

Om eerlijk te zijn, tot het moment dat je in Italië komt heb je het niet over waar je naartoe gaat, maar je vertrouwt op God. Je gaat af op wat anderen tegen je vertellen en mij werd verteld dat ik naar Zweden moest gaan. Onderweg naar Zweden werden we in Rotterdam aangehouden door de politie en konden we niet meer doorreizen. Wat we hoorden over dit land was vooral dat hier hasj wordt gerookt.

3.5.2 Met de trein door Europa

Nadat er een keuze is gemaakt vertrekken Eritrese vluchtelingen richting hun bestemmingen. Daarom reizen ze zo snel mogelijk na aankomst in Italië door naar Milaan. Vandaar zullen ze de trein nemen naar Noord-Europa, of zich wederom toevertrouwen aan een mensensmokkelaar die een rit met een auto voor hen regelt. Weer moet de familie worden verzocht om een paar honderd euro om de reis te kunnen voortzetten. Onbekend met de transportsystemen of de topografie in Europa zijn de vluchtelingen weer afhankelijk van anderen. Dat kan goed gaan, of niet.

Ik heb ze vooraf betaald zodat ze me naar Zwitserland zouden brengen. Wij waren een groep van tien mensen. Iedereen had een andere bestemming. De smokkelaars hebben ons tot in de trein naar Frankrijk begeleid. Daar zijn ze met het geld vertrokken. In Frankrijk is iedereen zijn eigen weg gegaan. Zelf wilde ik niet in Frankrijk blijven. Naar Engeland kon ik niet gaan. En ik wist ook niet hoe ik Zwitserland binnen kon komen. Ik ging daarom samen met een paar Eritreeërs naar Nederland. (vrouw)

De smokkelaars in Italië hadden ons in de trein naar Duitsland gezet. Zij hebben ons de aanwijzing gegeven om in Duitsland uit te stappen en de trein naar Amsterdam te nemen. Zij vertelden ons dat Amsterdam de hoofdstad van Zweden is. Toen ik met vijf andere mensen in Amsterdam aankwam, zijn we erachter gekomen dat we in het verkeerde land waren beland. We belden vrienden op die al in Zweden waren. Zij adviseerden ons om via Hamburg en Kopenhagen naar Zweden verder te reizen. (vrouw)

Toch zijn deze hindernissen klein in vergelijking met de eerdere fasen van de reis. De respondenten in dit onderzoek stapten in Nederland uit de trein of de auto en meldden zich vervolgens bij de politie als asielzoeker. Die stuurde hen weer door naar Ter Apel, waar alle asielzoekers in Nederland worden geregistreerd en waar de asielprocedure wordt opgestart.

Na alles wat ze hebben meegemaakt, van Eritrea naar Nederland, zei een van de respondenten over de aankomst: ‘We zijn in Nederland aangekomen en hebben nu vrede.’

3.6 Vrouw of man: verschillen in vluchtverhalen

Aan het eind van dit hoofdstuk staan we stil bij de verschillen die we opmerken tussen de vluchtverhalen van mannen en die van vrouwen. Een paar geïnterviewde vrouwen kwamen

als nareiziger naar Nederland. Dat is een relatief veel veiliger en comfortabeler manier om te reizen.⁷ Daar staat tegenover dat ze vaak lange tijd zichzelf hebben moeten zien te redden in een vluchtelingenkamp in Ethiopië terwijl ze in onzekerheid verkeerden over hun partner, die de moeilijke overtocht waagde. Maar de vrouwen die niet op deze – in hun eigen woorden ‘goede’ – manier naar Europa gingen, waren gedurende de hele tocht nog kwetsbaarder dan mannen.

De Eritrese vluchtelingengroep bestaat voornamelijk uit mannen, maar toch zijn er ook vrouwen die ervoor kiezen om te vluchten, ondanks dat de gevaren hun bekend zijn. Het geweld dat mannen en vrouwen op de vlucht ervaren verschilt. Mannen worden blootgesteld aan fysiek geweld en mishandeling en zoals hiervoor te zien, kunnen verkeerde keuzes tot hun dood leiden. Vrouwen hebben naast deze vormen van geweld ook te maken met seksueel geweld.⁸ Daar gaan ze bij hun vertrek uit Eritrea al van uit: volgens Van Liempt (2011) maken deze vrouwen een risicoanalyse voordat ze vertrekken. Onze vrouwelijke respondenten gaven aan dat het voor hen in het Eritrese leger niet veiliger is en dat ook daar de kans bestaat om verkracht te worden. De vlucht op zichzelf is een uiting van de *agency* van deze vrouwen, van zelfbeschikking, zelfs wanneer de andere optie hun eigen dood betekent.

Vrijwel alle respondenten spraken van seksueel geweld dat vrouwen in hun gezelschap moesten ondergaan (vgl. Ghilazghy et al. 2017). Vrouwen praatten daarbij niet over zichzelf als slachtoffer. Ze geven aan dat zij persoonlijk geluk hebben gehad. Het is niet uit te sluiten dat ze wel degelijk zelf het slachtoffer zijn geworden van geweld maar hier omwille van taboes en reputatieschade niet over willen praten. In de verhalen is vaak ook sprake van vrouwen die bescherming zochten bij een smokkelaar of bewaker, in ruil voor seksuele diensten. Deze strategie is zo mogelijk nog meer omstreden omdat het suggereert dat de vrouw dan instemde met het misbruik. Dat kan het oordeel van de omgeving beïnvloeden en de morele stress bij de vrouw zelf veroorzaken. Een vrouw vertelt over de bescherming die ze kreeg van een smokkelaar:

Ik heb veel verschillende smokkelaars gezien: Eritrese, Ethiopische, Soedanese, Egyptische en Libische smokkelaars. Allemaal wilden ze aan ons verdienen. Sommigen proberen je naar een veilige plek te brengen, en anderen hebben geen verantwoordelijkheidsgevoel en verkopen je door aan mensenhandelaren, om nog meer aan je te verdienen. [...] Vooral voor mij als vrouw was het een onveilige en bedreigende situatie. Ik heb een veel lichtere huidskleur dan een gemiddelde Eritrese vrouw. Ik wist dat mensenhandelaren me voor veel geld zouden kunnen verkopen. Ik probeerde me daarom altijd achter een djellaba [lang gewaad] te verbergen. Mijn uiterlijk heeft me gedurende de vlucht veel problemen gebracht. [...] Ik ging naar vluchtelingenkamp Shegerab in Soedan. Daar wachtte een vriendin mij op. Ik had al kennisgemaakt met verschillende mensensmokkelaars om verder te reizen. Zij brachten mij naar Khartoem. In Khartoem heb ik drie jaar gewoond. Daar ben ik getrouwd met iemand met wie ik in Eritrea verking had, en heb een zoon gekregen. [Mijn man] is naar Zweden gegaan [en heeft mij achtergelaten]. Samen met mijn zoontje ben ik richting Sahara vertrokken. Zoals alle vrouwen die naar Libië gaan, heb ik een prikpil genomen om een mogelijke zwangerschap te voorkomen. Ik had heel veel angst omdat mijn zoon nog klein was

maar ik zag geen uitweg. In de Sahara heb ik geluk bij ongeluk gehad. Wij waren met 80 Eritrese vluchtelingen. IS-strijders hebben ons meteen bij aankomst op Libische grond opgewacht. Zij hebben alle mannen meegenomen en onthoofd. Een Libiër liet ons op zijn telefoon zien hoe de mannen zijn onthoofd. De vrouwen hebben ze als seksslavinnen gehouden. Ik ben de enige die ongedeerd is weggekomen. Een Somalische mensensmokkelaar die van Soedan met ons was gereisd, heeft me gered door te zeggen dat ik zijn vrouw was. Ik heb gedurende de hele reis een djellaba gedragen, waardoor alleen mijn ogen te zien waren. Ik heb het gedaan om me voor de zon en voor mannenblikken te beschermen. Dat was uiteindelijk mijn redding. Voor de zoveelste keer heeft mijn beschermengel over mij gewaakt.

Eenmaal in Europa is het risico dat de vrouwen lopen niet van de baan. De verhalen over vrouwen die slachtoffer worden van mensenhandelaren en seksueel geweld gaan door, tot en met de opvang in Nederland, zoals we in het volgende hoofdstuk zullen zien. De conclusie is dat de ervaringen van vrouwen van meet af aan anders zijn dan die van mannen. Op de vlucht zijn ze kwetsbaarder en als groep stelselmatig slachtoffer van seksueel geweld en uitbuiting. Daardoor hebben ze zeer waarschijnlijk ook specifieke trauma's wanneer ze in Nederland aankomen. Daarnaast zijn veel vrouwen ongewenst zwanger of lijden ze aan verwondingen of seksueel overdraagbare aandoeningen die ze hebben overgehouden aan die ervaringen (zie § 4.4). Dat heeft niet alleen voor henzelf gevolgen, het beïnvloedt ook hun toekomstige en bestaande relaties met mannelijke partners, met hun familie en met andere Eritrese statushouders in Nederland. In de volgende hoofdstukken zullen we zien dat vrouwelijke statushouders zich ook in Nederland in een complexere en veelal ongunstiger positie bevinden dan mannen en dat de hindernissen op hun weg naar integratie en een nieuwe start vaak groter zijn.

3.7 Conclusies

Dit hoofdstuk verhaalt van de vlucht van de Eritrese statushouders naar Nederland. De statushouders beginnen hun leven in Nederland niet als onbeschreven blad. Ze hebben maanden (en soms jaren) achter de rug van reizen in vaak gevaarlijke, soms erbarmelijke en altijd onzekere omstandigheden. Aan hun vlucht houden ze niet zelden trauma's, psychische en fysieke gezondheidsklachten over. Bovendien veranderen hun ervaringen hun mentaliteit, hun familie- en andere relaties, hun kijk op zichzelf en hun verwachtingen van de toekomst (zie ook hoofdstuk 6).

De risico's van de vlucht waren de meeste respondenten bekend voor ze uit Eritrea weggingen. Desondanks zijn ze gegaan. Ze hebben zich zo goed mogelijk voorbereid op de gevaren en ontberingen onderweg. Ze zeggen dat in het diepste geheim te hebben gedaan en de vlucht zelfs niet vooraf met hun naasten te hebben besproken, om niet het risico te lopen te worden tegengehouden. Ondanks deze voorbereiding vindt het eigenlijke vertrek vaak plotseling plaats, omdat zich een kans voordoet of omdat de dreiging vanuit de overheid acuut toeneemt: er komt een oproep voor Sawa of de militaire dienst of men dreigt te worden opgepakt.

De eerste etappe behelst de vlucht over de grens naar Ethiopië of Soedan. Daar komen de Eritreeërs terecht in vluchtelingenkampen of in de hoofdstad, in de ‘gewone’ maatschappij. Ethiopië en Soedan worden niet gezien als eindbestemming: als vluchtelingen hebben de Eritreeërs er niet veel meer kansen dan in hun land van herkomst en bovendien voelen ze zich er niet veilig. Vrijwel iedereen wil verder naar Europa en bereidt zich voor op de volgende fase van de reis. Sommigen wachten een nareisvisum af voor gezinshereniging met een statushouder die al in Europa is aangekomen. De anderen zoeken contact met een mensensmokkelaar die hen door de woestijn naar Libië kan brengen.

In de verhalen van de geïnterviewde Eritreeërs is de tocht door de woestijn naar de havens van Libië het ergste gedeelte van hun vlucht. Ze hebben er te maken met honger, dorst, uitputting, ontvoering en mishandeling door mensenhandelaren en groepen als IS. In Libië worden ze ondergebracht in pakhuizen waar het leven niet veel beter is, tot ze voor hun overtocht kunnen betalen en tot er een boot vertrek klaar is. Over de overtocht via de Middellandse Zee vertelden de respondenten relatief niet veel, maar daarover is in Europa sowieso meer bekend vanuit de media.

Eenmaal aangekomen op Europese bodem, beschouwen onze respondenten ook Italië niet als aantrekkelijke eindbestemming. De daar gevestigde Eritrese migranten hebben weinig kansen op werk en een goed inkomen. Daarom wordt een status in Italië ook door achtergebleven familie in Eritrea niet gezien als een succes. De respondenten vermijden dan ook de registratie als asielzoeker en reizen zo snel mogelijk door naar Milaan. Hier worden ze weer door mensensmokkelaars geholpen verder te reizen naar het noorden, naar bestemmingen als Zwitserland, Duitsland, Zweden en Nederland. Nederland was voor een deel van onze respondenten de gekozen bestemming omdat het gezinsherenigingsbeleid relatief soepel zou zijn, volgens de informatie binnen de netwerken van de vluchtelingen destijds. Een ander deel kwam eigenlijk per toeval in Nederland terecht of zelfs per ongeluk, op doorreis naar een ander Europees land.

Noten

- 1 Op 3 oktober 2013 zijn er aan de kust van Lampedusa, Italië meer dan 360 migranten verdronken toen het schip waarmee ze van Libië vertrokken kapseisde.
- 2 Er zijn geen eenduidige cijfers te vinden over de precieze bevolkingsaantallen en vluchtelingen van Eritrea: ook die statistieken zijn politiek (Røsberg en Tronvoll 2017). Schattingen van het bevolkingsaantal lopen uiteen van 2,5 tot 5,5 miljoen inwoners in 2015. Volgens de UNHCR waren er in 2015 411.321 geregistreerde Eritrese vluchtelingen, volgens het America Team for Displaced Eritreans waren er in 2015 zo'n 474.296 geregistreerde vluchtelingen. Er wordt uitgegaan van 10% van de bevolking die in het buitenland leeft, waarvan het overgrote deel illegaal, als vluchteling, het land uit is gereisd (UNUMERIT en MGSOG 2017).
- 3 Rashaida is de benaming voor een beruchte stam die actief is in de Sahara, en zelfs in de grensgebieden van Eritrea, en die Eritrese vluchtelingen ontvoert en martelt voor losgeld. Ook worden ze ervan verdacht organen te roven van vluchtelingen die in hun handen vallen (Van Reisen en Mawere 2017).
- 4 Kusminder (2018) stelt in een stuk over de copingstrategieën van vluchtelingen uit Eritrea dat verschillende familieleden daarom niet gezamenlijk de reis van Ethiopië naar Europa maken, maar afzonderlijk gaan. Zo heeft de familie tijd om de losgelden voor de volgende reiziger te verzamelen.

- 5 We maken in dit rapport geen nadrukkelijk onderscheid tussen mensensmokkelaars en mensenhandelaren. Dat gebeurt wel in de literatuur. ‘Mensensmokkel’ verwijst dan naar het assisteren of faciliteren van illegale migratie, waarbij de illegale migrant ‘vrijwillig’ in zee gaat met de mensensmokkelaar. Mensenhandel verwijst naar de illegale migratie van mensen tegen hun zin en is verbonden met de notie van (seksuele) uitbuiting. Migranten zijn slachtoffer van mensenhandelaren. In de praktijk is het onderscheid niet zo makkelijk te maken, stellen sommige auteurs (Van Liempt 2011; Van Reisen en Mawere 2017). Vluchtelingen uit Eritrea hebben de hulp van derden nodig op de verschillende etappes van hun reis. De afhankelijkheid maakt hen in alle gevallen kwetsbaar voor uitbuiting. De ervaring van vluchtelingen, die ook uit deze citaten spreekt, is dat ‘mensensmokkelaars’ zomaar kunnen veranderen in ‘mensenhandelaren’.
- 6 Op 18 maart 2016 zijn de EU en Turkije overeengekomen om de irreguliere vluchtelingenstroom van Turkije naar Griekenland te beëindigen. Turkije zou de route een halt toeroepen en voor iedere Syriër die teruggestuurd wordt zal een andere in Europa geplaatst worden. Het voordeel voor Turkije is dat haar burgers visumvrij naar Europa mogen reizen.
- 7 Hoewel ze ook op illegale wijze uit Eritrea moeten vluchten, dus in ieder geval in het eerste deel van de reis lopen ze dezelfde risico’s.
- 8 Het is goed mogelijk dat ook mannen met seksueel geweld te maken krijgen, maar daar niet over praten omdat het taboe nog groter is.

4 Eerste stappen in Nederland

4.1 Eerste indrukken

Voor Eritrese asielzoekers die in Nederland uit de trein of de auto stappen, is het niet makkelijk te weten te komen waar ze nu naartoe moeten. Alles ziet er heel anders uit dan waar ze vandaan komen. De eerste indrukken worden dan ook gekenmerkt door verwarring en vervreemding.

[Wat ik zag toen ik in de stad werd afgezet...] Ja, niet echt heel erg mooi. Veel witte mensen, je weet niets, je kent de treinen niet, je ging zomaar ergens instappen. Wanneer je het aan de politie vroeg, het maakte ze niets uit. ‘Ben je nieuw, een vluchteling?’ dat vragen ze je niet. We vertelden het ze, het maakte ze niet uit. Toen gingen we met een trein naar Rotterdam, daar vonden we weer een politieagent. [...] In Rotterdam hebben we een treinticket ontvangen en daarmee zijn we naar Ter Apel vertrokken. (man)

Wanneer asielzoekers hun weg hebben gevonden, meestal nadat ze zich bij de politie als asielzoeker kenbaar hebben gemaakt, vertrekken ze richting het aanmeldcentrum in Ter Apel. Daar ondertekenen ze hun asielaanvraag en krijgen ze te horen wanneer hun procedure van start zal gaan. Bij aankomst registreren medewerkers van de Immigratie- en Naturalisatiedienst (IND) hun persoonlijke gegevens en doorzoekt personeel van de Afdeling Vreemdelingenpolitie, Identificatie en Mensenhandel (AVIM) hun kleding en bagage om hun identiteit te kunnen vaststellen. In Ter Apel doen de asielzoekers voor het eerst hun verhaal in het aanmeldgehoor. Tijdens dit verhoor stelt de IND onder andere enkele vragen over de identiteit, herkomst, familie en de vlucht van de asielzoeker.

De IND werkt met een afsprakensysteem, waarbij asielzoekers dienen te wachten totdat ze worden opgeroepen voor de algemene asielprocedure (AA). Tijdens deze zogeheten wachperiode worden asielzoekers niet opgevangen in Ter Apel, maar vertrekken ze naar een tijdelijke opvanglocatie. Dit is geen asielzoekerscentrum, maar een zogeheten procesopvanglocatie (pol). Deze locaties zijn soberder ingericht, men ontvangt nog geen leefgeld en kan meestal niet zelf koken. Het verblijf in de opvanglocatie kan door asielzoekers worden gebruikt als rust- en voorbereidingstijd. In de periode dat de geïnterviewde Eritreeërs in Nederland aankwamen was de instroom bijzonder hoog en waren er lange wachttijden voor de asielzoekers. In die tijd werd er ook noodopvang ingericht (pre-pol) op diverse, soms provisorische locaties in het land: daarom spreken een aantal respondenten over hun tijd in het ‘tentenkamp’ in Nederland. Pas na de algemene asielprocedure gaan asielzoekers die een status hebben gekregen of die in de verlengde asielprocedure (VA) komen, naar een asielzoekerscentrum: een opvangplek die wordt gerund door het COA.

In dit hoofdstuk besteden we aandacht aan de ervaringen van de respondenten met de asielprocedure en de IND (§ 4.2) en vervolgens aan hun tijd in de diverse opvanglocaties en azc’s waarin ze hun eerste maanden in Nederland doorbrachten (§ 4.3). Omdat het ons doel was in beeld te brengen hoe de Eritrese asielzoekers in Nederland aan de start ver-

schijnen, besteden we ook enige aandacht aan hun gezondheid bij aankomst en aan de gevolgen van traumatische ervaringen tijdens de vlucht (§ 4.4).

4.2 Contact met de IND

Tijdens hun verblijf in de pol worden asielzoekers opgeroepen voor de achtdaagse algemene asielprocedure. De AA behelst een aantal gesprekken met een IND-medewerker en een tolk waarin de IND de in het aanmeldgehoor opgegeven gegevens controleert en de statushouder het vluchtverhaal vertelt. Op basis hiervan beslist de IND of er een verblijfsvergunning wordt verstrekt. Er zijn drie opties: 1) de asielzoeker ontvangt een verblijfsvergunning, 2) de IND heeft meer tijd nodig en de asielzoeker gaat naar de verlengde asielprocedure, of 3) de asielzoeker ontvangt (voorlopig) geen verblijfsvergunning. De verhoren zijn bedoeld om te beoordelen of iemand een geloofwaardig asielrelaas heeft. Eritrese asielzoekers hebben bij aankomst in Nederland meestal weinig officiële documenten bij zich, ofwel omdat ze uit een dorp komen en ze in de Eritrese maatschappij weinig hebben aan deze documenten, ofwel omdat ze ze onderweg zijn verloren. Om dan nog te controleren of de asielzoeker de waarheid spreekt worden er meerdere (persoonlijke) vragen gesteld. Een aantal van de door ons geïnterviewde Eritreeërs ervoeren dit als zwaar: door de verhoren herbeleefden ze veel negatieve of psychologisch belastende ervaringen.

Het gehoor door de IND-ambtenaar heb ik als moeilijk ervaren. [...] De vragen hoe ik het in de Eritrese gevangenis heb ervaren vond ik lastig. Ik wilde niet meer daaraan denken.

Deze momenten zijn de eerste ervaringen die asielzoekers hebben met de Nederlandse staat. Enerzijds zijn ze blij met de gelegenheid hun verhaal te vertellen, anderzijds kan de setting als vijandig worden ervaren en krijgen sommigen het gevoel dat ze argwanend worden bekeken. De IND-verhoren worden dan ook verschillend ervaren. Het is een stressvol moment waarin de asielzoekers zeer kwetsbaar zijn omdat hun lot in handen ligt van de IND-ambtenaar en de tolk. Veel respondenten waren uiteindelijk heel tevreden over hoe het ging; het feit dat er doorgaans een positieve beschikking volgde, droeg daaraan bij.

Het gehoor door de IND was heel intensief. Ik kon de vragen makkelijk beantwoorden. Het was niet moeilijk mij alle gebeurtenissen voor de geest te halen. Ik kan mijn [vlucht]verhaal herhalen alsof het gister is geweest. Mijn verhaal is gerapporteerd. Ik heb twee verschillende tolken gehad. Ze waren allebei goed. Ik moest niks corrigeren.

Het gehoor is een belangrijk moment binnen de asielprocedure. Aangezien asielzoekers in de meeste gevallen geen Nederlands of Engels spreken dienen ze te communiceren via een tolk. De tolk is dan ook een essentieel gedeelte van het gehoor. Sommige respondenten hebben slechte ervaringen met hun tolk, die banden leek te hebben met de Eritrese overheid en die om die reden hun verhaal niet juist of onvolledig vertaalde.

Na zes maanden in een opvanglocatie in Deventer te hebben gewacht, werd ik voor een interview naar Ter Apel gebracht. In Ter Apel ben ik vier dagen ondervraagd. De vierde dag kreeg ik een status. Ik vond het niet moeilijk om de gestelde vragen te beantwoorden. Ik

moest alleen vertellen wat ik allemaal meegemaakt had. Dat vond ik niet moeilijk. De interviewer was hoffelijk. Zij behandelde me met respect. De eerste tolk was intimiderend. Hij probeerde me telkens te corrigeren. Hij zei elke keer tegen mij dat ik de Eritrese overheid niet moest aanvallen. Hij suggereerde dat ik zou liegen over alles wat ik in Eritrea heb meegemaakt en welke gruweldaden er gebeuren. Hij weigerde de beambte van de IND door te geven wat ik te vertellen had. Na een tijdje te hebben geruzied, vroeg ik in het Engels aan de interviewer om een andere tolk. Ik vertelde dat ik bezorgd was om mijn status omdat de tolk niet zijn werk deed. De interviewer begreep mijn angst en ontevredenheid. De tolk werd weggestuurd en ik kreeg meteen een andere, vrouwelijke tolk. [De eerste tolk] werd wel bij andere verhoren ingezet. Er werd veel over hem geklaagd. Ik was bang dat mijn ervaring met de eerste tolk zich zou herhalen. Maar in tegenstelling tot de eerste tolk was de tweede heel competent. Ik hoefde in het rapport niets te laten corrigeren. Na het interview voelde ik me opgelucht. De vierde dag kreeg ik te horen dat ik hier in Nederland mag blijven. Je kunt je mijn vreugde toen niet voorstellen.

De tweede dag kreeg ik een andere tolk toegewezen die minder competent was. Ik vertrouwde hem niet. Hij was onduidelijk en ik had het gevoel dat hij een eigen invulling gaf aan mijn verhaal. Toch durfde ik niet om een andere tolk te vragen. Ik was bang dat hij mijn asielaanvraag zou verpesten. Bovendien verstond ik de taal niet.

Dit was de ervaring van meerdere Eritrese asielzoekers in de periode waarin onze respondenten in Nederland aankwamen (2014-2016). In die tijd werd de integriteit van Eritrese tolken in de media ter discussie gesteld (Terlingen 2014; de Volkskrant 2016). Een aantal tolken werden ervan beticht dat ze banden hadden met de Eritrese overheid. In de IND-gedragcode staat dat tolken geen banden mogen hebben met het regime waarvoor de asielzoeker is gevlucht. Ook wanneer een vriend of familielid banden heeft met zo'n regime is het niet toegestaan om als tolk voor de IND te werken (IND 2018b). Na Kamervragen besloot toenmalig staatssecretaris Dijkhoff van Veiligheid en Justitie vier tolken niet langer in te zetten (TK 2016/2017b).

De Eritrese asielzoekers maken de eerste weken en maanden in Nederland een onzekere tijd door: ze zijn kwetsbaar omdat ze de taal nog niet spreken en (nog) niet weten wat hun rechten zijn tijdens het proces. Bovendien is elk dossier anders, en het feit dat anderen sneller een status krijgen versterkt de angst voor een afwijzing.

Bij mij duurde het redelijk lang tot mijn interview. Ik was bang dat ze me zouden afwijzen omdat het zo lang duurde. Uiteindelijk werd ik na drie maanden geïnterviewd. Ik vond de vragen niet moeilijk. Ik hoefde alleen te vertellen wat ik allemaal meegemaakt heb. Het voelde als een team met de ambtenaar en de tolk erbij. Ik heb een goede tolk getroffen. Van anderen hoorde ik dat hun rapport vaak gecorrigeerd moest worden. Na mijn interview duurde het een maand tot ik een status kreeg. Dat was een zware tijd. Ik was bang dat ik een afwijzing zou krijgen. Ik was dan ook opgelucht toen ik eindelijk te horen kreeg dat ik hier mocht blijven! (vrouw)

4.3 Ervaringen met de opvang

4.3.1 Het leven in een azc

De COA-opvanglocaties waar de asielzoekers tijdelijk verblijven na het verkrijgen van een status, is bedoeld als een rustplek en geldt voor degenen die een verblijfsvergunning ontvangen als het beginpunt van hun integratie in Nederland. Het COA stimuleert de bewoners daarom vanaf de eerste dag van hun verblijf bezig te zijn met hun toekomst. Een van de belangrijkste toekomstgerichte activiteiten vormen de taallessen. In Nederland is er een inburgeringsplicht; een van de vereisten is het beheersen van de Nederlandse taal op A2-niveau. Dat is het niveau dat alle statushouders moeten bereiken binnen drie jaar vanaf de datum die in de kennisgevingsbrief van de Dienst Uitvoering Onderwijs (DUO) staat, die ze kort na het verkrijgen van een status ontvangen. Statushouders kunnen al in hun azc-tijd beginnen met de voorinburgering: op de COA-locaties worden verschillende programma's aangeboden over de Nederlandse taal en cultuur (Kahmann et al. 2018).

In de periode dat onze respondenten arriveerden, piekte de instroom; als gevolg daarvan waren alle COA-diensten tijdelijk overbelast. Door de drukte was er op sommige locaties ook geen plaats op de taallessen of bij andere activiteiten. In de geïmproviseerde noodopvang waar sommigen verbleven, was zelfs helemaal geen sprake van een activiteiten- of inburgeringsaanbod. Veel respondenten gaven daarom aan dat er een gebrek aan dagbesteding was in de opvang. De tijd die ze niet besteedden aan hun procedure, werd gekenmerkt door verveling.

In het azc was er voor ons niets te doen. Ik verveelde me heel erg. Ik had psychische klachten. Overigens had iedereen die daar verbleef klachten. Ik zat te piekeren. Ik miste mijn familie heel erg. Vooral mijn zoon. Toen ik vertrok was hij een peuter. Nu kan hij praten. Als ik bel, vraagt hij wanneer hij mij gaat zien. Ik kan mijn gezin alleen op afspraak bereiken. In het dorp hebben ze geen elektriciteit. Zij reizen drie uur te voet om te kunnen bellen. In het azc werd ik me ervan bewust dat ik mijn familie nooit meer zou zien! Het was voor ons allemaal een moeilijke tijd. Ik deelde een kamer met drie andere Eritrese mannen. Iedereen had een ander dag-en-nachtritme. En we kregen geen vrijetijdsactiviteiten aangeboden. Na drie maanden onrust kregen we Nederlandse les om ons gerust te stellen. Dat was voor mij een goede voorbereiding op de inburgeringscursus. (man)

De een betreurt het gebrek aan inburgerings- en taallessen meer dan de ander. Sommige respondenten geven aan dat ze in hun opvangtijd ook weinig mentale ruimte hadden voor inburgeringsactiviteiten (vgl. Kahmann et al. 2018: 22-24).

In Dronten werd taallessen aangeboden. Maar ik wilde rusten om bij te komen. Ieder van ons kon op dat moment niet leren en onthouden omdat we nog te gestrest waren. (vrouw)

Het leven in een asielzoekerscentrum is vooral een leven 'in transit': een periode waarin asielzoekers al op het terrein zijn, maar nog niet zijn aangekomen op hun eindbestemming. Ze verkeren, in afwachting van hun procedure en eventuele gezinsherenigingsaanvraag, nog steeds in onzekerheid. Deze onzekerheid vertaalt zich in een praktisch obstakel: ze

kunnen nog niet beginnen met onder andere de taal. Het is ook een tijd waarin ze zelf nog relatief weinig controle hebben over hun dagelijkse routines. In het begin (in de pol) krijgen velen geen leefgeld, maar maaltijden vanuit het COA, waardoor ze ook geen zeggenschap hebben over hun eten of andere dingen die uitgaven vereisen. Dat verklaart misschien waarom bijna al onze respondenten, gevraagd naar hun verblijf in de opvang, enorm moppen over het eten.

De eerste acht maanden waren heel zwaar! Wij kregen een keer per dag kant-en-klaar eten voor de hele dag. Wij waren niet gewend aan het smaakloze eten in Nederland. Velen van ons werden ziek door de zware en lange reis naar Nederland en het tekort aan vitamines. Wij hadden geen geld en konden onze families in Eritrea niet bellen. Pas toen ik in [het azc] ging wonen, ontving ik leefgeld. Aan het begin voelde het als een luxe aan om van 56 euro in de week te leven. Ik probeerde zo weinig mogelijk te eten zodat ik mijn familie in Eritrea en mijn man in Israël kon bellen. (vrouw)

Het is moeilijk voor te stellen, maar een aantal respondenten die eerder in het interview nog vertelden over honger en ontberingen tijdens de tocht door de Sahara of in gevangenschap in Libië, geven aan in de opvang in Nederland weinig of niets te hebben willen eten van dat wat hen werd voorgeschoteld. Zodra de asielzoekers een status krijgen en in een azc worden geplaatst, ontvangen ze wel leefgeld. Dit bedrag werd door onze respondenten dan ook besteed aan ingrediënten om zelf mee te koken. Om geld en tijd over te houden om familie te kunnen bellen kookten ze veel samen en maakten simpele Eritrese sauzen om dit samen met *injera* (een pannenkoekachtig brood dat de basis vormt van een Eritrese maaltijd) te eten.

Het verblijf in azc's en de asielprocedure op zich kunnen asielzoekers ertoe aanzetten meer alcohol en drugs te gaan gebruiken als een manier om de 'tijd te doden'. Middelengebruik onder statushouders is volgens onderzoek (Dupont et al. 2005) voor een deel een afspiegeling van middelengebruik in het land van herkomst, zowel wat betreft soort drank of drug als wat betreft frequentie van het gebruik. Door de ledigheid en verveling in de azc-tijd en het gebrek aan een dagbesteding spelen echter stress en trauma's op, die men weer probeert te verdrijven door (te) veel te drinken of te blowen. Het middelengebruik – van alcohol en drugs – ligt volgens geïnterviewde experts in deze groep redelijk hoog (vgl. Pharos 2016).

4.3.2 Veiligheid in de opvang

Een van de redenen waarom mensen vluchten is de hoop om in een veiligere situatie te belanden. In Nederland is de eerste plaats waar ze deze veiligheid verwachten te ervaren het azc. Toch blijkt uit ons onderzoek dat verschillende statushouders zich in het azc onveilig hebben gevoeld. Een aantal vrouwen voelden zich in en om de opvang kwetsbaar voor seksueel geweld en seksuele intimidatie. Dat betrof niet alleen de leefsituatie op het azc zelf: een vrouw geeft aan dat mannelijke landgenoten misbruik maken van eenzame en ontredderde vrouwen die hulp vragen.

In het azc vertelden Eritrese vrouwen wat ze bij hun aankomst in Nederland hadden meegemaakt. Sommigen stapten ergens uit de trein omdat ze dachten in Amsterdam aangekomen te zijn. Zij moesten nachten zwervend buiten doorbrengen. Anderen kwamen mannelijke landgenoten tegen die aanboden om te helpen. De mannen maakten misbruik van de kwetsbaarheid van deze vrouwen. Ze namen de vrouwen mee en verkrachtten ze. Als je als vluchteling komt, denk je dat iedere landgenoot een vriend is en goede bedoelingen heeft. In Amsterdam is dat vaak gebeurd. Wat je als vrouw is overkomen, kan je aan niemand kwijt. Je spreekt de taal niet en weet ook niet aan wie je het zou moeten vertellen. (vrouw)

In een onderzoek van Horbach en Rijken (2017) onder medewerkers van diverse organisaties die betrokken zijn bij de opvang van asielzoekers, blijken er veel zorgen te leven bij de medewerkers over dergelijke gevallen van seksueel misbruik. Ze spreken over mannen die zich in de buurt van de opvanglocatie ophouden en vrouwen meenemen. Na het bezoek van zo'n man zijn de vrouwen van slag. Het vermoeden bestaat dat er sprake is van lover-boy-achtige praktijken. De opvangmedewerkers hebben ook twijfels bij de rol en de invloed van priesters, veelal jonge Eritrese mannen, die in allerlei religieuze rituelen andere azc-bewoners bevrijden van het 'boze oog' waaraan ze zouden lijden. Opvallend is dat vrijwel alle slachtoffers van het boze oog jonge vrouwen zijn, en de medewerkers vermoeden dan ook dat deze rituelen gepaard gaan met (seksueel) misbruik (Horbach en Rijken 2017). Tegelijk zijn de medewerkers terughoudend in het optreden tegen priesters omdat het geloof duidelijk een belangrijk houvast is voor de vaak getraumatiseerde asielzoekers. In hun onzekerheid klampen ze zich vast aan het bekende en aan personen met moreel gezag; dat geeft priesters een enorm invloedrijke positie en daarmee ook de gelegenheid misbruik te maken van de afhankelijkheid van de leden van hun 'kudde'.

Andere problemen met betrekking tot de veiligheid in de opvang hebben te maken met spanningen tussen bewoners van verschillende herkomst. Er lijkt vooral veel animositeit te zijn tussen Eritreeërs en Syriërs. Waar mensen in de buitenwereld tot op zekere hoogte zelf invloed hebben met wie ze in contact staan, wonen in een azc grote (verschillende) groepen samen. De respondenten geven aan dat alle bewoners erg op elkaars lip zitten, waardoor spanningen ontstaan. Onder jonge mannen die zich vervelen, zeker wanneer ze onder invloed zijn van drank en/of drugs, slaat de vlam makkelijk in de pan.

Zestien mensen in één grote kamer. Je bent daar met iedereen, ook met Arabieren. Ze zeggen toch dat je geen sigaretten mag roken? Een Afghaanse jongen ging toch roken, er waren ook twee Eritreeërs. Toen zeiden ze tegen hem: 'Je weet dat je hier niet mag roken, waarom rook je? We zijn hier eten aan het maken.' Hij zei toen tegen ze: 'Ik rook hier, wat wil je eraan gaan doen dan?' en toen zeiden ze: 'We zijn hier aan het eten.' Hij zei toen tegen ze: 'Fuck you' en toen kregen ze ruzie. [...] [Toen] hadden de Eritrese jongens hem naar een andere plek meegenomen. Het probleem zat bij de Afghaanse jongen, zonder dat ze hem hadden geslagen had hij een Eritrese jongen geslagen en hij hield er dus een bloedneus aan over. (man)

In de media verschenen de afgelopen jaren regelmatig berichten over ongeregelde heden op azc's, meestal tussen Eritreeërs en Syriërs (De Graaf 2014; Huet en Van Mersbergen 2015; NOS 2015; RTL Nieuws 2014). De Eritreeërs in ons onderzoek lijken zich daarbij achtergesteld te voelen ten opzichte van de Syriërs, die in de ogen van de Eritreeërs hun positie beter voor het voetlicht kunnen brengen dan zichzelf en daardoor ook eerder zouden worden gehoord en gesteund door de COA-medewerkers. Ze denken daarnaast dat een en ander te maken heeft met racisme bij zowel COA-medewerkers als andere azc-bewoners: de Eritreeërs zijn namelijk een stuk donkerder getint dan asielzoekers uit het Midden-Oosten of Oost-Europa. Dit is natuurlijk alleen het perspectief van de Eritreeërs, de andere partijen hebben ongetwijfeld een andere lezing van de feiten.

Er was tussen Eritreeërs en Arabieren veel ruzie. Mensen van het COA namen ons en onze zorgen niet serieus. De meeste Syriërs toonden ook weinig respect voor ons. Zij scholden ons in het Arabisch uit. Zij dachten dat wij hun taal niet begrepen. Een aantal van ons begreep het. Je leert het op school. In Soedan en Libië leer je de taal ook. (vrouw)

Gevolg is dat de verschillende herkomstgroepen zo veel mogelijk gescheiden leven. De Eritreeërs zoeken veiligheid, solidariteit en steun bij elkaar en vormen mede daardoor een redelijk gesloten groep. In de volgende hoofdstukken zullen we zien dat dit het begin is van een trend die zich ook buiten het azc doorzet en zijn gevolgen heeft voor de integratie.

4.4 Beschadigd bij aankomst

4.4.1 Infectieziekten en andere gevolgen van de vlucht

Gezien het wedervaren van Eritrese asielzoekers op de vlucht naar Europa (zie hoofdstuk 3) is het niet verwonderlijk dat zij, wanneer ze in Nederland arriveren, vaak in slechte fysieke en mentale conditie zijn. Onhygiënische omstandigheden, gebrek aan voedsel en drinkwater, stress en gewelddadige aanvaringen onderweg veroorzaken gezondheidsproblemen die hen letterlijk zijn aan te zien.

I worked with this group. When they just arrived, they look as if they have been beaten. All the hardship that they have gone through has marked their faces, they pray a lot and try to forget it all but it disturbs them very much, it's so sad. And many of them are seriously underweight. (expert)

De Eritrese statushouders kampen aan het begin van hun leven in Nederland, als gevolg van de omstandigheden tijdens hun vlucht, vaak met fysieke en psychische problemen (zie hoofdstuk 3). Onder de Eritrese asielzoekers komen bijvoorbeeld infectieziekten voor zoals schurft en tuberculose. Schurft is een onschuldige huidziekte die veel jeuk geeft. Het wordt overgedragen door fysiek contact; verschillende respondenten zeggen in Libië schurft te hebben opgelopen, naast luizen. Eritreeërs lopen ook een hoger risico dan andere groepen in Nederland om actieve tuberculose te ontwikkelen (Pharos 2016). Daarom worden asielzoekers direct na aankomst verplicht gescreend en wanneer er tuberculose wordt aangetroffen, wordt direct een behandeling gestart (Pharos 2016: 16). Daarnaast komt in Eritrea

malaria voor, waaronder een variant die het hele leven sluimerend in het lichaam aanwezig blijft en die af en toe voor opstoten zorgt.

Toen ik in het azc verbleef, was ik in het ziekenhuis opgenomen. Ik was ziek – ik had malaria en was uitgehongerd omdat wij in Libië niet voldoende eten kregen. (man)

We kwamen door de lange reis en slechte hygiëne met veel hoofd- en lichaamsluizen aan. Wij hebben herhaaldelijk melding gedaan bij het COA. We kregen geen luizenmiddel om ons te behandelen. En niemand van ons had geld om het te kunnen kopen. (vrouw)

Vermoedelijk heeft een groot deel van de Eritrese vrouwen voor of tijdens de vlucht seksueel geweld ondergaan (Pharos 2016), met alle daar mogelijk uit voortvloeiende problemen van dien: van soa's tot ongewenste zwangerschap. Door onze vrouwelijke respondenten is hier niet veel over gezegd, tenminste niet over hun persoonlijke situatie. We weten wel uit onderzoek dat bij asielmigranten in het algemeen relatief veel tienerzwangerschappen en abortussen voorkomen in de eerste drie maanden na aankomst in Nederland. Verondersteld wordt dat hier veel ongewenste zwangerschappen bij zijn, als gevolg van (ongewenst) seksueel contact onderweg (Goosen 2014). Ongewenste zwangerschap is niet het enige mogelijke gevolg van seksueel geweld, slachtoffers kunnen ook last hebben van soa's, psychische en psychosomatische klachten na een dergelijke ervaring.

Het leven in Eritrea was voor mij de hel! Ik werd door verschillende mannen aangerand. Sindsdien heb ik verschillende ziekteverschijnselen waarvoor ik medische hulp heb gezocht. Tot op heden kunnen artsen geen verklaring vinden. Vaak denkt men dat ik iets verzin. (vrouw)

4.4.2 Omgaan met trauma

De ervaringen van de Eritreeërs voor en tijdens hun vlucht waren niet zelden traumatisch. Daar komt tijdens hun verblijf in de opvang in Nederland nog stress bij over hun asielprocedure of over het lot van achtergebleven familieleden. Volgens een rapport van de Gezondheidsraad (2016) heeft 13 tot 25% van de asielmigranten in de eerste jaren na aankomst last van een posttraumatische stressstoornis (PTSS), een depressie of beide. Dit percentage ligt veel hoger dan in de rest van de Nederlandse bevolking of onder andere migranten. In de loop der jaren na vestiging neemt dat percentage wel af, al kunnen mensen hier ook later in hun leven problemen van ondervinden. Af en toe wordt de samenleving daaraan herinnerd wanneer een gewelddadig incident plaatsvindt met een door psychische problemen geteisterde statushouder (Stoffelen 2018). PTSS en depressie zijn niet het hele verhaal: psychische problemen kunnen ook andere, zelfs lichamelijke klachten geven. Verschillende respondenten hebben vanaf het begin in Nederland last van vage of minder vage klachten, waar de artsen geen aanwijsbare oorzaak voor vinden en die mogelijk voortkomen uit of versterkt worden door stress.

Door de angst voor een afwijzing en de onzekerheid heb ik een depressie gekregen. Mijn situatie verslechterde met de dag. Ik kreeg ook fysieke klachten. De arts vertelde me dat ik gezond ben en mijn ziekte verzon. Het COA dreigde me vaak het azc uit te zetten. Ik raakte in

paniek en dacht vaak aan zelfmoord om me van mijn zorgen te verlossen. Alle gebeurtenissen uit het verleden en tijdens mijn vlucht kon ik niet uit mijn hoofd krijgen. In die tijd had ik het gevoel dat ik had gefaald en geen beter leven zou krijgen. (vrouw)

Ook suïcidale gedachten kunnen het gevolg zijn van psychische problematiek (Gezondheidsraad 2016; Pharos 2016). Experts stellen dat zelfdoding veel voorkomt in de Eritrese groep. Specifieke cijfers hebben we hier niet over. Uit het promotieonderzoek van Goosen (2014) kunnen we opmaken dat asielzoekers, en dan vooral mannen, een hoger risico hebben op zelfdoding, maar er zijn verschillen naargelang etniciteit en meestal is er ook sprake van psychische problemen.

R: Twee à drie weken geleden heb ik gesproken met de sociale dienst en hebben we het gehad over de Eritreeërs in de regio. Er zijn hier veel Eritreeërs die zichzelf hebben opgehangen, zijn verdrongen of zelfmoord hebben gepleegd in hun kamer. Het gebeurt veel in deze regio. In [naam gemeente] is iemand overleden in de zee en hebben we zijn lijk terug naar Eritrea gestuurd en iemand in [naam gemeente] was ook dood in zijn huis gevonden.

I: Hij heeft dus zelfmoord gepleegd?

R: Ja, omdat ze veel nadenken in hun kamer, stress hebben, ze kennen hun lichaam niet en weten niet wat er aan de hand is; of het is suikerziekte of iets met hun bloed. Daarnaast kunnen de gedachten die je hebt je doden. Ze blijven zeggen dat het goed met ze gaat. En omdat ze drinken, eten, rennen denken mensen dat het goed met ze gaat, terwijl ze van binnen last hebben van erge stress en ziekten. En na een tijdje ga je dood. (man)

Tijd heelt zo niet alle, dan toch veel wonden. Door meer rust in fysiek en mentaal opzicht, betere voeding enzovoort gaat het de meeste statushouders na verloop van tijd beter. De meeste van onze respondenten zeiden ten tijde van het interview in goede gezondheid te verkeren. Het wegvallen van onzekerheid over de asielprocedure of over de gezinsherenigingsprocedure leidt vaak het begin in van herstel. De draad opnieuw kunnen oppakken in de vorm van een nieuwe woning, een baan, een nieuw sociaal netwerk, een gezin is vaak genoeg om te voorkomen dat de ontberingen en trauma's van het land van herkomst en de vlucht zorgen voor ernstige fysieke of psychiatrische problemen later.

R: Het is een cultuur van: je moet je gewoon strak houden, koste wat het kost. Maar dat maakt ook vaak dat ze juist dit soort ervaringen kunnen overleven. Dat ze gewoon überhaupt functioneren. Vaak is in zo'n cultuur dat ze heel veel kunnen hebben. En ja, dat weet jij ook, ze maken echt verschrikkelijke dingen mee. Het gros kan er toch mee overweg. Vaak zijn ze dan opgesloten geweest, hebben ze mensen onderweg verloren, amv'ers hebben al heel lang hun ouders niet gezien, familieleden niet gezien en ze kunnen er toch gewoon mee dealen. Juist doordat ze gewoon die enorme coping hebben.

I: Is dat zo dan? Aangezien ze vaak wel dan met problematiek zoals alcoholmisbruik, geweld om maar een paar dingen te noemen – die trauma's uiten zich dan wel op een bepaalde manier.

R: Ja, maar ik bedoel: je kunt er ook aan onderdoor gaan. Je ziet toch, het gros redt het wel. Ik heb daar geen cijfers van, maar je ziet uiteindelijk dat het gros het wel redt. En dat dat zich

soms uit in tijdelijke problemen, maar het is niet dat ze allemaal compleet last van psychische problemen hebben. (expert)

De ervaring van een aantal deskundigen is dat activering en de normalisering van hun leef-situatie voor een groot deel van de Eritrese statushouders de sleutel is tot het verwerken van of in ieder geval doorleven na trauma (Gezondheidsraad 2016). Er is een duidelijk verband, aldus de Gezondheidsraad, tussen geestelijke gezondheid en zogenaamde sociale determinanten die zowel risicoverhogend als beschermend kunnen werken. Factoren die een negatief effect lijken te hebben, zijn een gebrekkig sociaal netwerk, een gebrekkige sociaal-culturele integratie, een lage sociaaleconomische status, onzekerheid over de uitkomst van de asielprocedure en de gezinsherenigingsprocedure (vgl. Brummel-Ahlaloum 2018) en slechte toegang tot geestelijke gezondheidszorg. Het hebben van een sterk sociaal netwerk (bijvoorbeeld na gezinshereniging), een passende baan en goede huisvesting, het spreken van de landstaal en toegang tot cultureel competente zorgprofessionals geven bescherming. Ook religie kan steun bieden (Gezondheidsraad 2016: 25).

Aan de andere kant betekent integratie in een nieuw land ook dat de prioriteiten in de beginfase niet meteen liggen bij de eigen geestelijke of lichamelijke gezondheid.

De meeste statushouders hebben in die eerste jaren een uiterst bescheiden budget dat volledig wordt opgesoupeerd door basisbehoeften en hulp aan achtergebleven familie.

Psychologische of andere gespecialiseerde hulp is door het verplichte eigen risico of de eigen bijdrage, een luxe die ze zich – in hun eigen ogen – niet kunnen veroorloven.

R: Je denkt dan na over die dingen die niets voorstellen. Bijvoorbeeld, ik ben nu bezig mijn gezin hiernaartoe te halen, dit bracht me echt hele erge stress. Maar toen heb ik uiteindelijk met een psycholoog gesproken. Het probleem is alleen dat ze zeiden dat ik 67 euro zelf moest gaan betalen. Daarom ben ik ermee gestopt.

I: Hoe gaat het leven nu hier?

R: Ik heb wel problemen, zoals geld omdat ik daarom niet naar de psycholoog kan gaan.

Volgens een geïnterviewde expert van Pharos kunnen veel statushouders hun belevenissen verwerken zonder dat daarbij professionele hulp nodig is.

Mensen horen een afschuwelijk verhaal van een vluchteling over de oorlog en denken van: o, iemand moet in therapie en dan nog het liefst bij een cultuursensitief specialist want het is heel erg. Maar wij zeggen dan: zorg nou in eerste instantie vooral dat iemand actief wordt. Ga na, wat vond iemand leuk om te doen, een sport, ga weer naaien of ga weer breien of wat je leuk vond in Eritrea bij wijze van spreken. En dat is voor heel veel mensen een hele goeie manier om je niet te laten meeslepen door psychische klachten. Gezonde verdringing, zou je het kunnen noemen. En als we zeggen: activeren, dan zeggen we ook eigenlijk: zorg dat je ze afleidt en in beweging houdt. En creëer een sfeer waarin er wel over moeilijke dingen gesproken kan worden.

Niet alle cliënten hebben baat bij een verwijzing naar de psychiatrie of andere psychologische hulp bij traumaverwerking. Praten over traumatische ervaringen, wat standaard in het

Nederlandse hulpverleningsrepertoire voor dit soort problematiek zit, is emotioneel belastend: vaak maakt het de toestand van de cliënt eerst erger voordat het beter wordt. Voor veel Eritreeërs (zoals ook voor veel statushouders van andere herkomstgroepen) is psychologische hulp onbekend en ook taboe en zij zullen zich verzetten tegen het stempel dat ze geestelijk niet in orde zijn. Idealiter – aldus kenniscentrum Pharos – is een hulpverlener gevoelig voor de persoonlijke situatie en culturele achtergrond van individuele cliënten en zoekt hij of zij bij de aanpak van vermoede trauma's de balans tussen enerzijds het verminderen van de draaglast en anderzijds het versterken van de draagkracht. Zo'n op maat gesneden aanpak kent als belangrijkste uitdaging het feit dat de communicatie tussen de statushouders en Nederlandse instanties vaak problematisch is, zoals we in het volgende hoofdstuk zullen zien.

4.5 Conclusies

In dit hoofdstuk gaven we de eerste stappen van de Eritrese asielzoekers in Nederland weer. Nadat ze – ondanks de vreemde en desoriënterende eerste indrukken – de weg naar Ter Apel hebben gevonden, brengen de asielzoekers hun eerste weken en maanden in Nederland door in opvanglocaties van het COA. Hier doen zij hun eerste indrukken op van de Nederlandse instanties, waaronder naast het COA ook de IND, de AVIM, de Gezondheidszorg Asielzoekers (GZA) en VluchtelingenWerk.

De periode die de asielzoekers doorbrengen in afwachting van een beslissing over hun asielaanvraag en de start van hun asielprocedure, is zeer stressvol. Maar de positieve beschikking die de meeste krijgen, maakt veel van het eventuele ongemak dat ze hebben ervaren tijdens verhoren en de ongerustheid tijdens het wachten goed.

Verder wordt de tijd in het azc voor veel mensen gekenmerkt door ledigheid en verveling. In principe zijn er mogelijkheden voor statushouders om te beginnen met de voorinburgering, met lessen Nederlandse taal en cultuur. Alleen was in de tijd dat onze respondenten in de Nederlandse opvang zaten, het COA overbelast vanwege de uitzonderlijk hoge instroom van asielzoekers. Daardoor waren veel voorzieningen tijdelijk niet beschikbaar en waren daarnaast de wachttijden langer dan normaal. Ook geldt voor verschillende respondenten dat ze in die tijd geen mentale ruimte overhadden voor taallessen. Verveling, met mensen van veel verschillende achtergronden dicht op elkaar leven en een beperkte ruimte delen, in combinatie met stress, leiden bij veel statushouders tot balorigheid. Er ontstaan spanningen onderling en tussen mensen van verschillende herkomst. Onze Eritrese respondenten voelden zich daarbij – niet voor het laatst – enigszins afgetroefd door de (in hun ogen) assertievere Syriërs met wie ze de opvang deelden. Er zijn signalen dat de kwetsbaarheid van vrouwelijke statushouders voor seksueel misbruik niet eindigt wanneer ze in Nederland zijn aangekomen. Ook in en om de opvang lopen ze het risico slachtoffer te worden.

Ondanks het feit dat de meeste Eritrese asielzoekers jong en veerkrachtig zijn, laat hun gezondheid aan het begin van hun leven in Nederland vaak erg te wensen over. De traumatische vlucht met zijn vele ontberingen laat zijn sporen na. Veel statushouders kampen met

infectieziekten, zijn ondervoed en oververmoeid. Vrouwen dragen de gevolgen mee van seksueel geweld. Ook de psychische problematiek is niet te onderschatten. De (lange) wachttijd in het azc met zijn stress, ledigheid en verveling is niet bevorderlijk voor de gezondheid van de statushouders. En we zien de eerste tekenen van communicatieproblemen tussen statushouders en gezondheidsprofessionals, die een vervolg krijgen tijdens hun verdere verblijf in Nederland.

5 Het begin van de integratie

5.1 Inleiding

Het leven in Nederland vind ik heel moeilijk. Ik moet nog aan zo veel dingen wennen. Zelfs aan de trein moet ik nog wennen. In Eritrea ben ik in een klein dorp geboren en getogen. Het leven hier is heel anders. Zelfs hoe Nederlanders zich kleden en gedragen was voor ons heel nieuw en vreemd. Wij zijn altijd bedekt en zij dragen geen sjaal en bedekken hun hoofd niet. Vrouwen dragen vaak korte kleren. Nederlanders zoenen openlijk. In Eritrea doe je dat niet voor andere mensen, ook niet als je met elkaar bent getrouwd. We zijn altijd bang dat ze onze blikken zullen opmerken. Wij spreken onze verbazing uit tegen elkaar. (man, 30 jaar)

We hebben de Eritrese statushouders gevolgd vanaf hun land van herkomst in de Hoorn van Afrika tot in Nederland, hun voorlopige eindbestemming. Ze arriveerden als asielzoeker, wat betekent dat hun eerste indrukken van het land te maken hebben met de opvang in Ter Apel en in een of meerdere asielzoekerscentra en met de asielprocedure. Een ruime meerderheid van de asielzoekers uit Eritrea krijgt de laatste jaren vrij vlot een verblijfsstatus toegewezen. Vervolgens gaan zij de Nederlandse maatschappij in: ze krijgen een woning in een gemeente, ze zijn verplicht in te burgeren en de taal te leren, ze gaan op zoek naar werk of een opleiding, kortom: ze bouwen in dit land een nieuw bestaan op. Vanaf dan kunnen we bijhouden hoe de integratie van deze groep verloopt: hoe ze scoren op de arbeidsmarkt en in de inkomensstatistieken, hoeveel van hen afhankelijk zijn van een uitkering, hoe hun beheersing van de Nederlandse taal is en hoe ze denken over verschillende onderwerpen die Nederlanders in verband brengen met hun culturele waarden. Uit wat er al bekend is over bijvoorbeeld participatie op de arbeidsmarkt (zeer beperkt) of uitkeringsafhankelijkheid (zeer hoog) kunnen we opmaken dat de Eritrese statushouders, net zoals de Syrische statushouders die in dezelfde periode naar Nederland kwamen, nog aan het prille begin van hun integratie in Nederland staan (CBS 2018a; vgl. Dagevos et al. 2018). Het duurt enige jaren voor het mensen lukt hun leven in een nieuw land goed op de rit te krijgen. Vanuit Nederlandse instanties die met Eritrese statushouders te maken hebben, komt bovendien het signaal dat de afstand van deze groep tot de Nederlandse samenleving bijzonder groot is (vgl. CBS 2018a; Ferrier en Massink 2016; Ferrier et al. 2017; Pharos 2016). Hun 'kale' scores op de klassieke parameters van integratie zeggen daarom nog niet zoveel over de uitdagingen waar de Eritrese statushouders voor staan bij de start van hun leven in Nederland, hoe het ze vergaat op verschillende terreinen en wat we kunnen verwachten met betrekking tot hun inburgering en integratie.

We willen in dit hoofdstuk een beter begrip krijgen van wat de gesignaleerde 'grote afstand tot de Nederlandse samenleving' inhoudt, waar die vandaan komt en hoe die wordt beleefd door zowel de statushouders zelf als door mensen in Nederland die met Eritrese statushouders in contact komen. In dit hoofdstuk ligt de focus op de structurele aspecten van de (beginnende) integratie van de statushouders; in de hoofdstukken 6 en 7 kijken we

naar de sociaal-culturele kanten daarvan. In paragraaf 5.2 gaan we in op het inburgeringstraject en de ervaringen van de statushouders met het leren van de Nederlandse taal. In paragraaf 5.3 geven we weer hoe de contacten met Nederlandse instanties en maatschappelijke dienstverlening verlopen en in paragraaf 5.4 nemen we hun contact met zorgprofessionals onder de loep. In paragraaf 5.5 kijken we naar de participatietrajecten van de Eritrese statushouders.

5.2 Het inburgeringstraject

Er komt een moment dat statushouders verhuizen van het azc naar een woning in de gemeente. Daar begint de werkelijke integratie in de Nederlandse samenleving, meestal met een inburgeringstraject. In Nederland is de wettelijke termijn om het inburgeringsexamen succesvol af te ronden drie jaar, vanaf het moment dat mensen hun verblijfsstatus krijgen (maar in de praktijk vanaf de datum die is aangegeven in de kennisgevingsbrief van duo). In deze paragraaf gaan we in op de ervaringen van onze respondenten met betrekking tot de verplichte inburgering.

5.2.1 Keuze van de taalschool

Zoals aangegeven in de Wet inburgering uit 2013, zijn statushouders er zelf verantwoordelijk voor zich voor te bereiden op het inburgeringsexamen. Ze kunnen een lening tot 10.000 euro krijgen van duo om hun inburgeringstraject te financieren, die niet hoeft te worden afgelost als het inburgeringsexamen binnen de beoogde termijn met goed gevolg wordt afgelegd. Ze komen alleen in aanmerking voor die lening wanneer ze zich inschrijven bij een taalschool met het *Blik op Werk* Keurmerk. Iedere school biedt andere pakketten en leervormen aan. De inburgeraar dient zelf de verschillende scholen te vergelijken en uit te zoeken welke leervorm het beste bij hem of haar past. Ook hanteren de scholen verschillende tarieven.

Het is voor veel statushouders, die de taal nog niet spreken en die vaak ook geen netwerk van personen om zich heen hebben die hen hierbij kunnen helpen, best moeilijk om het uitgebreide aanbod van taalscholen en inburgeringscursussen te overzien en de goede keuze te maken.¹

Het was een gok om naar die school te gaan. Ik heb geen kennis van de taal en ook niet van de kwaliteit van die scholen. Ik heb voor deze school gekozen omdat het maar tien minuten fietsen is ernaartoe. Sommige mensen moeten met de metro naar school reizen. En de gemeente vergoedt de reiskosten niet. Financieel is het al krap genoeg, vind ik. Ik wil niet nog extra kosten hebben. Dat zou ik niet kunnen betalen. (man)

Zonder gedegen hulp maken veel statushouders hun keuze op grond van de verkeerde argumenten: ze kiezen niet voor de beste methode of de best aangeschreven school, maar voor de goedkoopste, of de school die het dichtstbij ligt, of die waar hun vrienden (die niet noodzakelijk beter geïnformeerd zijn) al heengaan. De gevolgen van een verkeerde gok of een keuze voor een cursus die later toch niet goed bij de statushouder blijkt

te passen, zijn echter verstrekkend. Ze maken te weinig vorderingen of vallen uit, waardoor het geld en de tijd opraken voordat de eindstreep is behaald. Wanneer de inburgeraar niet binnen de voorgeschreven termijn slaagt voor het inburgeringsexamen, loopt hij of zij het risico een boete te moeten betalen en de lening van 10.000 euro van DUO terug te moeten betalen. Verschillende van de geïnterviewde statushouders lopen tegen dit probleem aan.

Ik betwijfel of ik de inburgering binnen drie jaar zal halen. Deze school is ook heel duur. Bij de inschrijving liet men me een veel lagere prijs zien dan ik daadwerkelijk betaal. Ik heb volgende week een afspraak bij een andere school om een indicatie te krijgen over de prijs. Een Nederlandse hulpverleenster gaat me samen met een tolk begeleiden. Als ik op deze school doorga, is de lening van DUO in minder dan twee jaar op. Ik ken veel Eritreeërs bij wie het geld op is. De helft van hun inburgeringstijd is voorbij maar het geld is nu al op. De Nederlandse overheid zou controle moeten uitoefenen. Er zouden alleen scholen van de overheid toegestaan moeten zijn. Nu is er veel keuze maar wij kunnen geen onderscheid maken tussen goede en slechte scholen. (vrouw)

De meeste respondenten geven aan dat ze, zonder externe hulp, niet weten hoe ze een goede keuze moeten maken. Ze hebben het gevoel dat ze aan hun lot worden overgelaten door de Nederlandse overheid: het tast hun vertrouwen in de Nederlandse instanties aan. Een respondent zei ook: 'De meeste scholen willen alleen maar geld verdienen aan de vluchteling.' Veel statushouders kennen hun rechten en plichten niet en weten dan ook niet dat ze kunnen veranderen van taalschool of tussen verschillende leervormen kunnen kiezen – bijvoorbeeld iedere dag intensieve klassikale les krijgen of slechts een paar ochtenden per week les volgen, wat er direct voor zorgt dat het traject langer duurt. Statushouders kunnen nog geen Nederlands lezen, weten niet hoe ze aan de juiste informatie kunnen komen voor een afgewogen beslissing en zijn daarom vaak afhankelijk van anderen die hen kunnen informeren. Ze praten er onderling wel over en vergelijken dan de scholen en cursussen waarvoor ze hebben gekozen. In de ene gemeente krijgen statushouders meer hulp en begeleiding bij het kiezen van een inburgeringstraject dan in de andere gemeente. Dat leidt tot scheve ogen en ontevredenheid.

Verschillende respondenten willen intensiever les dan ze nu krijgen, maar weten niet of en hoe ze dat voor elkaar zouden kunnen krijgen.

Er wordt geen hulp geboden bij het zoeken naar een geschikte taalschool. Wij worden allemaal aan ons lot overgelaten. Mensen worden door scholen misleid en er wordt misbruik gemaakt van hun onwetendheid. Ik weet dat je het recht hebt om je contract met een school na drie maanden te beëindigen. De meesten weten dat niet. Zij worden met een clausele twee jaar aan dezelfde school gebonden. Het geld raakt op zonder dat zij ingeburgerd zijn. (man)

Veel statushouders ervaren dan ook het gevoel dat ze vastzitten en geen kant meer op kunnen door hun eerdere keuzes. Een groot gedeelte van hun lening is gebruikt voor een cursus waar ze niet tevreden mee zijn en de mogelijkheden om dan nog een nieuwe cursus te volgen zijn beperkt. Het gebrek aan hulp bij de inrichting van hun inburgeringstraject

vertaalt zich in de volgende problemen: statushouders kennen hun rechten niet (bv. het recht om het contract binnen een bepaalde tijd te beëindigen wanneer het pakket niet aansluit bij de wensen van de statushouder); de voor- en nadelen van verschillende constructies met betrekking tot het aantal lessen per week zijn niet bekend; ze leren niet op tijd of in voldoende mate de Nederlandse taal te beheersen; en een eventuele boete van duo of het vooruitzicht de lening van 10.000 euro te moeten terugbetalen, roept stress op en brengt mensen in de financiële problemen.

Een ander mogelijk probleem dat voortkomt uit een gebrekkige begeleiding van de statushouders is dat degenen die meer in hun mars hebben dan het laagste niveau van inburgering (op A2-niveau), toch niet op een hoger niveau uitkomen. Een van de respondenten geeft aan dat de taalscholen vrijwel geen onderscheid maken tussen (in eigen land) hoog- en laagopgeleide cursisten:

Er wordt geen rekening mee gehouden dat niet alle nieuwkomers laagopgeleid of laaggeletterd zijn. Er wordt te laat geselecteerd tussen mensen die een academische achtergrond hebben en laagopgeleiden. Zonder externe hulp is het onmogelijk om je van een ongewenste school los te maken. Wat ik moeilijk vind is dat de gemeente je niet helpt, niet volgt. Ik hoorde dat het in andere steden wel anders is. De gemeente volgt je tot je bent ingeburgerd. Hier kijkt niemand naar je om. (man, in Eritrea hoogopgeleid)

De Algemene Rekenkamer stelde in zijn rapport van januari 2017 vast dat sinds de invoering van het nieuwe stelsel steeds meer inburgeraars examen doen op A2-niveau. Sommige statushouders kiezen voor een inburgerings- en taal cursus onder het niveau dat ze aankunnen, omdat ze op veilig willen spelen of omdat ze zich ervan af willen maken. Dan zijn ze bijvoorbeeld aan het werk, maar formeel moeten ze toch slagen voor het inburgeringsexamen. Het is ook mogelijk dat er taalaanbieders zijn die zich er makkelijk van af willen maken en hun slaagpercentages maximaliseren door mensen die in potentie het staatsexamen zouden kunnen halen, toch een A2-traject te laten doorlopen. Er zijn taalaanbieders die wel de verantwoordelijkheid nemen om een cursist zo ver mogelijk te brengen, waarbij rekening wordt gehouden met het risico op mislukken.

Wat wij ook wel doen is, iemand moet zes examens doen en dan heeft hij voldaan aan zijn inburgeringsplicht. Als iemand potentie heeft maar niet op staatsexamenniveau zal kunnen komen, dan laten we hem soms vijf examens doen, wachten we nog even met dat zesde – waarvan we zeker weten dat hij dat toch gaat halen – en we geven hem tijd om lessen te volgen om hogerop te komen. Tegen de tijd dat of zijn lening of zijn tijd op is, laten we hem het laatste examen doen. Dan slaagt hij op A2 maar in de realiteit heeft hij een hoger [niveau]. Dat is een van de dingen die kunnen bijdragen. Ik denk dat meer aanbieders dat doen en DUO weet dat ook [...]. (expert, taalaanbieder)

5.2.2 De moeilijke Nederlandse taal

Taal geeft nieuwkomers de handvatten om zelfredzaam te worden en te kunnen deelnemen aan de Nederlandse maatschappij. De Nederlandse taal op voldoende niveau leren beheersen is een van de grootste hindernissen voor Eritrese statushouders (De Gruijter en

Razenberg 2017). Een veelgehoord sentiment onder onze respondenten is dan ook dat het leren van de taal een ‘zware opdracht’ is.

Er zijn verschillende redenen waarom Eritrese statushouders het beheersen van de Nederlandse taal als zwaar ervaren. Door de statushouders in dit onderzoek wordt voornamelijk Tigrinya (ትግርኛ) gesproken, een Semitische taal die van een andere taalfamilie afstamt (Ge’ez) dan de Indo-Europese talen zoals het Nederlands. Tigrinya kent ook een heel ander schrift. Eritrese statushouders, zeker degenen die alleen basisonderwijs hebben genoten in Eritrea, zijn dus anders gealfabetiseerd. Ze moeten in Nederland een taal leren die weinig verwantschap heeft met hun eigen taal. Respondenten geven dan ook aan dat ze het leren van het alfabet lastig vinden, net als de manier waarop klanken uitgesproken worden en de grammaticale structuur van de Nederlandse taal. Statushouders die Engels hebben geleerd (bijvoorbeeld omdat dit de onderwijstaal is op de middelbare school in Eritrea) hebben een grote voorsprong op de louter Tigrinyasprekenden, omdat Nederlands en Engels dichter bij elkaar liggen en ze al gewend zijn aan het alfabet.

Een andere reden is dat de Eritreeërs niet bekend zijn met het Nederlandse systeem van kennisoverdracht. Kennisoverdracht in Eritrea verloopt uitsluitend klassikaal. De leraar is een autoritair figuur die de kennis overdraagt aan de studenten. De meeste Eritrese statushouders komen van het platteland en hebben geen studie afgerond (zie hoofdstuk 2). Ze hebben hun competenties geleerd in de praktijk, door hun leermeester na te doen. In Nederland wordt er van leerlingen veel meer eigen regie en zelfstudie verwacht; de docent geeft je de nodige informatie maar je moet daar vervolgens zelf mee aan de slag. Om mee te kunnen komen in de taal cursus of in een andere opleiding, moeten de statushouders eigenlijk opnieuw leren leren (op de Nederlandse manier).

*Ik heb problemen met de taal en dat heeft twee kanten. Aan de ene kant ligt het aan ons, want we leren niet thuis, we openen niet de laptop om te gaan leren, dat is één kant ervan. Ik doe wel wat, maar niet genoeg. Aan de andere kant is het het leren kennen van andere mensen. De taal leer je door te mengen met andere mensen. Het andere probleem is dat de Eritrese en Nederlandse cultuur verschillen. In Nederland wordt er van je verwacht dat je veel dingen zelf doet en zelf leert, dat hebben wij niet geleerd. In Eritrea zegt de leraar: ‘Je moet voor morgen dit en dat geleerd hebben en ik zal je dan morgen gaan overhoren’, en in Nederland werkt het niet zo. Wij zijn opgegroeid in een land waar ons werd verteld wat we wel en niet mogen doen, net zoals soldaten; wanneer je wordt verteld dat je moet staan, sta je en wanneer je wordt verteld dat je moet zitten, zit je. Niemand in dit land die je dit vertelt.
(man)*

Zelfstudie is een leercompetentie die onze respondenten niet hebben opgedaan in Eritrea. Wanneer ze een paar uur in de week les hebben en verder veel zelf moeten oefenen, schiet het niet op. School wordt als te zwaar ervaren, volgens een respondent, want:

Ik heb in mijn land een lage opleiding gehad, ken het Nederlandse alfabet nog niet goed en vind het lastig om na schooltijd de behandelde stof te herhalen.

De geïnterviewde statushouders geven zelf aan dat ze meer zouden hebben aan een klassieke methode met veel herhaling en veel contacturen: bijna allemaal willen ze – als er een cursus moet worden gevolgd – daar vijf dagen per week mee bezig zijn. Wie niet zo op school is gericht, ziet meer in leren in de praktijk: op het werk, door te praten met Nederlandstaligen.

Wanneer je werk hebt praat je sowieso Nederlands, je vraagt ‘Wat betekent dit, wat betekent dat?’ en zo leer je de taal door het maken van contact. Als je werk voor me hebt dan praten wij Nederlands en praten andere mensen ook tegen me en of ik het nou wil of niet leer ik de taal.

*Als ze ons willen helpen zouden ze ons aan school en werk kunnen helpen. Voor een man die niets mankeert is de hele dag zitten echt heel zwaar, want ik als Eritreeër kan dit zeggen, de hele dag thuiszitten kunnen we niet. We zijn boeren en hebben ook ander werk gedaan; thuiszitten is niets voor ons. Thuiszitten brengt geen geld binnen. Je leert dan ook niet de taal. Wanneer je werkt heb je salaris en omdat je constant werkt leer je ook de taal. Naar school gaan levert ons niets op; het is weinig en moeilijk. Daarom zeg ik: geef ons werk, dan gaan we ook goed vooruit. Ik heb ook contact met verschillende Eritreeërs en ze zeggen allemaal: ‘School lukt niet’, ‘School is te moeilijk’. Als we naar ons werk zouden gaan maken we contact en leer je de taal omdat je er constant mee bezig bent. Op een gegeven moment beheers je de taal. Wanneer je maar twee keer per week naar school gaat onthoud je niets.
(man)*

Een belangrijke vereiste voor het beheersen van een taal is het oefenen in de praktijk. Voor Eritrese statushouders betekent dit, zoals de respondent in bovenstaand citaat aangeeft, mengen met andere mensen. Een grote frustratie van onze respondenten is dan ook dat ze weinig in contact komen met mensen van andere herkomst, en nauwelijks met autochtone Nederlanders: ‘Als je alleen met landgenoten omgaat, kan je de taal niet leren’ (vgl. hoofdstuk 7). In het vrijwilligerswerk of de banen waarvoor ze in aanmerking komen werken ze naast andere mensen met een migratieachtergrond, voor wie Nederlands niet de moedertaal is.

Al met al is de verwachting dat veel Eritrese statushouders het inburgeringsexamen niet binnen de wettelijke termijn gaan halen. Het is mogelijk ontheffing te krijgen van de inburgeringseis, wanneer de inburgeraar kan aantonen dat hij of zij wel voldoende inspanningen heeft geleverd om in te burgeren, maar desondanks het examen niet haalt. De inspanningsverplichting houdt in dat de inburgeraar 600 uur les moet hebben gevolgd, en 6 examens heeft afgelegd waarvan hij voor elk van de examens 4 keer gezakt moet zijn. Door de taalaanbieders en door de betrokken beleidsmakers wordt nagedacht over de werkbaarheid van dit systeem en mogelijke alternatieven.

R: Ja, want vier keer zes keer examens doen om te zakken...

I: Dat doet iets met het moreel van mensen.

R: Dat is echt ontmoedigend en hier heeft ook niemand wat aan. En omdat de wachttijden bij duo voor die examens enorm zijn opgelopen moeten mensen al in een heel prematuur

stadium examens gaan aanvragen, die ze toch niet gaan halen. Terwijl je ze eigenlijk in die tijd op een andere manier zou kunnen begeleiden en dingen kunnen leren die ze wel kunnen leren en waar ze iets aan hebben. (expert, taalaanbieder)

5.3 Contact met Nederlandse instanties

5.3.1 Moeizame start

De overgang van het azc naar het ‘echte leven’ in een Nederlandse gemeente is voor de meeste statushouders erg groot. Dan lopen ze tegen de verschillen aan tussen een leven in Eritrea en een leven in Nederland. Ze krijgen te maken met allerlei Nederlandse instanties waar ze belangrijke afspraken mee moeten maken: ze moeten naar de gemeente om zich in te schrijven, naar de sociale dienst om een uitkering aan te vragen, ze moeten een taal-cursus zoeken, huur betalen voor hun woning, hun woning inrichten, een telefoon-abonnement afsluiten, boodschappen doen, een zorgverzekering afsluiten, een huisarts vinden, werk zoeken, enzovoort. Gemeenten zijn wettelijk verplicht maatschappelijke begeleiding voor statushouders te organiseren. In ongeveer 75% van de gemeenten wordt dit uitgevoerd door een regionale stichting van VluchtelingenWerk Nederland (vwn). Gedurende een half tot drie jaar (verschilt per gemeente en kan ook per individu verschillen) worden statushouders ondersteund met advies over inburgering, wegwijz worden in de gemeente en gezinshereniging. Daarnaast zijn er verschillende andere organisaties met vrijwilligers die zich inzetten voor vluchtelingen.

Toch is het veel om ineens te verwerken. De geïnterviewde experts geven aan dat veel Eritrese statushouders hierdoor in de problemen komen (vgl. Ferrier et al. 2017; De Gruijter en Razenberg 2017). Omdat ze door de veelheid van de verschillende betalingsverplichtingen als huur, verzekeringspremie, rekeningen en (gemeente)belasting in verwarring raken, en bijvoorbeeld niet weten dat veel van die betalingen via automatische incasso gaan, lopen ze betaalachterstanden op. Velen hebben ook niet in de gaten dat de lening die ze van de gemeente ontvangen om hun woning in te richten, wordt ingehouden op hun uitkering. Veel Eritrese statushouders zijn in hun eerste maanden in Nederland al in de schulden geraakt. De informatiestroom en de manier waarop contact wordt gemaakt is in Nederland merendeels gedigitaliseerd. Veel respondenten geven aan dat dit te snel en te veel voor ze is: ‘Alles is zo anders dan in ons land.’²

Het is om gek van te worden. Ik heb tot nu toe al zo veel boetes gehad voor te laat betalen van rekeningen. De gemeente heeft alleen geregeld dat de huur automatisch wordt geïncasseerd. Je moet ziektekostenverzekering overmaken, gemeentelijke belastingen betalen, waterschapsbelasting, elektriciteit enzovoort. Dit alles moet je zelf overmaken. De mensen bij VluchtelingenWerk zijn niet competent genoeg of zij willen niet helpen. Toen ik met een afspraak daarnaartoe ging om hulp te vragen, werd ik zonder mijn zaken op orde te hebben gekregen, weggestuurd. Zij wisten vaak ook niet wat zij moesten doen met mijn hulpvraag. Als zij het al niet kunnen oplossen, hoe moeten wij dat dan!? Ik voel me machteloos. (vrouw)

Afspraken maken, geldtransacties uitvoeren en wijzigingen doorvoeren doe je hier digitaal. Dat is een verschil met de wijze waarop in Eritrea informatie wordt verwerkt. De meeste statushouders waren boeren of woonden in dorpen waar ze geen toegang hadden tot een computer of internet.

De taalbarrière speelt de statushouders parten in belangrijke contacten met de Nederlandse instanties. Een tolk of vertaler is niet altijd voorhanden. Omdat ze informatie in brieven niet begrijpen ontstaan er situaties waarin ze afspraken missen en worden gekort op hun uitkering.

Voor velen duurt het lang voor ze een dagbesteding hebben gevonden: ze staan op de wachtlijst voor de taalschool of hebben maar een paar contacturen voor de taalles per week. Geld voor vrijetijdsactiviteiten is er niet en afhankelijk van waar ze terecht komen hebben ze soms weinig contact met herkomstgenoten. Eenzaamheid en verveling zijn niet bevorderlijk voor het verwerken van eventuele trauma's waarmee ze in Nederland zijn aangekomen. In de eerste tijd in de gemeenten lopen veel statushouders dan ook een beetje met de ziel onder de arm.

Ik voel me hier heel eenzaam. Ik heb psychische klachten. Ik vind het moeilijk om voor school te leren. Het is erg om de hele dag thuis opgesloten te zitten. Vooral wij Eritrese vrouwen zijn niet gewend om vaak naar buiten te gaan. Maar wat wil je ook zonder geld doen? Je kan een keer gaan wandelen. Verder kan je zonder geld niks doen. Met burens kan je geen contact onderhouden omdat je de taal nog niet spreekt. Ik heb regelmatig contact met mijn vriendin. Zij woont een straat verder. Wij zien elkaar niet elke dag en als wij elkaar zien, zijn we of bij haar of bij mij thuis. Wij hebben allebei psychische klachten en als we samen binnen zitten, verergert onze toestand. Ieder van ons heeft zorgen die we niet zomaar kunnen oplossen. Vorige week zijn we met z'n drieën naar [de stad] geweest om in een restaurant te gaan eten. Wij hebben geprobeerd een bestelling op te geven. Zij werden ongeduldig omdat ze ons niet verstonden en wij waren vrij snel geïntimideerd. Uiteindelijk zijn we zonder te hebben gegeten en gedronken weggegaan. Zij begrepen niet wat we zeiden en wij wisten niet hoe we het anders hadden moeten zeggen. Het was heel frustrerend! Wij durven nergens meer heen te gaan omdat we bang zijn voor de reacties die we krijgen. (vrouw)

Sinds ik in Nederland woon, heb ik het gevoel alsof ik me in een oneindig diep dal bevind waar geen uitgang is. En rechts en links zijn er steile bergen die niet te beklimmen zijn. Het voelt alsof de Nederlandse overheid ons wil zien falen. (vrouw)

Het heeft er alle schijn van dat een deel van de Eritrese statushouders er niet of nauwelijks in slaagt aansluiting te vinden bij de Nederlandse samenleving. Door hun onbekendheid met vrijwel alle aspecten van een maatschappij als deze en door de taalbarrière hebben ze weinig succes met de Nederlandse instanties. Ze kunnen hun vragen en behoeften niet goed duidelijk maken en worden verkeerd begrepen. Omgekeerd begrijpen ze de informatie en hulp die hun wordt geboden niet voldoende. Ze trekken zich daarom terug 'in eigen kring', zoeken andere Eritrese statushouders op die in hetzelfde schuitje zitten, of vereenzamen wanneer ze geen herkomstgenoten in de buurt hebben (zie hoofdstuk 7).

Door het mislukken van het contact dreigen de misverstanden tussen statushouders en Nederlandse instanties steeds groter te worden. Dat kregen we te horen van beide kanten. In de volgende paragraaf komt eerst het perspectief van de statushouders aan bod, daarna het perspectief van Nederlanders die beroepsmatig of als vrijwilliger in aanraking komen met deze groep.

5.3.2 Forse kloof en misverstanden tussen Eritreeërs en instanties

Het perspectief van Eritrese statushouders

Slechts een deel van de geïnterviewde statushouders – en dan gaat het vooral om jongere, alleenstaande mannen – zegt goed en probleemloos van start te zijn gegaan in hun nieuwe woonplaats. Deze groep is tevreden over het leven in Nederland en de begeleiding die ze ontvangen en is optimistisch over hun kansen en toekomst.

Het contact met veel organisaties heb ik als positief ervaren, want ze helpen je wanneer je problemen hebt. Wanneer je de taal niet goed spreekt doen ze moeite om je te begrijpen. Als ze maar een klein gedeelte begrijpen, krijgen ze het toch voor elkaar om te begrijpen wat je bedoelt. (man)

Wanneer je net een huis hebt ga je sowieso naar vwn, want wij zijn gasten en weten niet hoe het betalen van de huur en verzekeringen werkt, daarom is een contactpersoon fijn die je uitlegt hoe alle praktische zaken werken. Zodra alles automatisch loopt laten ze je los. Daarna zijn we naar [een vrijwilligersorganisatie in] de kerk in de buurt gegaan over brieven die we ontvangen en wat ze precies betekenen. (man)

Maar veel respondenten hebben klachten over de maatschappelijke begeleiding, die in hun ogen op meerdere punten tekortschiet. Het is in veel gevallen letterlijk niet voldoende: door de taalbarrière krijgen ze hun problemen en behoeften niet goed voor het voetlicht en keren ze onverrichter zake huiswaarts, of ze begrijpen ook na veel uitleg niet echt wat van ze wordt gevraagd.

Ik begrijp vaak niet wat instanties van mij willen. Ik heb niet de kans gekregen om hier te aarden. Ik heb geen contact met Nederlandse instanties. Ik hoorde dat VluchtelingenWerk geld krijgt om nieuwkomers te helpen. Ik heb nooit hulp gekregen. Ik ben er aan het begin verplicht twee keer geweest. Zij nodigen je uit om kennis te maken en zaken te regelen. Zij stelden alleen maar vragen. Niemand hield er daar rekening mee dat je reiskosten moest betalen om er te komen. De eerste maanden waren heel zwaar. Ik moest in mijn eentje proberen dingen voor elkaar te krijgen. Ik wist niet eens wat ik aan het doen was. Ik werd van het kastje naar de muur gestuurd en ik begreep helemaal niks. (man)

Het zijn vaak vrouwen die aangeven dat ze niet goed geholpen worden door de instanties. Dat kan toeval zijn: in andere onderzoeken lezen we dat ook jonge Eritrese mannen in Nederland een grote afstand hebben tot de Nederlandse maatschappij. Daarnaast is het niet uitgesloten dat Eritrese vrouwen in complexere situaties verkeren omdat ze vaker een

gezin hebben dat al dan niet (volledig) in Nederland leeft, omdat ze traumatischer vluchtervaringen hebben dan mannen of omdat ze in het algemeen een kwetsbaarder positie hebben dan mannen. In hoofdstuk 6 kunnen we zien dat de vrouwen in ons onderzoek meer moeite lijken te hebben met de gezinsherenigingsprocedure, waardoor ze meer behoefte hebben aan maatschappelijke begeleiding maar ook meer last hebben van stress door deze situatie.

Als ik met een vraag of een probleem naar een instantie ga, wordt het probleem bij een ander neergelegd. Ze lijken begripvol en behulpzaam maar uiteindelijk word ik niet geholpen. Ik word altijd van het kastje naar de muur gestuurd. Ik ben voor een urgentieaanvraag voor een woning naar VluchtelingenWerk gegaan. Zij stuurden mij vervolgens naar de gemeente, die zeggen dat ik naar de woningbouwvereniging moet gaan. De woningbouw stuurde me naar de huisarts, en de huisarts zei dat mijn gezondheidsklachten niet toereikend zijn om voor mij een begeleidingsbrief te kunnen schrijven. Ik heb de laatste tijd vaker gehoord dat ik dankbaar moet zijn voor wat ik heb. Ik word overal als een kind behandeld en weggestuurd. Ik heb alles geprobeerd en heb het opgegeven. Ik ben hopeloos en futloos. Ik heb me eerder bij een woningbouwvereniging ingeschreven en zal jaren op mijn beurt moeten wachten. (vrouw)

Als klachten zien we een aantal dingen regelmatig terugkeren. Ten eerste is er de moeilijke communicatie. De communicatie met gemeente en andere instanties verloopt noodgedwongen in het Nederlands. Van Eritrese statushouders wordt verwacht dat zij zich in het Nederlands verstaanbaar kunnen maken. Respondenten geven aan dat het hier fout gaat, aangezien ze de taal nog niet genoeg machtig zijn om zich goed te kunnen uiten en een discussie te kunnen aangaan: 'Als ik terugga naar huis ben ik kwaad omdat ik vanwege taalgebrek niets heb kunnen zeggen.' Degenen die Engels spreken ondervinden minder problemen. Ook hekelen de statushouders het 'ongeduld' van de Nederlandse maatschappij. Ze willen wel doen wat Nederland van hen vraagt, maar ze zijn nog niet zover. In alle verhalen is duidelijk dat de hulp van Tigrinyasprekende professionals of vrijwilligers een groot verschil maakt. In deze fase van hun integratie kan het inschakelen van herkomstgenoten veel misverstanden en de escalatie van problemen voorkomen. Maar deskundige intermediairs van Eritrese herkomst zijn niet vaak voorhanden.

Ik wil financieel voor mezelf kunnen zorgen en niet van de uitkering afhankelijk zijn. De instanties met wie wij in aanraking komen, lijken onze situatie ook niet te begrijpen. Zij behandelen ons als een Nederlander. Wij zijn nog ver van een Nederlander verwijderd. Een Nederlander weet zijn rechten en plichten. Eritreeërs krijgen zo veel nieuwe informatie dat een groot aantal moeite heeft om het te onthouden en te verwerken. Alle aanvragen en contacten met instanties moeten in Nederland digitaal geregeld worden. Er is misschien een handvol Eritreeërs die weten wat ze met een DigiD kunnen en moeten doen. Het in gebruik nemen van internetbankieren is voor de meeste ook heel moeilijk. Mensen raken hierdoor al gestrest. Wij hebben vaker voorlichting gehad door Nederlandse professionals. Dat ging met hulp van een tolk. Ik heb niets opgestoken daarvan. Overheidsinstanties zouden gericht

Eritrese professionals op ons moeten zetten. Er zijn ook zo veel analfabeten onder ons dat men geduld moet hebben.

Ten tweede komt in een aantal interviews naar voren dat de statushouders zich weinig serieus genomen voelen. Ze hebben het gevoel als een kind te worden behandeld of met weinig respect te worden bejegend. Ze worden regelmatig bevoogdend toegesproken en dat vinden ze heel vervelend.

Ik ben niet blij hoe ik telkens door het consultatiebureau word behandeld. Zij behandelen mij als of ik niet voor mijn kind kan zorgen. Zij vinden dat er opvoedingshulp ingeschakeld moet worden. Dat heb ik geweigerd. Ik vraag me af waarom Nederlanders zo arrogant zijn dat ze hun manier van opvoeden als beste beschouwen. Het consultatiebureau probeert mij op te dringen wat ik niet wil. Bij een Eritrese kennis hebben ze de kinderen afgepakt omdat ze geen externe hulp wilde aannemen. Ik ben bang dat ze een reden gaan verzinnen om ook mijn kind van mij af te pakken. Overal wordt er met argusogen gekeken naar ons en benadrukt wat niet goed gaat. Ik vind dat niemand zo goed kan zorgen voor een kind als de moeder. Men zou ons met een praatgroep in onze eigen taal voor Eritrese moeders helpen. Als een Nederlandse professional bij mij thuiskomt, voel ik me niet meer op mijn gemak omdat ik weet dat elk klein detail wordt genoteerd en doorgegeven. (vrouw)

Mede omdat de communicatie tussen de statushouders en de Nederlandse instanties zo moeilijk gaat, groeit het wantrouwen naar die instanties toe. Uitingen daarvan zien we in de citaten terug: 'Ik denk dat de Nederlandse overheid ons wil zien falen', of 'Ze willen ons hier niet'. De statushouders verwachten meer zorg vanuit de Nederlandse instanties, zijn er ook in een aantal gevallen van overtuigd dat de instanties daar geld voor krijgen, of dat het in de wet is vastgelegd, maar ze krijgen die hulp in hun eigen beleving onvoldoende. In hun teleurstelling wijten ze dit soms aan racisme en discriminatie. Ook is er nogal wat afgunst te bespeuren ten aanzien van Syrische statushouders. Die zijn in de ogen van de Eritreeërs assertiever, komen beter voor hun rechten op en worden beter gehoord en begrepen. Dat komt volgens hen mede doordat er meer vertrouwdheid is met Arabischsprekende groepen in Nederland, terwijl er weinig mensen zijn die hen in het Tigrinya kunnen helpen.

Als ik naar een instantie ga, is er niemand die Tigrinya spreekt. Er wordt ook nooit een tolk ingeschakeld. Zelfs in het ziekenhuis moest ik me zonder tolk zien te redden. Daardoor gaan vaak belangrijke dingen mis. Er zijn wel altijd professionals die Arabisch spreken. Ik vind dat wij Eritreeërs worden benadeeld. (vrouw)

Het Nederlandse perspectief

Veel Nederlandse instanties en organisaties die in aanraking komen met Eritrese statushouders, hebben ook de ervaring dat dit een bijzondere groep is die extra aandacht behoeft (vgl. Ferrier et al. 2017). De generieke aanpak zoals die voor alle statushouders geldt, is voor een aanzienlijk deel van de Eritreeërs niet toereikend. Een aantal gemeenten, zoals Amsterdam en Lent (Nijmegen), werken een speciale aanpak uit voor (kwetsbare) Eritrese statushouders op hun grondgebied. Het beeld dat Nederlandse instanties hebben

van Eritrese statushouders is dat het een gesloten, moeilijk toegankelijke groep is, met een grote afstand tot de Nederlandse samenleving en een heel andere cultuur. Eritreeërs worden bovendien passief genoemd: ze laten weinig van zich horen maar wachten af tot hulp naar hen toekomt. Ze zijn om allerlei redenen moeilijk te activeren en nemen moeilijk nieuwe informatie op, zo stelt men. Ze staan met andere woorden ver af van de zelfredzame, mondige burger die de Nederlandse overheid graag ziet, die niet bij de pakken neerzit maar aan de slag gaat.

Het eerste wat je opvalt, de groep is enorm geïsoleerd. Het is echt een gesloten gemeenschap. Het valt ook op dat binnen de groep Eritrese statushouders mensen zijn die moeite hebben met vertrouwen in de overheid. Dat ze moeite hebben om... dat veel dingen die gezegd worden vanuit de gemeente... dat check, check, dubbelcheck bij landgenoten wordt gedaan. [...] Er is heel veel wantrouwen. En wat we ook steeds vaker merken is dat juist omdat ze dus grotere afstand hebben tot de arbeidsmarkt, dingen lastiger voor ze zijn om te begrijpen. Informatie wordt snel veel te veel voor ze, zie je dus dat hun houding om te participeren inderdaad steeds [...] tegenvalt. Dus, dat ze al heel snel tevreden zijn met een kleine uitkering en een woning en dat ze dat al genoeg vinden en dat ze niet echt de bereidheid tonen om de volgende stap te zetten. En nogmaals, er zijn ook mensen met een Eritrese achtergrond die dat wel doen en die er wel succesvol in zijn, maar relatief gezien komt het vaker voor binnen de groep Eritrese statushouders dat er problemen zijn met activering. (expert, gemeenteambtenaar)

Waar de statushouders zelf het gevoel hebben niet anders te kunnen dan terugvallen op herkomstgenoten 'om te kunnen overleven', raken ambtenaren, professionals en vrijwilligers gefrustreerd omdat ze niet doordringen tot deze gesloten groep. Ze merken dat in de netwerken van de statushouders foutieve informatie circuleert of dat er praktijken en een cultuur ontstaan die het integratieproces alleen maar hinderen (zie hoofdstuk 7). Er wordt door niet-Eritrese betrokkenen sowieso veel verwezen naar de Eritrese cultuur als verklaring voor de moeizame contacten tussen Eritrese statushouders en Nederlandse instanties: dan doelt men op de collectivistische cultuur, de eer- en schaamtecultuur en de opvallende geloofsijver van de statushouders. De Eritreeërs zijn weliswaar overwegend christelijk, maar met hun orthodoxe geloof toch ook 'vreemd' en ontoegankelijk, vindt men.

Het is een trots volk. Ze hebben een schaamte- en eercultuur. Zodra je aan hun eer komt zijn ze ook gauw... [maakt het geluid van een explosie]. Dat maakt hen begeleiden niet makkelijk. Ze zijn heel aardig, ik ga heel graag met ze om maar ik vind het niet makkelijk. Qua beleving zitten ze heel anders in elkaar en dat zit hem in het eergevoel. Ik vind het mooi wat wij in Nederland doen: dat wij mensen een nieuwe plek geven, nieuwe kansen dat vind ik ook edel, zoals het hoort, dat we delen van onze rijkdom met mensen die dat niet hebben. Dat ze ook dezelfde rechten krijgen. Tegelijkertijd verwacht je dan ook een soort houding van: 'Oké, dan ga ik ervoor!' Dat doen ze, behalve als hun eergevoel in het geding is. Bijvoorbeeld een jongen die ik begeleid. Vreselijk leuke jongen, supergemotiveerd. Die gaat het echt redden. Op een gegeven moment kwam hij bij me, hij zegt: 'Ik ben boos!' Ik zeg: 'Wat is er dan aan de hand?' 'Ik heb twee dagen les en ik moet drie dagen. Twee dagen is te weinig.'

Ik zeg: 'Sorry, je bent hier gast, en twee dagen is gewoon wat je aangeboden krijgt. Eerlijk gezegd betalen wij dat als gemeenschap en je mag ook wel dankbaar zijn.' Maar op een of andere manier speelde dat op zijn eergevoel, misschien dat hij een vriend heeft die wel drie dagen les krijgt en dat hij dat onrechtvaardig vindt. (expert, vrijwilliger)

De (kennis)achterstand van de Eritrese nieuwkomers is zo groot dat ze veel extra begeleiding nodig hebben, en daarbij helpt het niet dat ze zich erg afwachtend opstellen. In die zin steken ze volgens betrokkenen ook ongunstig af tegen de Syrische statushouders, die sneller de draad van hun leven weer oppikken in Nederland.

En mindset betekent dus de manier waarop ze kijken naar de wereld, de manier waarop ze kijken naar hun positie op de wereld. [Wij verwachten dat] je mindset is: ik wil werken. Ik wil vooruit. Ik heb een stip op de horizon. Ik heb een motivatie om van A naar B te gaan. Dat vraagt om een bepaald soort proactieve houding, assertief zijn, willen netwerken, willen meedoen, nieuwsgierig zijn. Maar ook dat je bovenkamer leeg is, dat je dus die trauma's verwerkt, dat je je lostrekt van die geïsoleerde gemeenschap. En dat is de positie waar ik het net over had. Aan de ene kant is het de mindset om zelf uit die positie los te komen en aan de andere kant de complexiteit van hun Eritrees zijn, namelijk van het platteland, religieus, sterke rol van kerk en staat. [...] De gemiddelde Syriër die denkt dan van: bam, ik ga voor die twee jaar, ik ga keihard investeren en ik eindig daar. En bij de Eritreeër is het gewoon lastiger om die stip op de horizon, op die twee, drie, vijf jaar voor hem te creëren en te zeggen van: investeer nu en je hebt later er profijt van. Die zitten nog heel erg in van: vertrouw ik jou wel als overheid? Wat vindt mijn groep van dit? Ik kan niet eens lezen, ik begrijp dit niet. Kan iemand dit beter aan mij uitleggen? Dus dit staat op een heel ander [niveau]. (expert, gemeenteambtenaar)

Vrijwilligers ondervinden dat ze hun pupillen bij de hand moeten nemen en ze dicht op de huid moeten zitten, bij wijze van spreken moeten trekken en sleuren om ze in de – in hun ogen – juiste richting te laten bewegen. Dat vergt veel geduld. Vrijwilligers wijten de passieve opstelling en het gebrek aan assertiviteit zoals gezegd aan de cultuur en aan het feit dat ze uit een land komen dat op een ander ritme leeft. In Nederland wordt dat al gauw geassocieerd met luiheid, nonchalance of desinteresse. Uit een gesprek met drie vrijwilligers:

R1: Je moet wel geduld hebben als je een buddy bent van een Eritreeër, want ze zijn niet zo van de afspraken.

R2: [...] je moet eerst nog iemand zien te motiveren en dat hij echt op afspraken komt, want negen van de tien keer komen ze gewoon niet.

R1: We geven training [...] dan krijgen ze een keer per week les en dan worden ze gekoppeld aan een vrijwilliger en dan moeten ze ook een keer in de week een huiswerkopdracht maken met die vrijwilliger, en dan gaan ze met een vrijwilliger een werkplaats bezoeken, dat soort dingen, een heel programma. Kansloos! Het programma niet, maar die vrijwilligers moeten echt, echt geduld hebben. Wij moeten gewoon vijf keer van tevoren appen: let op je hebt les, overmorgen, je hebt les, morgen, je hebt les over vijf uur...

R3: Nu komen.

R1: Ja. Heb je dat niet, je moet echt moeite doen anders komen ze niet of ze komen rustig te laat.

R2: Een doodoener is echt: ja maar het regent buiten. [lacht]

R3: Ik neem mijn groepje altijd mee naar zwemles en dan een dag van tevoren: morgen heb je zwemles. En dan ga je daarnaartoe, we moeten ze echt brengen, want als we ze niet brengen dan gaan ze niet.

R1: Je moet ze echt bij het handje nemen, want dat zijn ze gewend. Ze zijn gewend om geleid te worden.

Een ander aspect van het werken met Eritreeërs dat het geduld van professionals en vrijwilligers op de proef stelt is dat het bij deze groep erg lang duurt voordat informatie door-dringt. We hoorden van verschillende vrijwilligers die taalles of andere bijles geven, die ondersteuning bieden bij de bureaucratie die bij het leven in Nederland hoort of die met Eritrese statushouders sporten, dat ze voor hun gevoel eindeloos dezelfde dingen uitleggen. Of het komt door het lage opleidingsniveau van de statushouders, door hun trauma's en stress of gewoon door hun onbekendheid met de meest basale en vanzelfsprekende aspecten van de Nederlandse samenleving: informatie blijft niet hangen en moet vele malen worden herhaald. Uit een gesprek met twee vrijwilligers:

R1: Twee van die jongens die zijn ook zelfstandig gaan wonen en ik werd, denk ik, om de ene dag gebeld om weer overzicht te geven van de situatie en van de keuzemogelijkheden van [hun opleiding]. Maar dan had ik het net twee dagen daarvoor, had ik dat helemaal uitgetekend, uitgelegd [...]. Dus ik weet, zij hebben alle informatie, maar soms weet ik niet of het hun eigenschappen zijn dus dat ze het van meerdere mensen willen horen of dat ik het verschillende keren moet vertellen, maar het komt gewoon niet aan of ze geloven het gewoon niet, weet je.

R2: Nee ik denk dat ze het gewoon niet, ze vergeten, ze bevatten het niet. [...] Ik zie het aan die fietsers [R2 is een wielclubje gestart met een groepje jonge Eritrese statushouders] ook, zondag starten om 9.00 uur. Het eerste half jaar kreeg ik iedere zaterdagavond een appje hoe laat is morgen de start en iedere keer om 9.00 uur. Op een gegeven moment weet je het wel, zou je denken, maar dat is niet zo. Ik stel er maar geen vragen over.

Experts van Eritrese herkomst herkennen het beeld van de Eritrese statushouders dat leeft bij de Nederlandse instanties en vrijwilligers. Zij wijzen echter de Eritrese cultuur als voornaamste verklaringsgrond af. Ze stellen dat deze opstelling veeleer voortkomt uit andere aspecten van de achtergrond van de statushouders: dat ze van het platteland komen en erg laag opgeleid zijn; en dat Eritrea een dictatuur is waar eigen initiatief en assertiviteit wordt ontmoedigd en waar weinig ruimte is om je eigen keuzes te maken. In een dergelijke omgeving zijn afwachten en treuzelen wellicht goede manieren om zelfbeschikking uit te oefenen. Ook hun ervaringen onderweg zullen de geneigdheid om buitenstaanders toe te laten en overheden te vertrouwen niet hebben bevorderd. De experts stellen dat Eritreeërs van huis uit eerder verlegen en bescheiden zijn, en geneigd hun problemen te verbijten en

verborgen te houden voor de buitenwereld. Bovendien zijn de Eritrese jongeren die naar Europa zijn gevlucht streetwise (zie ook hoofdstuk 7): zo hebben ze geleerd te overleven.

Dus ze komen uit landen waar de keuzes voor hun zijn gemaakt. En waar laten we zeggen een hele assertieve houding ook niet altijd in je voordeel werkt, zelfs gevaarlijk is. Dat wordt ook afgeleerd eigenlijk. En dan in Nederland vragen ze juist wel een assertieve of proactieve houding waarbij... Dat zijn ook waarden in Nederland terwijl in Eritrea is dat niet alleen gevaarlijk, maar het wordt vaak gezien als een grote mond, [...] dat wordt vaak negatief gepresenteerd. Hier is het juist het tegenovergestelde. Dus dat werkt tegen ze. En laaggeletterd, ze komen uit dorpen waar gewoon het opleidingsniveau slecht is, deze groep komt uit een relatief beperkt gebied, een niet-stedelijk gebied, zijn vaak mensen die boeren zijn geweest en daar ook niet altijd alles hebben geleerd omdat ze vroegtijdig zijn weggegaan.
(expert)

Een reden waarom Eritrese statushouders volgens experts teleurgesteld zijn in de Nederlandse ambtenaren is dat ambtenaren in Eritrea en de andere Afrikaanse landen waar ze doorheen zijn gereisd een andere 'handleiding' hebben dan de Nederlandse. In die landen is een ambtenaar iemand in een machtspositie, die iets voor je kan regelen wanneer je iets hebt om mee te onderhandelen. Een Nederlandse ambtenaar of professional die zich strikt houdt aan regel en protocol zien zij als iemand die de regels wel zou kunnen buigen, maar daar niet toe bereid is. En die dus discrimineert of anderen voortrekt.

R1: Iemand [die] een bepaalde machtspositie heeft, die doet waar hij zin in heeft. Dus als je het dan tien keer vraagt dan komt het op een gegeven moment wel. Dat is hetzelfde hier, dus ze denken ook hier dat ze dan belazerd worden door iemand die gewoon bij een bepaalde instantie werkt. Dus dat wekt ook veel frustratie.

R2: Ze hebben weinig vertrouwen in ambtsbekleders en autoriteiten.

I: Denk je dat ze dat over hebben genomen uit Eritrea?

R2: Niet alleen vanuit Eritrea, maar ook tijdens hun vlucht. Vaak zitten ze ook heel lang in Ethiopië of Soedan of in Libië en daar hebben ze eigenlijk alleen maar slechte ervaringen met autoriteiten.

I: Ik merk het zelf ook wel hoor, als ik hier iets uitleg dan kunnen ze het tien keer daarna... iedere keer daarna nog een keer vragen.

R1: Precies.

R2: Ze denken dat heel veel dingen onderhandelbaar zijn. Dat zijn ze eigenlijk gewoon gewend. Ze zijn gewend dat je kan onderhandelen met mensen met macht of invloed.
(experts)

Een expert wijst er ook op dat hoe moeilijk de statushouders het in Nederland ook hebben, ze hier qua leefomstandigheden wellicht beter af zijn dan in Eritrea of een van de landen die ze onderweg zijn gepasseerd. Bovendien genieten ze hier een ongekende vrijheid en veiligheid. Dat kan ertoe leiden dat mensen 'achteroverleunen': ze hebben Europa bereikt en nu hebben ze wel wat rust verdiend, 'het is wel goed zo'. Dat is een houding die op korte termijn misschien wel te billijken is, maar die in Nederland steeds minder wordt geaccep-

teerd. Mensen die afhankelijk zijn van een uitkering worden 'geactiveerd'. En ook de statushouder zelf is op langere termijn – wanneer het referentiekader niet langer Eritrea is of een vluchtelingenkamp in de regio, wanneer zijn gevoel van relatieve deprivatie toeneemt – wellicht niet meer tevreden met een marginale plek in de Nederlandse samenleving.

5.4 Contact met zorgprofessionals

We kijken in deze paragraaf naar de contacten van Eritrese statushouders met zorgprofessionals, als een aparte casus waarin de gevolgen van de mislukkende communicatie tussen de statushouders en Nederlandse instanties aan het licht komen. De communicatie tussen de statushouders en hulpverleners en zorgprofessionals die met hen in aanraking komen, is een delicate aangelegenheid. Een die veel hinder ondervindt van het feit dat de statushouders zich nog niet zo goed kunnen uitdrukken in het Nederlands. Dat is voor de professional frustrerend, omdat dit het moeilijker maakt een probleem juist te diagnosticeren, laat staan om ondanks eventuele bijkomende culturele gevoeligheden de statushouder van een bepaalde behandeling te overtuigen. De zorgprofessional maakt zich dan ook zorgen over wat de statushouder, eenmaal thuis, met de geboden informatie of behandeling doet.

Ik denk: ik heb het toch eenvoudig opgeschreven of uitgelegd, maar dan zit er nog een concept in of een woord in wat moeilijk was. En voor sommige psychologische begrippen zijn er ook bijvoorbeeld in Tigrinya geen woorden. Dus dan uiten mensen zich veel meer als van: Ik slaap slecht. Ik heb hoofdpijn. Mijn hoofd is vol. Dat soort dingen. Of: Ik ben zwak. Ik heb geen kracht. (expert, arts)

Ook voor de statushouders is het erg frustrerend dat ze niet duidelijk kunnen maken wat hen mankeert. Verschillende van de geïnterviewden hebben negatieve ervaringen met bezoek aan de huisarts of de medisch specialist. Voor een deel zit er ook hier cultuurgebonden ruis op de communicatie: Eritreeërs verwachten zoals veel migranten dat de dokter medicijnen zoals bijvoorbeeld antibiotica voorschrijft, ook bij vage of beginnende klachten. In Nederland zijn artsen hier echter terughoudend mee. Een deel van de ontevredenheid van de statushouders zit hem in het feit dat ze zich door de dokter die rust en paracetamol voorschrijft niet serieus genomen voelen.

Ik heb heel veel stress. Ik heb erge rugklachten en maagproblemen. Binnenkort heb ik weer een afspraak bij mijn huisarts. En hier in Nederland word je ook niet serieus genomen. Elke keer word ik door de huisarts naar huis gestuurd. Het advies is altijd: voldoende water drinken en veel rust. De huisarts werkt zonder tolk en hij begrijpt me niet goed. Ik wil in het ziekenhuis onderzocht worden, maar ik ben bang direct naar het ziekenhuis te gaan. Men heeft tegen mij gezegd dat ik het zelf moet betalen als ik met klachten naar het ziekenhuis ga. (vrouw)

Fysiek ben ik ook niet helemaal gezond. Sinds mijn komst in Nederland voel ik pijn aan mijn hele linker lichaamshelft. Soms kan ik niet bewegen en heb ik het heel erg benauwd. Ik heb

het gevoel dat ik een hartaandoening heb. Ik ben twee keer door een ambulance opgehaald. Zij hebben mij niet echt onderzocht. In het ziekenhuis in Ter Apel en in [het azc] hebben ze tegen mij gezegd dat mijn darmen zijn ontstoken. Ik heb daarvoor pilletjes gekregen. Ik ben niet tevreden met mijn behandeling. Ik zal binnenkort naar de huisarts gaan om grondig onderzocht te worden. Ik wil weten wat me mankeert. Wat ik in Nederland zo vervelend vind is dat ze naar je ziektegeschiedenis vragen maar nooit onderzoek doen. (vrouw)

Het komt vaak voor dat statushouders hun klachten niet eens duidelijk kunnen maken omdat er geen tolk beschikbaar is. In het citaat hieronder wordt bovendien duidelijk dat medische informatie vaak te gevoelig of te vertrouwelijk is om via een willekeurige tolk te bespreken. Toch is dat de betere optie wanneer het alternatief is te wachten tot de statushouder zelf voldoende Nederlands beheerst, of wanneer de klacht anders onopgemerkt blijft.

Ik ben ook een keer in het ziekenhuis geweest voor mijn keelklachten. De specialist heeft me naar huis gestuurd. Hij zei dat ik met een persoonlijke tolk moest komen. Ik heb een Eritrese tolk gebeld die gratis voor mij wilde tolken. De arts werd boos op mij en hing op. Hij was heel onvriendelijk. Daarna hoorde ik van anderen dat een ziekenhuis verplicht een tolk ter beschikking moet stellen. Ik voel me heel erg ziek. De huisarts heeft nadat ik gedurende een jaar bij haar liep, bloed afgenomen. Er is een schildklierafwijking bij mij vastgesteld. Ik heb tot op heden geen medicatie gekregen. Mijn klachten worden steeds erger. Ik ben altijd onrustig, kan haast niet slapen, heb nog andere fysieke klachten. En naar een specialist kan ik niet zonder tolk. Ik ga nog een keer daarnaartoe als jij [de interviewer] me wilt begeleiden. Ik heb klachten die ik met niemand durf te delen. Ik heb genitale klachten. Verder wil ik nu niet daarover praten. Als jij [de interviewer] met mij naar de huisarts gaat, durf ik misschien wel over mijn klachten te vertellen. De klachten worden alleen maar erger. Ik voel me door de huisarts niet gehoord. De specialist zei al een jaar geleden dat er iets is in mijn keel. Maar ik weet dat dat niet alles is wat ik heb. Ik ben bang dat ik geen kinderen meer kan krijgen. (vrouw)

De taalbarrière kan ertoe leiden dat ernstige gezondheidsproblemen niet worden onderkend door de zorgprofessional. Dit gebeurde met mevrouw E., die haar klachten zelf al had herkend als tuberculose, maar dit niet goed kon overbrengen aan haar huisarts.

Ik ben ook niet goed in het aanspreken van mijn huisarts. Ik ben in korte tijd vaker voor dezelfde klachten op het spreekuur geweest. Elke keer werd ik zonder onderzocht te zijn naar huis gestuurd. Ik had van het begin af aan het vermoeden dat ik tbc had. De huisarts gaf mij hoestremmende tabletten, en adviseerde me om voldoende water te drinken en te slapen. Na mijn zoveelste bezoek heb ik hem begrijpelijk kunnen maken dat het niet goed gaat met mijn gezondheid. Ik kreeg eindelijk een verwijsbrief. Door het ziekenhuis werd bevestigd dat ik tbc had, en ik werd meteen na de uitslag in quarantaine gesteld. Na dagen mocht ik naar huis maar mocht tijdelijk mijn woning niet verlaten. Een vriendin deed de boodschappen voor mij, en liet deze voor de deur achter. Ik ben tevreden met de medische zorg die voor mij is geregeld.

Bij Pharos, waar ze zich onder andere specialiseren in kennis over gezondheidszorg aan vluchtelingen, wordt eveneens herkend dat de taalbarrière statushouders en zorgprofessionals voor problemen stelt. Formeel kunnen huisartsen de eerste zes maanden beroep doen op een door de overheid gefinancierde tolk wanneer zij statushouders helpen, maar na die tijd moet de tolk betaald worden door ofwel de arts, ofwel de patiënt. Beiden kunnen of willen dit niet. De statushouder kan dan zelf, zonder tolk, met de arts praten of iemand meebrengen die kan tolken. Dat blijkt in de praktijk een probleem te zijn omdat de eigen taalbeheersing van de statushouders vaak niet voldoende is of omdat ze niemand kunnen vinden die voor hen kan bemiddelen en die ze voldoende vertrouwen. In gemeenten met een grote gemeenschap van Eritrese statushouders is het wellicht makkelijker voor de statushouder om iemand op te trommelen die kan vertalen en die het vertrouwen van de statushouder geniet. Ook kan het dan voor zorgverleners een goed idee zijn om Tigrinyasprekend personeel aan te nemen om te helpen bij gesprekken met Eritrese cliënten, maar dat personeel is nauwelijks voorhanden. Wanneer er maar sporadisch Eritreeërs langskomen op een praktijk is dat geen voor de hand liggende optie.

Kijk, voor de gehele gezondheidszorg is het een probleem dat die tolkvergoeding is gestopt, alweer vijf jaar geleden, maar dat wreekt zich op langere termijn. In die eerste lijn, voor de huisarts, is er nu een aparte regeling dat een huisarts voor een statushouder die nieuw is in zijn praktijk, de eerste zes maanden na inschrijving kan gebruikmaken van de tolkenregeling. Maar je ziet juist dat bij de moeilijkere onderwerpen waar je een tolk voor nodig hebt, dat die vaak, als die al komen, pas na een tijd ter sprake komen en niet in het eerste halfjaar. En als je het dan hebt over lastige onderwerpen zoals seksualiteit, anticonceptie, uitleggen van psychische dingen, opvoeding, dat zijn allemaal onderwerpen... ja daar moet je vertrouwen voor hebben en dat komt langzaam en duurt een tijd. Daar kun je dus geen tolk voor vragen zonder te moeten betalen, wat veel meer is dan de kosten van een consult. Bij de publieke zorg zie je dat de gemeentes de tolkfinanciering meenemen in het budget voor bijvoorbeeld de jeugdgezondheidszorg, dus de schoolarts en de schoolverpleegkundige en de consultatiebureaus. Dan zie je dat het wel is meegenomen want zonder tolken kun je deze zorg niet goed leveren en het is hier dan ook een publieke verantwoordelijkheid. Maar je ziet juist dat in de curatieve zorg dat het veel meer aan de markt wordt overgelaten. En dan is het de verantwoordelijkheid van die vluchteling zelf die het niet kan betalen of de huisarts voor wie dit vaak te duur is. (expert, Pharos)

Inmiddels is de website en Facebookpagina 'Eritreeërs gezond' in de lucht. Daar worden regelmatig stukken geplaatst door Eritrese gezondheidsprofessionals, ondersteund door Nederlandse professionals van de GGD regio's Utrecht, Amsterdam en Kennemerland en Pharos, over allerlei onderwerpen met betrekking tot gezondheid en lichaamsverzorging in zowel Tigrinya als Nederlands. Er bestaat een vergelijkbare pagina voor Syriërs.

5.5 Participatie: (vrijwilligers)werk en opleiding

De Eritrese statushouders in dit onderzoek zijn, op een enkeling na, nog niet toe aan een (reguliere) baan, maar zijn bezig met hun inburgering en op zoek naar een geschikte plek op een opleiding of bij een werkgever. In deze paragraaf kijken we daarom vooral naar hun participatietrajecten: hoe en waar die beginnen, wat de aspiraties van de statushouders zijn op het gebied van werk en opleiding, wat hun ervaringen zijn tot nu toe en ook wat de ervaringen zijn van de Nederlandse instellingen die zich bezighouden met de toeleiding van statushouders naar opleiding of werk.

5.5.1 Weten wat je wilt

Het is in dit rapport al veelvuldig benadrukt: de Eritrese samenleving verschilt veel van de Nederlandse. Zo ook op het gebied van werk. Eritrea kent een heel andere beroepenstructuur dan Nederland. Veel van de geïnterviewde statushouders komen van het platteland, uit een familie van kleine boeren, waar het meeste werk fysiek en handwerk is en waar nog maar weinig is geautomatiseerd. Beroepen of werkzaamheden die in Eritrea gangbaar zijn, waar zij de vaardigheden voor bezitten, bestaan in Nederland niet (meer).

I: Wat deed je [in Eritrea]? School?

R: Ik ben tot de negende klas naar school gegaan. Daarna begon ik met werken voor halve dagen.

I: Wat voor werk?

R: Ze kennen het niet in Nederland, maar zo'n plaat waar injera op wordt gemaakt (mogogo). Eronder heb je een kast met van die hendels om het vast te houden. Dat maak je dan met een machine. Zulke dingen maakte ik. (man)

Omgekeerd hebben de statushouders weinig notie van wat in Nederland een goed en haalbaar carrièreperspectief voor ze is. Het is voor hen dan ook niet makkelijk om te weten te komen wat ze willen (en kunnen) doen met hun leven hier.

Een van de grootste verschillen met Eritrea op het gebied van werk, is *agency*. In Nederland bestaat een grote mate van vrijheid om zelf keuzes te maken als het gaat om opleiding en carrière. In Eritrea is dat allemaal top-down geregeld: de overheid bepaalt welk traject je zal gaan volgen. Wie goede cijfers haalt kan een hogere opleiding volgen, maar de overheid beslist welke. Wie slechte cijfers haalt, wordt militair en in het kader van de nationale dienstplicht – die niet alleen militaire werkzaamheden omvat – ergens op een niet-zelfgekozen plek tewerkgesteld in een niet-zelfgekozen taak of beroep, bijvoorbeeld bij het aanleggen van wegen, als metselaar of mijnwerker. Op het platteland is het daarnaast ook de familie die beslist dat een jongere boer wordt of een vak gaat leren. Bijgevolg zijn de meeste Eritrese jongeren niet gewend erover na te denken wat zij zelf willen. Dat heeft in hun eigen land namelijk niet zo veel zin. Vervolgens komen ze in Nederland, waar kinderen al op heel jonge leeftijd dromen over wat ze later zullen worden, en wordt hun de vraag gesteld wat voor werk ze zouden willen doen. Dat idee is voor velen lastig te bevatten.

Het loont de moeite dan maar te kijken naar wat ze zouden kunnen doen: welk participatietraject het meest aansluit op hun (werk)ervaring en competenties. Statushouders komen er al snel achter dat ook voor het uitoefenen van een vak dat ze kennen uit Eritrea, zoals bakker, kapper of automonteur, in Nederland een vakopleiding op mbo-niveau en een diploma wordt verwacht. Deze onverwachte informatie zorgt voor teleurstelling.

Ik ben nu bezig met mijn inburgering en ben bijna klaar. Dan ken ik de Nederlandse taal en dan moet ik maar zien of ze me werk geven of ik verder moet gaan leren. [...] Ik wilde ergens tafels gaan maken, omdat ik daar al wat kennis in heb, maar dan wordt je verteld dat je eerst een mbo-diploma moet halen met een certificaat.

Hogeropgeleiden komen er dan weer achter dat hun diploma's hier niet op waarde worden geschat en dat aan hun competenties wordt getwijfeld. Het imago dat Eritrese statushouders inmiddels hebben dat gebaseerd is op de meerderheid van zeer laaggeschoolde jongeren van het Eritrese platteland, zit de hoogopgeleiden in de weg. Ook zij moeten hun verwachtingen bijstellen.

Ik denk zo aan een jonge vrouw die mij gecontacteerd heeft omdat ze werk zoekt. Ze zegt: 'Ik heb een bachelor in agricultural science. Ik heb in de melkveehouderij gewerkt in Eritrea, tien jaar. Ik wilde hier graag een [aansluitende] opleiding doen, omdat ik dacht: dat is wel praktisch en dan kan ik aan het werk. Maar dat mag niet van de gemeente en ik word nu gedwongen om productiewerk te gaan doen.' En ze was heel boos. [Haar Nederlands is goed genoeg.] Waarom mag zij niet die opleiding volgen? (expert)

Dergelijke teleurstellingen en hobbels op de weg naar volwaardige participatie kunnen een passieve houding bij de statushouders in de hand werken. Een aantal respondenten geeft ook expliciet aan te verwachten dat de gemeente een baan voor ze regelt. Dat is misschien begrijpelijk gezien hun referentiekader, maar in Nederland wordt ook initiatief van de statushouder zelf verwacht. Hier zit een potentieel misverstand tussen statushouder en gemeente (zie § 5.3). De eerste ziet zijn behoefte aan ondersteuning niet beantwoord en bij de gemeente ontstaat het beeld van een passieve, weerbarstige en moeilijk te activeren groep.

Ik raak soms gestrest van al de brieven die ik krijg. Nederland is een ingewikkeld land. Ik raak vooral in paniek als ik door de gemeente word uitgenodigd voor een gesprek. Ik weet niet wat het nut van de gesprekken is. Het enige wat ik van hen vraag is om een betaalde baan voor me te vinden. Dan zijn ze van mij af. Ik dacht dat ik in [naam gemeente] snel een baan zou vinden. Het maakt mij niet uit wat. Ik wil gewoon werken. (man)

Een goede begeleiding van de statushouders aan het begin van hun Nederlandse leven is dus van groot belang. In hun eentje verwachten de statushouders er niet in te zullen slagen om het juiste traject richting maatschappelijke participatie te kiezen en vorm te geven. Een respondent omschrijft haar gesprek met een werkconsulent als volgt:

Een poosje geleden was ik door de werkconsulent van de gemeente uitgenodigd om te kijken hoe ik een cv moet opstellen en hoe ik kan solliciteren. Zij verwachten van ons dat we

dat zelf opstellen zoals Nederlanders dat doen. In Eritrea kennen wij dat niet. Ik kan het nog steeds niet. Werken vind ik fijn maar men moet niet van mij verwachten dat ik dat zelfstandig ga regelen. Ik wil het, maar ik kan het niet.

Werk vinden is weer een aspect van het leven in Nederland waarbij door Nederlandse instellingen meer zelfredzaamheid wordt verwacht (en verondersteld) dan de Eritrese statushouders kunnen opbrengen. Toch ontbreekt het hun niet aan de wil om te werken: hun arbeidsethos is hoog en ze zijn naar Noord-Europa gekomen deels vanuit de hoop hier meer kansen op werk en welvaart te vinden dan in Eritrea.

5.5.2 Goed arbeidsethos

We zijn goed opgenomen in dit land. We gaan naar school, maar we hebben geen werk. We zitten maar stil. We zijn snel opgenomen, hebben een goed huis gekregen en we krijgen geld. Het enige wat ze niet goed doen is dat we geen werk hebben. We hebben niet geleerd om thuis te zitten en alleen maar te eten. Ze denken dat we lui zijn, maar we willen werken.
(man)

Alle respondenten in ons onderzoek willen graag aan het werk en hun eigen geld verdienen. Sommige schuiven werken nog even voor zich uit, omdat ze eerst de inburgering willen afronden of omdat ze momenteel kampen met gezondheidsproblemen. Maar op termijn willen ook deze respondenten graag werken. De statushouders geven aan gewend te zijn aan hard werken; velen vinden het leven van de beginnende inburgeraar te weinig gevuld. Ze staan als het ware nog in de wachtstand, zolang van alles moet worden geregeld en uitgezocht en ze de weg nog niet goed genoeg kennen om voor zichzelf een baan of bezigheid te regelen.

Mannen wijzen erop dat ze verondersteld worden een gezin te kunnen onderhouden, ze willen hun rol als kostwinner waarmaken. En vrijwel iedereen stelt nauwelijks rond te kunnen komen van de uitkering alleen, financieel onafhankelijk te willen zijn en wat geld over te willen houden om familie te helpen of een vrijetijdsbesteding te kunnen betalen. Vooral onze respondenten die de 30 jaar zijn gepasseerd raken in toenemende mate gefrustreerd over het werkloze bestaan.

De geïnterviewde statushouders zijn nu een paar jaar in Nederland en de meeste hebben inmiddels voor zichzelf een traject bedacht naar de felbegeerde baan. Er zijn drie verschillende trajecten te onderscheiden. Het eerste, relatief zeldzame, is dat van de hogeropgeleide die een aanvullende opleiding wil volgen.

I: Wat voor werk wil je gaan doen?

R: Wanneer ik de taal goed beheers wil ik het werk doen waarvoor ik heb gestudeerd. Ik wil dus graag in een ziekenhuis werken waar ik doktoren kan assisteren.

I: Je leert dus op dit moment alleen taal. Wil je dan ook graag een vervolgopleiding doen in de zorg?

R: Ja, graag. Mijn school afmaken en doen waarvoor ik gestudeerd heb. (man)

Een tweede traject, aan de andere kant van het spectrum, is dat van statushouders die het niet uitmaakt wat ze gaan doen, als ze maar aan de slag kunnen en hun eigen geld kunnen verdienen. Hier speelt vaak mee dat statushouders financiële verplichtingen hebben aan hun familie in Eritrea of in een vluchtelingenkamp elders in Afrika. Zolang ze zelf nog op de vlucht zijn verwacht de familie niet dat er geld uit het buitenland komt, maar zodra de statushouder is gevestigd in een Europees land, wordt de druk opgevoerd. De uitkering waar de meeste statushouders van leven is net genoeg om in het eigen levensonderhoud te voorzien en er blijft weinig over om naar huis te sturen. Het idee in gebreke te blijven tegenover hun familie rust zwaar op het gemoed van statushouders. Niet zelden raakt het contact met achtergebleven familieleden dan ook verstoord omdat ze geen geld kunnen sturen en ze zich daar schuldig over voelen (Belloni 2015). Gaan werken in plaats van een opleiding volgen, investeren in de familie in plaats van in de eigen toekomst, is waar ze dan voor kiezen.

Ik wil geen opleiding of iets dergelijks. Ik wil gewoon acht uur werken op een dag en dan naar huis. (man)

Het derde en vaakst voorkomende traject is dat van de vaklieden die in Eritrea werkervaring hebben opgedaan in een bepaald beroep, maar die erachter komen dat ze in Nederland diploma's moeten kunnen voorleggen om in dat beroep aan de slag te kunnen. We spraken met timmerlieden, metaalbewerkers, lassers en bakkers die nog op zoek zijn naar de meest efficiënte weg om naar hun vertrouwde beroep terug te keren. Tot deze groep rekenen we ook de jongeren die graag een vakopleiding willen gaan volgen voor een beroep waar ze zo niet ervaring in hebben, dan toch vertrouwd mee zijn vanuit hun Eritrese referentiekader. Sommigen willen na hun inburgering naar een mbo-opleiding, anderen vrezen dat dit te hoog gegrepen is. Zij hopen dat ze de kans krijgen om in de praktijk te laten zien wat ze kunnen en op die basis te worden aangenomen.

Het systeem van Eritrea heeft niet het niveau van Europa, dus ik kan bijvoorbeeld lassen, maar ik ben er geen meester in. Maar ik heb het geduld om het te leren. Het andere is dat hier alles via onderwijs gaat, waar in Eritrea je ook leert door te doen. Alles is hier nieuw en je weet het allemaal niet; dit kan je allemaal te veel worden. Als ze door middel van werken kunnen leren, kunnen ze aan het werk. Het grootste probleem van Eritreeërs, wat Nederlanders niet weten, is dat ze ons ergens in moeten duwen, want wanneer ik ergens kan beginnen en ze leggen me alles gaandeweg uit dan kan ik werken. (man)

Alleen God weet waar ik over vijf jaar zal zijn, en of ik dan nog in leven ben. Ik hoop dat ik dan mijn inburgeringsexamen heb behaald en een opleiding tot kok kan beginnen. Koken is mijn hobby. In Eritrea heeft mijn oom bij wie ik gewoond heb, een restaurant gehad in Asmara. Ik heb daar als kok en in de bediening gewerkt. Als ik de kans krijg, wil ik graag een Eritrees restaurant openen. Maar ik heb geen kapitaal en ik weet ook niet waar ik zou moeten beginnen. Ik wil onafhankelijk zijn en werken. (vrouw)

Ik wil niet rijk worden. Het enige wat ik wil is hier kunnen werken. Ik heb in Eritrea altijd gewerkt. In Soedan heb ik ook kort als bakker gewerkt, alleen in Nederland lijkt het onmogelijk aan werk te komen. Er heerst hier te veel bureaucratie en te veel regels die ons belemmeren om te participeren. Bovendien worden we in het water gegooid en moeten we zonder hulp zien te overleven. Het is heel moeilijk als er niemand is die je wegwijs maakt en niemand die begrip toont voor je situatie. (vrouw)

Het is duidelijk dat zelfs degenen die een helder doel voor ogen hebben, voornamelijk in de toekomstige tijd spreken en nog een lange weg hebben af te leggen voordat ze in hun gedroomde beroep aan de slag kunnen.

5.5.3 Vrijwilligerswerk

Een aantal gemeenten proberen door middel van (verplicht) vrijwilligerswerk hun inburgeraars te laten deelnemen aan de Nederlandse maatschappij en zien het als een manier om de taalbeheersing van hun inburgeraars te bevorderen. De verwachting is ook dat vrijwilligerswerk als opstapje naar een betaalde baan kan werken. Er zijn verschillende vormen van vrijwilligerswerk die worden aangeboden: soms gaat het om ‘klassiek’ vrijwilligerswerk zoals helpen in een verpleeghuis, maar statushouders noemen ook voorbeelden van onbetaald werk in het kader van een ‘taalstage’ dat in andere omstandigheden wel betaald zou worden, zoals werken als schoonmaker of als vakkenvuller bij de supermarkt. (Het kan ook zijn dat de statushouders in dat geval werk dat verplicht wordt als tegenprestatie voor de bijstandsuitkering, en dat nauwelijks betaald wordt, verwarren met ‘echt’ vrijwilligerswerk.)

Onze respondenten hebben opvallend vaak wel enige vorm van vrijwilligerswerk gedaan sinds ze in Nederland zijn aangekomen, of werken nog steeds als vrijwilliger. Andere hebben nog geen vrijwilligerswerk maar zouden dat wel graag doen. Ook zij hebben de hoop via hun vrijwilligerswerk in contact te komen met autochtone Nederlanders en op deze manier hun taal verder te kunnen ontwikkelen, en uiteindelijk ook om hierdoor hun kansen op betaald werk te verbeteren.

Veel Eritreeërs kunnen praktische dingen doen, maar in de theorie zouden we door de mand vallen. Als er in Nederland een opleiding bestaat waar je weinig theorie hebt, zouden we kans kunnen maken. Ik zou ook eerst vrijwilligerswerk willen doen om een ingang te vinden in de beroepswereld. (man)

R: Ik had vrijwilligerswerk voor zes maanden, maar het stopte toen het contract afliep.

I: Waarom? Kon je geen nieuw contract krijgen?

R: Nee, het was een taalstage voor zes maanden, vandaar. Ik heb de gemeente het contract gegeven. Ik zou nu wel graag vrijwilligerswerk doen waarbij ik met oudere mensen werk, ik kan ze helpen en zij mij met de taal. (man)

Vanuit onze respondenten horen we twee verhalen met betrekking tot hun ervaringen met vrijwilligerswerk. Respondenten zijn vaak blij als ze vrijwilligerswerk hebben waarin ze in

contact staan met Nederlandse mensen. Denk hierbij vooral aan ouderenzorg; tijdens de werkzaamheden binnen dit veld fungeren ze vooral als een gezelschapsmaatje voor de ander en hun eigen profijt is dat ze Nederlands oefenen. Het andere verhaal betreft vrijwilligerswerk waarbij ze niet in contact staan met autochtone Nederlanders. In dat geval ervaren ze het werk al snel als zinloos. Met name de mensen die onbetaald werk verrichten dat anderen als betaald (bij)baantje uitvoeren, klagen over de kloof tussen hun verwachtingen – of wat hen werd voorgespiegeld – en de realiteit. In hun ervaring leer je weinig Nederlands in dit soort ‘taalstage’ en veel relevante werkervaring of contacten doe je er ook al niet op.

Van januari tot juli heb ik vrijwilligerswerk gedaan bij [een supermarkt]. Ik heb als vakkenvuller gewerkt. Ik moest het verplicht doen om de taal te leren. Ik vind dat de [supermarkt] misbruik heeft gemaakt van goedkope arbeidskracht. Als vakkenvuller voer je geen gesprek. Je werkt in je eentje, vult vakken en ruimt op. Het ergst vond ik dat zij moeilijk deden met reiskostenvergoeding. Wij horen van de gemeente dat vrijwilligerswerk belangrijk is om de taal te leren. Daar ben ik het niet mee eens. Iedereen die ik ken heeft vrijwilligerswerk gedaan. Maar er kwam daar helemaal geen verbaal contact aan te pas. Ik persoonlijk voelde me steeds kleiner worden. Ik kon met niemand praten en niemand daar probeerde met mij contact te maken.

Wanneer een als taalstage bedoelde baan of vrijwilligerswerk nauwelijks kansen biedt om met Nederlandssprekenden om te gaan, mist ze een van haar doelen, namelijk de integratie van de betrokkenen. Aan de andere kant: het wel gewaardeerde, klassieke vrijwilligerswerk onder oudere of andere kwetsbare Nederlanders bijvoorbeeld is voor sommige statushouders onbereikbaar, omdat hun beheersing van het Nederlands te zwak is.

Ik wil ook graag vrijwilligerswerk doen. Ik heb het eerder bij een verpleeghuis geprobeerd. Ik ben zelf daarnaartoe gegaan. Er was een communicatieprobleem. Ik werd weggestuurd. Ik wil daar steeds nog werken. Het maakt mij eigenlijk niet uit wat het is zolang ik bezig blijf en het fysiek niet te zwaar is. (vrouw)

En tot slot geven verschillende statushouders aan (nog) niet toe te zijn aan vrijwilligerswerk, om gezondheidsredenen of omdat ze een klein kind hebben waarvoor geen oppas is.

5.6 Conclusies

De Eritrese statushouders die in de periode 2014-2016 in Nederland verblijf kregen, staan aan het begin van hun integratieproces in de Nederlandse samenleving. Hun arbeidsdeelname is laag en hun uitkeringsafhankelijkheid groot. Betrokkenen stellen vast dat hun afstand tot de Nederlandse samenleving bijzonder groot is. Het beeld is dat ze meer moeite hebben om aansluiting te vinden bij de Nederlandse maatschappij dan de Syrische statushouders die in dezelfde periode als asielmigrant naar Nederland kwamen. De Eritrese statushouders lijken meer overeenkomsten te vertonen met Somalische vluchtelingen. De Somaliërs zijn al iets langer in Nederland gevestigd, ze bungelen aan het staartje van de

statistieken over integratie en participatie (Andriessen et al. 2017). De verwachtingen over het integratieproces van de Eritreeërs zijn dus niet rooskleurig.

Vanuit het azc vertrekken de Eritreeërs naar een woning in een Nederlandse gemeente. Vanaf dan is het mantra van het Nederlandse beleid rond inburgering en integratie: zelfredzaamheid. Een groot deel van de Eritrese statushouders is bijzonder slecht toegerust om zelfstandig hun weg te vinden in een maatschappij die fundamenteel anders in elkaar zit dan die waar ze vandaan komen. Ze zijn gemiddeld laagopgeleid, ze komen uit een plattelandsomgeving, de Eritrese maatschappij is nog weinig gedigitaliseerd, en eigen initiatief en autonomie worden in Eritrea onder invloed van de staat en het traditionele gezag nauwelijks ontwikkeld.

Dat zien we terug in hun wedervaren op het gebied van de verplichte inburgering: dat ze zelf uit het grote en diverse aanbod een goede taalschool moeten selecteren is voor veel statushouders te hoog gegrepen. Ze komen daardoor terecht op cursussen die niet goed bij hen passen, ze lopen achterstanden op bij het leren van de taal en dreigen in financiële problemen te komen omdat hun lening voortijdig opraakt of ze het examen niet binnen de termijn van drie jaar halen, ze boetes oplopen en de lening moeten terugbetalen.

De meeste geïnterviewde statushouders vinden Nederlands leren op zichzelf al erg moeilijk: velen hebben in hun eigen land weinig opleiding gehad en zijn anders gealfabetiseerd, de taal die ze spreken behoort tot een heel andere taalfamilie dan het Nederlands. Bovendien moeten ze opnieuw – op de Nederlandse manier – leren leren, met meer zelfstandigheid in vergelijking tot het klassikale en autoritaire onderwijs in Eritrea. Ze zeggen zelf veel te willen leren in de praktijk, maar door gebrek aan ontmoetingskansen, verlegenheid en onbekendheid met de sociale codes vinden ze contact leggen met Nederlandssprekenden erg moeilijk.

De problemen die het paradigma van zelfredzaamheid oplevert voor de Eritrese statushouders zien we op alle terreinen van het maatschappelijk leven terug. Door hun onbekendheid met vrijwel alle aspecten van een moderne samenleving als de Nederlandse, in combinatie met de taalbarrière, hebben ze weinig succes met de Nederlandse instanties. Ze kunnen hun vragen en behoeften niet goed duidelijk maken en worden verkeerd begrepen. Omgekeerd begrijpen ze de informatie en hulp die hun wordt geboden niet voldoende. De gevolgen zijn dat veel Eritrese statushouders in de schulden terechtkomen of, als het gaat om problemen in het contact met zorgprofessionals, blijven rondlopen met gezondheidsklachten.

Door het mislukken van het contact dreigen de misverstanden tussen statushouders en Nederlandse instanties steeds groter te worden. Dat beeld brengen zowel de statushouders zelf naar voren als de Nederlanders die beroepsmatig of als vrijwilliger in aanraking komen met deze groep. Er bestaat een forse kloof tussen wat statushouders verwachten van instanties en vrijwilligers en wat ze leveren enerzijds, en hoe instanties en vrijwilligers oordelen over de kenmerken en het gedrag van de Eritrese statushouders anderzijds. Eritreeërs zien hun behoefte aan ondersteuning niet beantwoord, onder instanties bestaat het beeld van een passieve, weerbarstige en moeilijk te activeren groep. Het gevolg is dat Eritreeërs onvoldoende worden bereikt door beleid en daar steeds min-

der vertrouwen in stellen. Een ander gevolg is dat de statushouders zich terugtrekken ‘in eigen kring’, bij andere Eritrese statushouders met beperkte draagkracht, of geïsoleerd raken als ze geen herkomstgenoten in de buurt hebben.

Tot slot keken we in dit hoofdstuk naar de eerste stappen van de Eritreeërs richting de arbeidsmarkt. Ook daar valt een flinke kloof te overbruggen: de competenties en beroepen die de Eritreeërs meebrengen sluiten niet altijd goed aan bij de Nederlandse arbeidsmarkt. Tot schrik van degenen met vakkennis en werkervaring worden in Nederland diploma's gevraagd voor het uitoefenen van hun beroep. Hoogopgeleiden komen erachter dat hun diploma's in Nederland niet op hetzelfde niveau worden gewaardeerd en ze eventueel een nieuwe opleiding of een vervolgopleiding nodig hebben voordat ze in hun oude beroep aan de slag kunnen. Dat zijn jarenlange trajecten. Ondertussen willen de meesten wel hun eigen geld verdienen, onder andere om hun familie in Eritrea of op de vlucht te ondersteunen. De geïnterviewde statushouders zien grofweg drie typen trajecten voor zich. Degenen die daarvoor de capaciteiten en de belangstelling hebben, willen een Nederlandse (vervolg)opleiding volgen. Een ander deel ziet niets in scholing en wil zo snel mogelijk een (laaggeschoolde) baan waarmee ze hun eigen inkomen verdienen en niet meer afhankelijk zijn van een uitkering. En een derde groep van voornamelijk vaklieden wil zich graag in een combinatie van werken en leren in de praktijk aanpassen aan de Nederlandse arbeidsmarkt.

Noten

- 1 Dit probleem wordt inmiddels door de overheid erkend. Minister Koolmees (Sociale Zaken en Werkgelegenheid) kondigde in juli 2018 aan dat de regie over de inburgering weer grotendeels teruggaat naar de gemeenten. Ook de duo-lening verdwijnt. De taaleisen zullen daarnaast wel worden opgeschroefd.
- 2 Minderjarige vluchtelingen (amv's), van wie vele van Eritrese herkomst zijn, worden in een ander systeem opgevangen dan meerderjarige. Zij komen onder de hoede van voogdijinstelling Nidos, worden in pleeggezinnen of gezinsvervangende tehuizen ondergebracht en stromen via schakelklassen in in het Nederlandse onderwijs. Zij zijn, anders dan volwassen statushouders, nog niet meteen zelf verantwoordelijk voor het organiseren van hun eigen leven en hebben iets meer tijd om te wennen aan Nederland, voor ze in het diepe worden gegooid. Toch zijn er signalen dat de overgang naar zelfstandigheid wanneer ze achttien worden ook voor deze jongeren best groot kan zijn (vgl. Schippers 2017; Sleijpen et al. 2017; Kulu-Glasgow et al. 2018).

6 Gezinshereniging en familielevens

6.1 Inleiding

In de literatuur over Eritrese statushouders in Nederland en in de verhalen van vrijwilligers, professionals en anderen die veel met de groep in aanraking komen, verschijnen de cultuur en de wereld van de Eritrese statushouders haast als tegenpool van de Nederlandse. De Eritrese samenleving kent een uitgesproken wij-cultuur; Eritreeërs eten bijvoorbeeld samen uit één groot bord en spreken in de wij-vorm (vgl. Ferrier en Massink 2016; Pharos 2016). De identiteit van Eritreeërs wordt gevormd in relatie tot familie, en familieleden leven met meerdere generaties samen (Araya 2000: 149). Nederland is veel meer geïndividualiseerd en Nederlanders zijn in hun opvattingen relatief progressief. De recent gearriveerde Eritreeërs zijn zeer gelovig en hebben eerder traditionele opvattingen. Het geloof versterkt de rol van familie in het leven van de gelovigen. Het conservatieve karakter van de Eritrese cultuur komt tot uiting in de kledingdracht (bedekkend) en de traditionele man-vrouwverhoudingen. Deze gedragsnormen zijn sterker op het platteland, waar de meeste statushouders vandaan komen.

In de komende twee hoofdstukken behandelen we de aspecten van de cultuur en de sociale relaties van Eritrese statushouders die hun interactie met de Nederlandse instanties en andere inwoners van dit land kleuren en daardoor van invloed zijn op hun kansen – die hulpbron of hindernis zijn bij hun integratie. In hoofdstuk 6 gaat het over gezin en familielevens van de Eritreeërs, waar statushouders zich volgens de experts bovenal mee bezighouden. Hoofdstuk 7 gaat over de sociale contacten van de statushouders en over hun geloofsleven en de mogelijke invloed daarvan op hun integratie.

Volgens de geïnterviewde experts beheersen zorgen omtrent gezinshereniging het leven van veel statushouders. In paragraaf 6.2 belichten we de ervaringen van de statushouders met de gezinsherenigingsprocedure. Maar ook na een geslaagde gezinshereniging blijven zorgen om het gezin een rol spelen. In paragraaf 6.3 zien we hoe het is gesteld met de gezinssituatie van onze respondenten. We laten zien wat de weerslag daarvan is op andere aspecten van hun leven in Nederland. In paragraaf 6.4 staan we kort stil bij de impact van het krijgen en opvoeden van kinderen in Nederland op de positie van statushouders en hun integratie in de Nederlandse samenleving.

6.2 Gezinshereniging

Eritreeërs voelen zich sterk verantwoordelijk voor hun familie. Dat vertaalt zich in het feit dat ze niet alleen geld sturen aan familieleden in Eritrea of in een vluchtelingenkamp onderweg, maar ook proberen de leden van hun kerngezin via gezinshereniging naar het veilige en vrije Europa te halen. Eritrese amv's vragen gezinshereniging aan voor hun ouders en soms ook voor hun broers en zussen (Kulu-Glasgow et al. 2018). Oudere Eritrese statushouders willen hun partner en/of kinderen laten overkomen. In principe hebben

asielzoekers het recht om met de leden van hun kerngezin te worden herenigd: zodra asielzoekers in Nederland een status krijgen, kunnen ze een aanvraag indienen (binnen drie maanden) om hun gezinsleden te laten overkomen. Anders dan andere gezinsmigranten hoeven nareizigers van statushouders niet in te burgeren vóór hun komst, en de statushouder in Nederland hoeft ook niet aan de inkomenseis te voldoen. De aanvragen van Eritreeërs tot het nareizen van gezinsleden worden echter vaak afgewezen en in ieder geval veel minder vaak ingewilligd dan die van andere groepen.¹

6.2.1 Aanvragen voor gezinshereniging vaker afgewezen

Dat aanvragen voor gezinshereniging van Eritreeërs vaak worden afgewezen komt doordat veel Eritreeërs niet de gewenste officiële documenten, die identiteit of gezinsband aantonen, kunnen voorleggen. Hoewel het ambtsbericht van het ministerie van Buitenlandse Zaken stelt dat er een bevolkingsregister is waarin gegevens over identiteit, geboorte en burgerlijke staat zijn opgenomen en dat alle Eritrese burgers over officiële identiteitsbewijzen, geboorteakten en huwelijksakten kunnen beschikken (BZ 2017), hebben in de praktijk weinig mensen dergelijke documenten in hun bezit. Het niet laten registreren van bijvoorbeeld huwelijken wordt niet beboet, dus veel mensen nemen niet de moeite hun kerkelijk ingezegende huwelijk officieel te maken. Ze beschikken dan alleen over een kerkelijke huwelijksverklaring. In Eritrea wordt geen onderscheid gemaakt tussen officieel wel en officieel niet geregistreerde huwelijken. Veel burgers beschikken ook niet over een identiteitsdocument of paspoort, omdat reizen binnen en buiten het land strikt gelimiteerd is: voor beide moet toestemming worden gevraagd bij de overheid. Vluchtelingen steken vrijwel zonder uitzondering illegaal de grens over.

Eenmaal in Nederland breekt het gebrek aan officiële documenten de Eritreeërs op wanneer ze een aanvraag doen voor gezinshereniging. De IND verlangt in principe immers officiële documenten die een gezinsband aantonen. Als een vluchteling deze documenten niet bezit, moet de IND volgens de Europese Gezinsherenigingsrichtlijn ook andere bewijzen van de gezinsband accepteren: bijvoorbeeld niet-officiële documenten zoals een kerkelijke huwelijksakte, of zelfs foto's of socialmediaberichten. Ook kan de IND een DNA-test laten uitvoeren om de biologische band tussen ouder en kind vast te stellen of een extra interview afnemen met de veronderstelde gezinsleden. Voor een dergelijk gezinsbandonderzoek moeten de gezinsleden zich melden bij een Nederlandse ambassade of consulaire post. Die is er niet in Eritrea, dus de facto moeten aspirant-nareizigers (illegaal) Eritrea uitreizen om naar Khartoem of Addis Abeba te gaan, waar wel een Nederlandse ambassade is gevestigd.

De afgelopen jaren is er veel gesteggel geweest tussen enerzijds de IND en het ministerie van Buitenlandse Zaken en anderzijds belangenorganisaties, advocaten en politici van de oppositie over de manier waarop de IND omging met de aanvragen van Eritreeërs. In de Kamerbrief van 27 november 2015 stelde toenmalig staatssecretaris Dijkhoff (TK 2015/2016) dat vanwege de grote toevloed van asielzoekers in dat jaar de IND overbelast dreigde te raken. Daarom moesten zowel asielaanvragen als gezinsherenigingsaanvragen worden onderverdeeld in kansrijke en kansarme gevallen. Vrijwel kansloze aanvragen – aanvragen

zonder officiële documenten – leggen volgens de staatssecretaris te veel beslag op de tijd en capaciteit van de IND en de Nederlandse ambassades. In het geval van Eritrese gezinsherenigingsaanvragen bleek volgens het ministerie 70% zelfs na gezinsbandonderzoek kansloos te zijn, wat leidde tot oplopende wachttijden bij de ambassade in Khartoem. Daarom kondigde de staatssecretaris maatregelen aan om kansloze aanvragen te ontmoedigen; bij een afwijzing moet de aanvrager bijvoorbeeld de kosten voor gezinsbandonderzoek zelf betalen.

Korte tijd later wijzigde de IND de beslispraktijk ten aanzien van aanvragen van gezinshereniging door Eritreeërs: wanneer die geen officiële documenten kunnen voorleggen die de gezinsband aantonen, moet de aanvrager kunnen bewijzen dat dit niet zijn eigen schuld is en dat hij of zij niet alsnog aan deze documenten kan komen. In de meeste Eritrese gezinsherenigingszaken kan deze zogenaamde ‘bewijsnood’ niet worden aangetoond: volgens de bronnen van de IND heeft Eritrea een actueel bevolkingsregister. Vanuit binnen- en buitenland kunnen volgens de IND de nodige officiële documenten worden verkregen, desnoods via een gemachtigde derde (Reneman 2017). Wanneer bewijsnood niet is aangetoond, neemt de IND ook geen niet-officiële documenten in overweging, noch wordt er een DNA-test of een extra interview afgenomen.

Volgens de expertopinie van de Migration Law Clinic (Coene et al. 2017) nam door de strengere opstelling van de IND het aantal ingewilligde Eritrese gezinsherenigingsaanvragen in de loop van 2016 sterk af. Onderzoekers, advocaten en andere belanghebbenden kwamen in het geweer: ze stelden dat door de strenge interpretatie van de bewijsnood, gezinshereniging voor Eritreeërs bijna onmogelijk is geworden. Dat leidt tot schrijnende situaties: gezinsleden die in afwachting van de gezinshereniging eveneens illegaal Eritrea zijn uitgereisd, zitten nu vast in Soedan of Ethiopië. Ze kunnen niet terug naar Eritrea, waar ze gevangen zullen worden gezet, en ze kunnen ook niet door naar Nederland. Eritrese statushouders in Nederland hebben geen uitzicht op een hereniging met hun dierbaren.

Naar aanleiding van een bericht in de media (Ligterink 2017) werden Kamervragen gesteld over de situatie van de Eritreeërs en de Nationale ombudsman voerde een onderzoek uit naar de billijkheid van de handelswijze van de IND (de Nationale ombudsman 2017). In reactie daarop meldde de IND aan de ombudsman zijn handelswijze aan te passen: voortaan zullen toch weer niet-officiële documenten worden meegewogen, en niet alleen wanneer er sprake is van bewijsnood. Leden van een kerngezin zal eerder een DNA-onderzoek worden aangeboden en de IND zal niet meer verlangen dat statushouders of hun familieleden zich tot de Eritrese autoriteiten wenden voor officiële documenten. Ook aanvragen die al in het stadium van (hoger) beroep zijn aanbeland zullen opnieuw tegen het licht worden gehouden (de Nationale ombudsman 2017).

De verwachting was dat de gezinshereniging van Eritreeërs dankzij deze nieuwe aanpak veel makkelijker zou gaan. Maar vooralsnog leidt het nieuwe beoordelingskader van november 2017 nauwelijks tot meer inwilligingen. Uit de recent gepubliceerde beantwoording van Kamervragen blijkt dat het inwilligingspercentage stabiel is gebleven op 37% (TK 2017/2018a). Dat er sinds een jaar meer Eritrese nareizigers arriveren (zie hoofdstuk 1) komt doordat de IND er nu pas aan toekomt de achterstand die ontstond in 2015 weg te werken.

6.2.2 Stress omwille van uitblijvende gezinshereniging

Gedurende jaren verliep de gezinshereniging van Eritreeërs uiterst moeizaam. Dat zien we terug in de verhalen van onze respondenten. Omdat we ons in het bijzonder op meerderjarige statushouders hebben gericht (zie hoofdstuk 1), hebben we een aantal mensen gesproken die partner en kinderen hebben. Van de jongeren onder onze respondenten (die nu meerderjarig zijn maar als minderjarige in Nederland aankwamen) zijn er een aantal die ouders, broers of zussen willen laten overkomen, maar meer nog die zeggen geen gezinsherenigingsplannen te hebben. Ook het laten overkomen van ouders heeft vaak veel voeten in de aarde – ouders zijn te oud om illegaal Eritrea uit te reizen of er zijn nog jongere broers en zusjes in Eritrea die van de ouders afhankelijk zijn – waardoor de jonge statushouders ervan afzien een gezinsherenigingsproces op te starten. Ook de kosten van gezinshereniging – die de statushouders zelf moeten betalen – weerhouden mensen ervan een aanvraag in te dienen of door te zetten.

Mijn broertje zit in Soedan en ik was een proces voor gezinshereniging gestart. Wat zeiden ze tegen me? Je ouders moeten sowieso er dan ook uit om met hem te reizen. Ik zei tegen ze dat mijn ouders niet Eritrea uit kunnen omdat we met velen zijn en dat ik niet het geld heb. Ik heb twee broers in Soedan en ze wachten al een tijd op me en nu heb ik drie maanden geleden te horen gekregen dat ze niet kunnen komen. Dit is echt zwaar voor me. Je wacht een jaar op ze, krijgt deze informatie en dan moet je ze vertellen dat ze niet kunnen komen.
(man)

Twee van onze meerderjarige respondenten zijn erin geslaagd vrouw en kinderen te laten nareizen. Zij wonen inmiddels samen in Nederland. Een derde heeft een positieve beschikking gekregen en wachtte ten tijde van het interview de komst van zijn vriendin af, na anderhalf jaar van onzekerheid. Tot slot hebben we twee vrouwen geïnterviewd die zelf als nareiziger naar Nederland zijn gekomen. Van één echtpaar hebben we de partners samen geïnterviewd. De vrouw vertelde:

Ik ben samen met mijn twee kinderen aan het eind van 2015 in het kader van gezinshereniging naar Nederland gekomen. De vader van mijn kinderen is achttien maanden voor ons via de Middellandse Zee naar Nederland gekomen. Onze zoon is in een vluchtelingenkamp in Ethiopië geboren en heeft er zijn eerste vier levensjaren gewoond, tot ons vertrek naar Nederland. Ik woon nu in een flat in Nederland samen met mijn man en vier kinderen: we hebben er nog een tweeling bijgekregen in Nederland.

De man moet nog verwerken wat hij zich allemaal heeft moeten getroosten om zijn gezin te kunnen laten overkomen. Het verkrijgen van visa is één ding, er moeten ook financiële middelen zijn om de reis van de toegelaten gezinsleden te bekostigen.

Ik heb schulden gemaakt om mijn gezin te kunnen halen. Die ben ik nu aan het aflossen. Ook de schulden voor mijn eigen reis ben ik aan het aflossen. Ik heb van veel verschillende landgenoten geleend. Zonder financiële hulp had ik mijn gezin niet kunnen halen. Zoals de gemeente ons geld leent voor de inrichtingskosten, zou ze ook voor de vliegreis van familie geld kunnen lenen. Niet iedereen heeft het geluk van andere mensen geld te kunnen lenen.

Zo hebben we allemaal een problematische start gehad in Nederland. Iedereen bij wie gezinshereniging wordt toegekend heeft met een financiële crisis te maken. Omdat we van elkaar lenen, beïnvloedt het financieel bijna iedereen in onze gemeenschap. Het is een kettingreactie.

Zijn vrouw maant hem dankbaar te zijn voor wat ze hebben bereikt.

Voor jou is het zelfs makkelijker dan voor mij. Mijn horizon was vroeger niet breder dan ons dorp en wat de regering ons vertelde. Jij hebt Europa stap voor stap bereikt. Ik kwam samen met de kinderen met het vliegtuig van Ethiopië direct naar Nederland. Voor mij was het aan het begin een cultuurshock. Alles was nieuw, zoals de vrijheid, hoe snel alles ging, de verwachtingen van ons, de strikte regels die we niet gewend zijn. Behalve een beetje stress en het gemis van familie in Eritrea gaat het verder goed met ons gezin! De kinderen hebben snel Nederlands geleerd. Zij zullen Eritrea niet missen.

Andere respondenten zijn nog niet helemaal door de procedure heen. Ze hebben wel nog goede hoop dat ze een positief antwoord zullen krijgen van de IND. Voor de een is dat al waarschijnlijker dan voor de ander. Deze Eritrese vader van vier heeft er alle vertrouwen in dat de DNA-test zal uitwijzen dat het om zijn biologische kinderen gaat en dat ze het recht hebben om te komen.

I: Je hebt dus vier kinderen in Ethiopië? En jouw vrouw is daar ook? Komen ze naar Nederland?

R: Ja.

I: Weet je ook wanneer?

R: Ik heb de IND al mijn papieren gegeven en nu zal het via DNA gaan. Ze hebben een maand geleden hun DNA gegeven en ik heb het afgelopen maandag gedaan. 28 augustus hoor ik de beslissing.

I: Ah, nou dan hoeft jij je toch geen zorgen te maken?

R: Inderdaad.

I: Je hebt dus nu twee jaar zonder je gezin doorgebracht hè?

R: Na acht à negen maanden hoorde ik dat ik een verblijfsvergunning kreeg; het was toen ongeveer december. Ik had alle documenten al verzameld en had ze toen alle doopaktes, trouw- en kerkdocumenten gegeven. Nu hebben ze ook haar identiteitskaart ontvangen en zijn we hier.

Voor de vrouw in het volgende citaat is het een ander verhaal. De aanvraag voor haar man is toegekend. Nu wil de vrouw ook de kinderen van haar broer laten overkomen. Zij voelt immers de plicht om voor haar neefjes te zorgen, omdat hun eigen ouders daar niet toe in staat zijn. Waar het in de context van het land van herkomst van migranten vaak vanzelfsprekend is dat kinderen van ouders die uitvallen, onder de hoede komen van andere leden van de familie, is het voor Eritrese statushouders moeilijk om – bij gebrek aan de nodige officiële documenten – een gezinsband met pleegkinderen aan te tonen. In dit geval is bijvoorbeeld ook toestemming nodig van de levende biologische ouder en een geboortakte

van de kinderen die de band met die biologische ouder aantoon (IND 2018a). Er kan in geval van bewijsnood niet worden teruggegrepen op een DNA-onderzoek om de band tussen (pleeg)ouders en kinderen aan te tonen.

Ik heb gezinshereniging aangevraagd voor mijn man en mijn neefjes. Mijn broer is psychisch ziek en mijn schoonzus is overleden. Mijn man komt binnenkort naar Nederland. De aanvraag voor mijn neefjes is afgewezen. Ik ga door tot het wordt toegekend.

Naast de (gedeeltelijk) succesvolle gevallen zijn er ook respondenten die herhaaldelijk een afwijzing hebben ontvangen op hun aanvraag tot gezinshereniging. De afwijzing heeft in deze gevallen te maken met het ontbreken van de nodige officiële documenten die identiteit en gezinsband aantonen. Dat leidt in de gevallen van mevrouw A en mevrouw B tot de situatie dat zij hun kinderen, die in Eritrea of in een vluchtelingenkamp in Ethiopië in zeer ongewisse omstandigheden moeten zien te overleven, niet naar Nederland kunnen halen. Mevrouw A vluchtte in 2014 uit Eritrea. Haar man was toen al gevlucht, haar zoon liet ze achter bij haar ouders. Eenmaal in Nederland deed ze aanvragen om beiden te laten nareizen.

De aanvraag voor mijn man is afgewezen. Ik heb een kopie van zijn Eritrese ID ingeleverd. Zij willen het originele zien, maar alleen de Eritrese overheid heeft die omdat hij soldaat was. Mijn man is voor mijn vlucht al naar Israël gevlucht. Het is dus onmogelijk zijn ID te verkrijgen. Zelfs als hij een spijtbetuigingsverklaring en 2% van zijn inkomen betaalt, zou hij op dit moment geen nieuwe ID kunnen krijgen. De Eritrese overheid heeft het uitgeven van een ID in het binnen- en buitenland stopgezet. En de IND eist dat mijn zoon binnen een bepaalde tijd bij de Nederlandse ambassade verschijnt. De ambassade maakt geen uitzondering voor kinderen.

Om naar Nederland te kunnen komen moet de zoon van mevrouw A zich melden bij een Nederlandse ambassade of consulaire post. Zoals gezegd, is die er niet in Eritrea, dus hij moet illegaal uitreizen naar Addis Abeba in Ethiopië. Daar kan dan eventueel een DNA-test of een interview worden afgenomen. Dat is echter een hachelijke onderneming voor een jong kind zonder begeleiding.

Binnenkort hoop ik mijn zoon naar Nederland te kunnen halen. Ik was en ben nog steeds bezorgd om mijn zoon. Ik moet de hele tijd daaraan denken dat hij nu langer dan twee jaar zonder vader en moeder leeft. Ik heb hem [in eerste instantie] bij mijn moeder achtergelaten. [Daarna] heb ik mijn zoon door een mensensmokkelaar naar Ethiopië laten brengen. Ik had gehoopt dat het van daar makkelijker zou zijn om hem naar de Nederlandse ambassade te krijgen. Met veel geluk is hij aangekomen. Hij is tien jaar en heeft geen familie in Ethiopië. Ik ben heel erg bezorgd om hem. Hij is al maanden in het opnamekamp Indabaguna in Ethiopië. Zij willen mijn zoon niet vrijgeven. Zij willen een door de moeder uitgeschreven volmacht zien met een stempel van de Nederlandse overheid. Anders kan mijn zoon niet naar Addis Abeba gaan. Voor kinderen is het niet veilig in het kamp. Zij worden ontvoerd en er gebeuren andere verschrikkelijke dingen. Daar wil ik niet aan denken. Ik hoop dat God hem zal beschermen. En de Nederlandse overheid wil niets doen om mijn zoon uit het kamp weg te

halen. Sinds zijn aankomst in het kamp heb ik hem niet gesproken. De mensen die daar werken willen me niet met hem verbinden. Ik heb hen geld gestuurd om ze goed te stemmen. Het heeft niet geholpen. Ik heb ook een beetje geld aan mijn zoon gestuurd. Ik weet niet of hij het ontvangen heeft. Ik ben bang dat hij door orgaan- of mensenhandelaren wordt ontvoerd.

Mevrouw B heeft twee dochters van haar eerste echtgenoot, die om het leven kwam tijdens zijn vlucht naar Israël. Na haar aankomst in Nederland vroeg mevrouw B gezinshereniging aan voor haar tweede man en haar twee dochters. Als er nog een biologische ouder in leven is in het land van herkomst, moet deze toestemming geven voor het vertrek van kinderen naar Nederland. Volgens mevrouw B is dit niet aan de orde omdat haar man overleden is, maar ze kan daarvan geen bewijs voorleggen. Dus tot dusver werd haar aanvraag voor gezinshereniging afgewezen.

Ik heb gezinshereniging voor hem en voor mijn dochters aangevraagd. Mijn aanvraag is door de IND afgewezen. De doopaktes van mijn kinderen accepteren ze niet. Zij willen dat ik van de Eritrese overheid een geboortebewijs haal. Bovendien willen zij een overlijdensakte van mijn eerste man. Hoe kan ik van iemand die in de Sinäwoestijn is ontvoerd en vermoord een overlijdensakte hebben? De aanvraag voor mijn tweede man ben ik gestopt. Ik heb van een betrouwbare bron gehoord dat hij opnieuw is getrouwd en een gezin heeft gesticht. Mijn grootste zorgen zijn mijn kinderen. [...] Men gelooft mijn verhaal niet dat mijn overleden man slachtoffer is geworden van ontvoering, marteling en dat hij is vermoord. Ik vind het ongehoord dat ze een overlijdensakte willen zien. Zij dwingen mij elke keer opnieuw om de gebeurtenissen te herhalen. Zij vragen om details hoe en waar hij is gestorven. Zij gunnen hem geen rust en zij treiteren mij daarmee. Zij stelden mij domme vragen zoals wie ons over zijn dood heeft geïnformeerd, of we de doodskist hebben ontvangen, en of wij hem in Eritrea hebben begraven. Ik heb achttien maanden lang, sinds mijn aankomst in Nederland, vastgehouden aan zijn dood. Zij geloven mij echter niet. Zij vragen om een bewijs van mij. Ik wil dat ze daarmee stoppen om mij die vragen elke keer te stellen. Meer dan mijn woord kan ik hun niet geven. In Eritrea is het niet zoals hier. Ik zal geen overlijdensakte kunnen aanvragen. De Eritrese overheid zal mij geen bewijs kunnen geven. Hij is in de woestijn gestorven en daar zijn geen wetten. [...] Ik ben zes weken geleden in [naam plaats] geweest voor een interview door de IND. Mijn aanvraag op gezinshereniging is voor de tweede keer opnieuw afgewezen. Is dat geen reden om depressief te worden? Nu heb ik een advocaat toegewezen gekregen. Ik heb volgende week een afspraak. Ik ben benieuwd wat ze me te vertellen heeft.

Het feit dat de gezinshereniging niet wil lukken, legt een enorme druk op de statushouders en hun relaties. Huwelijken lopen stuk omdat de achtergebleven partner er geen vertrouwen meer in heeft en vermoedt (al dan niet terecht) dat de statushouder inmiddels een nieuwe relatie is begonnen. Of hij of zij is zelf al opnieuw begonnen met een andere man of vrouw, zoals de tweede echtgenoot van mevrouw B. Achtergebleven familieleden verwijten de statushouder dat de gezinshereniging niet lukt en voelen zich in de steek gelaten.

Statushouders voelen zich machteloos en schuldig omdat het meestal ook niet of nauwelijks lukt om geld te sturen om de gezinsleden in vluchtelingenkampen in Soedan en Ethiopië te onderhouden.

Ik ben tevreden over het feit dat ik een vrij leven kan leiden. Ontevreden ben ik omdat men me niet de kans geeft om te participeren. Ik moet eerst mijn zoon en man naar Nederland te zien krijgen. Ik wil niet opnieuw trouwen met een andere man. Intussen gelooft mijn man ook niet meer dat ik alles heb geprobeerd om hem naar Nederland te laten komen. Hij ziet dat het bij anderen wel lukt en zegt geen vertrouwen meer te hebben in mij. Mijn man woont in een detentiecentrum in Israël. Ik snap niet waarom de IND ons zo behandelt. Tenzij ze niet willen dat hij komt. Het kan toch niet moeilijk zijn om een echtpaar bij elkaar te brengen? Maar het ergst vind ik, dat ze me niet willen helpen mijn zoon uit het kamp te halen en hem een visum te geven voor Nederland. Hoe moet een kind van tien jaar het in zijn eentje het redden? Ik hoop dat alles goed komt. (mevrouw A)

In ons onderzoek zijn het vooral vrouwen die aangeven de gezinsherenigingsaanvraag niet rond te krijgen. Dat kan toeval zijn, maar onderzoek naar andere vormen van gezinsmigratie wijst wel op een (onbewust) andere opstelling van de IND en andere instanties tegenover vrouwelijke referenten (De Hart 2003; Sterckx et al. 2014). Deze vrouwen en hun partner die wil immigreren, worden vaker verdacht van een schijnhuwelijk. Ook kunnen vrouwen meer moeite hebben om financiën te vinden voor rechtsbijstand. Tot slot vertellen een aantal vrouwen ook zelf over gezinssituaties die door de omstandigheden van de vlucht erg ingewikkeld en gevoelig zijn geworden: ze zijn van hun man vervreemd geraakt en er hebben zich (aan beide zijden) ontwikkelingen voorgedaan die de relatie hebben veranderd (zie ook hoofdstuk 3 en 4 en paragraaf 6.3.1).

De statushouders die wij interviewden, lijden onder de bezorgdheid om en de verwijten van hun dierbaren. Ze beschrijven dat het gepieker over de achtergebleven gezinsleden hen verhindert om in Nederland een nieuwe start te maken. Ze hebben psychische klachten en kunnen zich niet concentreren op taalles en inburgering.

Ik kan op dit moment aan niets anders denken dan aan mijn kinderen. Op school kan ik me niet meer concentreren. Door de zorgen om mijn kinderen heb ik een leerblokkade. Ik vergeet alles en verlies vaak dingen. Ik loop in een labyrint en kan de uitgang niet vinden! Overall loop ik tegen gesloten deuren. Door alle vragen heb ik slapeloze nachten. (mevrouw B)

Ik mis mijn man. De aanvraag op gezinshereniging is afgewezen. VluchtelingenWerk wil me geen advocaat toewijzen.² Ik zou een klacht willen indienen over hun werkwijze en over de betreffende persoon maar hoe zou ik dat moeten doen en bij wie? Ik ben je [de interviewer] dankbaar dat je [me wil helpen om] een advocaat [te spreken] om een verweerschrift in te dienen. Mijn man is al jaren in Israël. Hij gelooft niet meer dat ik mijn best doe om hem hiernaartoe te halen. Hij denkt dat ik een ander heb. Ik heb hierdoor psychische klachten. Ik kan 's nachts niet slapen, en op school kan ik me niet concentreren. (vrouw)

Ongeveer vier maanden geleden was ik met een stage begonnen. Mijn Nederlands werd echt veel beter. Toen kreeg ik veel stress over mijn familie, begon ik niet meer te komen en dat kan niet in dit land. Toen heb ik met mijn contactpersoon besloten om te stoppen. (man)

In alle onderzoeken onder Eritreeërs in Nederland en interviews met experts wordt gewag gemaakt van het feit dat de gezinshereniging het grootste deel van de mentale ruimte van de recent gearriveerde statushouders opslokt (vgl. Ferrier en Massink 2016; Kulu-Glasgow et al. 2018; Pharos 2016). Voor de meeste Eritreeërs komt hun verantwoordelijkheid voor hun familie op de eerste plek: ze proberen van hun uitkering, die bedoeld is voor hun eigen levensonderhoud, geld naar achtergebleven familieleden te sturen of hun gezinsleden naar Nederland te laten komen, en daarvoor ontzeggen ze zich van alles. Ze missen kansen op participatie en integratie omdat ze zich niet kunnen richten op hun eigen toekomst in Nederland, zolang ze mentaal vooral bezig zijn met hun dierbaren elders. Het lijkt alsof ze hun vluchtverhaal alleen kunnen afsluiten als hun gezin er ook is; pas dan zijn ze gerust en kunnen ze beginnen aan het leren van de taal, het volgen van een opleiding of een baan. Een (herhaalde) afwijzing van gezinshereniging is voor velen een hernieuwd trauma.

Trauma wordt ook steeds gevoed. Gezinshereniging en dat duurt lang, of ze krijgen bericht uit Soedan of waar hun kinderen ook zitten dat ze geen eten hebben, of pas geleden zijn de vrouw en het kindje van iemand van onze gemeenschap bij de overtocht om het leven gekomen... Dus die trauma's zijn wonden die steeds weer opengetrokken worden. (expert, vrijwilliger)

R1: Als ze hier zijn hebben ze maar één doel en dat is hun familie te helpen. [...] Nou dat is iets wat hun echt opbreekt. En vooral de machteloosheid, dat ze vaak die mensen niet kunnen helpen, of omdat ze niet zoveel geld hier overhouden of omdat ze niet zo snel aan werk komen. Of dat die gezinshereniging heel moeilijk gaat. Dat is eigenlijk het voornaamste probleem. En dat breekt ze op en dan krijg je gedrag dat ze naar de alcohol grijpen of compleet passief zijn of ongeïnteresseerd of ongemotiveerd raken, dat is pure wanhopigheid.

R2: Ze zeggen vaak ook: ik kan mij niet concentreren op school omdat ik heel veel andere dingen aan mijn hoofd heb vanwege de gezinshereniging.

R1: Dus dat is eigenlijk het hoofdthema. Familie is het hoofdthema. Wij zeggen altijd: als je een top 10-lijst voor Eritreeërs maakt wat hun bezighoudt dan is het 1 tot en met 5 familie. (experts)

6.3 Hobbelig gezinsleven na gezinshereniging

De gezinsherenigingsprocedure kan statushouders veel stress opleveren, maar er zijn ook signalen dat de problemen allesbehalve voorbij zijn wanneer partners of kinderen eindelijk in Nederland zijn gearriveerd en met de statushouder als gezin kunnen gaan samenleven. In deze paragraaf gaan we dieper in op de problemen die statushouders en nareizigers blijven ondervinden om de draad van het gezinsleven na de vlucht weer op te pakken.

6.3.1 Veel relatiebreuken

De geïnterviewde experts zeggen veel echtscheidingen en relatiebreuken te zien onder statushouders, niet alleen bij koppels die al enige maanden of jaren samen in Nederland leven maar ook vrijwel meteen bij de aankomst van de nareizende partner. Bij een aantal experts leeft daardoor het vermoeden dat er sprake is van schijnhuwelijken. Officieel is sprake van een schijnhuwelijk wanneer het huwelijk of de relatie alleen bestaat met het oog op het verkrijgen van een verblijfsvergunning. Ander onderzoek suggereert dat er zeker sprake is van huwelijken die worden gesloten niet zozeer met het oog op een verblijfsvergunning in Europa, als wel om de gevaarlijke vluchtroute via de Sahara en de Middellandse Zee te vermijden (Belloni 2015). Eenmaal het doel bereikt – naar Europa reizen in het kielzog van een asielzoeker – wordt zo'n relatie snel ontbonden.

En iets waar we nu nog bezig zijn om daar beter zicht op te krijgen, zijn de vele scheidingen die er plaatsvinden. En dit is zowel binnen de Syrische als binnen de Eritrese gemeenschap, maar vooral bij de Eritreeërs zie je vaak dat mensen snel na aankomst in Nederland uit elkaar gaan. En deels hebben we een vermoeden dat schijnhuwelijk daar een rol in speelt. Maar nogmaals, ik heb daar geen harde cijfers voor. Ik heb daar alleen voorbeelden van. En deze voorbeelden nemen wij natuurlijk serieus. [Er] zijn bijvoorbeeld Eritrese jongens die een vrouw over laten komen die al bij haar interview zegt van: het is mijn man niet. Of: het is wel mijn man maar ik wil scheiden. (expert, gemeenteambtenaar)

Een huwelijk is een van de weinige manieren om vanuit de vluchtelingenkampen in Afrika naar Europa te komen zonder dat de hachelijke oversteek van de Sahara en daarna de Middellandse Zee moet worden ondernomen. Daarom is er wellicht sprake van mannen en vrouwen die huwelijken sluiten met als afspraak dat degene die als eerste Europa bereikt, de ander laat nareizen. Aan de andere kant bestaat er bij alle vormen van gezinsmigratie de mogelijkheid dat er frauduleuze relaties ofwel schijnhuwelijken voorkomen. Daar is de IND bij de beoordeling van aanvragen ook op bedacht. Onderzoek naar het voorkomen van schijnhuwelijken bij 'gewone' huwelijksmigratie heeft uitgewezen dat het relatief weinig voorkomt (Kulu-Glasgow et al. 2016).

In de interviews met statushouders hoorden we ook alternatieve verklaringen voor een relatiebreuk kort na de aankomst van de partners in Nederland. De vlucht zelf, met de traumatische ervaringen die daarbij horen, legt een enorme druk op (huwelijks)relaties. De partners hebben soms jarenlang van elkaar gescheiden geleefd en zijn van elkaar vreemd geraakt: sommigen hebben bijvoorbeeld tijdens die jaren andere relaties gehad. Veel vrouwen hebben tijdens hun vlucht seksueel geweld meegemaakt of hebben bescherming daartegen gezocht bij een andere man. Soms zijn ze zwanger of hebben inmiddels een kind van een andere man. Een mislukte of lang durende gezinsherenigingsprocedure heeft het vertrouwen van de partners in elkaar ondermijnd. Dit soort ervaringen leggen een hypotheek op huwelijken die soms al vanaf het begin geen stevige basis hadden, omdat de partners bijvoorbeeld op heel jonge leeftijd zijn getrouwd, zijn uitgehuwelijkt of door de militaire dienstplicht nauwelijks als stel hebben samengeleefd. In veel verhalen is

sprake van door de vlucht behoorlijk vertroebelde relaties, zoals ook in een aantal citaten hiervoor (§ 6.2) is te lezen.

[In Soedan] ben ik getrouwd met iemand met wie ik in Eritrea verkering had, en heb een zoon gekregen. Hij is naar Zweden gegaan. Hij vertelde dat hij gezinshereniging had aangevraagd, maar op de een en andere manier lukte het niet. Ik hoorde van anderen dat hij ons in de steek had gelaten. (vrouw)

Het kan ook zijn dat de partner bij aankomst in Nederland zijn of haar kans schoon ziet om uit een huwelijk dat om een of andere reden ‘knelt’, te ontkomen.

Ik heb gezinshereniging aangevraagd voor mijn kinderen. Het werd toegewezen, maar helaas wilde hun vader ze niet vrijgeven. Eerst dacht ik eraan om hem ook hiernaartoe te halen maar toen besepte ik dat dat gevangenschap zou betekenen voor mij. Ik laat de aanvraag op gezinshereniging rusten tot hij bereid is mijn kinderen vrij te geven. (vrouw)

Voor vrouwen die bang zijn voor partnergeweld is Europa in meerdere opzichten een veilige haven. Wanneer zij hier arriveren en hun echtgenoot is achtergebleven in Eritrea of een vluchtelingengemeenschap in een ander ver land biedt de afstand alleen al bescherming tegen zijn woede. Het kan dan in hun belang zijn dat de gezinshereniging mislukt of lang duurt. In het onderstaande citaat zien we een combinatie van factoren: mevrouw C heeft tijdens de jaren dat ze van elkaar gescheiden waren een kind gekregen van een andere man en ze vreest de reactie van haar echtgenoot op dat nieuws. Daarom twijfelt ze of ze er wel goed aan doet hem naar Nederland te halen.

Ik woon alleen met mijn zoontje van zes maanden. Mijn man woont in Israël. Het kind is van een andere man. Ik was eenzaam en verdrietig. Ik heb troost gevonden bij deze man. Ik ben bang dat mijn man daarachter komt. Ik twijfel daarom ook of ik mijn gezinsherenigingsaanvraag door moet zetten. Mijn zwangerschap was niet gepland. Ik had liever een paar jaar later een kind gekregen. [...] Ik heb gezinshereniging aangevraagd. Dat is afgewezen omdat we na de bruiloft niet lang genoeg samen hebben gewoond. Ik heb hem nog niet verteld dat ik een kind met een andere man heb gekregen. Ik ben bang dat hij het van andere mensen zal horen. Ik heb niet veel contact met Eritrese mensen. Ik wil niet dat informatie over mijn bevalling wordt verspreid. (mevrouw C)

Naast relatiebreuken bij het begin van het leven in Nederland, zouden er ook veel echtscheidingen zijn na enige maanden en jaren verblijf. Voor deze categorie relatiebreuken dragen de experts een andere verklaring aan: de verschillende implicaties voor mannen en vrouwen van hun migratie naar Europa. Dit mechanisme kennen we ook uit ander onderzoek naar gezinsmigratie (vgl. Sterckx et al. 2014). Vooral op het gebied van de machtsverhouding tussen de geslachten is er veelal een groot verschil tussen de situatie in het land van herkomst van migranten en die in Nederland. Vrouwen komen er in Nederland snel achter dat ze meer mogelijkheden tot zelfontplooiing en zelfbeschikking hebben, die in de wetten en maatschappelijke structuren zijn verankerd. Ze zien bijvoorbeeld dat ze niet gevangen hoeven te zitten in een huwelijk dat ze niet (langer) willen, maar dat vrouwen in

Nederland zelfstandig kunnen leven. Verder zijn er vaak meer mogelijkheden om een opleiding te volgen, te werken of zonder begeleiding de straat op te gaan dan in hun land van herkomst. Zij maken gretig gebruik van hun grotere bewegingsvrijheid of koesteren in ieder geval die ambitie. Voor mannen betekent het leven in Nederland, in vergelijking met dat in hun land van herkomst, vaak een verlies van hun sociale status en van hun vanzelfsprekende dominantie over vrouwen. De versnelde emancipatie van hun echtgenotes is voor velen moeilijk te verwerken en dat zorgt voor spanningen in de relatie. De meeste Eritrese statushouders van de recente golf komen bovendien van het platteland, dat conservatiever is op het gebied van genderverhoudingen dan de grote stad.

Onder meer vanwege dit mechanisme is migratie een risicofactor voor echtscheiding. Een andere reden is dat migratie vrijwel altijd een heel ingrijpende gebeurtenis is in het leven van de betrokkenen, die de verhouding tussen de partners in een ander licht kan stellen. Een aantal experts stelt wel dat ze vrouwen die willen scheiden dringend aanraden hun beslissing nog eens goed te overdenken. Ze wijzen er dan op dat het leven van een alleenstaande moeder ook in Nederland doorgaans niet makkelijk is en met veel financiële en andere zorgen gepaard gaat.

We interviewden voor dit onderzoek geen statushouders die te maken hebben met een gezinshereniging met hun ouders. Juist in de Eritrese groep met zijn grote aandeel amv's is er ook sprake van nareizende ouders van minderjarige statushouders. Volgens sleutelinformanten in de verkenning van Pharos (2016) kent ook het gezinsleven van herenigde ouders en kinderen (tieners en jongvolwassenen) de nodige uitdagingen. Een kind is namelijk ook vaak jarenlang gescheiden geweest van zijn ouders en heeft zich in die tijd alleenstaande moeten houden tijdens de vlucht naar Europa. Daardoor is de (machts)verhouding tussen het kind en de ouders flink veranderd: het kind is, eenmaal in Nederland, niet meer afhankelijk van zijn ouders; eerder is het omgekeerde het geval. Toch moeten ze bij gezinshereniging opnieuw samenwonen met de nagereisde ouders, ook als de jongere inmiddels ouder is dan achttien. De geëmancipeerde zoon of dochter accepteert het niet vanzelfsprekend meer wanneer ouders – net als vroeger – hun gezag willen laten gelden. Ook in deze herenigde gezinnen kunnen de spanningen dus hoog oplopen (Brummel-Ahlaloum et al. 2018).

6.3.2 Huiselijk geweld

Spanningen in de partnerrelatie (of de ouder-kindrelatie) kunnen ook escaleren tot conflicten en geweld. Volgens de experts zijn er veel gevallen van huiselijk geweld onder Eritrese statushouders (vgl. Jacob 2018). Cijfers hierover zijn niet te geven. We kunnen wel een aantal factoren aanwijzen in het leven van de statushouders die het risico op geweld tussen gezinsleden vergroten. Een daarvan is stress, waardoor mensen hun reacties minder goed in de hand hebben. In het leven van Eritrese statushouders zijn genoeg bronnen van stress voorhanden: onverwerkte trauma's, zorgen om geld of om familie in Eritrea. Alcohol en drugs kunnen er ook voor zorgen dat remmingen wegvallen en conflicten uit de hand lopen.

Ze hebben eigenlijk gewoon traumatische ervaringen meegemaakt, alleen die kunnen ze niet heel erg kwijt. Dus wat ze dan doen is dat ze het opkroppen, of ze kunnen er niet mee dealen. En dan gaan ze aan de drank. Of agressiviteit, wat je ziet bij koppels is dat er echt wel huiselijk geweld is. En huiselijk geweld komt ook doordat ze een tijdje niet bij elkaar zijn geweest, dat ze een beetje uit elkaar zijn gegroeid. Wat je ook, maar dat zie je ook bij andere culturen, is dat de verhouding tussen de seksen anders wordt. Die vrouwen gaan toch denken: o, het kan ook op een andere manier. Ik kan financieel onafhankelijk zijn. En dan veranderen die verhoudingen en dat geeft ook spanning. Die mannen voelen zich al vaak niet helemaal in de bloei van hun leven, dus die uiten dat. (expert)

Ik denk dat als je vanuit het thema huiselijk geweld onderzoek zou doen en dan kijken naar aspecten als gender, familiesituatie, [mannelijkheid], alles wat bij deze groep speelt, wat ze meegemaakt hebben en de problemen... De impact van het machteloos zijn, vanaf Eritrea. Dat is wat mensen verdreven heeft. Tijdens de vlucht ervaren ze continu machteloosheid. Al het geweld dat ze ervaren en accepteren om naar Nederland te kunnen komen... En dan in Nederland, hoe uit dat zich? Ik denk dat dat een hele grote impact heeft en dat het zich op verschillende manieren manifesteert. En waarom er dus geweld is... Omdat de relatie tussen de man en de vrouw, de posities die zij innemen zo kunnen veranderen vanaf hun eerste ervaringen hier. Dat verandert de gehele gezinsdynamiek. [...] En het is dus heel belangrijk, vind ik, dat wordt niet vaak genoeg gezegd, om mannen en vrouwen handvaten te geven van: hoe ga je daarmee om? Want dat heeft invloed op je zelfbeeld, hoe je jezelf ziet: je voelt je een loser als man, omdat je je ouders niet meer kan ondersteunen. En jij bent de oudste zoon, [die] je broertjes en zusjes die na jou gevlucht zijn niet kan helpen. En jouw vrouw hier respecteert je niet. Je kinderen luisteren niet meer naar je. Je kan geen werk vinden. Je moet gedwongen schoonmaakwerk gaan doen, terwijl je wel een opleiding hebt. Ja, wat brengt dat in je teweeg, in je relatie? (expert)

Gezinsmigranten lopen in alle omstandigheden een hoger risico op huiselijk geweld (Sterckx et al. 2014), vanwege hun grote afhankelijkheid van hun de partner die al langer in Nederland is gevestigd (referent). Hun afhankelijkheid op juridisch, financieel en sociaal-emotioneel gebied maakt dat gezinsmigranten niet makkelijk weg kunnen uit een gespannen of bedreigende gezinssituatie. Voor hun verblijfsrecht bijvoorbeeld zijn ze afhankelijk van de referent. Ook nareizigers zijn in principe voor hun verblijfsrecht afhankelijk van hun referent: ze hebben zogenaamd afgeleid verblijfsrecht, met een samenwoonplicht (OTAV/ Platform Opnieuw Thuis 2017; zie ook www.ind.nl). Sinds 2014 is het zo dat, wanneer hun relatie met het gezinslid met zelfstandig verblijfsrecht eindigt, de vergunning kan worden ingetrokken zodra ze niet meer samenwonen. Ze kunnen dan een eigen asielaanvraag indienen en op eigen titel de asielprocedure doorlopen. Ze moeten dan ook weer terug naar Ter Apel.³ Sinds 2017 hebben ze geen recht meer op opvang bij het COA gedurende het doorlopen van hun asielprocedure. Ze moeten net als Nederlanders binnen hun eigen netwerk onderdak vinden. Aangezien dit eigen netwerk over het algemeen klein is, vormt dit een grote hindernis om bij de partner weg te gaan.

Bij huwelijksproblemen is het doorgaans mogelijk dat familie of de omgeving een oogje in het zeil houdt en bemiddelt tussen gebrouilleerde partners, maar die bescherming ontberen migranten in Nederland, waar gezinnen van de statushouders meer geïndividualiseerd of zelfs geïsoleerd leven. Sociale controle is er wel in de geloofsgemeenschappen waar de statushouders aan deelnemen. Alleen is daar de moraal gericht tegen echtscheiding en zullen partners veeleer aangemoedigd worden bij elkaar te blijven, ook wanneer er mogelijk een geweldsprobleem speelt.

I: What will the priests for instance advise when a couple comes to them with problems?

R: Well from a religious point, it is [...] don't break your marriage because you are engaged in the name of God and this and that. They are very strict I think in marriage, although there are discrepancies. (expert)

De verschillende mechanismen die huwelijksproblemen en uiteindelijk huiselijk geweld en een relatiebreuk in de hand werken worden geïllustreerd door het verhaal van mevrouw D.

Ik ben met vriendinnen met hulp van een mensensmokkelaar naar Ethiopië gegaan. Ik was toen veertien jaar. Ik kwam in een wereld terecht die vreemd was voor mij. Ik had geen bescherming meer en er waren veel mannen die ik op afstand moest houden. Niemand interesseert het dat je minderjarig bent. Verschillende mannen probeerden me te verleiden of misbruik te maken van mijn situatie. Ik zocht bescherming bij een jonge man die me redelijk leek. Hij was acht jaar ouder dan ik. Na korte tijd ontpopte hij zich ook als bezitterig en jaloers. Ik mocht met niemand meer contact hebben. Ik was onvrijwillig gevangen en in het kamp werd ook niet op mijn veiligheid gelet. Hij ging naar Addis Abeba, de hoofdstad van Ethiopië, en nam me mee. Daar huurden we een kamer. Ik had familie in Amerika die het betaalde. Ik was afhankelijk van hem omdat ik minderjarig was. Hij haalde het geld op bij Western Union en wist dus hoeveel geld mijn familie stuurde. Ik mocht van hem geen geld in handen krijgen. In die tijd werd ik veel mishandeld door hem. [...]

Met zeventien jaar raakte ik zwanger van mijn oudste kind. Na de komst van de baby raakte ik nog afhankelijker. Ik kon nergens meer naartoe met een kleine baby. Van mijn plannen om alleen verder te gaan, zonder hem, kwam niets meer terecht. Hij ging als eerste naar Soedan met de belofte me snel te halen zodra hij op een veilige plek zou zijn. Mijn familie financierde zijn reis. Hij haalde me eind 2015 naar Nederland. In Nederland aangekomen, ging het de eerste weken redelijk goed. Hoe langer ik bij hem woonde hoe jaloerser hij werd. Hij zette me onder druk om geen contact te hebben met andere mannen. Hij dronk veel en gebruikte ook andere drugs. Wij hadden geen geld om eten te kopen. In een dronken bui dreigde hij me altijd te vermoorden, als hij mij met andere mannen ziet praten. Hij ontkende ook dat hij de vader was van onze zoon. Mijn zelfvertrouwen zakte nog verder weg.

Ik raakte opnieuw zwanger en hield het niet meer vol bij hem. Samen met mijn zoontje ben ik toen naar de gemeente gegaan. Zij hebben me opnieuw naar Ter Apel gestuurd. Ik heb asielaanvraag gedaan en een zelfstandige status gekregen. In het azc ben ik van ons tweede kind bevallen. Dat was een ongewisse tijd. Ik gaf aan dat ik me door de vader van mijn kinderen bedreigd voelde. Toch werd ik na een jaar in dezelfde gemeente teruggeplaatst. De gemeente probeerde te bemiddelen tussen ons. Ik kreeg geen tolk toegewezen, begreep niet

veel en kon me in het Nederlands ook niet verstaanbaar maken. Hij spreekt al redelijk goed Nederlands en ook Engels. Mijn mening telde niet. De omgangsregeling die de gemeente had bepaald was in zijn voordeel. De situatie escaleerde omdat ik niet terug wilde gaan naar hem. VluchtelingenWerk en de gemeente begrepen niet hoe ernstig de situatie was. Zij wilden me ertoe bewegen om mee te werken om de omgangsregeling te realiseren.

Er was geen instantie die me kon helpen. De politie nam me ook niet serieus. Ik heb de politie gebeld nadat hij mij fysiek had mishandeld. Toen de politie kwam, was hij al weg. Ik spreek geen Nederlands en de politie schakelde geen tolk in om mij te ondervragen. Zij zijn zonder verder onderzoek te doen weggegaan. Ik begreep van hen dat ik geen aangifte kon doen omdat ik geen bewijs had. Hierdoor raakte ik steeds meer gefrustreerd en verloor ik het vertrouwen in de politie. In Eritrea zou men hem meteen opgepakt hebben.

De laatste keer heeft hij mij op straat aangevallen en bespuugd. Ik was bang om naar buiten te gaan. Ik ben onder begeleiding van iemand die Nederlands spreekt naar het politiebureau gegaan om aangifte te doen. Ik ben uitgebreid gehoord. Helaas wilde men nu ook geen aangifte aannemen. Daarna wist ik dat ik geen bescherming kon krijgen. Ik was aan hem uitgeleverd. Hij bedreigde me dagelijks met lelijke sms'jes. Ik heb alles verzameld maar de politie bagatelliseerde de hele situatie. Om door te kunnen leven heb ik besloten om me naar hem te schikken. Als hij me iets wil aandoen, maak ik toch geen schijn van kans. Vorige maand is er ergens in Groningen een Eritrese vrouw van mijn leeftijd samen met haar dochter door haar ex-partner om het leven gebracht. Het gezin was al bekend bij Veilig Thuis en Jeugdzorg en er was ook melding gedaan bij de politie. Ik hoorde dat de moordenaar een straatverbod had. Eritrese mannen die tegenover hun vrouwen psychisch en fysiek geweld gebruiken, moet je harder straffen of gedwongen hulp op maat bieden. Mijn ex zei vaak tegen mij dat het voor hem geen straf betekent om naar een Nederlandse gevangenis te gaan. In Eritrea is hij anders gewend. Nederlandse politie vindt hij soft! Zij praten veel maar doen uiteindelijk niets.

Ik hoor vaak dat vrouwen in Nederland veel rechten hebben, maar ik ervaar dat niet zo. De politie beschermt mij niet voor mijn ex waardoor ik angst heb om op straat te lopen. Ik heb gemengde gevoelens over Nederland. Het bevalt me hier omdat er geen verplichte militaire dienst is en omdat ik als vrouw alleen mag wonen zonder dat ik aan iemand anders verantwoording hoef af te leggen. Het gevaarlijke aan Nederland vind ik dat er onbegrensde vrijheid is voor iedereen. Een slachtoffer kan zich uit angst niet overal vrij bewegen en een dader mag tot voor de huisdeur van het slachtoffer komen. Het is zelfs zo dat door de ruime bewegingsvrijheid van de dader het slachtoffer zodanig in zijn vrijheid wordt beperkt dat het met angsten moet leven.

6.4 Kinderen krijgen en opvoeden in Nederland

6.4.1 Opvoeden en inburgeren

Verschillende van de door ons geïnterviewde statushouders hebben kleine kinderen. Kinderen bieden kansen voor de integratie van hun ouders: ze dwingen ouders om naar buiten te gaan en te praten met Nederlanders op het consultatiebureau, bij de dokter of op

school. De wens om kinderen vooruit te helpen kan voor ouders ook een stimulans zijn om zelf goed Nederlands te leren of om (op termijn) een opleiding te gaan volgen (vgl. Sterckx et al. 2014).

Op dit moment ben ik de hele dag met mijn kind bezig. Ik ga elke dag met hem wandelen. Soms heb ik een afspraak bij de gemeente of bij het consultatiebureau. Ik probeer daar Nederlands te praten. Ik hoop die paar woorden die ik heb geleerd niet te vergeten! Als ik er tijd voor heb, kijk ik kinderprogramma's. Mijn woordenschat gaat langzaam vooruit. Op het consultatiebureau zijn er bijeenkomsten voor Eritrese moeders. Het wordt in Tigrinya gehouden. Ik ga niet vaak. Het spreekt me niet aan. Het gaat voornamelijk over opvoeding. Ik ben niet alleen in opvoeding geïnteresseerd. Ik wil graag vrijwilligerswerk doen. Ik heb het de hele tijd gevraagd. Nu ik een baby heb, heb ik eentje aangeboden gekregen. Zij hebben een plaats in een bejaardenhuis gevonden. Ik wil het graag doen maar heb geen oppas voor mijn kind. Dat heb ik bij de gemeente aangegeven.

Aan de andere kant vormen kinderen ook vaak een belemmering voor de integratie omdat iemand op ze moet letten: zo verhinderen ze hun ouders te participeren in de inburgering, werk of opleiding. Verschillende statushouders, zowel mannen als vrouwen, vertellen hoe ze een kind kregen toen ze net begonnen waren aan de inburgering. Daardoor werden taallessen of andere inburgeringsactiviteiten weer voor enige tijd opgeschort.

Mijn zoon is in december vier jaar geworden. Hij gaat naar de basisschool. Voordat mijn zoon vier jaar werd heb ik een oproep gekregen van de gemeente om in te burgeren. Zij wilden mij op mijn uitkering korten als ik het uitstelde. Dankzij een vrijwilligersorganisatie die zich voor mij heeft ingezet, mocht ik wachten tot mijn zoon op school zat. (vrouw)

Deskundigen die zicht hebben op de doelgroep zijn van mening dat jonge Eritrese vrouwen wel meer voorlichting en begeleiding kunnen gebruiken rondom moederschap, de opvoeding en verzorging van jonge kinderen in Nederland. Ze hebben weinig kennis in het algemeen en vooral niet over hoe het een en ander in Nederland is geregeld. Daardoor vragen ze mogelijk te laat om hulp (Jacob 2018; Pharos 2016). De verantwoordelijkheid voor jonge kinderen schept met andere woorden ook een behoefte aan kennis en integratie bij de ouders. Maar de communicatie tussen Eritrese statushouders en Nederlandse instanties als het gaat om zwangerschap en de zorg voor kinderen loopt regelmatig spaak op wederzijds onbegrip.

6.4.2 Misverstanden tussen Eritrese ouders en Nederlandse professionals en hulpverleners

In de verhalen van met name de vrouwelijke statushouders over zichzelf en over lotgenoten valt op dat er tijdens de vlucht en ook kort na de aankomst van de vrouwen in Nederland kinderen worden geboren, ook wanneer de omstandigheden – op zijn zachtst gezegd – niet optimaal zijn. Nu duurt de vlucht soms jaren, met lange tussenpozen in vluchtelingenkampen in Ethiopië en Soedan, waarbij het leven niet altijd op pauze wordt gezet. Op de vlucht is er veel seksueel geweld tegen vrouwen, die in sommige gevallen zul-

len resulteren in zwangerschappen, hoewel de vrouwen zich daartegen proberen te beschermen door de prikpil te nemen voor hun vertrek uit Soedan (zie § 3.2). Ook in Nederland, op veilig terrein, worden vrouwen zwanger in niet-optimale omstandigheden: van een andere man dan hun echtgenoot die nog niet in Nederland is of van een man met wie ze verder geen relatie hebben, na seksueel misbruik, terwijl ze in een azc wonen of wanneer ze net begonnen zijn aan de inburgering (vgl. Goosen 2014; Jacob 2018).

Vanuit het Nederlandse perspectief op wat de prioriteiten zouden moeten zijn voor recent gearriveerde statushouders, is hulp aan en begeleiding van jonge Eritrese vrouwen veelal gericht op het voorkomen van zwangerschappen. Er wordt bijvoorbeeld seksuele voorlichting gegeven, waarin anticonceptie en bescherming tegen soa's aan bod komen. In veel gevallen sluit dit echter niet aan bij het perspectief van de jonge vrouwen in kwestie, waarin een zwangerschap vaak wel gewenst is. Bij de statushouders zien we – net als bij veel vrouwelijke huwelijksmigranten die pas in Nederland zijn gearriveerd – een groot verlangen naar een kindje (vgl. Sterckx et al. 2014). Een baby betekent familie, iemand die bij jou hoort in een periode – recent na aankomst in Nederland – die over het algemeen wordt gekleurd door heimwee en gemis van dierbaren. Een baby betekent ook structuur en een dagbesteding in een periode die overigens gekenmerkt wordt door doelloosheid en verveling.

R1: Nou ja en dan krijg je zwangerschappen. Nederlanders verwonderen zich er dan over dat mensen die in zo'n tijdelijke huisvesting zitten, dat die zwanger worden. Maar in wat voor context gebeurt dit? Ja, kinderen zijn ook de toekomst en zorgen ervoor dat je een familie hebt.

R2: Veel vrouwen zeggen alleen: ik wil juist graag een kind, niet alleen zijn. [Ik wil iemand] echt voor mij hebben. (experts)

Door deze botsende perspectieven zijn de interventies van de Nederlandse instanties mogelijk minder effectief. In concrete gevallen ontstaan er bovendien misverstanden tussen de statushouders en de Nederlandse hulpverleners, met verstreckende gevolgen.

Nou, om een voorbeeld te schetsen, iemand die uit het platteland komt, uit een klein afgelegen dorp, waar geen geasfalteerde wegen zijn, waar geen hoogbouw is, waar geen elektriciteit is, hè, de bureaucratie niet aanwezig is, zo iemand die vlucht en misschien een paar jaar naar school is geweest, maar niet veel scholing heeft gehad, dus ook niet bekend is met het Latijns alfabet, dus geen Engels heeft geleerd, die dan in een ziekenhuis in Nederland terecht komt, omdat ze moet bevallen en dan door verplegers, ja, heel negatief bejegend wordt. Van: nou, deze moeder die toont geen liefde voor haar kind, en volgens mij heeft ze een laag IQ, volgens mij moet ze opgenomen worden, ze begrijpt niks van wat [we zeggen]. Totaal geen begrip en geen kennis over waar deze groep vandaan komt en wat ze nodig hebben. En een beetje rekening houden met: goh, je bent drie maanden in Nederland, je hebt een hele moeilijke reis gehad en je zit waarschijnlijk met, ja, heel veel nare ervaringen, je ervaart stress, dat kan allemaal mogelijk bijdragen aan hoe jij met je kindje nu omgaat en waarom je het moeilijk vindt om de informatie die wij je geven te kunnen verwerken. Laten

we het langzaam aanpakken. Laten we het anders aanpakken. Dat wordt niet gedaan.
(expert)

En het lijkt vaker mis te gaan in de communicatie tussen statushouders en Nederlandse instanties die toekijken op de opvoeding en verzorging van kinderen: verschillende geïnterviewde ouders hebben negatieve ervaringen met het consultatiebureau en Veilig Thuis. Andere culturele gewoonten of een ongelukkig misverstand leiden tot kritische vragen van de betrokken Nederlandse instantie. De statushouders slagen er vanwege de taalbarrière niet in hun zaak goed uit te leggen en voelen zich verkeerd begrepen. Er gaan bovendien in de gemeenschap verhalen rond van kinderen die door de instanties zijn ‘afgepakt’, waardoor de schrik er bij de Eritrese ouders goed in zit. Ze voelen zich bedreigd en maken daarom wellicht keuzes of doen dingen (bijvoorbeeld zorg of contact mijden) die tot meer argwaan bij de instanties leiden. Er ontstaat een vicieuze cirkel van misverstanden en onbegrip over en weer (vgl. § 5.3 en § 5.4).

Op een dag brachten we onze kinderen van acht en zes naar de schakelklas en gingen verder naar onze afspraak bij de gemeente. Thuis bleken drie politiemannen in uniform op ons te wachten. Wij belden een Eritrese vrijwilligster die meteen in gesprek ging met de politie. Zij hadden onze dochter op straat gevonden. Wij moesten een soort verhoor ondergaan om onze dochter terug te krijgen. Gelukkig kwam de Eritrese dame meteen naar ons toe om aan de politie uit te leggen dat het een groot misverstand was en dat wij geen slechte ouders zijn. Toch hebben ze melding gedaan bij Veilig Thuis en Jeugdzorg. Als de Eritrese vrouw er niet was om alles recht te zetten, zouden ze onze kinderen hebben afgepakt. Ik weet van andere gevallen waar geen bemiddeling is geweest tussen de partijen. In die gevallen zijn kinderen wel onmiddellijk afgepakt en sommige zijn nog niet terug bij de ouders.

Vaak is bemiddeling door iemand die zowel Tigrinya spreekt als de taal van de Nederlandse instanties de enige manier om uit de vicieuze cirkel te breken en de misverstanden tussen beide partijen uit de wereld te helpen. Wanneer een dergelijke tussenpersoon wordt ingeschakeld, blijkt het vaak helemaal niet zo moeilijk om de plooiën aan beide kanten weer glad te strijken, maar zonder deze hulp lijkt de kloof in taal, opleidingsniveau, cultuur en sociale klasse tussen Nederlandse professionals en de Eritrese statushouders schier onoverbrugbaar.

6.5 Conclusies

De gezinsherenigingsaanvragen van Eritrese asielzoekers worden in vergelijking met die van andere groepen vaker afgewezen. Aan de beslissing van de IND (en uiteindelijk de rechter) gaat meestal een slepende procedure vooraf, omdat Eritrese vluchtelingen veelal niet beschikken over officiële documenten die de gezinsband tussen henzelf en de nareizigers aantonen. Daarom kan er worden teruggegrepen op onderzoeken die de gezinsbanden aantonen via interviews of een DNA-test. Een tijd lang deed de IND dit echter niet, omdat de Eritreeërs volgens haar bronnen wel degelijk aan officiële documenten konden komen.

Deze procedure is inmiddels bijgesteld, maar veel van de geïnterviewde statushouders hebben zeer frustrerende ervaringen met gezinsherenigingsaanvragen die herhaaldelijk zijn afgewezen. Sommige hebben de hoop opgegeven nog met hun gezinsleden te zullen worden herenigd.

Ondertussen voelen de statushouders zich wel verantwoordelijk voor gezins- en familieleden die in Eritrea zijn achtergebleven, die in een vluchtelingenkamp in Ethiopië of Soedan leven of die zich elders onderweg bevinden. Zij kunnen hun dierbaren die in moeilijke omstandigheden overleven en die hun hoop op de statushouders hebben gevestigd, nauwelijks helpen. Deze situatie zet gezins- en partnerrelaties ernstig onder druk. Onze respondenten, zowel statushouders als experts, geven aan dat de zorgen om de gezinshereniging het belangrijkste deel van de mentale ruimte en energie van de statushouders in beslag nemen. Vrouwen lijken het moeilijker te hebben dan mannen om een aanvraag gehonoreerd te krijgen, maar wij kunnen op basis van dit onderzoek niet zeggen of dat werkelijk zo is.

De vlucht en eventuele hernieuwde trauma's opgelopen in een haperend proces van gezinshereniging trekken een zware wissel op het gezinsleven van Eritreeërs in Nederland. Experts vermoeden veel echtscheidingen, relatiebreuken en conflicten in de huiselijke sfeer. Ook zijn er signalen van huiselijk geweld en huwelijkse gevangenschap (die mogelijk slechts het topje van een ijsberg vormen, omdat de gezinshereniging van Eritreeërs nog maar pas op gang is gekomen). Nadat ze jarenlang van elkaar gescheiden zijn geweest en het nodige hebben meegemaakt, zijn partners of ouders en kinderen van elkaar vervreemd geraakt. De machtsverhoudingen binnen gezinnen zijn veranderd: in Nederland hebben vrouwen een sterkere positie tegenover hun man, en kinderen een sterkere positie tegenover hun ouders, dan in Eritrea. Dat leidt tot spanningen en conflicten.

Nareizigers zijn afhankelijk van hun referent. Ze zijn verplicht om een tijd lang met de referent samen te wonen. Voor huwelijkspartners is dat vijf jaar – of langer als nog niet aan het inburgeringsvereiste is voldaan, wat een voorwaarde is voor een verblijfsvergunning voor onbepaalde tijd. Wanneer nareizigers de relatie willen beëindigen, bijvoorbeeld vanwege conflicten, moeten ze een eigen asielaanvraag doen. De situatie van nareizigers van Eritrese statushouders is tot op zekere hoogte vergelijkbaar met die van andere huwelijksmigranten. Er is meer onderzoek gedaan naar en beleid en protocollen ontwikkeld voor 'reguliere' gezinsmigranten die te maken krijgen met huwelijkse gevangenschap en geweld in hun relatie, waar uit geput zou kunnen worden bij de ondersteuning van de gezinnen van statushouders zodra zij in Nederland zijn.

Steeds meer Eritrese statushouders krijgen in Nederland kinderen of voeden in Nederland kinderen op. Kinderen kunnen zowel een belemmering als een stimulans zijn voor de inburgering en integratie van hun ouders. Ook hier zijn ook staaltjes te vinden van een forse kloof en misverstanden (zie hoofdstuk 5), nu tussen Eritrese ouders en Nederlandse (opvoedings)ondersteuners.

Noten

- 1 In 2015 werd 66% van de gezinsherenigingsaanvragen van Eritreeërs afgewezen, in 2016 69% en in 2017 (tot mei) 67%. Respectievelijk 32%, 27% en 29% werd ingewilligd (TK 2016/2017a). Ter vergelijking: in 2017 werd 78% van de gezinsherenigingsaanvragen van Syriërs ingewilligd (TK 2017/2018b).
- 2 Dit citaat suggereert dat VluchtelingenWerk een officiële rol heeft bij het contact leggen met een advocaat. Dat is niet het geval. vwn zal bij een negatieve beslissing wel altijd helpen met het zoeken van een advocaat. De beslissing om wel of niet in bezwaar te gaan neemt de cliënt samen met een advocaat. Wat wel een tijd heeft gespeeld is dat er een tekort was aan advocaten die deze zaken willen doen. Mogelijk speelt dat in deze casus.
- 3 En tussen 2014 en 2017 weer terug naar een COA-opvanglocatie.

7 Sociaal kapitaal binnen en buiten de grenzen van de eigen groep

7.1 Inleiding

In de Eritrese maatschappij is sociaal kapitaal van levensbelang. In Eritrea leven meerdere generaties van een familie in hetzelfde huis of rond hetzelfde erf; contacten met burens, dorpsgenoten en vrienden zijn intensief en vanzelfsprekend. Er is een hoge mate van onderlinge solidariteit: door een ander een dienst te verlenen of door iets te geven bouwen mensen sociaal krediet op, waar ze zelf wanneer ze het nodig hebben beroep op kunnen doen (vgl. Ferrier en Massink 2016: 16). Eritreeërs zijn opgegroeid met een sterk gevoel van sociale verplichting aan de familie en aan de gemeenschap. Daarvan zagen we al voorbeelden in de vorige hoofdstukken: het weinige dat ze hebben, delen ze nog met hun naasten. Daardoor hebben ze weleens moeite om het Nederlandse individualisme en de – in hun ogen – kille omgangsvormen te begrijpen. Op sociaal gebied is de overgang van de Eritrese naar de Nederlandse samenleving dan ook groot.

Ook in de Nederlandse samenleving is het belang van sociaal kapitaal voor statushouders niet te onderschatten (Lancee 2012). In de wetenschappelijke literatuur wordt onderscheid gemaakt tussen zogeheten *bonding* en *bridging* sociaal kapitaal (Putnam 2000): contacten met lotgenoten, het zogeheten *bonding* sociaal kapitaal van de statushouders, biedt een bron van praktische en emotionele steun. Daarnaast heeft het al dan niet hebben van warme sociale contacten directe invloed op hun welzijn. Het onderlinge netwerk is ook een bron van informatie over de Nederlandse maatschappij, al is de waarde daarvan in termen van integratie wellicht beperkt. Daarvoor moeten statushouders, net zoals alle migranten, het meer hebben van hun *bridging* sociaal kapitaal: hun contacten met mensen die in Nederland gevestigd zijn, buiten de eigen kring. Contacten met autochtone Nederlanders, leden van de gevestigde Eritrese gemeenschap of andere Nederlandse ingezetenen kunnen bijdragen aan het leren van de taal, het vinden van werk en andere ingangen voor maatschappelijke participatie, en het ontstaan van een band met het nieuwe thuisland.

In dit hoofdstuk buigen we ons over de samenstelling van het sociale netwerk van de geïnterviewde statushouders: met wie gaan zij vooral om? Hoe zijn hun contacten met Nederlanders en hoe komen die tot stand? Vinden zij aansluiting bij de gevestigde Eritrese gemeenschap? Uit de verkennende onderzoeken die eerder zijn gepubliceerd kunnen we opmaken dat de statushouders voornamelijk terugvallen op contacten met andere Eritrese nieuwkomers. In paragraaf 7.2 gaan we na wat dit betekent voor hun sociaal kapitaal.

In paragraaf 7.3 onderzoeken we wat de contacten tussen Eritrese statushouders en Nederlanders zo moeizaam maakt en in 7.4 behandelen we de contacten tussen de nieuwkomers en de gevestigde Eritrese gemeenschap. In paragraaf 7.5, ten slotte, gaan we apart in op het religieuze leven van de Eritrese nieuwkomers. De meeste inwoners van Eritrese herkomst in Nederland zijn Eritrees-orthodoxe christenen. Deelname aan een geloofsgemeenschap kan ook relevante banden opleveren binnen en buiten de eigen kring.

Met name de recent aangekomen Eritrese statushouders trekken volgens getuigen erg naar het geloof. We bespreken welke gevolgen dit mogelijk heeft voor hun integratie.

7.2 Vertrouwen op de eigen kleine kring

7.2.1 Alleen contact met andere Eritrese nieuwkomers

I: Je vrienden zijn allemaal Habesha¹?

R: Ja.

I: Zijn ze allemaal nieuw in Nederland?

R: [denkt even na] Ja, de mensen die hier al een tijdje wonen kennen we niet.

I: Waarom?

R: Je komt elkaar niet tegen. De nieuwelingen wel, omdat je elkaar al in de [vluchtelingen]kampen leert kennen. (man)

Aanvankelijk lijken de Eritrese nieuwkomers alleen vertrouwen te stellen in andere Eritrese vluchtelingen, met name de vrienden die ze al kennen uit Eritrea of mensen die ze op de vlucht hebben leren kennen en met wie ze een tijd samen hebben opgetrokken. Gedeelde ervaringen smeden een hechte band en dergelijke vriendengroepjes, vooral die van jongeren, hangen letterlijk en figuurlijk sterk aan elkaar (vgl. Pharos 2016).

[...] toch angstig om iemand te vertrouwen en om wat ze allemaal door hebben gemaakt natuurlijk en ja ook laagopgeleid. Ja, geen idee van de wereld hè, geen idee van de westerse wereld, in vergelijking met Syriërs. Heel erg op elkaar gericht. Ze hangen de hele tijd op elkaar, zitten met de armen helemaal om elkaar heen in een groepje. Ja, je denkt echt van: o, hoe moet dat als die in de gemeente geplaatst worden in hun eentje? (expert)

Tijdens de vlucht en de periode in het azc bevinden ze zich nog in een omgeving met meerdere Eritreeërs; bij het gemis van de eigen familie vormen de andere bewoners hun surrogaatfamilie. Ze sporten samen, eten samen, wisselen informatie uit, delen hun verhalen, attenderen elkaar op Eritrese normen en waarden en ondersteunen elkaar waar mogelijk. Na het ontvangen van hun status krijgen ze hun eigen woning en leven ze voor het eerst alleen in een nieuw land. Het idee van op zichzelf wonen en alleen leven is de meesten onbekend en schrikt ook af. Een man vertelde tijdens zijn interview dat hij voor het eerst in zijn leven alleen sliep toen hij uit het azc vertrok naar de woning die hij kreeg toebedeeld. De eerste nacht raakte hij door paniek bevangen en sloop hij terug het azc in omdat hij gezelschap miste. Slechts langzaam wende hij aan het idee van alleen wonen.

Wanneer je van het leven in een azc hier [zijn huis] naartoe vertrekt is er een verschil. In het azc leer je veel mensen kennen, veel Eritreeërs. Zelfs wanneer je gaat slapen zijn er altijd twee of drie mensen met je. In de ochtend kom je direct Eritreeërs tegen. Hier [in je] eigen huis, sluit je de deur. Je kent je burens niet. Alle ramen zijn beveiligd met sloten, zodat niemand naar binnen kan. Het is echt moeilijk in het begin. [Ik kwam voor het eerst in dit huis met een man die ik van het azc kende.] Toen we hier kwamen en mijn spullen hadden neergelegd [zei hij]: ‘Nou, ik ga. Ciao.’ Toen hij dat zei brak mijn hart, ik schrok. ‘Waarom ga je weg, wat

moet ik hier in mijn eentje doen?’ zei ik. ‘Ik kan hier niet blijven slapen. Ik moet in het azc slapen, dat is verplicht,’ zei hij toen tegen mij. ‘Ik ga met je mee terug. Ik ga hier niet alleen slapen,’ zei ik toen. Ik ging toen terug en verborg me en bleef in het azc slapen. Ik deed me als bezoek voor. Ik dacht toen vaak: wat moet ik hier dan doen? Beetje voor beetje leer je het alleen wonen. Het is zwaar. [...] Het leven van Eritreeërs is in groepsverband. Bijvoorbeeld, in Eritrea bestaat één familie uit zeven kinderen; dat zijn veel mensen. Je slaapt met bijvoorbeeld drie andere kinderen in één bed. Je was in Soedan in een kamp, in Ethiopië in een kamp, in Libië in een kamp en wanneer je hier aankwam ook in een kamp. Wanneer je dan uiteindelijk hier een eigen huis krijgt raak je de weg even kwijt.

Verschillende van de door ons geïnterviewde statushouders hebben nog steeds contact met vrienden die ze leerden kennen in het azc, nadat ze een woning kregen toegewezen in een gemeente. Veel hangt ervan af of ze een beetje in elkaars buurt belanden. Dat is niet altijd het geval: soms raakt een groepje over het hele land verspreid. Door gebrek aan geld is het niet altijd mogelijk contact te houden, want reizen en bellen is duur. Het kan een voordeel zijn om ergens helemaal alleen een frisse start te maken: de kans is dan groter dat je kennismaakt met mensen buiten de eigen kleine kring en zo meer divers sociaal kapitaal opbouwt. Maar het lijkt erop dat de meeste Eritrese statushouders moeilijk op vreemden afstappen en het risico bestaat dat ze vereenzamen als ze in een omgeving met weinig of geen lotgenoten terechtkomen. Zowel uit interviews met experts als uit die met statushouders konden we opmaken dat het voor individuen erg moeilijk is zich los van de vertrouwde groep staande te houden. We hoorden verhalen van mensen die vereenzaamd zijn en daar slecht onder gedijen.

Ik begeleid een jongen uit [naam gemeente] en die gaat naar Rotterdam. Hij heeft daar een groepje, maar hij heeft eerst een jaar op zijn bed gelegen met zijn gezicht naar de muur. Omdat hij zo depressief was. Wij hebben hem vanuit [naam gemeente] geholpen met het inrichten van zijn flatje, hebben hem een keer uitgenodigd voor een maaltijd. Zo kreeg hij weer contact met zijn gemeenschap en bloeide hij weer op. Toen durfde die ook zelf weer initiatief te nemen. (expert, vrijwilliger)

De vraag of het een goed idee is om Eritreeërs alleen in een gemeente te plaatsen is echter niet zo makkelijk te beantwoorden. Aan de ene kant zijn er veel voorbeelden van mensen die in een isolement terechtkomen of die niet goed reageren op alleen zijn. Aan de andere kant houdt het leven in een groep van herkomstgenoten het risico in dat je niet verder komt dan die eigen kring.

Toeval bepaalde tot voor kort of een statushouder terechtkwam in een gemeente waar meer mensen met dezelfde achtergrond wonen, of niet. In de grotere steden is het waarschijnlijker dat er meer Eritrese nieuwkomers zijn dan in een klein, landelijk dorp. Sinds 2016 wordt er via het screening-en-matching-beleid (COA 2016) aan gewerkt om statushouders zo veel mogelijk te plaatsen in een azc in de regio waar ze later ook gehuisvest zullen worden en waar ze de beste kans hebben om aansluiting te vinden bij de arbeidsmarkt of een opleiding. Het doel is de doorgaande lijn tussen opvang, inburgering en parti-

cipatie te verbeteren: wanneer dat in dezelfde omgeving kan, gaat minder tijd verloren. Als bijkomend voordeel voor de statushouders zelf, vergroot dit beleid de kans dat ze contact kunnen blijven houden met de mensen die ze kennen uit het azc.

I: Hoe ziet je vrije tijd eruit?

R: Ik voetbal met vrienden. Ik wil gaan sporten, maar dat is te duur.

I: Wat doe je nog meer?

R: Maandag tot en met vrijdag ben ik eigenlijk alleen. In het weekend zie ik mijn vrienden.

I: Zijn jouw vrienden allemaal Habesha?

R: Ja, ik heb geen Nederlandse vrienden.

I: Waar heb je ze leren kennen?

R: Eén vriend uit het azc, één vriend in het kWE [kleine wooneenheid] en anderen die ik in het azc heb leren kennen, maar die zijn verspreid over het hele land.

I: Zijn degenen met wie je contact hebt allemaal vluchtelingen?

R: Ja, allemaal.

I: Ga je met Eritreeërs om die hier al wat langer zijn of hier zijn geboren?

R: Nee.

I: Heb je daarnaast veel contact met Eritreeërs in andere landen?

R: Ja, ik heb een vriend in Duitsland.

I: Zijn jullie samen gekomen?

R: We hebben elkaar in de Sahara leren kennen.

7.2.2 Bonding sociaal kapitaal als vangnet

Zoals valt te verwachten, trekken de Eritrese nieuwkomers in een gemeente naar elkaar toe. Dat heeft voor- en nadelen: aan de ene kant beschermt het de statushouders tegen een sociaal isolement en eenzaamheid, aan de andere kant maakt dat het moeilijker voor mensen om contacten te leggen buiten de eigen kring. Wij interviewden bijvoorbeeld statushouders die in Rotterdam zijn geplaatst, waar een redelijke aanwezigheid is van Eritrese nieuwkomers en een levendige kerkgemeenschap met een landelijk bereik. Deze mensen rapporteren het minst over gebrek aan sociaal contact, maar de contacten die ze hebben zijn wel bijna uitsluitend met andere Eritrese nieuwkomers. Een expert beschrijft hoe lokale gemeenschappen van Eritrese statushouders voor elkaar een bron van *bonding sociaal kapitaal* vormen: in dit voorbeeld hebben ze een systeem van microkrediet opgezet. Op die manier biedt het netwerk van lotgenoten steun bij het (over)leven in Nederland die verdergaat dan het bieden van een sociaal en emotioneel warm nest.

Ze zoeken elkaar wel op gelukkig, maar er zijn er ook weer die daar weer buiten vallen. Er ontstaan lokale groepen die voor elkaar zorgen. Ze hebben daar een vrij rigide systeem voor: ze gaan bondgenootschappen aan met allerlei regels en afspraken, ook financieel. Ze hebben bijvoorbeeld een gezamenlijke pot waar ze allemaal iets instoppen en als er dan iets gebeurt met een van de leden, dan steunen ze elkaar vanuit die pot. Dat is eigenlijk een mooi sociaal systeem dat ze met elkaar... maar ook wel een beetje op zichzelf en niet iedereen lukt dat. (expert)

Ook andere statushouders zeggen dat ze bij momenten alleen overleven dankzij de steun van herkomstgenoten in dezelfde situatie: net zoals in Eritrea is de bereidheid onder vrienden groot om het weinige wat er is te delen. Zeker in de eerste tijd, toen ze voet aan de grond probeerden te krijgen in een gemeente en dingen als toeslagen en uitkering nog niet waren geregeld, konden sommigen een beroep doen op een Eritrese vriend of vriendin om te eten of een beetje geld te lenen om rond te komen.

Als ik niet toevallig een Eritrese vriendin had gehad die al eerder naar Rotterdam was gekomen, zou ik van de honger sterven. Het is de gemeente die heel traag was met de uitkering en met het betalen van de huur en ziektekosten, maar wij moeten de boete betalen. [...] Ik verbleef de eerste weken bij een vriendin. In mijn woning stond er nog niks. [...] De eerste drie maanden moet men er rekening mee houden dat men honger lijdt. Bij mij was het zo en van anderen heb ik dat ook gehoord. Ik was wel blij in Rotterdam te wonen. Hier in Rotterdam is de grootste orthodoxe kerk van Nederland. Ik was ook blij om zoveel Habesha om me heen te hebben. Ik werd door Eritrese mensen geholpen. Dankzij Habeshamensen ben ik geholpen, voor de rest bekommerde niemand zich om mij. Zij [de gemeente] heeft ons niets laten zien. Wij moesten alles op eigen houtje ontdekken. Het was en is steeds moeilijk om je eigen weg te vinden. (vrouw)

De statushouders die contact hebben met andere Eritrese nieuwkomers geven aan dat dit goed is voor de aanspraak en voor de onderlinge steun, maar het is een hindernis voor wie zijn Nederlands wil oefenen of de Nederlandse cultuur wil leren kennen. Dit komt overeen met wat we in de wetenschappelijke literatuur lezen over de rol van *bonding* en *bridging* sociaal kapitaal voor migranten: *bonding* sociaal kapitaal is goed 'om te overleven'. Maar om verder te komen en te integreren in de ontvangende samenleving is *bridging* sociaal kapitaal nodig (vgl. Lancee 2012; Putnam 2000). En de statushouders geven ook vrijwel allemaal aan dat ze wel meer contacten zouden willen met mensen van buiten de eigen kring.

Ik voel me eenzaam in vergelijking met Eritrea. Het is moeilijk om contact te maken met mensen, zelfs met landgenoten. Gelukkig woon ik in een grote stad met veel mensen. Ik woon in een heel leuke wijk in Rotterdam op de vijfde verdieping van een flat. De flat heeft twintig verdiepingen en er wonen zeven andere Eritreeërs. Voorheen ging ik vaker op bezoek bij mijn Eritrese flatgenoten. Ik verwachtte dat zij ook bij mij langs zouden komen. Dat deden zij niet. Zo blijft ieder van ons in zijn eigen woning. Met een vrouw met kind heb ik goed contact. Zij is als een grote zus voor mij. Ik eet slecht omdat ik niet kan koken. Zij nodigt me vaak uit om bij haar te eten. En als mijn geld op is, kan ik meestal van haar lenen. Ik ben dankbaar dat ik hier mag zijn, maar ik ben niet echt gelukkig. (man)

Er zijn in Nederland verschillende woonlocaties opgezet waar Eritrese statushouders bij elkaar zijn geplaatst. De gemeenschap op de Griftdijk in Lent is daar een voorbeeld van, dat gericht is op Eritrese jonge mannen tussen de 18 en 23 jaar (vgl. Ferrier en Massink 2016). Er zijn daarnaast ook vrouwengroepen zoals in Oldebroek, waar 35 Eritrese vrouwen bij elkaar in één huis wonen. Hier zie je hetzelfde mechanisme van *bonding* sociaal kapitaal ontstaan,

maar vanuit deze groepen klinkt ook kritiek op het gebrek aan contacten buiten de eigen kring (vgl. Stoffelen 2016).

I: En wat vind je niet leuk aan Nederland?

R: Ja, wij zijn hier samen. Ik vind dat niet goed.

I: Dat is niet goed. Te veel met Eritreeërs.

R: Ja. Wij zijn de hele dag samen. Dat is bijna een dorp met Eritrese mensen.

I: Mooi gezegd. Ja. Gewoon een dorp waarin je alleen maar Eritrees kan praten.

R: Wij weten niet hoe Nederland is.

I: Hé, maar op school, in jouw klas, ben je nog altijd met alleen Eritreeërs in de klas?

R: Nu ben ik met anderen, maar bijna alle mensen zitten bij elkaar in de groep. Als je met Eritrese mensen bent, ga je de eigen taal spreken. Als je met Somaliërs bent, moet je Nederlands spreken met hen. Ik kan niet een andere taal met hen spreken. (gesprek met twee bewoners van de Griftdijk)

In deze wat kunstmatig gecreëerde samenlevingsverbanden van Eritreeërs zitten bewoners ook erg op elkaars lip. Het is moeilijk je aan de groep te onttrekken, ook als je dat zou willen. Verschillende bronnen stellen bovendien dat de onderlinge diversiteit een steeds grotere rol speelt en de groep verdeelt: er zijn steeds meer spanningen tussen Eritreeërs van verschillende etniciteit, geloof of regio. De een ziet daarin de machinaties van het Eritrese regime dat de solidariteit onder de vluchtelingen wil ondermijnen voordat die een tegenmacht wordt. De ander ziet het als het gevolg van het wegvallen van de druk van het regime om het volk tot een eenheid te smeden, waardoor de spanningen die ook in Eritrea onderhuids bestaan tussen de verschillende bevolkingsgroepen, opleven.

Een ander nadeel van hechte, gesloten netwerken van herkomstgenoten is dat die neigen naar conservatisme: er is doorgaans veel sociale controle en druk om de groepscultuur homogeen te houden. Dat kan ertoe leiden dat buitenbeentjes hard worden aangepakt, maar ook dat binnen een gesloten gemeenschap een andere set van leefregels normaal is dan in de bredere maatschappij. Ze kan mensen als het ware ‘gevangen’ houden in hun eigen cultuur, met eigen normen, waarden en wereldbeeld.

7.3 Onbenaderbare Nederlanders en weerbarstige Eritreeërs

7.3.1 Contacten met burens

In bijna alle interviews met Eritrese statushouders drukken ze de wens uit meer in contact te komen met (autochtone) Nederlanders. Tegelijkertijd geven ze aan dat hun huidige omgang met Nederlanders buiten de formele instanties vrijwel nihil is. De redenen zoeken ze bij zichzelf, in een combinatie van verlegenheid, de taalbarrière en een gebrek aan gelegenheid om Nederlanders te ontmoeten: doordat ze bij de inburgering of het eventuele (vrijwilligers)werk dat ze hebben nog steeds te midden van andere migranten of herkomstgenoten verkeren.

Ik heb geen contact met Nederlandse mensen. De burens ken ik niet. Ik heb een aardige buurvrouw. Wij begroeten elkaar maar verder dan dat gaat het helaas niet vanwege taalgebrek.

Ik wil graag meer contact met haar maar ben ook een beetje bang. Ik weet niet hoe ik met haar moet communiceren. Ik wil haar een keer met een smoes bij mij uitnodigen om met haar contact te maken. Niet alle blanken [Nederlanders] zijn hetzelfde. Sommige zijn heel onvriendelijk en groeten niet terug, andere zijn heel sociaal en maken je blij door 'hoi' tegen je te zeggen. Ik heb plannen om haar een keer te gaan bezoeken en contact op te bouwen. Ik wil heel graag de taal leren. Ik moet me dwingen om met haar te praten. Alles wat ik tijdens de les leer, kan ik door met haar te herhalen, onthouden. Gister heb ik ook iets van haar geleerd. Ik ben mijn buurvrouw bij de lift tegengekomen. Zij vertelde me in het Nederlands dat ze naar de supermarkt ging om verschillende boodschappen te doen. Ik had het net op school gehad en niet alles onthouden. Door met haar te praten en naar haar te luisteren, heb ik opnieuw de woorden van de les gehoord en beter begrepen. Zij praat altijd langzaam met mij en vraagt me het gezegde te herhalen. Dat helpt me enorm. (vrouw)

Ik heb geen contact met Nederlanders. Ik wil graag contact krijgen om de taal te leren maar ze zijn moeilijk benaderbaar. In Eritrea kan je makkelijk contact maken. Hier is het onmogelijk om contact te maken met Nederlanders. Ik durfde tot nu toe geen contact te maken. Zij zien ons niet staan. De burens groeten soms, maar verder is het moeilijk om een gesprek te voeren. In welke taal zou ik moeten praten? Misschien denken ze dat ik arrogant ben. Mijn burens weten niet waar ik vandaan kom en dat ik Nederlands ontzettend moeilijk vind. (man)

De Eritrese statushouders zijn in een vicieuze cirkel beland: het leren van de Nederlandse taal is gebaat bij participatie maar hun gebrekkige actuele beheersing van de Nederlandse taal staat deelname juist in de weg (Ferrier et al. 2017). Naast taal spelen cultuurverschillen een rol in de moeilijkheden die beide kanten ondervinden in de contacten tussen Eritrese statushouders en Nederlanders. Uit de verhalen blijkt dat Eritreeërs het heel ingewikkeld vinden om contact te leggen met Nederlanders. Ze weten niet goed om te gaan met de – in hun ogen – afstandelijkheid van de mensen in Nederland. Pogingen tot vriendelijk contact worden niet begrepen en over en weer verkeerd geïnterpreteerd. Sommigen voelen zich daardoor ongewenst en af en toe ronduit racistisch bejegend (vgl. Ferrier 2016; Pharos 2016).

Met Nederlanders heb ik geen contact. Ik vind ze afstandelijk en raar. Zij begroeten ons nooit. Ik heb het gevoel dat ze ons niet mogen. In een flat van meer dan 200 mensen zijn de Somaliërs de enigen die vriendelijk zijn tegen ons. De Nederlanders zijn niet gastvrij. Ik hoef geen contact met ze. Zij willen ons niet, waarom zou ik dan met hen contact willen? (vrouw)

Een van de experts stelt dat het uiterlijk en de 'vreemdheid' van de Eritrese groep, autochtone Nederlanders op hun beurt afschrikt. Donkere jonge mannen in het 'uniform van de straat' – zwarte leren jasjes, afgezakke spijkerbroeken of trainingspak en sneakers – die samendrommen en timide vrouwen met hoofddoeken, die wegstaren wanneer ze aangesproken worden, nodigen niet meteen uit tot spontane interactie. Nederlanders interprete-

ren de verlegenheid van Eritreeërs mogelijk als geslotenheid en als een afwijzing van de Nederlandse cultuur.

Ze zien er heel donker uit, qua huidskleur en kleding. In [naam gemeente] begeleid ik zo'n groep en die komen samen en ik heb weleens een aantal zaaltjes voor ze gehuurd. [...] Maar goed, als mensen daar komen kijken... een groep mannen en de mannen nemen het voortouw. De vrouwen – met hoofddoekjes – zijn veel meer timide, die gaan dan ergens samen in een hoekje zitten. Het is niet dat ze [...] nou heel erg op die vrouwen neerkijken of zo, helemaal niet, maar de vrouwen hebben wel een andere rol. [...] Nederlanders vinden dat wel raar. Omdat ze zo op zichzelf zijn, en zo verlegen, geeft dat ook een enorme afstand. Je stapt er als Nederlander niet zo makkelijk op af om contact te leggen. Terwijl als je dat wel doet, merk je ook de enorme gastvrijheid, die ze vanuit hun cultuur ook veel beter beheersen dan wij... Je kan altijd aanschuiven en mee-eten, dat is heel normaal. (expert)

7.3.2 Contacten met Nederlandse vrijwilligers

Niet alle Nederlanders laten zich afschrikken door cultuurverschillen en misverstanden. Verschillende geïnterviewde statushouders reppen juist met veel genegenheid over die ene Nederlander met wie ze wel goed contact hebben. Het gaat dan meestal om vrijwilligers die meer voor ze doen dan wat standaard wordt geboden door ngo's zoals VluchtelingenWerk. Die genegenheid is wederzijds: experts die we spraken die zich als vrijwilliger inzetten voor Eritrese nieuwkomers hebben het met vertedering en trots over 'mijn jongens' of 'mijn groepje'.

We werden ondersteund door twee aardige mensen: een oudere Nederlandse heer die als een vader voor ons zorgt en een Eritrese vrouw die als een zus is voor ons. (vrouw)

Een oude contactpersoon bij VluchtelingenWerk komt geregeld langs om mij moed in te spreken en soms met de taal te helpen. Hij is als een vader voor me, en hij is heel lief. Soms belt hij mij op en biedt hij mij zijn hulp aan. Hij was vrijwilliger bij VluchtelingenWerk. VluchtelingenWerk zelf doet weinig voor vluchtelingen. Zij zeggen altijd dat wij zelfredzaam moeten zijn. Terwijl we niet eens weten wat dat is. (vrouw)

Opvallend is dat verschillende respondenten zijn ingelijfd in een sportgroepje, vaak op initiatief van een Nederlandse vrijwilliger. Er zijn jonge mannen die voetballen, die wielrennen en die hardlopen. In de media verschenen eveneens een aantal verhalen van Eritreeërs die via de weg van de sport succesvol contacten maken buiten de kring van herkomstgenoten (Jungmann 2015; Keulen 2016). Het helpt in dit geval dat de Eritrese statushouders doorgaans jong zijn en dat ze sporten beoefenen die ook in Nederland populair zijn.

Ik zit ook in een Nederlands voetbalteam, het zijn wel oudere mannen van 40 à 50 jaar, maar ik ga ernaartoe omdat het me kan helpen met de taal. Met mijn lerares heb ik gesproken en ze vroeg me wat mijn hobby's zijn en ik zei voetbal. Ze zei toen tegen me: 'Waarom ga je niet met Nederlanders voetballen?' Ik gaf aan niemand te kennen, waarop ze het via haar man voor me heeft geregeld. Nu speel ik samen met haar man. (man)

Sommige statushouders, onder wie een van onze respondenten en een aantal leden van de gemeenschap in Lent, hebben een gastgezin. Dat is over het algemeen zeer bevorderlijk voor het oefenen van de taal, maar ook voor informele contacten met Nederlanders (Ferrier et al. 2017).

In 2015 was er nog vrij veel animo voor vrijwilligerswerk met vluchtelingen. Duizenden vrijwilligers meldden zich aan in respons op de recordinstroom van asielzoekers in dat jaar. Ook rond de Eritrese groep waren veel vrijwilligers actief, bijvoorbeeld op de Griftdijk in Lent. Volgens de geïnterviewde experts is het enthousiasme van veel vrijwilligers inmiddels geluwd. Enerzijds zal meespelen dat de crisissfeer rond vluchtelingen ook is afgenomen. Anderzijds vertellen de experts ook dat de Eritrese statushouders een bijzondere uitdaging vormden (zie ook hoofdstuk 5). Vooral het niet nakomen van afspraken en ‘het eeuwige te laat komen’ blijken vrijwilligers op termijn lastig te vinden.

I: Zijn er nu te weinig vrijwilligers, of is er nog steeds wel een vaste kern?

R1: Ik vind het te weinig. Ik vind het veel te weinig.

I: Veel mensen zijn afgehaakt. Met name door negatieve ervaringen of kun je dat zo niet zeggen?

R1: Als ik het over onze vrijwilligers heb, gewoon vanuit de wijk; ja, ik weet het niet. Ik denk dat op een gegeven moment de nieuwigheid er misschien van af is.

R2: Ja. Het is toch zo'n collectief ding in het begin, dat iedereen taalmaatje was.

I: Het is ook minder in het nieuws natuurlijk.

R1: Maar het kost ook heel veel tijd.

R2: Je moet engelengeduld hebben.

R1: Ja. Je moet er én de tijd voor hebben én je moet wel heel erg gemotiveerd zijn [...] Waar we dus bij de jongens tegenaan lopen: niet komen opdagen, afspraken niet nakomen. [...]

R1: Twee weken geleden was de [loopwedstrijd] en toen is een jongen eerste geworden. Dus we hebben een talententeam. Ze hebben een coach. [naam coach] doet dat nog steeds hè?

Die sleurt ze uit hun bed. [gelach]

R1: Ja. Ook zoiets. Je moet echt ook volhouden. Al anderhalf jaar is hij ermee bezig. Elke wedstrijd die kamers in, zeggen: ‘Uit bed, we moeten weg.’ Dus hij moet gewoon echt een uur van tevoren... Hij moet dus heel vroeg zijn bed uit om het hele zootje op tijd die auto in te krijgen. (gesprek met vrijwilligers)

7.4 Contacten met de gevestigde Eritrese gemeenschap

7.4.1 Spanningen tussen de gevestigden en nieuwkomers

We zouden kunnen verwachten dat de gevestigde Eritrese gemeenschap als een soort bruggehoofd functioneert voor de nieuwkomers van de derde golf. Maar daarvoor lijken de verschillen in demografisch en sociaaleconomisch profiel en in politieke achtergrond te groot.

De door ons geïnterviewde statushouders zeggen weinig tot geen contact te hebben met al langer in Nederland gevestigde Eritreeërs.

De Eritreeërs die al langer in Nederland wonen, mijden ons. Wij worden als groep door de Nederlandse samenleving en door de eerste generatie Eritreeërs buitengesloten. (vrouw)

Met uitzondering van de grote inzet van een aantal vrijwilligers uit de gevestigde Eritrese gemeenschap (zie § 7.4.3), komt dit overeen met het beeld dat experts schetsen van de moeizame verstandhouding tussen gevestigde en recent aangekomen Eritreeërs. Die komt onder andere voort uit de ideologische en politieke verschillen tussen de Eritreeërs van de eerste en van de derde golf (zie hoofdstuk 1 en 2). De gevestigde gemeenschap is voor het merendeel verbonden met de idealen van de onafhankelijkheidsstrijd en is sympathisant van president Afewerki. Met de onafhankelijkheid van Eritrea werd de droom waarvoor ze hebben gestreden werkelijkheid. De nieuwkomers, gevlucht uit het Eritrea van na de eeuwwisseling, houden de gevestigden alleen al door hun komst een spiegel voor: hun ideaal voor Eritrea ligt aan diggelen. De gevestigde gemeenschap is bovendien ontvankelijk voor de verklaring van de Eritrese overheid dat de nieuwkomers economische vluchtelingen zijn en verraders die niet willen meehelpen hun land op te bouwen en te verdedigen.

Waar ook echt een probleem zit is dat deze huidige groep eigenlijk het bewijs is dat het land heeft gefaald. En dat vinden ze ook moeilijk. Want de diaspora [...] die houden vaak voor zichzelf graag het beeld in stand dat Eritrea toch een beetje... het baken... de hoop van Oost-Afrika is. En dat is niet [zo]. Dus deze groep [de nieuwkomers] is gewoon het bewijs van de desillusie, waardoor ze zich eigenlijk bijna ongemakkelijk voelen. [...] Een ander punt is, die vluchtelingen, vooral die [nieuwe] lichte die worden als verraders bestempeld door de regering. Want die hebben zoiets van: waarom vluchten jullie? We hebben een goed opleidingssysteem, we investeren goed in gezondheid, dus dit zijn eigenlijk verwende nesten die dat land ontvluchten. Die [nieuwe] groep wordt ook letterlijk met de nek aangekeken van: wat komen jullie hier doen? (expert)

In vergelijking met de vluchtelingen van eerdere golven, die vaak een (hoofd)stedelijke achtergrond hadden en een hoger opleidingsniveau, hebben de nieuwkomers een heel andere achtergrond en een andere cultuur. Volgens experts van Eritrese herkomst kijkt een deel van de gevestigde gemeenschap neer op de nieuwkomers, die van het platteland komen en er andere normen en waarden op nahouden. Omdat de Eritrese nieuwkomers ook in Nederland al bekend zijn als een groep met een grote achterstand en negatief in het nieuws komen, vinden ze dat de nieuwkomers alle Eritreeërs een slechte naam bezorgen.

R1: De groep voorheen was eigenlijk heel onzichtbaar, waren totaal niet in beeld, bijna niemand wist überhaupt waar Eritrea was en nu is het gewoon... Ja, zijn er gewoon dingen waarvoor je je echt schaamt, die naar voren komen eigenlijk, dat is echt zo. En nu zijn we heel erg in beeld.

R2: Ja nu zijn we heel erg in beeld en niet heel erg positief. [...] Dus er is niet zoveel liefde, die oude groep die denken: stelletje dorpelingen, ze zijn onbeschoft, eigenlijk alles wat zij vinden dat ze zelf niet zijn, dat is die nieuwe groep wel. (experts)

Omgekeerd voelen de nieuwkomers zich onbegrepen en in de steek gelaten door de in Europa levende Eritreeërs. Bovendien wantrouwen ze de warme banden die leden van de gevestigde gemeenschap mogelijk hebben met de Eritrese overheid. Die bestaan in bepaalde kringen zeker en daar vangen de nieuwkomers af en toe een glimp van op: bijvoorbeeld via Eritrese tolken tijdens de asielverhoren (zie hoofdstuk 4; vgl. DSP-groep en Tilburg University 2016: 81). Veel organisaties en evenementen van de gevestigde gemeenschap hebben een voor ingevoerden duidelijke (Y)PFDJ²-signatuur (DSP-groep en Tilburg University 2016).

Ik heb alleen contact met nieuwkomers. Ik heb geen vertrouwen in Eritreeërs die lang in Nederland leven. Zij verachten ons en tonen geen begrip en ook geen respect voor ons. Zij zien ons als landverraders terwijl zij niet eens militair hebben gediend. (man)

Een van de weinige plekken waar nieuwkomers en gevestigden elkaar wel ontmoeten is bij de Eritrees-orthodoxe kerk. Maar ook daar ontstaan volgens de experts spanningen tussen beide groepen (zie ook § 7.5.3). Door hun grotere aantal nemen de nieuwkomers de boel over en sturen de bestaande machtsverhoudingen in de war. Het onderstaande citaat laat zien hoe de komst van vele jonge priesters de positie van de priesters van de gevestigde gemeenschap onder druk zet. Oudere, gevestigde Eritrese Nederlanders die al jaren aan het hoofd staan van hun gemeenschap krijgen van de jonge nieuwkomers niet als vanzelfsprekend het respect waar ze op basis van hun positie en leeftijd recht op menen te hebben.

Het enige waar ze elkaar wel treffen is de religie en daar zie je ook een beetje spanning ontstaan. Hier zijn de kaarten redelijk geschud qua machtsverhoudingen, qua invloed van het regime, de gemeenschap is redelijk georganiseerd van hoe de Eritrese overheid het wil, via de ambassade, de lijntjes zijn gelegd. En die nieuwe groep gooit eigenlijk gewoon alles door de war. En die eisen de onafhankelijkheid van de kerk of die eisen invloed, want zij zijn eigenlijk in de meerderheid. Met de huidige groepen zijn er ook veel geestelijken gekomen, veel jonge mensen die priester in opleiding zijn. Er waren nooit priesters. En nu zijn er heel veel en die doen gewoon mee met die viering, want dat is heel normaal, als priester, je gaat niet in de zaal zitten, je gaat gewoon mee op het podium. (expert)

7.4.2 Losgeslagen jongeren

De generatiekloof tussen de gevestigde groep en de nieuwkomers bestaat voor een deel ook uit het universele, wederzijdse onbegrip tussen volwassenen en jongeren. De gevestigde Eritreeërs en ook sommige experts beschrijven het gedrag van jonge statushouders als 'losgeslagen'. Een deel van de jongere statushouders laat zich niets meer voorschrijven door de oudere mannen van de gevestigde gemeenschap. Zij ervaren in Nederland voor het eerst in hun leven een grote mate van vrijheid en ze gaan hier – als in een (verlate) pubertijd – vol overgave mee experimenteren. Experts spreken over het excessieve drank- en drugsgebruik van sommige jongeren (vgl. Pharos 2016).

Dus ze gaan door een proces van eenzaamheid en pijn, daar is ook nog die traumatische vluchtervaring. Dan is de fles een heel makkelijke. Dat geeft verdoving, maar dan vervreemd je ook verder van jezelf. Ja, dat wordt weleens gemaskeerd door allerlei... zie je van die jon-

gens met gescheurde jeans, kledingstijl, heel extreem die vrijheid vieren... als ik dat zie dan zie ik zo'n knul die volgens mij zichzelf nog helemaal niet kent en dus daar op een bepaalde manier een invulling aan geeft. (expert)

Omdat ze in Eritrea grotendeels zijn opgegroeid zonder vader en door de dingen die ze meemaakten op de vlucht, hebben de jonge statushouders weinig vertrouwen in volwassenen. Ze zijn streetwise en nemen niet vanzelfsprekend het gezag van volwassenen aan.

Ze hebben feestjes altijd in twee stappen, eerst bidden in de kerk en dan een feestje, in een zaaltje, want in het zaaltje mag gedronken worden, in de kerk niet. [...] Ze drinken echt als [tempeliers]... Als ik ze als begeleider daarop aan wil spreken, hoe moet ik dat dan doen? Dan moet ik de ouderen daarop aanspreken, en dan gaan zij weer de jongeren aanspreken. [...] Daarbij komt dat ze vanbinnen die vrijheid ervaren, van die nieuwe plek, en dat ze niet meer luisteren. Kijk wat ze bijvoorbeeld ook doen als er zo'n feest is, dat ze van heinde en verre komen om zo'n feest mee te maken, ze kennen elkaar niet... die gaan helemaal los. Die houden zich totaal niet aan regels, die zijn niet aanspreekbaar. Voor niemand niet. En dat is echt een probleem. (expert)

Een zekere mate van pubergedrag – experimenteren met vrijheden, met alcohol en seks – valt te verwachten van jonge statushouders (zie ook § 4.3.1). Het is het logische gevolg van het wegvallen van ouderlijk toezicht tijdens de vlucht en hun leven hier, in combinatie met groepsdruk onder lotgenoten en gelegenheid in een vrij land als Nederland (vgl. Pharos 2016). De jongeren proberen weer grip te krijgen op hun leven en ontberen daarbij structuur en moreel leiderschap: de traditionele kaders van ouderlijk gezag zijn weggefallen en andere volwassenen worden vaak niet genoeg vertrouwd. Ook om die reden trekken jonge Eritrese nieuwkomers vooral naar elkaar toe en niet naar de gevestigde Eritrese gemeenschap.

7.4.3 Vrijwilligers met een Eritrese achtergrond

Paradoxaal genoeg zijn de weinige contacten die onze respondenten hebben met gevestigde Eritrese Nederlanders, buitengewoon belangrijk voor hen als bron van sociaal kapitaal. Er is een grote behoefte, bij Nederlandse instanties maar vooral bij de statushouders zelf, aan intermediairs die zowel het Tigrinya goed beheersen als de Nederlandse taal. Mensen die de achtergrond van de statushouders begrijpen en hun weg weten in de Nederlandse maatschappij. In een aantal interviewverslagen is te lezen hoe de respondenten zich haast letterlijk vastklampen aan de interviewers met een Eritrese achtergrond. Zodra deze het vertrouwen hebben gewonnen komen algauw hulpvragen van diverse aard aan de oppervlakte: kan de interviewer een brief vertalen, als taalmaatje in contact blijven of mee naar het ziekenhuis gaan zodat de respondent eindelijk aan de dokter duidelijk kan maken wat er scheelt?

De huisarts en het ziekenhuis willen mij ook niet zonder tolk horen. Ik begreep dat ik zelf een tolk moest meenemen. Je hebt het zelf gehoord. Je bent met mij naar de huisarts geweest en

*je hebt zelf met eigen oren gehoord dat zij weigert me te helpen als ik geen tolk meeneem.
(vrouw)*

Nederlandse organisaties schakelen steeds vaker zogenoemde *cultural mediators* in, mensen die de statushouders in hun eigen taal kunnen benaderen. Waar dat gebeurt hebben die ontmoetingen vaak het karakter van een openbaring: Nederlandse hulpverleners zien de statushouders voor het eerst wel makkelijk praten en hun problemen bespreken, weliswaar bij monde van een tolk. Een mediator die de taal spreekt en die openstaat voor de besognes van de statushouders is de sleutel tot deze groep die gauw als passief, hulpeloos en gesloten wordt ervaren. Het is daarom redelijk problematisch dat leden van de gevestigde gemeenschap vaak zelf niet in een positie zijn om hulp te bieden – omdat ze zelf werkloos zijn, uitkeringsafhankelijk of gebrekkig geïntegreerd – of daar niet voor openstaan omdat ze een negatief beeld hebben van de nieuwkomers. Een oplossing die nu al her en der wordt toegepast is om uit de groep statushouders zelf mensen te rekruteren en te trainen als intermediair. Een klein aantal nieuwkomers die opvallen door hun eigen snelle inburgering, vaak geholpen door een hoger opleidingsniveau, is al succesvol als intermediair ingeschakeld.

R: Ik heb een volle week. Maandag werk ik bij VluchtelingenWerk Nederland (vwn), dinsdagochtend heb ik school en daarna werk ik bij vwn, woensdagochtend heb ik school en in de avond vwn, donderdag de hele dag vwn en vrijdagochtend school en daarna werk ik bij de Voedselbank.

I: Wat doe je allemaal bij vwn?

R: Ik werk daar als tolk.

I: En de Voedselbank?

R: Ook daar werk ik als tolk en ondersteunen we mensen die gaan verhuizen.

I: Hoe ben je daar terechtgekomen?

R: Van thuiszitten leer je niets. Wanneer je naar buiten gaat moet je wel. Daarom ben ik hiermee begonnen.

I: Wie heeft je naar vwn gewezen of heb je het zelf gevonden?

R: Ikzelf. Ik was voor mijn eigen afspraak bij vwn en zag een andere Eritreeër die de taal niet sprak. Hij sprak de taal niet en door die barrière was zijn tijd verlopen. Ik was hier boos om geworden omdat het een vluchteling is. Ik vroeg dan ook waarom ze hem niet hadden geholpen, terwijl een Arabier wel werd geholpen. Toen zeiden ze tegen me: 'Als je wilt helpen kan je bij ons komen werken.' Ik heb niets anders om mijn broers te helpen en dit is een manier, daarom ben ik hier begonnen.

I: Vind je het leuk om te doen of wil je iets anders doen?

R: Ik zie wel wat op mijn pad komt, misschien krijg ik hier wel een vast contract. Ik wil gewoon graag vluchtelingen helpen.

I: Is dit werk betaald?

R: Nee, ik krijg wel een reisvergoeding.

Daarnaast zijn vooral jonge mannen en vrouwen van de tweede generatie als professional, ondernemer of vrijwilliger met statushouders van dezelfde herkomst aan de slag. De experts van Eritrese herkomst die we interviewden zijn bijna zonder uitzondering ook als vrijwilliger actief onder de statushouders en zij voelden zich de afgelopen jaren vaak overvraagd. Zij worden niet structureel ondersteund door de overheid. Deze experts worden wel regelmatig door lokale overheden gevraagd om (onbetaald) advies te geven over Eritrese statushouders of door onderzoekers als wijzelf, maar dit zet naar hun eigen opinie te weinig zoden aan de dijk. Zij pleiten voor een professionalisering van de inzet van cultureel deskundigen uit de eigen groep.

I: Do you get any support?

R: No. I did it for three years, I don't have any support, but I am not going to stop. Because I think I am responsible for these kids. So, for the young people I mean, [structural support] is important. There are many with higher education and willing to do the job. [...] But I don't like the idea of only using Eritrean volunteers. That does not help. There is no continuity in that. I don't know what they do with the Syrians, but the Eritreans are many and they need support. They need intermediates, they need somebody with experience, with the Dutch society and the Eritrean. But [the current volunteers] are not given credit for that. (expert)

R1: Als wij dan alle vluchtelingen die naar ons komen helpen, dan kan ik ook niet voor mijn kinderen zorgen. [gelach] Dan ben ik alleen met hen bezig. Ik zou het graag doen maar ik kan niet. Niemand. Dus de overheid moet daar verantwoordelijkheid nemen.

R2: En meer hulpverleners, meer [...].

R1: [bijvoorbeeld] oudkomers die geen werk hebben of minder tijd werken, die lang hier zijn dus laat die gewoon werken [met statushouders].

I: En willen die dat ook doen, denk je? Want ik heb ook weleens gehoord dat de relatie tussen de nieuwkomers en de oudkomers ook niet echt [goed] is.

R1: [...] ze zijn echt verschillend qua mentaliteit, qua alles. De nieuwkomers, vooral die jongeren zijn echt anders dan wat wij gewend zijn. Ja.

R2: Dus het is echt moeilijk, wij kunnen niet iedereen helpen. En ja dat vinden wij een beetje moeilijk, wij zouden willen dat ze veel hulp zouden krijgen, veel vrijwilligers, maar echt betaald ook, waarom niet. Vrijwillig is vrijwillig, dat kan je niet altijd. Dat doe je alleen als je extra tijd hebt. (vrijwilligers van Eritrese herkomst)

Tot slot zijn er een aantal gevestigde Eritrese zelforganisaties die zich door de komst van grote aantallen nieuwkomers uitgedaagd voelden en die activiteiten hebben opgezet voor statushouders. De gevestigde Eritrese gemeenschap kent een grote organisatiegraad (DSP-groep en Tilburg University 2016), maar zoals we uit het voorgaande kunnen opmaken, is er niet noodzakelijk veel bereidheid bij de gevestigde zelforganisaties om nieuwkomers op te vangen. Twee organisaties die wij bezochten doen echt andere dingen voor en met de nieuwkomers dan met de oorspronkelijke achterban. En ook zij hebben de ervaring dat de omgang tussen nieuwkomers en de leden van het eerste uur niet van een leien dakje gaat.

Wij hebben een nieuwe tak opgericht speciaal voor de nieuwkomers. Want nieuwkomers en oudkomers kunnen niet met elkaar communiceren. Menging is moeilijk. De nieuwkomers zijn nog veel bezig met Eritrea. De oudkomers zijn meer bezig met het leven hier in Nederland. Zij hebben geen tijd voor nieuwkomers [in de zin van: geen belangstelling]. (expert)

Een organisatie die we bezochten is van oorsprong een organisatie door en voor Eritrese vrouwen. De laatste jaren zijn ze activiteiten gaan ontwikkelen voor statushouders, meestal jonge mannen. Ze proberen hen welkom te heten, gezelligheid te bieden rond een typisch Eritrees maal en ze organiseren ook computerlessen voor de digibeten onder de nieuwkomers.

R1: Wij zijn [een] vrouwenorganisatie, ja we zijn heel lang in Nederland en wij hebben wel zo veel geleerd, zo veel gezien dus daarom. [...] Want wij zien zo veel vrouwen zijn in de problemen en wij willen die vrouwen naar boven trekken, uit huis halen.

I: En nu helpen jullie ook mannen, jonge mannen?

R2: Jonge Eritreeërs.

I: De eerste jaren waren het dus heel veel vrouwen die hier al langer wonen. Deden jullie dan ook dezelfde activiteiten of is dat heel erg veranderd?

R2: Nee, het is helemaal veranderd. Ik bedoel die vrouwen die langer hier zijn, zijn anders dan die nieuwkomers, dus wij moeten ook onze activiteiten daaraan aanpassen.

R1: Ja, de laatste twee jaren sinds die nieuwkomers hiernaartoe komen: ten eerste willen wij gewoon die nieuwkomers verwelkomen in Nederland. En ja, ze komen wel met zo veel problemen en zo, zij hebben onderweg zo veel enge dingen meegemaakt... Dus we willen die mensen gewoon verwelkomen, dat is ons eerste doel.

I: Jullie zijn ze echt gaan opzoeken in de opvang hier?

R1: Ja. We zijn langs die plekken gegaan en we hebben gewoon iedereen uitgenodigd.

R2: Ja, die jongens [van de computercursus] kennen ons van het begin, wij waren in het [opvangcentrum]. Wij hebben hen een paar keer uitgenodigd hier, grote evenementen georganiseerd, samen injera eten. En zij waren zo blij, ze zeiden: 'O wij hebben dat gemist, wij hebben dit de laatste vijf maanden of zes maanden – weet ik veel hoelang zij onderweg zijn geweest – zo gemist!' En wij doen zulke dingen, we brengen ze ook met elkaar in contact.

De vrouwen stellen dat ze zich geroepen voelen om speciale activiteiten te organiseren voor de nieuwkomers, omdat zij hen zien als kinderen voor wie ze zich verantwoordelijk voelen. De jonge statushouders hebben letterlijk de leeftijd van hun eigen kinderen en ze stellen zich voor hoe het zou zijn als hun kind in een dergelijke situatie verkeerde. Toch duurt het een hele tijd voor ze het vertrouwen hebben gewonnen van pas in Nederland gearriveerde, jonge vluchtelingen.

R2: Wat wij vinden bij [naam organisatie] is, ze zijn hier nieuw gekomen dus wij willen graag dat ze zich gewoon thuis voelen. [Maar we moesten] eerst rustig gewoon vertrouwen opbouwen. Met ons praatten ze ook niet zoveel [in het begin], maar nu is dat [beter] geworden, wij kunnen gewoon goed communiceren met elkaar. En dat vertrouwen hebben we in twee jaar lang met elkaar opgebouwd zeg maar.

7.4.4 De invloed van de Eritrese overheid

Het onderzoek van DSP-groep in samenwerking met Tilburg University (2016) en dat van een aantal journalisten (Bolwijn en Modderkolk 2016; Riemens 2017; Vaessen 2017) brachten aan het licht dat de Eritrese overheid de zelforganisaties van Eritreeërs in de diaspora gebruikt om een stevige grip te houden op haar geëmigreerde onderdanen. Het feit dat Eritrese nieuwkomers weinig banden onderhouden met de gevestigde Eritrese gemeenschap zou kunnen betekenen dat ze zich onttrekken aan de controlemechanismen van de Eritrese regering die werkzaam zijn in die gemeenschap. Het onderzoek van DSP-groep en Tilburg University stelt vast dat de vluchtelingen op een andere manier worden gecontroleerd: via de tolken die bij de asielverhoren aanwezig zijn (in ieder geval tot de ophef daarover in 2014) en via infiltranten die zich mengen onder de vluchtelingen en statushouders. Op enkele uitzonderingen na, die uitgesproken kritisch zijn op de huidige Eritrese overheid, spreken de geïnterviewde statushouders in ons onderzoek zich niet uit over de Eritrese politiek. De respondenten geven daarentegen nadrukkelijk aan dat ze op afstand wensen te blijven van zowel aanhangers van de regering als van tegenstanders. Ze willen zo veel mogelijk met rust gelaten worden. Uit de antwoorden blijkt wel dat ze weten dat de invloed van de Eritrese overheid verloopt via de ambassade maar ook via de bijeenkomsten van de gevestigde Eritrese gemeenschap.

Naar andere Eritrese bijeenkomsten ga ik ook niet. Ik ben niet geïnteresseerd in politiek. PFDJ probeert altijd mensen te werven. Met hen wil ik niets te maken hebben. We zijn voor hen gevlucht en ze blijven ons achtervolgen. (man)

Verder ga ik niet naar andere Eritrese bijeenkomsten. Ik wil niets te maken hebben met de Eritrese overheid. Ik hoef gelukkig niet naar de Eritrese ambassade te gaan. Ik ken mensen die werden gedwongen om voor documenten daarnaartoe te gaan. Je vlucht voor een regime en vervolgens moet je naar de ambassade om uitgescholden en vernederd te worden. Dat is vrienden van mij overkomen. Zij moesten een spijtbetuigingsverklaring ondertekenen en veel geld betalen. Zij weigerden het ondertekenen en het betalen. Zij werden weggestuurd. (vrouw)

Ik heb niets met politiek te maken. Ik heb vastgezet en ben ontsnapt, sindsdien heb ik geen contact, zelfs niet met de ambassade. Ik heb niets met ze. Ik ken ze niet. Ik ga van de kerk naar huis en de mensen die ik tegenkom zijn ook vluchtelingen. Ook de ouderen in Rotterdam praten niet over de overheid met me. (man)

De nadruk die de respondenten leggen op het feit dat ze niets met politiek te maken willen hebben, dat ze niemand kennen en dat ze zich alleen met hun eigen zaken bemoeien kan wijzen op angst. Maar dat kunnen we niet met zekerheid concluderen. We hebben verder geen signalen uit de interviews met de statushouders zelf die erop wijzen dat ze onder druk staan van de Eritrese regering of van de tegenstanders daarvan en wij hebben hier niet op doorgevraagd. Uit ander onderzoek in Nederland en internationaal (DSP-groep en Tilburg

University 2016) weten we dat de invloed van de Eritrese overheid op de recente asielmigranten mogelijk groter is (Appels 2018).

In de interviews met experts hebben we wel gevraagd of en hoe de Eritrese overheid probeert de vluchtelingen onder controle te houden en of en hoe de Eritrese politiek leeft onder de recent gekomen statushouders. De experts die zich hierover wilden uitspreken lijken te bevestigen dat de meeste statushouders proberen afzijdig te blijven van de Eritrese politiek. Dat is niet eenvoudig, zoals in het DSP-rapport wordt gesteld: 'Neutraal bestaat niet' (DSP-groep en Tilburg University 2016: 85). Een expert spreekt van intimidaties door de knokploeg Eri-blood en andere vertegenwoordigers van de Eritrese regering. Hij gaf het advies aan een groep nieuwkomers om zich te verenigen, zodat ze politiebescerming kunnen vragen indien nodig.

Dus ik gaf hun een idee en dat is: jullie moeten wel een stichting of een vereniging hebben, dan registreren bij de Kamer van Koophandel of een ander orgaan. Dan kun je met dat statuut aan de politie jullie angst vertellen. Anders kunnen de leden van de regering aan jullie komen en dat is niet fijn. [...] Niet alleen Eri-blood, maar ook andere volwassenen die pro regime zijn, gingen soms huis aan huis op zoek naar hen. (expert)

Eritrese nieuwkomers zouden vooral onderling organisaties opzetten (met andere nieuwkomers), onder andere omdat ze de gevestigde gemeenschap wantrouwen. En ook in de Eritrees-orthodoxe kerk in Nederland is van alles aan de hand: de nieuwkomers zetten ook hun eigen geloofsgemeenschappen op waarin een iets andere geloofsinterpretatie wordt gepredikt of houden diensten in huiselijke kring (vgl. Ferrier en Massink 2016). Nieuwkomers van andere geloofsgroepen zoeken veeleer aansluiting bij Nederlandse kerken en moskeeën (DSP-groep en Tilburg University 2016). Mogelijk ontstaan er gescheiden werelden waarin de aanhangers van de Eritrese regering inderdaad minder invloed hebben op de nieuwkomers dan op de gevestigde Eritreeërs van de eerste golf (DSP-groep en Tilburg University 2016: 11).

Daarnaast vertellen verschillende experts dat een deel van de nieuwkomers zich niet door de Eritrese overheid laat intimideren. Zij ervaren in Nederland ongekende vrijheid en maken daar gebruik van: met de komst van de grote groep nieuwe vluchtelingen naar Europa krijgt het verzet tegen de PFDJ in Europa nieuw elan. Het bewijs daarvan zijn een aantal protesten, onder andere in Nederland, waar veel nieuwkomers aan meededen en die de internationale pers haalden (Plaut 2017; Vermeeren 2017). Leden van de oppositie in de diaspora die langer in Europa gevestigd zijn bieden ondersteuning aan nieuwkomers die zich willen organiseren of die willen demonstreren tegen het regime. Ook dat is een vorm van sociaal kapitaal die integratie in de hand kan werken, omdat ze de afhankelijkheid van de Eritrese organisaties en de conservatieve delen van de Eritrese gemeenschap vermindert.

And they create fear among the refugees newly arrived. That is what we are trying to combat now, because we organize the people who are refugees, especially the refugees with a status. And we inform them about all this business. And that is showing now a positive sign, because the refugees are coming out of their fear and they come to the streets and demon-

strate against the regime and the supporters here. There are a lot of demonstrations. We took them to Geneva and they were willing also. Actually, two times in Geneva, 2015 and 2016. At the same time a group from Nijmegen came to The Hague because they cannot pay their transport to Geneva. And I was helping them because I did not go the second time to Geneva. So I went with them to The Hague and they were quite strong. They were not afraid, so they can express themselves. Slowly they are coming out of the cocoon I would say, and they organize themselves. (expert)

Een van de geïnterviewde statushouders heeft zich aangesloten bij een organisatie van de oppositie. Hij vindt dat zijn morele plicht, maar hij begrijpt ook dat anderen zich drukken uit angst voor represailles tegen hun familie.

Ik heb contact met een Eritrese organisatie. [naam organisatie] is een Eritrese oppositiebeweging in de diaspora. Ik ben een actief lid daarvan. In Eritrea is iedereen tegen het huidige regime maar daar kun je niets doen. Iedereen wordt in de gaten gehouden, vooral jonge mannen. Ik snap dat iedereen een eigen mening heeft, maar ik vind ook dat ieder Eritreeër verplicht is om een positie in te nemen tegen de huidige regering. Als wij de 2% blijven betalen en aan hun feesten deelnemen zal aan de situatie in ons land niks veranderen. Met PFDJ heb ik geen contact. Ik ga ook niet naar hun feesten. Ik heb aan de demonstratie in Veldhoven deelgenomen. Ik vind dat er te weinig mensen hebben deelgenomen. Velen waren ook bang dat hun achtergebleven familie opgepakt zou worden. (man)

Angst om in Eritrea achtergebleven familie is de voornaamste belemmerende factor om zich los te maken van de Eritrese overheid. Aan de ene kant is er de angst dat uitspraken tegen het regime represailles uitlokken tegen achtergebleven familieleden (DSP-groep en Tilburg University 2016). Aan de andere kant zijn statushouders voor de gezinsherenigingsprocedure of voor het terugsturen van *remittances* naar hun familie nog vaak aangewezen op de Eritrese ambassade, en zien ze zich daar gedwongen de 2% diasporabelasting te betalen en de spijtverklaring te ondertekenen.

7.5 De rol van geloof

De geloofsijver van Eritrese statushouders in Nederland valt de experts – ook die van Eritrese herkomst – op: zo veel als de recent aangekomen statushouders hechten aan het geloof, zien ze niet bij de gevestigde Eritrese gemeenschap in Nederland en ook nauwelijks in Eritrea zelf. Onze respondenten geven toe dat ze sinds ze in Nederland zijn, trouwer naar de kerk gaan dan in Eritrea. Daarom gaan we in deze paragraaf na welke rol hun geloofspraktijk speelt in hun leven en integratie in Nederland.

7.5.1 Religie in Nederland

Elke zondag ga ik naar de Eritrese kerk. Het geeft me troost om de dienst te volgen en tot bezinning te komen. Ik ga naar de kerk om te bidden opdat mijn gebeden worden gehoord. Er komen in de kerk heel veel mensen en ook nieuwkomers zoals ik. (vrouw)

Het geloof neemt vooral in het leven van de jongere respondenten een centrale plek in. Waar geloof als een gegeven werd beschouwd in Eritrea zijn ze er nu zeer bewust mee bezig. In Nederland is er naast het nieuwe bewustzijn ook meer ruimte om naar de kerk te gaan. Respondenten die in militaire dienst waren konden hun geloof tijdens deze periode niet uitoefenen, omdat alle religieuze activiteit tijdens de dienstplicht verboden is. Het past binnen het beleid van het cultiveren van een etniciteit en een religie-overstijgende Eritrese identiteit (Country report 2009: 26).

Ja, in Nederland heb je wat meer tijd. In Eritrea ben je soldaat, dus dan kan je niet iedere zondag naar de kerk. Hier heb je zondag tijd.

De oudere respondenten geven aan de kerk belangrijk te vinden, maar wonen minder frequent diensten bij (eens in de zoveel weken). De afstand van de woonplaats van de statushouders tot de kerk is hierin ook van belang, want niet iedereen heeft het geld om deze reis wekelijks te kunnen bekostigen. Er zijn Eritrees-orthodoxe kerkdiensten in Rotterdam, Amsterdam, Utrecht, Groningen, Zwolle en Tilburg. Buiten de kerk om wordt er in het dagelijks leven regelmatig stilgestaan bij het geloof. Gebeden worden thuis vaak uit het hoofd geleerd en gezongen tijdens de diensten.

We zijn er vooral zaterdag en zondag mee bezig. We helpen daar mensen en lezen. Doorde-weeks zijn er mensen die je bellen. Of je doet een zelfstudie. Zulke dingen.

Informatie over het geloof komt niet alleen binnen via de kerk. Mensen kunnen via internet meerdere informatiebronnen aanboren, zoals de volgende respondent aangeeft: 'Ik lees uit de Bijbel, kijk op YouTube en luister naar kerkliederen.' Informele bijeenkomsten in woningen, zogenaamde huiskamerkerkjes, worden gebruikt om in kleine groepjes Bijbelteksten te bestuderen en ideeën over het geloof uit te wisselen.

We komen wel om de drie maanden samen met jongens uit onze regio [in Eritrea] en dat gaat vooral over ons geloof, wanneer iemand ziek is of iemand hulp nodig heeft. (man)

De geloofspraktijk komt, tot slot, tot uiting in heel veel dagelijkse rituelen. Het veelvuldige vasten is al genoemd, en veel orthodoxe gelovigen eten bijvoorbeeld op woensdag en vrijdag geen dierlijk voedsel. In aanloop naar grote kerkelijke feestdagen wordt vele uren per dag gevast. In de woning van statushouders zijn de muren vaak gedecoreerd met afbeeldingen van Jezus, Maria en teksten met gebeden. *Mezmur* (Eritrese kerkliederen) worden afgespeeld en voor en na het eten wordt er gebeden.

7.5.2 De functie van religie

Volgens de geïnterviewde experts en statushouders zelf heeft de toegenomen religieuze activiteit van de laatstgenoemden alles te maken met hun recente belevenissen op de vlucht en tijdens hun eerste maanden in Nederland. In de eerste plaats bieden geloof en kerk een moreel ankerpunt. Zoals in een citaat hiervoor wordt beschreven, betekent de kerk vooral 'troost' en 'bezinning'; de statushouders bevinden zich in een totaal andere wereld, met veel meer individualisme en vrijheid dan ze gewend zijn. De kerk en de ver-

trouwde leer geven de statushouders iets om op te navigeren in de verwarrende nieuwe wereld met zijn nieuwe spelregels. De meeste hebben dingen meegemaakt tijdens de vlucht en dingen gedaan om in leven te blijven, die niet stroken met de normen en waarden waarmee ze zijn opgevoed. Experts stellen dat veel statushouders zich schuldig voelen dat zij de vlucht hebben overleefd terwijl vrienden en familieleden onderweg zijn omgekomen, maar ze zijn God ook dankbaar voor hun leven. Beide zijn redenen om te intensief te bidden en naar de kerk te gaan.

De hechte sociale structuren waarmee ze opgroeien vervallen op de vlucht. In combinatie met bedreiging en gevaar, gaan ze experimenteren. Als je de vraag stelt 'Ga je naar de hemel of ga je naar de hel?'; in Eritrea is het antwoord: naar de hemel. Op de vlucht weten ze het niet meer, in Nederland zeggen ze: naar de hel. Wat ze goed en fout vinden verandert niet, maar wat ze van zichzelf en hun eigen gedrag vinden verandert van positief naar negatief: ze vervreemden van zichzelf. Hun morele kapstok is nog dezelfde, maar ze leven of leefden daar niet meer naar. Die innerlijke vervreemding levert heel veel spanningen op. (expert)

De kerk biedt de gelovigen dus houvast in tijden van morele verwarring en pijn. Het is ook de meest laagdrempelige ondersteuning bij de verwerking van trauma die de statushouders kennen (vgl. DSP-groep en Tilburg University 2016).

I: Ik merk ook op dat veel Eritreeërs die ik spreek in Nederland meer naar de kerk gaan dan in Eritrea. Het lijkt een belangrijkere rol te spelen in hun leven. Hoe komt dit volgens jou?

R: Dit komt volgens mij door alle slechte dingen die ze onderweg hebben meegemaakt in Soedan, Libië en de zee. Wanneer je slechte dingen hebt meegemaakt zoek je naar dingen die je gaan helpen om je beter te laten voelen en de kerk doet dit voor je. (man)

Een tweede reden voor de kerkgang is dat het de statushouders een connectie met Eritrea geeft, want daar bevinden ze zich (minstens) één keer in de week in een omgeving met Eritreeërs die hun situatie kennen, hun taal spreken en hun cultuur kennen. Het versterkt de sociale cohesie: iets wat ze missen sinds ze uit Eritrea zijn vertrokken en in een heterogene en individualistische wereld zijn beland. Naar de bijeenkomsten in de kerk komen lotgenoten uit de hele regio. Het zijn momenten waarop ook informatie wordt gedeeld met anderen en praktische hulp en steun wordt gevraagd en geboden. Zeker als de communicatie met Nederlandse instanties en organisaties mislukt (zie § 5.3) en je als statushouder het gevoel hebt dat je niet wordt gehoord en geholpen, is de kerk de plek waar je je 'eigen mensen' treft die misschien wel een oplossing hebben voor je problemen.

Een derde reden is dat voor veel Eritreeërs de reis niet is afgesloten op het moment dat ze in Nederland zijn aangekomen. De kerk is dan de plek waar statushouders bidden voor familieleden die nog in een ander land zitten of onderweg naar Nederland zijn. Via Facebook en andere sociale media is de wereld voor de statushouders kleiner geworden; met nieuws over martelingen en tot slaaf gemaakte Eritreeërs in Libië wordt intens meegeleefd. Statushouders bevinden zich vaak in situaties waarin ze weinig tot geen controle hebben over hun eigen leven of dat van hun dierbaren. Deze hulpeloosheid vertaalt zich in een grote devotie: de controle ligt bij God. Vraag je waar iemand over vijf jaar verwacht te zijn

dan krijg je te horen: ‘Alleen God weet waar ik over vijf jaar zal zijn...’; vraag je waarom iemand geen last heeft van trauma’s na zijn reis dan wordt dit toeschreven aan God; vraag je hoe iemand uit de problemen denkt te komen dan luidt het antwoord: ‘Het is God die je uit stress en problemen haalt. Je richt je dus tot God.’

Voor zover het geloof bijstand biedt aan statushouders in geestelijke nood die kampen met stress en trauma, is het een factor die hun integratie en welbevinden in Nederland kan bevorderen. Zeker wanneer andere vormen van psychologische hulp redelijk onbereikbaar zijn (zie hoofdstuk 4 en 5). Een deel van de experts verwacht ook dat de bijzondere gerichtheid op het geloof na een aantal jaar in Nederland, wanneer de statushouders wat meer gesetteld raken in hun nieuwe land, zal afzwakken. Andere stellen dat de veelal van het platteland afkomstige nieuwkomers van huis uit religieus zijn en dat ze conservatief en trouw aan de kerk zullen blijven. Veel hangt natuurlijk af van de boodschap die ze in de kerk zelf meekrijgen, van het voorbeeld en leiderschap dat de priesters en andere religieuze leiders geven: zijn die gericht op integratie en meedoen in de Nederlandse samenleving, of juist niet?

7.5.3 Zorgen omtrent de kerk

Geloof speelt een dusdanig grote rol in het leven van veel statushouders dat we de kerk als een machtsfactor binnen de groep kunnen beschouwen. Over de invloed van de kerk en priesters leven bij Nederlandse vrijwilligers, beleidsmakers en professionals die betrokken zijn bij de Eritrese statushouders wel zorgen. Die zorgen betreffen drie aspecten van de rol van religieuze leiders. Een eerste aspect is de boodschap die ze verkondigen in hun gemeenschap: sluit die wel of niet aan bij de Nederlandse samenleving? Een tweede aspect is mogelijk machtsmisbruik van priesters en andere leiders. En een derde aspect, ten slotte, is de mate in hoeverre de kerk dienstdoet als vehikel voor de Eritrese overheid om controle te houden over haar onderdanen in de diaspora.

Wat betreft het eerste punt van zorg, de boodschap, stellen de experts dat de leer die in de kerk wordt uitgedragen er eerder op gericht is de band met het land en de cultuur van herkomst levend te houden dan om vlot te integreren in de Nederlandse cultuur. De normen en waarden die gepredikt worden zijn conservatief, zeker waar het man-vrouwverhoudingen betreft of de seksuele en huwelijksmoraal.

Misschien komt dit doordat de nieuwkomers wat orthodoxer zijn, die behoefte hebben om de bijbel letterlijk te nemen, de tradities meer trouw te volgen. Maar dan hoor je ook de priester prediken dat het goed is voor de jongeren om snel een gezin te stichten. Nou dat doen ze enerzijds ook omdat ze die jongeren de goede richting in willen sturen. Ze zien ze zijn alleen, ze zijn eenzaam, ze zijn kwetsbaar, ze hebben geen vangnet. Dus als je dan – in Eritrea is het natuurlijk zo dat jonge meisjes vanaf veertien, vijftien al kunnen trouwen – dus het is enerzijds uit goede bedoelingen van: kan je je richten op de toekomst. Dat is de cultuur hè, je gaat niet terugkijken naar het verleden en de problemen analyseren. Je richt je op de toekomst en de toekomst is een gezin stichten. (expert)

De conservatieve boodschap die in de kerk wordt uitgedragen, sluit soms niet goed aan op wat de statushouders nodig hebben bij hun integratie: overhaast, op jonge leeftijd trouwen en kinderen krijgen maakt de situatie van de nieuwkomers vaak nog complexer en belemmert deelname aan werk en inburgering.

Dus dat is wel een mooie boodschap, maar hoe dat in de praktijk dan ten uitvoer komt... Ja, dan hoor je dat ze in de kerk getrouwd zijn, maar niet voor de wet. Wat betekent dat dan? En als die relaties niet lang standhouden? Dan vinden er allerlei relaties plaats, nou dan wil het meisje misschien toch geen kind en is er misschien abortus, misschien was het niet helemaal vrijwillig... Dus de context maakt het allemaal zo dat het toch wel heel zorgelijk is omdat de jongeren niet de ondersteuning erbij krijgen, de begeleiding erbij krijgen om de juiste beslissingen te nemen op de momenten die ertoe doen. (expert)

Tegelijk waarschuwen de experts voor de overhaaste conclusie dat de religiositeit van de statushouders niet goed is of zelfs moet worden ontmoedigd: de meeste lijken er meer baat bij te hebben dan dat het ze kwaad doet. Op dit moment voorzien de kerken in een leemte die de Nederlandse maatschappij niet kan vullen. De experts pleiten er daarom voor om goed de vinger aan de pols te houden bij met name jonge statushouders. De tweede bron van zorg is de machtspositie van de priesters onder de statushouders en de 'wildgroei' aan mannen die zich als priester opwerpen, met onduidelijke kwalificaties. Eerder in dit rapport (§ 4.3.2) werd al gesproken over observaties van COA-medewerkers die wijzen op mogelijk (seksueel) misbruik door priesters van jonge Eritrese vrouwen (Horbach en Rijken 2017). In de media verschenen verhalen over een situatie rond de kerk in Rotterdam, waar veel jonge Eritrese vrouwen zwanger thuiskwamen na een weekend kerkbezoek (Kempes en Van der Linden-van Vuuren 2016; Visser 2016).

Het priesterschap is voor Eritrese mannen een aantrekkelijk beroep. De gemeenschap zorgt namelijk voor de priester. Een priester kan iemand opbellen om eten bij hem te laten bezorgen of om zijn huis te laten schoonmaken. Priesters hebben in de gemeenschap een hoge status en bijbehorend ontzag, dat grenst aan verering door de gelovigen. Verder lijken er niet veel eisen te worden gesteld aan de aspirant-priesters: iemand kan zichzelf tot priester benoemen, zonder een opleiding te hebben gevolgd, en zijn eigen invulling geven aan dat priesterschap.

Er zitten priesters tussen, maar er zitten ook veel mensen tussen die diaken zijn geweest en weer priester zijn geworden, of zichzelf tot priester hebben benoemd. Ja, in hoeverre hebben zij het morele leiderschap, in hoeverre hebben zij überhaupt de kennis, hè, die ze nodig hebben om als priester te dienen? En hoe worden zij gesteund vanuit de kerk? [...] daar zitten allemaal valkuilen. [...] Het vraagt zeker meer aandacht, maar het moet niet vanuit de beheersing, of vanuit de handhaving komen. Het moet echt vanuit de gemeenschap ter versterking van de groep komen, wil je daar toegang toe krijgen, want anders houden ze heel snel de deur dicht. Wat [ik vind dat] iedere gemeente wel zeker zou moeten doen, is om die religieuze leiders binnen hun kringen te houden. Dus niet uit te sluiten, niet te negeren en ook niet als criminelen of als slachtoffer zien, maar gewoon betrekken, want je hebt ze nodig. Maar ook de lijntjes kort houden, zodat je weet wat er speelt, en vooral ook in ze

investeren. Want als je in ze investeert en het vertrouwen opbouwt, dan kan je ze ook gedeeltelijk beïnvloeden. Dan kan je ook zeggen welke conservatieve waarden misschien nou net te ver gaan, of nadelig zullen uitpakken voor de jongeren. (expert)

Deze expert pleit ervoor om goede lijnen te onderhouden met de religieuze leiders van de Eritrese statushouders om op die manier zicht te houden op wat er in de geloofsgemeenschappen speelt. Investeren in de opleiding en begeleiding van (aspirant-)priesters is een volgende stap waarmee de Nederlandse samenleving de jonge Eritrese gelovigen, via de priesters, zou kunnen (terug)winnen. Ook zou er gebruik kunnen worden gemaakt van de banden die er al zijn tussen Eritrese en Nederlandse gelovigen: Eitrees-orthodoxe diensten worden gehouden in bestaande accommodaties van Nederlandse kerkgemeenschappen en Eritrese moslims en niet-orthodoxe christenen sluiten zich meestal aan bij een plaatselijke moskee of kerk.

Een derde bron van zorg is dat Eritreeërs aangeven dat de Eritrese overheid (mee)beslist wie er tot priesters worden benoemd in de diaspora. Uit het onderzoek van DSP-groep en Tilburg University (2016) blijkt een connectie tussen de Eritrese overheid en de leiders van de diasporakerken. Er zijn meerdere onduidelijkheden over de werking van deze kerken, bijvoorbeeld over de bestemming van het geld dat er wordt ingezameld. Onze eigen respondenten gaven het volgende aan toen we ze vroegen of ze iets merkten van de aanwezigheid van het Eritrese regime tijdens of rond de kerkdiensten:

I: Wat ik hoor ook van andere Eritreeërs is dat de Eritrese overheid naar de kerk komt, merk je dit ook?

R: Ja, de handen van de Eritrese overheid zijn ook in de kerk. De kerk en de overheid zouden verschillende dingen moeten zijn, maar dit is niet het geval.

I: Praat de priester dan over politiek?

R: Niet rechtstreeks, maar bijvoorbeeld het ingezamelde geld, waar gaat dit naartoe?

Niemand weet dit. Zulke vragen zijn er. Wanneer je het vraagt wordt er gezegd dat het naar Eritrea gaat om de kerken daar te ondersteunen, [maar je ziet niet] wie het geld in ontvangst neemt. [...] Het gaat allemaal via binnenkamertjes, dus niemand kan zeggen dat het naar de Eritrese overheid gaat.

I: Zoek je plekken waar de overheid niet is?

R: Als ik naar de kerk ga is het om mijn geloof, dus veel maakt het me niet uit. Ik ga naar de Eritrese of Ethiopische kerk, het maakt me niet uit. (man)

Een enkeling, zoals de respondent in het vorige citaat, vermoedt dat er inderdaad banden zijn tussen de Eritrese overheid en de kerk, zij het niet openlijk. Experts benadrukken dat het wantrouwen van de statushouders over de betrokkenheid van de overheid bij de gevestigde Eritrese kerken (zoals die in Rotterdam) ertoe leidt dat er nieuwe kerkgemeenschappen van voornamelijk nieuwkomers worden opgezet. Ook zou het een verklaring zijn voor de populariteit van de huiskamerkerkjes.

Alleen de Eitrees-orthodoxe kerk heeft de nieuwkomers omarmd, maar die heeft daar belang bij: de kerk vraagt geld voor van alles en nog wat. Het is dus een verdienmodel. Ook

heeft de kerk banden met de regering. Als reactie zie je dat er her en der huiskamerkerkjes opkomen, dat groepjes vrienden die elkaar vertrouwen hun eigen religieuze diensten organiseren, waarbij iemand zich opwerpt als priester. (expert)

Er zou een tweedeling ontstaan in de geloofsgemeenschap in Nederland, met aan de ene kant kerken waar met name regeringsgezinde Eritreeërs bijeenkomen, vaak vooral leden van de gevestigde gemeenschap, en aan de andere kant kerken met oppositiegezinde gelovigen. De laatsten zouden volgens de experts mogelijk ook wat progressiever zijn qua opvattingen dan de eersten. De nieuwkomers die op zoek zijn naar een geloofsgemeenschap zijn dan ook in de kerk de inzet van het getouwtrek tussen Eritrese politieke facties.

7.6 Conclusies

De recent gearriveerde Eritrese statushouders gaan vooral om met mensen met dezelfde achtergrond: niet-functionele contacten met Nederlanders zijn schaars, maar ook met de gevestigde Eritrese gemeenschap hebben ze geen goede aansluiting. Eritrese nieuwkomers vormen groepjes van mensen die elkaar kennen uit het land van herkomst of van de vlucht, of trekken naar elkaar toe wanneer ze in dezelfde gemeente in Nederland worden geplaatst. Eritreeërs die terechtkomen in een omgeving met weinig herkomstgenoten lopen het risico te vereenzamen. De meeste lijken het in hun eentje niet goed te doen. Dat komt doordat de statushouders in deze beginjaren in Nederland sterk afhankelijk zijn van hun *bonding* sociaal kapitaal, van emotionele en materiële steun van hun groepsgenoten. De communicatie met Nederlandse instanties is immers verre van optimaal of faalt helemaal, contacten leggen waarbij Nederlands moet worden gesproken is moeilijk, en de verhouding met de gevestigde groep – de aangewezen intermediairs omdat ze zowel de taal van de nieuwkomers als van de Nederlandse instanties spreken – is gecompliceerd. De sterke gerichtheid op de eigen groep heeft voor- en nadelen: er lijkt sprake te zijn van veel onderlinge solidariteit, waardoor de eigen groep het belangrijkste vangnet vormt voor nieuwkomers waar ze een beroep op kunnen doen wanneer ze informatie, geld, eten en gezelligheid zoeken. Het nadeel is dat de eigen groep weinig kapitaal heeft dat van nut is voor het integreren in de Nederlandse samenleving: de informatie die wordt gedeeld is niet altijd juist, de financiële draagkracht van haar leden is zeer beperkt en er wordt geen Nederlands gesproken. Het risico bestaat ook dat er een cultuur ontstaat die is losgezongen van die van de omringende samenleving.

De statushouders in ons onderzoek vinden het ingewikkeld om in contact te komen met Nederlanders. Ze komen gewoon weinig (autochtone) Nederlanders tegen, voelen zich beperkt door hun gebrekkige uitdrukkingsvaardigheid in het Nederlands, zijn verlegen en begrijpen de codes van de sociale omgang (nog) niet. Omgekeerd hebben de Eritreeërs vaak een weinig toegankelijke uitstraling. Toch zijn er belangrijke uitzonderingen: er zijn een aantal uitstekende contacten met bevlogen vrijwilligers, die zich niet hebben laten afschrikken door de grote cultuurverschillen en hindernissen in de communicatie. Gelegen-

heid voor het ontstaan van dit soort *bridging* sociaal kapitaal is er in sportclubjes: de Eritreeërs beoefenen sporten als voetbal, wielrennen en hardlopen die ook in Nederland populair zijn. Kerken bieden een andere mogelijkheid tot contact over de grenzen van de eigen groep heen: Eritrees-orthodoxe diensten vinden vaak plaats in gebouwen van andere christelijke kerken en Eritrese christenen en moslims die tot andere denominaties behoren bezoeken plaatselijke gebedshuizen.

De werelden van Eritrese nieuwkomers en gevestigden lijken behoorlijk gescheiden. Ondanks dat ze uit hetzelfde land afkomstig zijn en taal en geloof delen zijn er grote verschillen: de nieuwkomers komen overwegend van het platteland en de oudkomers uit de steden, de oudkomers hebben vaker een hoger opleidingsniveau, en vooral: de oudkomers hebben het Eritrea van na de eeuwwisseling niet meegemaakt. Onder de nieuwkomers is veel wantrouwen ten opzichte van de sympathie die velen uit de gevestigde gemeenschap koesteren voor de PFDJ van president Afewerki. Tot slot is er ook sprake van strijd tussen jonge, wat losgeslagen statushouders die zich niet laten leiden door de ouderen van de gevestigde gemeenschap – een strijd die lijkt op een ‘gewoon’ generatieconflict. De nieuwkomers brengen alleen al door hun aantal kleine machtsverschuivingen op gang waar de gevestigde gemeenschap het moeilijk mee heeft.

Waar de statushouders ondersteuning krijgen van Tigrinyasprekende vrijwilligers en hulpverleners blijkt dit echter van onschatbare waarde: dat pleit voor het opleiden en inzetten van intermediairs uit de eigen groep die de brug kunnen slaan tussen de Eritrese nieuwkomers en de Nederlandse samenleving.

Noten

- 1 Habesha is de benaming die Eritreeërs zelf gebruiken voor mensen van het voormalige Abessinië: Ethiopië en Eritrea.
- 2 YPFDJ is de jongeren afdeling van de regeringspartij.

Summary and conclusions

Eritrean asylum status holders in the Netherlands

A qualitative study of their flight from Eritrea and their lives in the Netherlands

Jaco Dagevos, Leen Sterckx and Merhawi Fessehazion

S.1 Qualitative study of Eritrean asylum status holders in the Netherlands

This report describes the background and life situation of Eritrean holders of asylum status who have come to live in the Netherlands in the last few years. We conducted in-depth interviews to ascertain why they had fled Eritrea, what their experiences during their flight were and what their life in the Netherlands is like. We spoke to asylum status holders themselves and to experts who are familiar with the Eritrean group either through their work or other involvement. The hope is that these two perspectives will provide greater clarity on the background to the current position of Eritrean asylum status holders. The respondents in the study were all adults; this report thus does not address the issue of unaccompanied minor refugees from Eritrea.

Box S.1 Cohort study of asylum seekers and asylum status holders

This study is part of a project involving a longitudinal cohort study of asylum seekers and asylum status holders in the Netherlands. The aim of the project is to map the position of persons who obtained residency status in the Netherlands after 1 January 2014, and to monitor them over time. The project draws on register data (Statistics Netherlands (CBS) 2017, 2018a), surveys (Dagevos et al. 2018) and qualitative research. This study of Eritreans is the first qualitative study to be published as part of this project.

Fieldwork

In-depth interviews were held with 26 Eritrean asylum status holders. In addition, 22 experts were interviewed who are familiar with the Eritrean group either through their work or other involvement.

Two interviewers of Eritrean-Dutch origin, who have lived in the Netherlands for some time, contacted the asylum status holders, conducted the interviews and transcribed and translated the resultant recordings. These two researchers – a woman and a man – each have large networks and had already built up a relationship of trust within the target group through their activities as volunteers or support workers. The female researcher approached and interviewed the women in the research group, while the male researcher targeted the male respondents. The use of experienced interviewers with an Eritrean background was necessary for the successful completion of the fieldwork. New networks

were penetrated during the fieldwork in order to increase the diversity of respondents. A knowledge of the culture of the Eritrean group also proved to be indispensable for making contacts and conducting the interviews.

There was a degree of distrust in the Eritrean group – both towards other group members and towards outsiders – and it took time, flexibility and patience to persuade them to consent to an interview. In order not to jeopardise the relationship of trust during the interview, no direct questions were asked about the influence of the Eritrean government on the lives of asylum status holders, nor about traumatic experiences during their flight from Eritrea. The interviewees were given space to share experiences with us, but were not explicitly asked about them and were not questioned further if it was apparent that they did not wish to go into the subject in more depth. Both themes – the influence of the Eritrean government and traumatic experiences during the flight to the Netherlands – came up during (parts of) the interviews.

Given the challenges of carrying out research in this group – the distrust towards outsiders, the predominantly low education level and the wide sociocultural discrepancies – we cannot say with certainty, despite our best attempts to accommodate these issues, that those who were willing to speak to us are an accurate representation of the entire group of Eritrean asylum status holders who have recently arrived in the Netherlands. At the same time, we do note that our findings from the interviews with asylum status holders are confirmed by the interviews with experts, by the literature and by available statistical material, supporting our view that this study offers a good picture of the background and life situation of recently arrived Eritrean refugees in the Netherlands.

Size and composition of the Eritrean community in the Netherlands

After Syrians, Eritreans are the group who have most frequently requested asylum in the Netherlands in recent years. Between 10% and 15% of asylum applications were submitted by Eritreans between 2014 and the first half of 2017; that equates to approximately 17,000 individuals. Almost all first asylum applications by Eritreans are granted. A high proportion of Eritreans came to the Netherlands as singles, though the number of persons making a journey in connection with family reunification with an asylum seeker has risen sharply in the last few years.

The first group of Eritrean asylum seekers of any magnitude arrived in the Netherlands in the 1980s and 1990s and numbered around 1,500 persons. They fled during the war of independence between Eritrea and Ethiopia. These asylum seekers were in favour of Eritrean independence and often supported the Eritrean Liberation Front (ELF; later the Eritrean People's Liberation Front (EPLF)) and what is now the governing People's Front for Democracy and Justice (PFDJ). The second wave of refugees (around 6,000 persons) arrived between 1998 and 2010 during the border conflicts between Eritrea and Ethiopia. The asylum seekers from the most recent group are fleeing the current regime, which was (originally) supported by those in the first wave of asylum seekers. Not only are there considerable differences within the Eritrean group as regards affinity with the Eritrean regime, but

the recent group is also less well educated and more often from a rural background than the more established Eritrean community.

The increase in asylum requests granted means the number of Eritreans in the Netherlands is rising rapidly, although it still remains a relatively small group, with just under 15,000 Eritreans entered in the Dutch population registers as at 1 January 2018. In reality, however, the actual number is likely to be higher; Classification into origin groups in the Dutch population registers is based on information on the country of birth of the individual and their parents; as Eritrea only gained independence in 1993, those born before that date are registered as Ethiopian. There are lots of young people in this group – almost half are aged under 20 – and women are in the minority (40%). The growing number of persons making a journey in connection with family reunification with an asylum seeker means the number of couples and children living at home within the Eritrean group is increasing.

5.2 Life in Eritrea and reasons for fleeing

Eritrea: neither war nor peace

Eritrea has around 6 million inhabitants, divided into nine different ethnic groups, of which the Tigrinya, Tigre and Afar are the largest. Roughly half the population are Muslim; the remainder are Christian, predominantly Eritrean Orthodox. At the end of 2015, the United Nations High Commissioner for Refugees (UNHCR) had registered over 400,000 Eritrean refugees, but the true figure is much higher because many do not register. Eritrea is thus losing large numbers of people, and the government has now admitted that this is having an impact on its ability to maintain services such as education.

Most of the informants in this study originate from rural areas of Eritrea, from the regions which border Ethiopia and Sudan. Seven respondents come from the capital Asmara and surrounding area. With a few exceptions who have been educated at one of the colleges, our respondents attained a low education level in Eritrea. For a number of reasons (poverty, opinions on the need to educate women), some – despite compulsory schooling – have received only a few years of elementary education and can only read and write in their own language. Others have also spent a few years in secondary education.

Life in Eritrea is characterised by a situation which has dragged on for many years of ‘neither at war nor at peace’ with Ethiopia. Families often lack a father because he has died, fled or is absent for long spells due to spending many years in military service.

I come from a small village in Zoba Debub. I served in the army for four years. I began my military service at the age of 17. I only went to school for eight years, but I didn't learn much. I lived with my mother, my older brother and my little sister. We grew up without a father. My father died in 2000 in the war against Ethiopia. Before he died, we didn't see much of him: as a soldier he only came to visit once a year for a week. My mother received his entire wages of 400 nakfa to look after us. It was very tough. None of us had the chance to invest in education. My mother started a small business, selling home-grown vegetables. If we didn't get much rain during the rainy season, she didn't earn anything. It was more about

survival than living for all of us. My older brother and I tried to help her, but our military service meant our contribution was very limited. (man, 25 years old)

The border conflict¹ is used to legitimise the severe constraints on freedom in Eritrea, the international isolation in which Eritrea now finds itself and the compulsory public and military service for all citizens aged 17 years and older, for an indefinite period.

Young people are conscripted to go to Sawa, a military training camp where all children, boys and girls, are required to spend their eleventh and last year of secondary school, when they are aged around 16 or 17. If they left school earlier than this, they are conscripted at around that age to report to Sawa. Sawa has a fearsome reputation and young people deliberately perform badly at school so as to be kept back in the lower years for as long as possible.

The Eritrean government has destroyed this new generation. Their educational mentality, for example: when you get to the final year, you have to do military service, so people stretch out their school career for as long as possible, by underperforming, because otherwise they have to go to Sawa. In Sawa they are humiliated by the soldiers. (expert)

Military service main reason for fleeing

Military service (and the desire to avoid it) is the most frequently heard motive given by asylum status holders for fleeing Eritrea. More specifically, they cite the lack of freedom in Eritrea to choose your own education or occupation, to live where you wish, to travel freely and to live with your family, as well as the very low wages which are not sufficient to sustain a family, and the open-ended military service.

The biggest problem is military service, which is open-ended. You don't know how long you will have to serve. I have brothers who have been in military service since 1995. They're not married and don't have any children. [They] don't receive any pay. [My brother] receives a salary of 500 nakfa; what can you do with 500 nakfa? It's enough for one evening meal.

Women flee forced relationships and sexual violence in military service. Their reputation is damaged once it becomes known they have been victims of rape.

I fled for various reasons. I would describe Eritrea as a gateway to Hell. During my military service, I was sexually harassed several times. And I was raped by my superior officer. There was nowhere I could go to escape the situation. If I'd become pregnant as a result of being raped, I would definitely have committed suicide. Everyone around me knew what was happening, but I couldn't ask anyone for help. I still think about it sometimes. I'm glad it's over!

When one person flees, this not uncommonly sparks off a chain reaction among partners, brothers, sisters, nieces and nephews, who flee the country to escape the reprisals that follow the flight or desertion of a family member. In a bid to halt the exodus of its citizens, the Eritrean government imposes fines on those left behind, imprisons them or forces them to perform public services in the place of the person who has fled.

The compulsory military or public service, which lasts for an indefinite period, also means a lack of economic prospects. This is even worse for men because of the strong social norm which dictates that men should provide for the family, something that is not possible without an income. This has helped create a 'migration culture' within Eritrea, with so many people fleeing the country that migration has to some extent become a social norm: everyone leaves, and given the lack of opportunities and freedom, leaving becomes an automatic choice.

As you grow older and you aren't doing well in school, you end up being a soldier anyway, and I wasn't learning. When everyone else has left, you don't want to be the one left behind, so you decide to leave as well.

Traumatic experiences during the flight

Before Eritreans arrive in the Netherlands, most of them have endured an arduous journey. The accounts given by our respondents are often deeply affecting and shocking. It is important that these stories are told, because they help us to understand the physical and psychological baggage that Eritreans bring with them to the Netherlands.

Many Eritreans have gone before our respondents, and are a source of information regarding what can happen during the flight. All our respondents reported that they had heard stories about the risks of the flight, but that this did not put them off wanting to leave Eritrea. Women accept that they will be raped during the journey and take precautions against getting pregnant by having a contraceptive injection which offers protection for three months.

Before the journey, every woman had a contraceptive injection to ensure they didn't get pregnant for three months. It was known that women would be raped by Sudanese or Libyans, so if you didn't have the injection, there was a strong chance you would get pregnant. You can't avoid being raped, but if the journey doesn't last too long, you can at least make sure you don't get pregnant. As a woman, you know it can happen, and so you say goodbye to your life before leaving Sudan.(woman)

It is sometimes reported in the literature that parents or other family members send young people 'on ahead' to Europe so that when they arrive they can try to prepare the way for family reunification or can send money back home. We heard little evidence of this from our respondents; they had in fact left in the utmost secrecy, not telling anyone in order not to cause problems for relatives or others. There appears to be a preference for leaving in small groups, without informing anyone else. The family is however often needed to help finance the journey. This usually takes place in stages: on arrival, contact is sought with the refugee's family with a request for payment. If this is not forthcoming, the smugglers hold the refugees prisoner until they receive payment. Our purpose in this study was not to ascertain the precise costs of the journey, but it runs into the thousands of euros.

Ethiopia and Sudan as transit countries

The first country where our respondents arrived after fleeing Eritrea was either Sudan or Ethiopia. The choice appears to depend mainly on where they lived in Eritrea. The next step after leaving Ethiopia en route to Europe was Sudan. Sudan is the starting point for the hellish journey through the Sahara desert towards Libya, before crossing the Mediterranean to Italy. Thereafter, the journey continues to Northwestern Europe, and for our respondents to the Netherlands. To give an impression of the numbers: between March and October 2017, more than 20,000 Eritreans entered Ethiopia. Some went to Addis Ababa, others were sent to refugee camps: in January 2018 the UNHCR camps in Ethiopia contained 165,000 Eritreans. Although Ethiopia is a relatively safe country for Eritreans, they do not regard an Ethiopian refugee camp as their final destination. Their hope is to obtain a visa to enter a safe country, or else they are awaiting family reunification. Partly because of the long waiting times, Eritrean refugees choose to flee via the Mediterranean Sea.

The journey from Ethiopia to Sudan is dangerous because of the border controls and the need to cross a river, where people regularly drown.

After four months I continued towards Sudan with the help of human smugglers. During the journey, you always came across other refugees. To get from Ethiopia to Sudan, we had to cross the fast-running River Tekeze at night. We had to watch out for [Ethiopian] border guards here, too. If I hadn't had help, I would have drowned. Lots of people drown there. My friend tried to cross the same river before me and she drowned. When the current is strong, the smugglers swim away and leave you to drown. That happened to several people I know.

Eritrean refugees in Sudan do not all stay in camps; some end up in Sudanese society. Some of them quickly seek out a human smuggler so that they can continue their journey towards the Sahara desert; others live and work for a time in Sudan to earn enough to pay for the remainder of the journey. Whilst in Sudan they are at risk of being arrested as illegal immigrants or falling into the hands of criminal human traffickers.

Arduous journey through the desert

From Khartoum, the refugees' journey continues to Libya. The trek through the Sahara takes roughly two weeks. The heat is unbearable and the people smugglers are ruthless. Interviewees talked about hunger and thirst and about fellow travellers dying from exhaustion and abuse.

When you leave Ethiopia for Sudan it's not too bad. But on the journey from Sudan to Libya, people die. In the fifteen days I spent on the journey you don't eat, don't do anything, you can't do anything. And then there's the heat. If you're able to go for a pee, you drink it. I'm being totally honest with you. There are some who refuse to give you anything [laughing]. When two people are thirsty, a third person gives it to the first two, and that's how you survive. There are also people who die. They [the smugglers] only take you. They only have water for themselves.

[The journey is] tough; really, really tough. At times you're on the edge of death. It's very, very hard; people are thirsty, people are hungry. There were people who were with us, who died. There's one person I haven't forgotten; his name is Berhane. He was struggling so much, and he died from hunger. There was another man; his name was Ermias; he wanted to die. We asked them [the smugglers] to help him. 'Inshallah he will die, because we already have too many people', was their answer. There were very many people on the vehicle. He didn't die, but they still threw him out of the vehicle because they said he was going to die.

The interviewed Eritreans describe the journey through the desert to the Libyan ports as the most arduous part of their flight. In Libya they often ended up in warehouses where life was not much better. Diseases such as tuberculosis (TB) and scabies are rife. The refugees remain in Libya until they can pay for their crossing and until a boat is ready to depart.

From Libya to Europe

Compared with the first part of the journey, the respondents did not say much about the journey across the Mediterranean Sea. Once they arrived on European soil, our respondents did not see Italy as an appealing final destination. Eritrean migrants who have settled there have little chance of finding work and earning a good living, and obtaining an Italian residence permit is therefore not regarded by the family they have left behind in Eritrea as a successful outcome. Our respondents consequently avoided registering as asylum seekers and travelled on to Milan as quickly as possible. Once there, they used human smugglers again for the journey further north, to destinations such as Switzerland, Germany, Sweden and the Netherlands. The Netherlands was chosen as a destination by some of the interviewees because of the perceived relatively flexible family reunification policy (according to information available within the refugee networks at the time). Others ended up in the Netherlands more or less by chance or even by accident, en route to another European country.

I paid them in advance so that they would take me to Switzerland. There were ten of us in our group. Everyone had a different destination. The smugglers accompanied us as far as the train to France, and then left with the money. From France, everyone went their own way. I didn't want to stay in France. I couldn't go to England, and I didn't know how I would be able to get into Switzerland. So I went with a couple of Eritreans to the Netherlands.

The smugglers in Italy had put us on the train to Germany. They told us to get out in Germany and take the train to Amsterdam. They told us that Amsterdam was the capital of Sweden. When I arrived in Amsterdam with five other people, that was when we discovered we'd ended up in the wrong country.

Without exception, Eritreans who fled via Sudan and Libya endured an arduous journey with all kinds of deprivations. It is a testament to the determination of these people, but the flight will also have left its mark on them. Those experiences are different for men and

for women. In addition to violence and intimidation – which were suffered by both men and women – women are victims of sexual violence. Virtually all the asylum status holders interviewed for this study referred to the sexual violence to which women in their group were subjected. They did not speak of their own experiences; that is probably too sensitive a subject to discuss with a stranger in an interview.

5.3 The first phase of life in the Netherlands

Mixed experiences with the asylum procedure

After arriving in the Netherlands, Eritreans come into contact with various agencies, beginning with the Immigration and Naturalisation Service (IND). Their experiences of the IND interview vary. Partly because the Eritreans in this study were not always in possession of official papers, they were asked several personal questions during those interviews. They often found this difficult, partly because it brought back memories of less pleasant experiences in Eritrea and during their flight. The interviews with the IND are inherently stressful because so much depends on them; the prospect of the application being rejected creates a great deal of stress.

I had to wait quite a long time for my interview. I was afraid they were going to reject me because it was taking so long. I was finally interviewed after three months. I didn't find the questions difficult. All I had to do was tell them everything I'd been through. It felt like a team, with the IND official and an interpreter there. I was lucky to have a good interpreter; I've heard from others that their report frequently had to be corrected. After my interview it took a month before I was given refugee status. That was a difficult time. I was afraid I would be rejected, so I was relieved when I finally heard that I could stay here!

Some of our respondents complained about the interpreters, who were intimidating and urged the respondents not to say anything negative about the Eritrean government. Experiences such as this on the part of Eritrean asylum seekers have led to questions in the Dutch Parliament, with the result that the services of several interpreters are no longer used. All in all, a majority of the Eritreans in this study were ultimately satisfied with the way their procedure went, no doubt helped by the fact that in most cases they received a positive decision.

Boredom in reception centre, complaints about food and feeling unsafe

Whilst awaiting a decision on their asylum application, the Eritreans stay in reception centres. Many of them arrived during the peak of the influx of asylum seekers in the Netherlands. During that time some activities were not possible in some centres, such as learning the Dutch language. Because of this, and the lack of other activities to fill their day, many Eritreans in this study remember their period in reception centres as one of boredom. There are also lots of complaints about the food. During the initial period, not everyone received a living allowance, with meals being provided by the Central Agency for the Reception of Asylum Seekers (COA). Those who had suffered hunger and thirst on the jour-

ney to the Netherlands had little or no appetite for the food that was presented to them. As soon as they received a living allowance, they used it to buy food so that they could cook themselves.

Several respondents reported that they felt unsafe in the reception centres. These were mostly women reporting that they felt unsafe in the centre because of the threat of sexual violence and sexual intimidation. Other problems relating to safety in the reception centre are connected with tensions between residents of differing origin. Boredom, living in overcrowded conditions, and uncertainty about whether their asylum request would be granted are among the factors which can cause tensions to rise. The respondents reported tensions with Syrian asylum seekers, whom they regarded as more assertive and therefore better able to push their own interests with staff.

Difficulty choosing the right language school; uncertainty about passing the integration exam in time

Many of the Eritrean respondents worry whether they will complete their civic integration duty in time. Under the present Civic Integration Act, asylum status holders must pass their integration exam within three years. To prepare for this, newcomers use private language schools. Eritrean asylum status holders find it difficult to determine which language school is most suitable for them. Some municipalities have a wide choice of schools, but it is difficult to choose on the basis of the best teaching method or most highly regarded school. Practical arguments, for example that the language school is close by or that acquaintances (who may not necessarily be better informed) are attending that school, often prove decisive. People are generally not informed about aspects such as the right to change language school mid-course. Language schools take advantage of this and have asylum status holders sign contracts which tie them to the school for an extended period. Respondents in this study were unhappy about the lack of support in choosing a language school.

No one helps you choose a suitable language school. We are all left to our own devices.

People are misled by schools and their ignorance is exploited. I know that you have the right to cancel your contract with a school after three months. Most people don't know that, and are contractually tied to the same school for two years. The money runs out before they have completed their integration programme. (man, 42 years old)

The prospect of not completing their integration programme within three years causes a good deal of stress, because the loan awarded to people on these programmes by the Education Executive Agency (DUO) has to be repaid, and failure to do so can incur a fine. The prospect of this, combined with the lack of support, means that asylum status holders tend to complete integration programmes at the lowest possible level. The lack of support, the misinformation by language providers and the inclination to complete the integration programme at the lowest level have also been observed in other research (Netherlands Court of Audit 2017; Bakker et al. 2018; Kahmann et al. 2018). The recently published government plans to overhaul the civic integration system are intended to remove these and other problems in the present system.

The fact that Eritrean asylum status holders do not yet have a good command of the Dutch language is not only due to the ineffective civic integration system; Dutch is considered a difficult language and differs markedly from Tigrinya, which is spoken by most of the Eritreans in this study. The morphology of written Dutch is also completely different, and Eritreans often have a low educational level. A further factor is the unfamiliarity with the Dutch system of knowledge transfer. In Eritrea, teaching normally takes place in a classroom with a teacher at the front of the class, whereas in the Netherlands there is much more emphasis on self-study and students taking control of their own learning.

I have difficulties with the language, and there are two sides to that. On the one hand it's down to us, because we don't learn at home, we don't open a laptop to start learning; that's one side of it. I do some learning, but not enough. On the other hand, it's a matter of knowing about other people's lives. You learn the language by mixing with other people. The other problem is that the Eritrean and Dutch cultures are different. In the Netherlands, you're expected to do lots of things for yourself and to learn on your own; we haven't learned to do that. In Eritrea, the teacher says: 'You must have learned this and that by tomorrow and I will test you on it tomorrow', but it doesn't work like that in the Netherlands. We grew up in a country where we were told what we could and couldn't do, just like soldiers; when you're told to stand up, you stand up; and when you're told to sit down, you sit down. No one in this country tells you to do that.

The interviewed asylum status holders reported that they get more out of classroom-based teaching with lots of repetition and lots of contact hours. In addition, some of them are somewhat nervous about school and about learning the language in a school setting. They would much rather learn Dutch in practice, by combining working and learning. They would also like to have more contact with Dutch natives so that they can practise the language.

Wide gap between Eritreans and government agencies: 'Everything is so different from in our country'

Eritrean asylum status holders find it difficult to connect with Dutch society. The Netherlands is a bureaucratic country with lots of rules, which are moreover communicated in Dutch and in digital format. Their lack of familiarity with virtually all aspects of a modern society such as the Netherlands, combined with the language barrier, means asylum status holders enjoy little success in contacts with Dutch government agencies. Not all, but a strikingly large number of Eritrean asylum status holders in this study have little positive to say about the social support they receive. They have difficulty making their questions and needs clear and are misunderstood. Conversely, they do not fully understand the information and help they are offered. As a consequence, they withdraw 'into their own circle', seek out other Eritrean asylum status holders who are in the same boat, or become lonely and isolated if there are no fellow-Eritreans in the neighbourhood. The failure to connect with natives creates the danger that the misunderstandings between asylum status holders and Dutch agencies will steadily increase. That view is expressed both by the asylum status

holders themselves and by the interviewed experts who come into contact with this group either professionally or as volunteers.

In the eyes of the Eritreans in this study, there is a great need for professionals and volunteers who speak Tigrinya. At present, they often feel they are not taken seriously and become stressed because they have not understood what official agencies are telling them and have all kinds of questions.

Conversely, there are frustrations among official agencies and volunteers because they are aware that they are unable to get through to this group, that incorrect information is circulating and that there is a perceived passive attitude among Eritreans. Distrust of the government plays a role in this, according to professionals and volunteers. Making contact with Eritreans requires lots of patience; appointments are often not kept. The lack of assertiveness is generally ascribed to the culture of this group and to the fact that they come from a different country, with a different rhythm. It is however difficult to say to what extent the attitude of the Eritreans is genuinely due to their culture; it could also be a consequence of having lived in a dictatorship, where own initiative and assertiveness are not valued and where there is little scope to make one's own choices. The faltering contacts between asylum status holders and official agencies and volunteers is also linked to expectations on the part of the asylum status holders which professionals and officials cannot meet. In Eritrea and during the flight, the refugees became accustomed to the fact that there is always room for negotiation, but these are not usual practices among Dutch civil servants and professionals.

There appears to be a wide gulf between what asylum status holders expect of agencies and volunteers and how agencies and volunteers feel about the characteristics and behaviour of the asylum status holders. There would seem to be a deep misunderstanding here. Eritreans see their need for support not being met, while agencies feel they are dealing with a passive, stubborn group which is difficult to mobilise. This creates the risk that Eritreans will be inadequately reached by policy and will lose more and more trust, potentially prompting them to seek recourse in contacts with members of their own group, who may be no better informed than they are.

First steps towards participation

The Eritrean asylum status holders in this study came to live in the Netherlands between 2014 and 2017. With the occasional exception, they do not yet have paid employment. They are occupied with learning Dutch and with the civic integration programme, with family reunification and with looking for education/training and work. This is a picture which matches that of Syrian asylum status holders who arrived in the Netherlands during the same period (CBS 2018a; Dagevos et al. 2018).

Although currently not yet in work, all the respondents in our study would like to be in employment and earning their own money. They report that they are used to hard work, and there is thus no evidence of a lack of work ethic. For men, the norm is that they should be able to look after their family. The respondents also report that it is difficult to make

ends meet from benefits. They also need money to send to their families in their country of origin and to repay debts incurred in paying for their flight.

They thus have the desire to work, but their low educational level and the language barrier act as obstacles. A further difficulty is that many occupations in the Netherlands require a specific training/educational background: to the extent that the asylum status holders have thought about a possible occupation, their thoughts often turn towards trades they know from Eritrea, such as baker, engineer, welder or hairdresser, but in the Netherlands these generally require a senior secondary vocational qualification. This is a serious impediment, because obtaining this qualification takes a long time and is beyond the reach of some, and moreover not everyone wishes to go to school. Most of the asylum status holders in this study would like to find work in trades they were practising in Eritrea or knew from living there. Some think they can achieve this through training, while others would like to show what they can do whilst in a job and have the opportunity to develop further.

5.4 Family reunification and family relationships

Family reunification: a lengthy and stressful process

Many Eritreans come to the Netherlands without a partner and children, and this also applies for the group in our study. For many Eritreans, their first years in the Netherlands are dominated by efforts to bring over their families. One of the considerations in choosing the Netherlands as a destination country is the perceived flexibility in the family reunification procedures. In practice, many Eritreans find this more difficult than anticipated: many family reunification applications have been rejected in recent years. In most cases this is due to a lack of the necessary official documents demonstrating the family relationship and identity.

The uncertainty about whether they will see their partner and children again puts great pressure on the asylum status holders and gets in the way of other activities such as learning the Dutch language and completing the civic integration programme. Marriages break down because the partner left behind no longer has confidence that the reunification will succeed and begins to suspect that the asylum status holder has formed another relationship. The partner and children are often living in Ethiopia or Sudan and are financially dependent on the asylum status holder in the Netherlands, but the latter does not always have the financial means to maintain them there. There is deep concern among the asylum status holders about the situation of their partners and children in the refugee camps in Ethiopia and Sudan.

I'm happy that I am able to live a free life. I'm unhappy because I'm not given a chance to participate. First I need to get my son and husband over here to the Netherlands. I don't want to remarry another man. My husband no longer believes that I've tried everything to bring him here. He sees that others do succeed and says he no longer trusts me. My husband is living in a detention centre in Israel. I don't understand why the IND is treating us like this, unless they just don't want him to come here. Surely it can't be difficult to reunite a married couple? But the worst thing for me is that they're not willing to help my son get out of the

camp in Ethiopia and give him a visa for the Netherlands. How is a ten-year-old child supposed to manage on his own? I hope it will all turn out all right.

Family reunification greatly preoccupies asylum status holders. It seems as if the chapter of their flight can only be closed once their family is with them; only then can their life in the Netherlands begin.

Many worries still remain after family reunification

There is thus great relief when family reunification is successful. At the same time, this means a severe financial loss, because the asylum status holder has to pay for their dependants' journey to the Netherlands, often causing them to get into debt.

I had to take on debts to bring my family over. I'm now paying them off. I'm also still paying off the debts for my own journey. I've borrowed from lots of different people from my country. I wouldn't have been able to bring my family over without financial help. The local authority lends us money to furnish our homes; it could also lend us the money to pay for our families to fly over. Not everyone is lucky enough to be able to borrow off other people. It means we've all had a difficult start in the Netherlands. Everyone whose application for family reunification is granted goes through a financial crisis. Because we borrow from each other, almost everyone in our community is affected financially. It's a chain reaction.

Apart from the financial worries, family life does not always appear to run entirely smoothly after reunification. The experts consulted in this study referred to the high divorce rate within the group. There is also a link between traumas and the often lengthy period that partners have lived apart and become alienated from each other. Many women have been victims of sexual violence during their flight from Eritrea, or have sought protection against sexual violence from another man. A failed or drawn-out family reunification procedure also undermines partners' trust in each other. These experiences place a burden on marriages which sometimes did not have a solid basis from the start, for example because the partners married at a very young age, were entered into arranged marriages or have barely lived together as a couple because of the compulsory military service. Tensions within the family can also translate into domestic violence; many of the experts consulted referred to this, though no hard data are available.

5.5 Health

Given all that the Eritrean asylum status holders have been through during their flight to the Netherlands, it is not surprising that there are concerns about the mental and physical health of this group (and of other refugees). Life in the Netherlands is also stressful. It is known that asylum migrants often struggle with mental health problems (Health Council of the Netherlands 2016; Uiters & Wijga 2018), and several of the experts we consulted pointed out that this also applies for Eritrean asylum status holders. Quantitative research

would be needed to obtain an accurate picture of the extent of these mental health problems.

We noted from the interviews that there is a wide gap between Eritrean asylum status holders and the care system. There are sometimes financial reasons for this, with people stopping or not beginning treatment because of the costs. Communication problems also play a role: language is a key stumbling block when trying to explain symptoms, and information does not always come across.

I think to myself: I've written it down simply, but then there's a concept or a word which was difficult. And Tigrinya simply doesn't have words for lots of those topics. So people then express themselves in much simpler terms such as: I'm sleeping badly. I've got a headache. My head is full. Things like that. Or: I feel weak. I've got no strength. (expert, medical practitioner)

GP's can call on the services of an interpreter during the first six months of a patient registering with the practice, but after that period the asylum status holder has to take along their own interpreter. But even with an interpreter present, it will be difficult to discuss complex and sensitive medical situations.

Cultural differences can also be a source of communication noise. That may for example be due to the way in which complaints are articulated, but can also lie in the expectations about the treatment; Eritreans often expect a doctor to prescribe medicines such as antibiotics, whereas Dutch doctors are reticent in doing so. As a result, Eritrean asylum status holders feel that they are not being taken seriously.

Based on this study we are not able to determine whether there is evidence of underuse of care by Eritrean asylum status holders. We do know from research among Syrians that they have no trouble finding their way to the GP, for example, but make little use of care directed specifically towards their mental health situation (CBS 2018a; Uiters & Wijga 2018).

5.6 Social and cultural relations within the Eritrean group

Prominent place for religion

The majority of Eritrean asylum status holders in the Netherlands, and also those in this study, follow the Eritrean Orthodox religion. Religion plays an important role in the lives of newcomers. Experts interviewed for this study believe that Eritreans who have been in the Netherlands for a short period practise their religion more intensively than people in Eritrea itself. They go to church often, even if this means travelling to Eritrean Orthodox services which are organised at various locations throughout the Netherlands. The Internet is also an important source of religious experience for Eritrean asylum status holders. Small groups study Bible texts and share ideas about religion in informal 'living-room churches'. We often saw images of Jesus and prayer texts in people's homes.

The fact that religion occupies such a prominent place in the lives of new Eritrean asylum status holders cannot be seen in isolation from their flight from Eritrea and events during their initial time in the Netherlands. Church-based religion firstly offers a moral anchor

point, providing a solid basis in a new and confusing world with all manner of different rules. Interviewed experts also pointed out that many Eritreans have experienced things during their flight which go against the norms with which they grew up, causing them to become alienated from themselves, as it were. The Church offers a safe haven in times of confusion and pain. The Church is also a connection with Eritrea, a place to meet people who share the same language and culture. It is also a source of information, where practical help is asked for and given.

It is difficult to say to what extent the Church and the importance of religion inhibits or promotes the desire of Eritrean asylum status holders to participate in Dutch society. In a sense, the Church and religion offer the most accessible form of support in coming to terms with traumas, though we cannot say on the basis of this study how effective this support is. At the same time, the norms and values preached in the churches are conservative, especially as regards male-female relationships and sexual and marital morality. Another concern is the power held by priests, who have a high status in the community and can abuse their position. According to several of the experts interviewed for this study, there are indications that the Eritrean government exerts influence over who is appointed as a priest. The Eritrean asylum status holders in this study took a neutral stance on this subject and reported that they had not been approached by members of the PFDJ. They say they go to the church because of their faith. The experts advocated closely monitoring the religious behaviour of Eritrean asylum status holders and the practices within churches.

Trust in own small circle

The social contacts of the Eritrean asylum status holders are mainly with members of their own origin group. It is not that they do not want contact with others, but the language barrier and the perceived aloofness of Dutch natives mean these contacts are limited. Eritrea has a strong group culture, and the transition to the individualist culture in the Netherlands is considerable. Eritrean newcomers to the Netherlands appear to only trust other Eritrean refugees, particularly friends whom they already knew or with whom they fled Eritrea together. They have also got to know other Eritreans in the reception centres, who have become part of their small, trusted circle. Eritreans are not used to living alone, which they find a daunting prospect. After placement from the reception centre, existing groups are sometimes split up, creating the risk that it will be difficult for individuals to survive without their trusted and familiar group of contacts.

It is difficult to say what the best option is in these situations. The familiar group is a source of emotional support and offers protection against social isolation and loneliness, but has little to offer in terms of building a life in the Netherlands. Close-knit and closed networks moreover often have the disadvantage that they tend to be conservative, with strong social control and a danger that people will become trapped in their own culture with its own norms, values and world view. A high degree of bonding is probably important in this first phase of life in the Netherlands, but there is also a need to establish relationships outside this small group of immediate contacts – something that is acknowledged by Eritrean

asylum status holders themselves in this study. Their one-sided networks make it difficult to practise the Dutch language and learn about Dutch culture.

The difficulty in forming relationships outside their own group does not appear to be due to an absence of desire on the part of Eritreans for contact with Dutch natives: without exception, they say that they would like more contact. According to our respondents, the limited contacts stem from a combination of shyness, the language barrier and a lack of opportunity to meet Dutch natives. Cultural differences also appear to play a role; Eritreans find the Dutch aloof and inhospitable.

I don't have any contact with Dutch natives. I'd like to have contact so I can learn the language, but they are difficult to approach. It's easy to make contact in Eritrea. Here, it's impossible to make contact with the Dutch. I haven't dared to make any contact up to now. They just ignore us. The neighbours sometimes say hello, but beyond that it's difficult to have a conversation: which language should I speak? Perhaps they think I'm arrogant. My neighbours don't know where I come from or that I find Dutch an extremely difficult language.

On the flipside of this coin, the Dutch find Eritreans to be introvert and shy by nature, making it difficult to establish contact. All this notwithstanding, the members of our study group do have contacts with Dutch volunteers, who speak with great affection about 'my boys' or 'my group', but who are also regularly driven to distraction as the Eritreans fail to stick to appointments and always arrive late.

Difficult relationship between Eritrean newcomers and the established Eritrean community

The Eritrean newcomers differ from the established Eritrean group in the Netherlands politically, demographically and socio-economically. The contacts between the two groups appear to be limited. The newcomers also distrust the links that the established Eritreans may have with the Eritrean government. Contacts between the newcomers and the established Eritrean group could in principle serve as a 'bridgehead' between the newcomers and Dutch society and official agencies. As stated, however, these contacts appear to be infrequent; where they do exist, it is apparent how important the social capital of Dutch Eritreans is, both for Dutch official agencies and for the asylum status holders themselves. It makes all the difference if there are reliable people who have a command of both Tigrinya and the Dutch language and who know the newcomers' background, but are also familiar with Dutch society and the attendant bureaucracy.

As explained earlier, during the interviews we did not explicitly ask about the influence of the Eritrean government on the lives of the Eritrean newcomers. At best, therefore, this study affords us no more than a general picture. With the exception of a few interviewees, who were roundly critical of the present Eritrean government, the interviewed asylum status holders expressed no opinion about Eritrean politics. They stated explicitly that they did not wish to become involved, that they wished to be left alone. It did emerge from the interviews that they are aware that the Eritrean government exerts its influence via the embassy and through meetings with the established Eritrean community, but also that

they try to avoid these contacts as far as possible. The experts interviewed for this study also confirmed that most Eritrean asylum status holders try to keep themselves out of Eritreans politics.

5.7 Conclusions and policy directions

This qualitative study provides a compelling picture of the background and life situation of Eritrean asylum status holders who have come to live in the Netherlands. They have undergone a traumatic experience, both in Eritrea and during their flight to Europe, characterised by deprivations, abuse and sexual violence. Once in the Netherlands, they first spent some time in a reception centre and were then granted a residence permit and began their lives here. This does not mean that the period of uncertainty and stress is behind them, however. In the initial phase, efforts at family reunification absorb a great deal of the time and energy of many Eritrean asylum status holders. The procedures are often lengthy, complex and accompanied by disappointments because of repeated refusals and uncertainty about what will happen to their partner and children. It is hardly surprising that Eritrean asylum status holders have to deal with mental health problems. Typical of the Eritrean asylum status holders is their almost total absence from the Dutch labour market and education system. They have also not yet passed the integration exam. This picture of their participation matches data from quantitative research (CBS 2018a).

Almost everything that is normal and usual in the Netherlands is new for Eritrean asylum status holders. Living in a country where life and services are linked to a system of bureaucratic rules, where information is provided digitally and in a complex form, and where self-reliance and assertiveness are the norm, is so unlike life in Eritrea and the prevailing opinions and views there that Eritrean asylum status holders have great difficulty in connecting with the Netherlands and Dutch institutions. This is exacerbated by the collective character of the Eritrean group, which presents itself as a closed entity which makes it difficult for policymakers and government agencies to make contact with its members. There is a yawning gulf between the Eritrean group on the one hand and policy, support workers and professionals on the other. This has now grown into a situation where opinions on both sides are negative: Eritreans feel they are insufficiently able to draw attention to their problems and receive little help, while professionals regard the Eritrean group as closed, passive, difficult to mobilise and seemingly unable to keep appointments.

Agency paradox

Research on refugees sometimes refers to the 'agency paradox' (Klaver et al. 2018): the inventiveness and determination shown by refugees during their flight appears to have disappeared on arrival in the host country and to have been replaced by a lack of initiative and action. The supposition is that the method of reception, the design of policy and life in the Netherlands, which is different in every respect from what the refugees are used to, destroys their own initiative and robs them of energy. The idea of the agency paradox is a good fit for the Eritrean group: their accounts of their flight bear testimony to determina-

tion and resilience, but once in the Netherlands these characteristics appear to have evaporated. In all probability, this cannot be seen in isolation from their experiences during their flight and the stress which the desire for family reunification and their new lives in the Netherlands bring; they first need to ‘get their feet on the ground’. However, the barriers to their participation also appear to play a role. Finding a job often requires a particular training background or a command of the Dutch language. Something similar applies for education: a person who does not have a good command of the language or has not yet completed the integration programme will have difficulty entering the system. For many Eritreans, formal educational and language requirements effectively mean that they do not progress further. Learning the Dutch language is an enormous challenge for many Eritreans, and attaining a Dutch qualification is a lengthy process.

Policy directions

The arrival of large numbers of asylum status holders – mainly from Syria and Eritrea – in recent years has had a major impact on policy in the Netherlands. Specific policy has been developed at national and local level to promote their integration (Dagevos et al. 2018; Razenberg et al. 2018; SER 2018). This represents a break with the dominant view that the integration of migrant groups needs to be improved through general policy. Given the major integration challenge and the specific background characteristics of asylum status holders, general policy alone was no longer enough. The desire to improve the integration of refugee groups also plays a role (Engbersen et al. 2015).

Research on refugee groups who came to the Netherlands in earlier periods shows that integration is not a smooth or easy process (Bakker 2016; Bakker & Dagevos 2017; Dourleijn & Dagevos 2011; Maliepaard et al. 2017). A low labour participation rate, especially in the first years after arrival in the Netherlands, is typical. Although this improves with the length of stay in the Netherlands, the disadvantage relative to other migrant groups remains considerable. And although every origin group has its own characteristics, refugee groups have a number of characteristics in common which explain why their integration proceeds so slowly. The reasons for fleeing their home country, the journey itself and the period spent in reception centres all impact on their mental health and thus impede their participation. Difficulty learning the Dutch language, foreign qualifications which prove to have little worth in the Netherlands, the lack of functional social networks and problems with family reunification mean that many members of refugee groups flounder in the Netherlands.

Specific policy also needed for the Eritrean group

We also find these characteristics in the Eritrean group. That alone raises concerns about their integration in the years ahead. And although we did not perform a systematic comparison with other refugee groups, it is hardly controversial to suggest that the Eritrean group are in an even worse starting position than the Syrian group, for example. The present move towards *specific policy* therefore seems to be of the greatest importance in our view, as also argued based on our findings in the study of the position of Syrians who have

come to live in the Netherlands in recent years (Dagevos et al. 2018). In order to boost their participation and improve their life situation, we would call among other things for greater involvement by the local authority in the integration efforts (something which appears to be on the way judging from the new government plans), and for specific attention for the mental health problems of asylum status holders. We would also advocate promoting the attainment of a Dutch qualification and devoting policy attention to the often precarious position of women. Ongoing policy initiatives to make early investments, whilst still in the reception phase, in teaching the Dutch language and making it easier for asylum status holders to do voluntary work, may also contribute to their integration.

A great deal is already happening, therefore, and that is important given the low participation and the cluster of inhibiting factors among asylum status holders in general, and Eritreans in particular. Specifically based on this study, we would also like to see attention given to other aspects which could be useful additions to policy aimed at promoting the integration of Eritreans, and which could also be relevant for asylum status holders from other groups.

Use of cultural mediators

In this study we found that officials and volunteers involved in implementing the integration policy and providing care and support have difficulty in reaching Eritrean asylum status holders. If that is indeed the case, this implies a perception on both sides that the available help and information are not adequate. There is a yawning gulf, which needs to be bridged because without help and additional policy, attempts to increase the participation of most Eritreans are likely to fail (cf. Ferrier & Massink 2016). Persons of Eritrean origin who have lived in the Netherlands for some time could potentially play a key role in bridging the gap between Dutch institutions and the Eritrean group. 'Cultural mediators' speak the language, are familiar with the social and cultural relationships within the Eritrean group and know how best to approach its members. Their deployment is likely to increase the impact of policy design and implementation considerably. It will however be crucial to select the right persons from the Eritrean group to use as a cultural mediator. The political and sociocultural differences within the Eritrean community in the Netherlands are considerable, and not everyone will therefore be suitable and not everyone will be trusted. But it is worth making the attempt, for example by first experimenting with a few pilots, because without such 'bridgeheads', a deep mutual misunderstanding will remain.

Customised approach to participation trajectories

In this study we have seen on the one hand that Eritrean asylum status holders have difficulty learning the Dutch language and feel a degree of trepidation regarding the school environment, and on the other have a desire to work in trades with which they are familiar, but run up against formal training requirements. This calls for the setting up of workplaces which do not throw up high access barriers and which for a set period offer an opportunity to meet the prescribed language or training requirements. This would also enable those concerned to focus on the things they are good at. A more customised approach and the

design of combined work-study programmes would be a means of achieving this. There appears to be no problem with work ethic: asylum status holders were accustomed to working hard in Eritrea and want to do so in the Netherlands as well.

The arrival of groups of asylum status holders in recent years has unleashed a great deal of administrative energy and, more than in the past, policy is being pursued focusing specifically on these groups. Given the disadvantaged position and background characteristics of (Eritrean) asylum status holders, that is a good and necessary development. It would make sense over the coming period to determine the effectiveness of all these initiatives, and thus to separate the chaff from the corn. A further point here is that many initiatives are temporary, whereas this study and other research have shown that asylum status holders who have arrived in the Netherlands in recent years are still only at the start of their integration process. Policy efforts that are both targeted and effective are therefore likely to be needed for some time.

Note

- 1 Since June 2018, relations between Ethiopia and Eritrea appear to have been thawing. Ethiopia has ended the border conflict and contacts at government level have been reinstated. It is not yet clear what this will mean in practical terms for the situation within Eritrea.

Literatuur

- Algemene Rekenkamer (2017). *Inburgering. Eerste resultaten van de Wet inburgering 2013*. Den Haag: Algemene Rekenkamer.
- Ali, S. (2007). 'Go West Young Man': The Culture of Migration among Muslims in Hyderabad, India. In: *Journal of ethnic and migration studies*, jg. 33, nr. 1, p. 37-58.
- Andriessen, Iris, Mérove Gijsberts, Willem Huijnk en Han Nicolaas (CBS) (2017). *Gevlucht met weinig bagage. De leefsituatie van Somalische Nederlanders*. Den Haag: Sociaal en Cultureel Planbureau.
- Appels, D. (2018). 'Lange arm van Eritrea' houdt asielzoekers Lent in greep. Geraadpleegd 8-10-2018 via <https://www.gelderlander.nl/nijmegen/lange-arm-van-eritrea-houdt-asielzoekers-lent-in-greep~a3272302/>.
- Araya, Belainesh (2000). *Counselling in an Eritrean context*. Trenton: Africa World Press, Inc. & The Red Sea Press.
- Baczynska, G. (2017). EU sticks to Libya strategy on migrants, despite human rights concerns. Geraadpleegd 8-10-2018 via www.reuters.com/article/us-europe-migrants-libya-italy/eu-sticks-to-libya-strategy-on-migrants-despite-human-rights-concerns-idUSKCN1BP2CQ.
- Bakker, L. (2016). *Seeking sanctuary in the Netherlands. Opportunities and obstacles to refugee integration*. Rotterdam: Erasmus Universiteit Rotterdam.
- Bakker, L. en J. Dagevos (2017). Arbeidsmarktparticipatie asielmigranten: stroeve start en blijvende achterstand. In: M. Maliepaard, B. Witkamp en R. Jennissen (red.), *Een kwestie van tijd? De integratie van asielmigranten: een cohortonderzoek* (p. 63-75). Den Haag: Wetenschappelijk Onderzoek- en Documentatiecentrum (Cahier 2017-3).
- Bakker, L., R. Bekkers, J. Reitsma, C. Sederel, P. Smets en Y. Younes (2018). *Vrijwilligerswerk: stimulans voor tijdige participatie en integratie? Monitor- en evaluatie onderzoek vrijwilligerswerk door asielzoekers en statushouders die in de opvang verblijven*. Barneveld/Den Haag: Ministerie van Sociale Zaken en Werkgelegenheid/Significant.
- Belloni, Milena (2015). *Cosmologies of Destinations. Roots and routes of Eritrean forced migration towards Europe* (proefschrift). Trento: University of Trento.
- Berger, M. (2018). Inside Israel's campaign to deport tens of thousands of African migrants. Geraadpleegd 8-10-2018 via www.vox.com/world/2018/3/6/17059744/israel-deport-african-migrants-asylum.
- Bolwijn, M. en H. Modderkolk (2016). Eritrese intimidatie in Nederland breidt zich uit. Geraadpleegd 8-10-2018 via www.volkskrant.nl/nieuws-achtergrond/eritrese-intimidatie-in-nederland-breidt-zich-uit~b68c73a8/.
- Bozzini, D. (2011). *En état de siège: ethnographie de la mobilisation nationale et de la surveillance en Erythrée* (proefschrift). Neuchâtel: Université de Neuchâtel.
- Brenner, Y. (2016). A family reunification dilemma for the EU. Geraadpleegd 8-10-2018 via www.globalgovernementforum.com/family-reunification-dilemma-for-eu/.
- Brummel-Ahlaloum, Jeanine, Thirza Andriessen, Elize Smal en Ramin Kawous (2018). *Welzijn en gezondheid van gezinsherenigers. Een verkenning*. Utrecht: Pharos.
- BZ (2014). *Algemeen Ambtsbericht Eritrea. Mei 2014*. Den Haag: ministerie van Buitenlandse Zaken, Directie Consulaire Zaken en Migratiebeleid, Afdeling Migratie en Asiel.
- BZ (2017). *Algemeen Ambtsbericht Eritrea. Februari 2017*. Den Haag: ministerie van Buitenlandse Zaken, Directie Sub-Sahara Afrika (DAF).
- BZ (2018). *Algemeen Ambtsbericht Eritrea. Juni 2018*. Den Haag: ministerie van Buitenlandse Zaken, Directie Sub-Sahara Afrika (DAF).
- CBS (2017). *Van opvang naar integratie. Cohortstudie van recente asielmigranten*. Den Haag: Centraal Bureau voor de Statistiek. Geraadpleegd 19 september 2018 via <https://www.cbs.nl/nl-nl/publicatie/2017/25/van-opvang-naar-integratie-cohortstudie-asielmigranten>.

- CBS (2018a). *Uit de startblokken. Cohortstudie naar recente asielmigratie*. Den Haag: Centraal Bureau voor de Statistiek. Geraadpleegd 19 september 2018 via <https://www.cbs.nl/nl-nl/publicatie/2017/25/van-opvang-naar-integratie-cohortstudie-asielmigranten>.
- CBS (2018b). *Tabellenset – Uit de startblokken*. Geraadpleegd 19 september 2018 via <https://www.cbs.nl/nl-nl/publicatie/2018/16/uit-de-startblokken>.
- CBS (2018c). *Bevolking; generatie en herkomstgroepering*, 1 januari 2018. Geraadpleegd 19 september 2018 via <https://opendata.cbs.nl/statline/#/CBS/nl/dataset/37325/table?dl=108B5>.
- CBS (2018d). *Bevolking; geslacht, leeftijd en herkomstgroepering*, 1 januari 2018. Geraadpleegd 19 september 2018 via <https://opendata.cbs.nl/statline/#/CBS/nl/dataset/37325/table?dl=10CFC>.
- CBS (2018e). *Bevolking en herkomstgroepering*, 1 januari 2018. Geraadpleegd 19 september 2018 via <https://opendata.cbs.nl/statline/#/CBS/nl/dataset/37325/table?dl=11777>.
- COA (2016). *Screening en matching op arbeid en opleiding*. December 2016. Geraadpleegd 8-10-2018 via https://www.coa.nl/sites/www.coa.nl/files/paginas/media/bestanden/screening_en_matching_op_arbeid_en_opleiding-december2016_o.pdf.
- Coene, Rosa, Elin Gafvelin, Verónica Otero, Francesca Rondine (2017) *The 'bewijsnood' policy of the Dutch immigration service: A correct interpretation of the Family Reunification Directive or an unlawful procedural hurdle?*, Amsterdam: Migration Law Clinic, published online: <https://migrationlawclinic.files.wordpress.com/2017/05/expert-opinion-bewijsnood-final-version1.pdf>, geraadpleegd op 8 oktober 2018.
- Dagevos, J., W. Huijnk, M. Maliepaard en E. Miltenburg (2018). *Syriërs in Nederland. Een studie over de eerste jaren van hun leven in Nederland*. Den Haag: Sociaal en Cultureel Planbureau.
- DSP-groep en Tilburg University (2016). *Niets is wat het lijkt. Eritrese organisaties en integratie*. Amsterdam: DSP-groep.
- Dourleijn, E. en J. Dagevos (2011). *Vluchtelingengroepen in Nederland. Over de integratie van Afghaanse, Iraakse, Iraanse en Somalische migranten*. Den Haag: Sociaal en Cultureel Planbureau.
- Dupont, H., C. Kaplan, H. Verbraeck, R. Braam en G. van de Wijngaart (2005). Killing time: drug and alcohol problems among asylum seekers in the Netherlands. In: *International Journal of Drug Policy*, nr. 16, p. 27-36.
- EASO (2015). *Country of Origin Information Report. Eritrea Country Focus. May 2015*. Valletta: European Asylum Support Office.
- Engbersen, G., J. Dagevos, R. Jennissen, L. Bakker en A. Leerkes m.m.v. J. Klaver en A. Odé (2015). *Geen tijd verliezen: van opvang naar integratie van asielmigranten. WRR-Policy Brief 4*. Den Haag: Wetenschappelijke Raad voor het Regeringsbeleid.
- Eritrea: Proclamation No. 73/1995 of 1995, Proclamation to legally standardize and articulate religious institutions and activities, 15 July 1995, available at: <http://www.refworld.org/docid/48aec42b2.html>, accessed 1 October 2018.
- Eritrea: Proclamation on National Service No. 82/1995 of 1995, Eritrea, 23 October 1995, available at: <http://www.refworld.org/docid/3dd8d3af4.html>, accessed 1 October 2018.
- Ethiopian Orthodox Tewahedo Church (1970). *Religious Holidays and Calendar*. Geraadpleegd 8-10-2018 via www.ethiopianorthodox.org/english/calendar.html.
- European Commission (2018). *Migration and Home Affairs*. Geraadpleegd 8-10-2018 via https://ec.europa.eu/home-affairs/what-we-do/policies/legal-migration/family-reunification_en.
- European Parliament, Council of the European Union (2013). *Regulation (EU) No 604/2013 of the European Parliament and of the Council*. Geraadpleegd 8-10-2018 via <https://publications.europa.eu/en/publication-detail/-/publication/8282011e-e08b-11e2-9165-01aa75ed71a1/language-en>.
- Ferrier, Judith en Lisette Massink (2016). *Overleven in Nederland. Onderzoek naar het verloop van de inburgering en de integratiebehoeften van Eritrese statushouders (18-23 jaar) op de geclusterde woonlocatie Griftdijk in Lent*. Nijmegen: PreciesAdvies.

- Ferrier, Judith, Merel Kahmann en Lisette Massink (2017). *Jullie Nederlanders hebben voor alles een systeem. Handreiking voor ondersteuning van Eritrese nieuwkomers bij hun integratie*. Utrecht: Kennisplatform Integratie & Samenleving/Verwey-Jonker Instituut.
- Fisher, J. (2004). Religious persecution in Eritrea. Geraadpleegd 8-10-2018 via <http://news.bbc.co.uk/2/hi/africa/3663654.stm>.
- Gezondheidsraad (2016). *Briefadvies Geestelijke gezondheid van vluchtelingen*. Publicatienr. 2016/01. Den Haag: Gezondheidsraad.
- Ghilazghy, Eyob, Sacha Kuilman en Lena Reim (2017). The Fragmentation of Families: Eritrean Women in Exile in Uganda. In: Mirjam van Reisen en Munyaradzi Mawere (2017). *Human Trafficking and Trauma in the Digital Era* (p. 221-267). Bamenda: Langaa RPCIG.
- Goitom, Dawit Amanuel (2017). *Mijn vlucht uit Eritrea. Een persoonlijk verslag*. Uitgegeven in eigen beheer.
- Goosen, Simone (2014). *A safe and healthy future? Epidemiological studies on the health of asylum seekers and refugees in the Netherlands* (proefschrift). Amsterdam: Universiteit van Amsterdam.
- Graaf, P. de (2014). Asielzoekerscentrum in Overloon veranderde plots in een slagveld. Geraadpleegd 8-10-2018 via www.volkskrant.nl/nieuws-achtergrond/asielzoekerscentrum-in-overloon-veranderde-plots-in-een-slagveld~b23f870d/.
- Gruijter, Marianne de en Inge Razenberg (2017). *Verkenning: Integratiekansen van Eritrese vluchtelingen in Nederland*. Utrecht: Kennisplatform Integratie & Samenleving/Verwey-Jonker Instituut.
- Hart, Betty de (2003). *Onbezonnen vrouwen. Gemengde relaties in het nationaliteitsrecht en het vreemdelingenrecht*. Amsterdam: Aksant.
- Hirt, Nicole en Abdulkader Saleh Mohammad (2013). 'Dreams don't come true in Eritrea': anomie and family disintegration due to the structural militarisation of society. In: *The Journal of Modern Africa Studies*, jg. 51, nr. 1, p. 139-168.
- Horbach, Desiree en Conny Rijken (2017). Veiligheid en welzijn van Eritreeërs in het geding? Onderzoek naar zorgen rondom veiligheid en welzijn van Eritrese vluchtelingen en asielzoekers in Nederland. In: *Tijdschrift voor Veiligheid*, jg. 16, nr. 2/3, p. 41-53.
- Huet, B. en S. van Mersbergen (2015). Waarom het in asielzoekerscentra wel mis móet gaan. Geraadpleegd 8-10-2018 via www.ad.nl/buitenland/waarom-het-in-asielzoekerscentra-wel-mis-moet-gaan~ab665660/.
- Human Rights Watch (2009). *Service for Life. State Repression and Indefinite Conscriptioin in Eritrea*. Geraadpleegd 8-10-2018 via www.hrw.org/report/2009/04/16/service-life/state-repression-and-indefinite-conscriptioin-eritrea.
- IND (2018a). *Aanvraag voor een 'machtiging tot voorlopig verblijf- en nareizigers asiel'*. Geraadpleegd 8-10-2018 via <https://ind.nl/Formulieren/7039.pdf>.
- IND (2018b). *Gedragscode tolken*. Geraadpleegd 8-10-2018 via <https://ind.nl/Documents/gedragscode%20tolken%20januari%202018.pdf>.
- Jacob, Yodit (2018). *Eritrese vrouwen in de geboortezorg. Van conceptie tot kraamperiode*. Utrecht: Pharos.
- Jungmann, Bart (2015). Eritreeërs in Nederland herenigd met de racefiets. Geraadpleegd 8-10-2018 via <https://www.volkskrant.nl/nieuws-achtergrond/eritreeers-in-nederland-herenigd-met-de-racefiets~bfc368d5/>.
- Kahmann, Merel, Suzan de Winter-Koçak, Marjan de Gruijter en Inge Razenberg (2018). *VluchtelingenWerk Integratiebarometer 2018*. Amsterdam/Utrecht: VluchtelingenWerk/Verwey-Jonker Instituut.
- Kandel, W. en D.S. Massey (2002). The culture of Mexican migration: A theoretical and empirical analysis. In: *Social Forces*, jg. 80, nr. 3, p. 981-1004.
- Kempes, Maaike en Rianne van der Linden-van Vuuren (2016). Wat is de rol van de kerk in de Eritrese gemeenschap? Geraadpleegd 8-10-2018 via <https://eenvandaag.avrotros.nl/item/wat-is-de-rol-van-de-kerk-in-de-eritrese-gemeenschap>.

- Keulen, Brechtje (2016). De wonderbenen van de azc'ers. Geraadpleegd 8-10-2018 via <https://www.groene.nl/artikel/de-wonderbenen-van-de-azc-ers>.
- Kidane, B. (2016). Sawa: Eritrea's Cultural Boot Camp. Geraadpleegd 8-10-2018 via www.shabait.com/categoryblog/22647-sawa-eritreas-cultural-boot-camp.
- Klaver, J., R. Dekker en G. Engbersen (2018). Vluchten in het digitale tijdperk. De rol van social media bij de vlucht van Syrische asielmigranten. In: J. Dagevos, A. Odé, P. Beckers en K. de Vries (red). *Nieuwe wegen voor vluchtelingen in Nederland. Over opvang, integratie en beleid* (p.27-41). Amsterdam: Amsterdam University Press.
- Kulu-Glasgow, I., W.Y.J. Liu, R.P.W. Jennissen en M. Smit (2016). *Schijn bedriegt. Een onderzoek naar de prevalentie en verschijningsvormen van schijnrelaties*. Den Haag: WODC.
- Kulu-Glasgow, I., S.M. Noyon en M. Smit, with contribution of S. Shagiwal (2018). *Unaccompanied minor asylum seekers in the Netherlands: choice or chance?* The Hague: WODC.
- Kuschminder, Katie (2018). Survival Strategies for Fleeing Eritrea. Geraadpleegd 8-10-2018 via <https://www.newsdeeply.com/refugees/community/2018/07/17/survival-strategies-for-fleeing-eritrea>.
- Lancee, Bram (2012). *Immigrant Performance in the Labour Market: Bonding and bridging social capital*. Amsterdam: Amsterdam University Press, IMISCOE Research.
- Landinfo (2015). *Report. Eritrea: National Service*. Oslo: Landinfo – Country of Origin Information Centre.
- Liempt, I. van (2011). Different geographies and experiences of 'assisted' types of migration: a gendered critique on the distinction between trafficking and smuggling, In: *Gender, Place and Culture*, jg. 18, nr. 2, p. 179-193.
- Ligterink, J. (2017). Nieuw beleid IND maakt gezinshereniging voor Eritrese asielzoekers bijna onmogelijk. Geraadpleegd 8-10-2018 via www.oneworld.nl/achtergrond/nieuw-beleid-ind-maakt-gezins-hereniging-voor-eritrese-asielzoekers-bijna-onmogelijk/.
- Maliepaard, M., B. Witkamp en R. Jennissen (2017). *Een kwestie van tijd? De integratie van asielmigranten: een cohortonderzoek*. Den Haag: Wetenschappelijk Onderzoek- en Documentatiecentrum.
- Mekonnen, Daniel R. en Selam Kidane (2014). The troubled relationship of state and religion in Eritrea. In: *African Human Rights Law Journal*, jg. 14, nr. 1, p. 244-265.
- De Nationale ombudsman (2017). *Brief gezinshereniging Eritreeërs*. Geraadpleegd 8-10-2018 via www.nationale-ombudsman.nl/system/files/bijlage/Brief_Gezinshereniging_Eritreeers.pdf.
- NOS (2015). Grote vechtpartij in asielzoekerscentrum Drachten. Geraadpleegd 8-10-2018 via www.nos.nl/artikel/2060516-grote-vechtpartij-in-asielzoekerscentrum-drachten.html.
- NOS (2017). Zeker 31 doden bij nieuw vluchtelingendrama Middellandse Zee. Geraadpleegd 8-10-2018 via www.nos.nl/artikel/2174763-zeker-31-doden-bij-nieuw-vluchtelingendrama-middellandse-zee.html.
- Nuffic (2016). *Onderwijssysteem Eritrea beschreven en vergeleken met het Nederlandse systeem*, 1e editie, december 2016. Den Haag: Nuffic
- OTAV/Platform Opnieuw Thuis (2017). *Vragen over specifieke situaties bij nareizende gezinsleden van vergunninghouders*. Geraadpleegd 8-10-2018 via www.vng.nl/files/vng/20170511-aanvullende-vragen-nareizigers.pdf.
- Pew Research Center (2018). *Pew-Templeton Global Religious Futures Project*. Geraadpleegd 8-10-2018 via www.globalreligiousfutures.org/countries/eritrea#/?affiliations_religion_id=0&affiliations_year=2010&region_name=All%20Countries&restrictions_year=2015.
- Pharos (2017). *Factsheet Eritrese vluchtelingen*. Geraadpleegd 8-10-2018 via www.pharos.nl/documents/doc/factsheet_eritrese_vluchtelingen.pdf.
- Plaut, M. (2017). Eritreans in the Netherlands complain of pressure to support youth congress. Geraadpleegd 8-10-2018 via www.theguardian.com/global-development/2017/apr/13/eritreans-netherlands-pressure-youth-congress-yemane-gebrea.
- Poole, A. (2013). Ransoms, remittances, and refugees: the gatekeeper state in Eritrea. In: *Africa Today*, jg. 60, nr. 2, p. 66-82.

- Putnam, Robert D. (2000). *Bowling Alone: The Collapse and Revival of American Community*. New York: Simon & Schuster.
- Razenberg, I., Merel Kahmann, Marjan de Gruijter en Evelien Damhuis (2018). *Monitor gemeentelijk beleid arbeidstoeliding vluchtelingen 2018. Het belang van blijvende aandacht voor (stappen naar) werk*. Utrecht: Kennisplatform Integratie & Samenleving
- Riemens, T. (2017). Hoe Eritrea landgenoten in Nederland in 'een ijzeren greep' houdt. Geraadpleegd 8-10-2018 via www.nos.nl/artikel/2167680-hoe-eritrea-landgenoten-in-nederland-in-een-ijzeren-greep-houdt.html.
- RTL Nieuws (2014). 'Ook in Budel grote vechtpartij tussen asielzoekers'. Geraadpleegd 8-10-2018 via www.rtlnieuws.nl/node/1500936.
- Schippers, Marjan (2017). *Kinderen, gevlucht en alleen. Een interculturele visie op de begeleiding van alleenstaande gevluchte kinderen*. Utrecht: Nidos.
- SER (2018). *Vluchtelingen en werk. Een nieuwe tussenbalans. Inventarisatie en analyse initiatieven gericht op vergroten maatschappelijke participatie statushouders*. Den Haag: Sociaal-Economische Raad.
- Sleijpen Marieke, Carlijn van Es, Hans te Brake en Trudy Mooren (2017). *Alleenstaande minderjarigen uit Eritrea in Nederland. Kansen en bedreigingen aan het begin van een nieuw leven*. Utrecht: Nidos en Arq.
- Sorenson, John (1990). Opposition, Exile and Identity: The Eritrean Case. *Journal of Refugee Studies*, Volume 3, Issue 4, 1 January 1990, p. 298-319, <https://doi.org/10.1093/jrs/3.4.298>.
- Sterckx, Leen, Jaco Dagevos, Willem Huijnk en Jantine van Lisdonk (2014). *Huwelijksmigratie in Nederland. Achtergronden en leefsituatie van huwelijksmigranten*. Den Haag: Sociaal en Cultureel Planbureau.
- Stoffelen, Anneke (2016). In Wezep voelt 'Klein-Eritrea' als een dwangbuis. 35 gevluchte Eritrese vrouwen in één woning. Geraadpleegd 8-10-2018 via www.volkskrant.nl/nieuws-achtergrond/in-wezep-voelt-klein-eritrea-als-een-dwangbuis~be02f923/.
- Stoffelen, A. (2018). Hoe gaan we om met getraumatiseerde Syrische statushouders? Geraadpleegd 8-10-2018 via www.volkskrant.nl/nieuws-achtergrond/hoe-gaan-we-om-met-getraumatiseerde-syrische-statushouders--b2589ebc/.
- szw (2016). *Integrale aanpak Eritrea en de invloed van Eritrea in Nederland* [Kamerbrief]. Geraadpleegd 19 september 2018 via <https://www.rijksoverheid.nl/documenten/kamerstukken/2016/12/15/kamerbrief-integrale-aanpak-eritrea-en-de-invloed-van-eritrea-in-nederland>.
- Terlingen, S. (2014). Immigratiedienst onderzoekt integriteit Eritrese tolken. Geraadpleegd 8-10-2018 via www.oneworld.nl/achtergrond/immigratiedienst-onderzoekt-integriteit-eritrese-tolken/.
- Timmerman, C. (2008). Marriage in a 'Culture of Migration'. *Emirdag Marrying into Flanders*. In: *European Review*, jg. 16, nr. 4, p. 585-594.
- TK (2016/2017a). *Antwoorden op Kamervragen over bericht dat gezinshereniging voor Eritrese asielzoekers bijna onmogelijk is*. Brief van de Staatssecretaris van Veiligheid en Justitie van 29 juni 2017. Tweede Kamer, vergaderjaar 2016/2017.
- TK (2016/2017b). *Uitkomst onderzoeken Eritrese tolken*. Brief van de Staatssecretaris van Veiligheid en Justitie van 10 oktober 2016. Tweede Kamer, vergaderjaar 2016/2017.
- TK (2017/2018a). *Aanhangsel van de Handelingen 2357*. Tweede Kamer, vergaderjaar 2017/2018. Tweede Kamer, vergaderjaar 2017/2018.
- TK (2017/2018b). *Antwoorden Kamervragen over het bericht dat gezinshereniging voor Eritrese asielzoekers bijna onmogelijk is*. Brief van de Staatssecretaris van Veiligheid en Justitie van 9 november 2017. Tweede Kamer, vergaderjaar 2017/2018.
- Tseggai, Mikal (2017). De lange arm van het regime in Eritrea. In: Monika Sie Dhian Ho, René Cuperus en Annelies Pilon (red.), *Over de grens. De vluchtelingencrisis als reality test* (p. 125-141). Amsterdam: Van Gennep.

- Reisen, Mirjam van en Meron Estefanos (2017). Human Trafficking Connecting to Terrorism and Organ Trafficking: Libya and Egypt. In: Mirjam van Reisen en Munyaradzi Mawere (2017). *Human Trafficking and Trauma in the Digital Era* (p. 159-190). Bamenda: Langaa RCPiG.
- Reisen, Mirjam van, Meron Estefanos en Lena Reim (2017a). Human Trafficking in the Sinai: Mapping the Routes and Facilitators. In: Mirjam van Reisen en Munyaradzi Mawere (2017). *Human Trafficking and Trauma in the Digital Era* (p. 19-93). Bamenda: Langaa RCPiG.
- Reisen, Mirjam van, Selam Kidane en Lena Reim (2017b). The Trauma of Survivors of Sinai Trafficking. In: Mirjam van Reisen en Munyaradzi Mawere (2017). *Human Trafficking and Trauma in the Digital Era* (p. 271-315). Bamenda: Langaa RCPiG.
- Reneman, A. M. (2017). *Strengere eisen documenten nareis Eritrese familieleden*. Online publication, Verblijfblog. Geraadpleegd 8-10-2018 via <http://verblijfblog.nl/?p=2229>.
- Røsberg, Andreas Holm en Kjetil Tronvoll (2017). *Migrants or refugees? The internal and external drivers for migration from Eritrea*. Oslo: International Law and Policy Institute.
- Uiters, E. en A. Wijga (2018). Gezondheid, leefstijl en zorggebruik. In: J. Dagevos, W. Huijnk, M. Maliepaard en E. Miltenburg (red.). *Syriërs in Nederland. Een studie over de eerste jaren van hun leven in Nederland* (p. 181-199). Den Haag: Sociaal en Cultureel Planbureau.
- UNHCR (2017). Libya: Refugees and migrants held captive by smugglers in deplorable conditions. Geraadpleegd 8-10-2018 via www.unhcr.org/news/briefing/2017/10/59e5c7a24/libya-refugees-migrants-held-captive-smugglers-deplorable-conditions.html.
- UNHCR (2018a). *Fact Sheet Ethiopia*. Geraadpleegd 8-10-2018 via www.reliefweb.int/sites/reliefweb.int/files/resources/UNHCR_Ethiopia_January_2018.pdf.
- UNHCR (2018b). *Operational Portal. Refugee Situations*. Geraadpleegd 8-10-2018 via www.data2.unhcr.org/en/situations/mediterranean.
- UNHCR (2018c). UNHCR and Israel sign agreement to find solutions for Eritreans and Sudanese. Geraadpleegd 8-10-2018 via www.unhcr.org/news/press/2018/4/5ac261bd4/unhcr-israel-sign-agreement-find-solutions-eritreans-sudanese.html.
- UNU-MERIT, Maastricht Graduate School of Governance (2017). *Ethiopia Migration Profile, Annex to the Study on Migration Routes in the East and Horn of Africa*, commissioned by Deutsche Gesellschaft für Internationale Zusammenarbeit (GIZ) GmbH, Maastricht: Maastricht Graduate School of Governance.
- Vaessen, R. (2017). Eritrese jongerenvereniging is “verkliekersorganisatie”. Geraadpleegd 8-10-2018 via www.universonline.nl/2017/04/11/eritrese-jongerenvereniging-verkliekersorganisatie.
- Veen, K. van der (2018). Migranten verdronken en gered op Middellandse Zee. Geraadpleegd 8-10-2018 via www.nrc.nl/nieuws/2018/01/06/migranten-verdronken-en-gered-op-middellandse-zee-a1587383.
- Vermeeren, F. (2017). Demonstratie Eritreeërs escaleert opnieuw in Veldhoven: ‘Als het moet, blijven we vijf dagen’. Geraadpleegd 8-10-2018 via www.omroepbrabant.nl/?news/263722732/Demonstratie+Eritree%C3%ABrs+escaleert+opnieuw+in+Veldhoven+Als+het+moet,+blijven+we+vijf+dagen.aspx.
- Visser, J. (2016). Eritrese kerk in Rotterdam zou decor zijn van gedwongen seks. Geraadpleegd 8-10-2018 via www.volkskrant.nl/nieuws-achtergrond/eritrese-kerk-in-rotterdam-zou-decor-zijn-van-gedwongen-seks~b8e41de9/.
- De Volkskrant (2016). IND verdenkt Eritrese tolken van banden met regime. Geraadpleegd 8-10-2018 via www.volkskrant.nl/nieuws-achtergrond/ind-verdenkt-eritrese-tolken-van-banden-met-regime~bc9a26dg/.

Publicaties van het Sociaal en Cultureel Planbureau

SCP-publicaties

Onderstaande lijst bevat een selectie van publicaties van het Sociaal en Cultureel Planbureau. Deze publicaties zijn in gedrukte vorm verkrijgbaar bij de (internet)boekhandel en zijn als pdf gratis te downloaden via www.scp.nl. Een complete lijst is te vinden op www.scp.nl/publicaties.

SCP-publicaties 2018

- 2018-1 *Werken aan de start. Jonge vrouwen en mannen op de arbeidsmarkt* (2018). Ans Merens en Freek Bucx (red.). ISBN 978 90 377 0859 2
- 2018-2 *Lees:Tijd. Lezen in Nederland* (2018). Annemarie Wennekers, Frank Huysmans en Jos de Haan. ISBN 978 90 377 0858 5
- 2018-3 *De Wmo 2015 in praktijk. De lokale uitvoering van de Wet maatschappelijke ondersteuning* (2018). Lia van der Ham, Maaïke den Draak, Wouter Mensink, Peggy Schyns en Esther van den Berg. M.m.v. Pepijn van Houwelingen en Isabella van de Velde. ISBN 978 90 377 0856 1
- 2018-4 *Jezelf zijn in het verpleeghuis* (2018). Lisette Kuiper, Debbie Verbeek-Oudijk en Cretien van Campen. ISBN 978 90 377 0855 4 (pdf)
- 2018-5 *Maatschappelijke ondersteuning: keuzes van cliënten en beleid van gemeenten* (2018) (handelseditie proefschrift). Anna Maria Marangos. ISBN 978 90 377 0846 2 (pdf)
- 2018-6 *Een lokaal sociaal contract. Voorwaarden voor een inclusieve samenleving* (2018). Kim Putters. ISBN 978 90 377 0861 5
- 2018-7 *The social state of the Netherlands 2017* (2018). Rob Bijl, Jeroen Boelhouwer en Annemarie Wennekers (red.). ISBN 978 90 377 0862 2 (pdf)
- 2018-8 *Net als thuis. Wooninitiatieven opgezet door ouders voor hun kinderen met een beperking* (2018). Inger Plaisier en Mirjam de Klerk. ISBN 978 90 377 0863 9
- 2018-9 *Bouwend aan een toekomst in Nederland. De leefsituatie van Poolse migranten die zich na 2004 in Nederland hebben ingeschreven* (2018). Mérove Gijsberts, Iris Andriessen, Han Nicolaas (CBS) en Willem Huijnk. ISBN 978 90 377 0864 6 (pdf)
- 2018-10 *Publieke voorkeuren. Een methodologische en inhoudelijke verkenning van voorkeuren voor publieke voorzieningen* (2018). Martin Olsthoorn en Ab van der Torre. ISBN 978 90 377 0867 7 (pdf)
- 2018-11 *De religieuze beleving van moslims in Nederland. Diversiteit en verandering in beeld* (2018). Willem Huijnk. ISBN 978 90 377 0868 4 (pdf)
- 2018-12 *Opvattingen over seksuele en genderdiversiteit in Nederland en Europa* (2018). Lisette Kuiper. ISBN 978 90 377 0866 0 (pdf)
- 2018-13 *Verhalen blijven vertellen en elkaar willen begrijpen* (2018). Kim Putters, Andries van den Broek, Ab van der Torre, Martin Olsthoorn, Esther van den Berg, Wouter Mensink, Lotte Vermeij, Marcel Coenders en Annemarie Wennekers. ISBN 978 90 377 0872 1
- 2018-14 *Syriërs in Nederland. Een studie over de eerste jaren van hun leven in Nederland* (2018). Jaco Dagevos, Willem Huijnk, Mieke Maliepaard (WODC) en Emily Miltenburg. ISBN 978 90 377 0869 1
- 2018-15 *Tijdelijk werk geven. Invloed van laagconjunctuur en langdurende ziektegevallen* (2018). Edith Josten en Jan Dirk Vlasblom. ISBN 978 90 377 0870 7 (pdf)

- 2018-16 *Kwetsbaar en eenzaam? Risico's en bescherming in de ouder wordende bevolking* (2018). Cretien van Campen, Frieke Vonk en Theo van Tilburg (VU AMSTERDAM). ISBN 978 90 377 0874 5
- 2018-17 *Veranderde zorg en ondersteuning voor mensen met een beperking. Landelijke evaluatie van de Hervorming Langdurige Zorg* (2018). Redactie: Mariska Kromhout, Nora Kornalijslijper en Mirjam de Klerk. ISBN 978 90 377 0875 2
- 2018-18 *An international comparison of care for people with intellectual disabilities. An exploration* (2018). Isolde Woittiez, Evelien Eggink, Lisa Putman en Michiel Ras. ISBN 978 90 377 0871 4 (pdf)
- 2018-19 *Van sociale werkvoorziening naar Participatiewet. Hoe is het de mensen op de Wsw-wachlijst vergaan?* (2018). Klarita Sadiraj, Stella Hoff en Maroesjka Versantvoort. ISBN 978 90 377 0880 6 (pdf)
- 2018-20 *Lastige kwesties. Acht focusgroepen over vertegenwoordiging en stemmen* (2018). Paul Dekker en Josje den Ridder. ISBN 978 90 377 0878 3 (pdf)
- 2018-21 *Kijk op kinderopvang. Hoe ouders denken over de betaalbaarheid, toegankelijkheid en kwaliteit van kinderopvang* (2018). Anne Roeters en Freek Bucx. ISBN 978 90 377 0876 9 (pdf)
- 2018-22 *Verdeeldheid en verbinding. Terugblik op de rol van de civil society bij de komst van vluchtelingen* (2018). Wouter Mensink. ISBN 978 90 377 0882 0 (pdf)
- 2018-23 *Als werk weinig opbrengt. Werkende armen in vijf Europese landen en twintig Nederlandse gemeenten* (2018). Cok Vrooman, Edtih Josten, Stella Hoff, Lisa Putman en Jean Marie Wildeboer Schut. ISBN 978 90 377 0881 3
- 2018-24 *Het culturele leven. Hoe 10 culturele domeinen bezien vanuit 14 kernthema's* (2018). Andries van den Broek en Yvette Gieles. ISBN 978 90 377 0890 5 (pdf)
- 2018-25 *De sociale staat van Nederland 2018. Hoofdpijnen* (2018). Annemarie Wennekers, Jeroen Boelhouwer, Cretien van Campen en Rob Bijl (red.). ISBN 978 90 377 0886 8
- 2018-26 *Eritrese statushouders in Nederland. Een kwalitatief onderzoek over de vlucht en hun leven in Nederland* (2018). Leen Sterckx, Merhawi Fessehazion, m.m.v. Bet-El Teklemariam. ISBN 978 90 377 0888 2

Digitale publicaties 2018

- Verhalen blijven vertellen en elkaar willen begrijpen* (infographic). Kim Putters, Andries van den Broek, Ab van der Torre, Martin Olsthoorn, Esther van den Berg, Wouter Mensink, Lotte Vermeij, Marcel Coenders en Annemarie Wennekers. ISBN 978 90 377 0873 8, publicatiedatum 4-5-2018
- Een (on)gezonde leefstijl* (card stack). Stéfanie André (RU), Gerbert Kraaykamp (RU), Roza Meuleman (RU). ISBN 978 90 377 0879 0, publicatiedatum 10-7-2018
- De sociale staat van Nederland 2018* (card stack). Annemarie Wennekers, Jeroen Boelhouwer, Cretien van Campen en Rob Bijl (red.). ISBN 978 90 377 0885 1, publicatiedatum 11-9-2018
- (Un)healthy lifestyles. Education as a dividing line* (card stack). Stéfanie André (RU), Gerbert Kraaykamp (RU), Roza Meuleman (RU). ISBN 978 90 377 0897 4, publicatiedatum 22-10-2018
- Publiek voorzien. Ontwikkelingen in de uitgaven en dienstverlening van 27 publieke voorzieningen* (digitaal gelaagd rapport). Evelien Eggink, Ingrid Ooms, Lisa Putman, Michiel Ras, Ab van der Torre, Sytske Wierda. ISBN 978 90 377 0892 9, publicatiedatum 6-11-2018

Overige publicaties 2018

- Burgerperspectieven 2018 | 1* (2018). Paul Dekker, Lia van der Ham en Annemarie Wennekers. ISBN 978 90 377 0865 3
- Burgerperspectieven 2018 | 2* (2018). Josje den Ridder, Evelien Boonstoppel en Paul Dekker. ISBN 978 90 377 0877 6

Burgerperspectieven 2018 | 3 (2018). Josje den Ridder, Paul Dekker, Evelien Boonstoppel. ISBN 978 90 377 0883 7
Verdringing op de arbeidsmarkt. Beschrijving en beleving. (2018). Wiljan van den Berge, Jan Dirk Vlasblom, Jos Ebregt, Lisa Putman, Jochem Zweerink en Marloes de Graaf-Zijl. ISBN 978 90 377 0887 5 (pdf)

SCP-publicaties 2017

- 2017-1 *Grenzen aan de eenheid. De beleving en waardering van diversiteit en inclusiviteit onder medewerkers van Defensie* (2017). Iris Andriessen, Wim Vanden Berghe en Leen Sterckx. M.m.v. Jantine van Lisdonk en Ans Merens. ISBN 978 90 377 0814 1
- 2017-2 *Wie maakt het verschil? Sociale ongelijkheid in condities en consequenties van informele hulp. Oratie.* (2017). Alice de Boer. ISBN 978 90 377 0752 6
- 2017-3 *Langer zelfstandig. Ouder worden met hulpbronnen, ondersteuning en zorg* (2017). Cretien van Campen en Jurjen Iedema (SCP), Marjolein Broese van Groenou (VU-LASA) en Dorly Deeg (VUMC-LASA). ISBN 978 90 377 0817 2
- 2017-4 *Beleidssignalement Ervaringen van LHBT-personen met sport* (2017). Ine Pulles en Kirsten Visser. ISBN 978 90 377 0820 2 (pdf)
- 2017-5 *Voorzieningen verdeeld. Profijt van de overheid* (2017). Martin Olsthoorn, Evert Pommer, Michiel Ras, Ab van der Torre en Jean Marie Wildeboer Schut. ISBN 978 90 377 0821 9
- 2017-6 *Van oost naar west. Poolse, Bulgaarse en Roemeense kinderen in Nederland: ouders over de leefsituatie van hun kinderen* (2017). Ria Vogels, Simone de Roos en Freek Bucx. ISBN 978 90 377 0819 6
- 2017-7 *First steps on the labour market* (2017). Ans Merens, Freek Bucx en Christoph Meng (ROA). ISBN 978 90 377 0822 6
- 2017-8 *Zorg en ondersteuning in Nederland: kerncijfers 2015. Ontvangen hulp bij het huishouden, persoonlijke verzorging, verpleging en begeleiding* (2017). Debbie Verbeek-Oudijk, Lisa Putman en Mirjam de Klerk. ISBN 978 90 377 0818 9 (pdf)
- 2017-9 *Kwesties voor het kiezen. Analyses van enkele maatschappelijke thema's voor de Tweede Kamerverkiezingen 2017* (2017). ISBN 978 90 377 0770 0 (pdf)
- 2017-10 *Achtervolgd door angst. Een kwantitatieve vergelijking van angst voor slachtofferschap met een algemeen gevoel van onveiligheid* (2017). Lonneke van Noije en Jurjen Iedema. ISBN 978 90 377 0825 7
- 2017-11 *Discriminatie herkennen, benoemen en melden (essay)* (2017). Iris Andriessen. ISBN 978 90 377 0826 4 (pdf)
- 2017-12 *Dorpsleven tussen stad en land. Slotpublicatie Sociale Staat van het Platteland* (2017). Anja Steenbekkers, Lotte Vermeij en Pepijn van Houwelingen. ISBN 978 90 377 0830 1 (pdf)
- 2017-13 *Leren van verschillen. Opleidingsverschillen in de vrouwenemancipatie* (2017). Anne Roeters. ISBN 978 90 377 0829 5 (pdf)
- 2017-14 *Transgender personen in Nederland* (2017). Lisette Kuiper, m.m.v. Wim Vanden Berghe. ISBN 978 90 377 0831 8 (pdf)
- 2017-15 *Gelijk verdeeld. Een verkenning van de taakverdeling bij LHBT-stellen* (2017). Anne Roeters, Floor Veerman en Eva Jaspers. ISBN 978 90 377 0832 5 (pdf)
- 2017-16 *Nederlanders en nieuws. Gebruik van nieuwsmedia via oude en nieuwe kanalen* (2017). Annemarie Wennekers en Jos de Haan. ISBN 978 90 377 0833 2 (pdf)
- 2017-17 *Beroep op het mbo. Betrokkenen over de responsiviteit van het middelbaar beroepsonderwijs* (2017). Monique Turkenburg en Ria Vogels. M.m.v. Yvette Sol. ISBN 978 90 377 0836 3

- 2017-18 *Ouderen in verpleeghuizen en verzorgingshuizen. Landelijk overzicht van hun leefsituatie in 2015/'16* (2017). Debbie Verbeek-Oudijk en Cretien van Campen. ISBN 978 90 377 0838 7
- 2017-19 *Gelukkig in een verpleeghuis? Ervaren kwaliteit van leven en zorg van ouderen in verpleeghuizen en verzorgingshuizen* (2017). Cretien van Campen en Debbie Verbeek-Oudijk. ISBN 978 90 377 0837 0
- 2017-20 *Zicht op de Wmo 2015. Ervaringen van melders, mantelzorgers en gespreksvoerders* (2017). Peteke Feijten, Roelof Schellingerhout, Mirjam de Klerk, Anja Steenbekkers, Peggy Schyns, Frieke Vonk, Anna Maria Marangos, Alice de Boer en Liesbeth Heering. ISBN 978 90 377 0842 4
- 2017-21 *Gevlucht met weinig bagage. De leefsituatie van Somalische Nederlanders* (2017). Iris Andriessen, Mérove Gijsberts, Willem Huijnk en Han Nicolaas (CBS). ISBN 978 90 377 0839 4 (pdf)
- 2017-22 *Overall rapportage sociaal domein 2016. Burgers (de)centraal* (2017). Evert Pommer en Jeroen Boelhouwer (red.). ISBN 978 90 377 0843 1
- 2017-23 *Samenvatting Overall rapportage sociaal domein 2016. Burgers (de)centraal* (2017). Evert Pommer, Jeroen Boelhouwer (red.) ISBN 978 90 377 0844 8
- 2017-24 *Regionale verschillen in het sociaal domein: voorzieningengebruik nader verklaard* (2017). Ingrid Ooms, Klarita Sadiraj en Evert Pommer. ISBN 978 90 377 0852 3 (pdf)
- 2017-25 *De sociale staat van Nederland 2017* (2017). Rob Bijl, Jeroen Boelhouwer, Annemarie Wennekers (red.). ISBN 978 90 377 0847 9
- 2017-26 *Zorg en ondersteuning in Nederland: kerncijfers 2016* (2017). Lisa Putman, Debbie Verbeek-Oudijk en Mirjam de Klerk. ISBN 978 90 377 0850 9 (pdf)
- 2017-27 *Voor elkaar?* (2017). Mirjam de Klerk, Alice de Boer, Inger Plaisier, Peggy Schyns. ISBN 978 90 377 0849 3

Digitale publicaties 2017

- Zorg en ondersteuning in Nederland: kerncijfers 2015* (onepager). Debbie Verbeek-Oudijk, Lisa Putman en Mirjam de Klerk. ISBN 978 90 377 0824 0, publicatiedatum 23-1-2017
- Eerste treden op de arbeidsmarkt* (digitaal magazine). Ans Merens, Freek Bucx, m.m.v. Christoph Meng (ROA). ISBN 978 90 377 0823 3, publicatiedatum 31-1-2017
- Arbeidsmarkt in kaart. Werkgevers 2017* (card stack). Patricia van Echtelt en Marian de Voogd-Hamelink. ISBN 978 90 377 0840 0, publicatiedatum 24-10-2017
- Zorg en ondersteuning in Nederland: kerncijfers 2016* (onepager). Debbie Verbeek-Oudijk, Lisa Putman en Mirjam de Klerk. ISBN 978 90 377 0851 6, publicatiedatum 17-11-2017
- De sociale staat van Nederland 2017* (infographic). Rob Bijl, Jeroen Boelhouwer, Annemarie Wennekers (red.). ISBN 978 90 377 0853 0, publicatiedatum 12-12-2017
- Een week in kaart – editie 1* (card stack). Anne Roeters. ISBN 978 90 377 0857 8, publicatiedatum 21-12-2017

Overige publicaties 2017

- Burgerperspectieven 2017 | 1* (2017). Paul Dekker, Josje den Ridder en Pepijn van Houwelingen. ISBN 978 90 377 0827 1
- Burgerperspectieven 2017 | 2* (2017). Josje den Ridder, Iris Andriessen en Paul Dekker. ISBN 978 90 377 0834 9
- Oud worden in Nederland* (2017). Redactie: Lotte Vermeij (SCP) en Radboud Engbersen (PLATFORM31). ISBN 978 90 377 0835 6
- Burgerperspectieven 2017 | 3* (2017). Josje den Ridder, Paul Dekker en Pepijn van Houwelingen. ISBN 978 90 377 0841 7
- Burgerperspectieven 2017 | 4* (2017). Paul Dekker en Pepijn van Houwelingen. ISBN 978 90 377 0854 7

Werkprogramma

Het Sociaal en Cultureel Planbureau stelt jaarlijks zijn Werkprogramma vast. De tekst van het lopende programma is te vinden op de website van het scp: www.scp.nl.